

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВЕТИ КИРИЛ И МЕТОДИЈ“-СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ-ИНСТИТУТ ЗА ОДБРАНА**

М-р СЕНИША ДАСКАЛОВСКИ

**ВЛИЈАНИЕТО НА СОЦИО-ПОЛИТИЧКИТЕ И СИСТЕМСКИТЕ
ФАКТОРИ НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА И ИЗГРАДБАТА НА
ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ НА
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
(Докторска дисертација)**

МЕНТОР:Проф.д-р ДИМИТАР МИРЧЕВ

Скопје, Септември 1996 година

СОДРЖИНА

страна

ПРВ ДЕЛ

	ВОВЕД.....	1
1.	ПРОБЛЕМ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	3
1.1.	Пристап кон проблемот	3
1.2.	Предмет на истражување.....	6
1.2.1.	Теоретско одредување на предметот на истражување	6
1.2.2.	Операционално дефинирање на предметот на истражување.....	7
1.2.3.	Теоретско и операционално одредување на поимите употребувани во предметот на истражување	9
1.3.	Цел и задачи на истражувањето	16
1.4.	Хипотези на истражувањето	18
1.5.	Методи и техники на истражувањето	22

ВТОР ДЕЛ

2.	ТЕОРЕТСКО ОБРАЗЛОЖЕНИЕ НА ПОТРЕБАТА ОД ИСТРАЖУВАЊЕ НА ВОЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА	24
2.1.	Кус историски приказ (дека постои) и важноста на сознанието и искуството за обликување на воената организација.....	24
2.2.	Основни типови на воена организација денес	60
2.2.1.	За поимот тип на воена организација	60
2.2.2.	Класификација на основните типови на воена организација.....	61

ТРЕТ ДЕЛ

3.	НАЦИОНАЛНО-ИСТОРИСКО ИСКУСТВО НА МАКЕДОНСКИОТ НАРОД ЗНАЧАЈНО ЗА АКТУЕЛНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА НА МАКЕДОНСКАТА АРМИЈА	66
3.1.	Создавањето и изградбата на Македонската војска за време на Кресненското востание.....	66
3.1.1.	Некои специфичности на воената организација пред донесувањето на Правилата (Уставот) на Македонскиот востанички комитет	75
3.1.2.	Воената организација од аспект на Правилата на Македонскиот востанички комитет	76

3.2.	Организација и изградба на вооружените сили во периодот пред избивањето и за времетраењето на Илинденското востание	79
3.3.	Воената организација во текот на Втората светска војна	91
3.3.1.	Воената организација во Македонија во почетниот период на војната	97
3.3.2.	Преминување на воената организација во нов квалитет	100
3.3.3.	Воената организација во Македонија во завршниот период на војната	103
3.4.	Воената организација во Македонија во повоениот период	109

ЧЕТВРТИ ДЕЛ

4.	КАРАКТЕРИСТИКИТЕ НА ПОЛИТИЧКИОТ СИСТЕМ ЗНАЧАЈНИ ЗА ИЗГРАДБАТА И ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА АРМИЈАТА НА РЕПУБЛИКАТА	120
4.1.	Промените во политичкиот систем на Републиката и нивното значење за изградбата и организацијата на Армијата	120
4.2.	Местото и улогата на вооружените сили во новиот политички систем на Републиката	130
4.3.	Односот на некои од политичките партии кон военото организирање на Републиката	137

ПЕТТИ ДЕЛ

5.	ПРОСТОРНО-ПОПУЛАЦИСКИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ЗАЕДНИЦАТА	149
5.1.	Бројот, старосната и образовната структура на населението во Република Македонија	149
5.2.	Националната структура на населението во Републиката	155
5.3.	Природен прираст на населението	157
5.4.	Зависноста помеѓу бројот на населението и активните вооружени сили	159
5.5.	Географската положба и значењето на територијата во контекстот на современата воено-политичка ситуација во светот	161
5.6.	Интересот на државите во поблиското и подалечно опкружување за просторот на Република Македонија	166
5.7.	Големината и другите воено-географски карактеристики на просторот	169
5.8.	Карактеристики и значењето на релјефот за изградбата и организацијата на вооружените сили	181

5.9.	Влијанието на релјефот врз организациската структура на вооружените сили на Република Македонија	183
5.10.	Зависноста помеѓу големината на просторот и активните вооружени сили	186
5.11.	Зависноста помеѓу големината на просторот и бројот на населението	188

ШЕСТИ ДЕЛ

6.	СТОПАНСКО-ПРОИЗВОДНАТА СТРУКТУРА И ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКИОТ РАЗВОЈ ЗНАЧАЈНИ ЗА ИЗГРАДБАТА И ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА АРМИЈАТА	190
6.1.	Односот на економските можности на Републиката кон организацијата и изградбата на Армијата	190
6.2.	Зачајноста на техничко-технолошкиот фактор за изградбата и организацијата на Армијата	199
6.3.	Зависноста помеѓу општествениот бруто производ и воениот буџет	210
6.3.1.	Зависноста помеѓу воениот буџет и издвојувањата по војник	211

СЕДМИ ДЕЛ

7.	СОЦИО-СТРАТИФИКАЦИСКИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ЗАЕДНИЦАТА ЗНАЧАЈНИ ЗА ИЗГРАДБАТА И ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА АРМИЈАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	213
7.1.	Етничките односи	213
7.2.	Слоевитоста и моралната свест	217
7.3.	Начинот и квалитетот на живеење во Републиката	223

ОСМИ ДЕЛ

8.	ИЗГРАДЕНОСТА НА ВОЕНАТА ДОКТРИНА ОСНОВА ЗА ИЗГРАДБА И ОРГАНИЗАЦИЈА НА АРМИЈАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	227
8.1.	За поимот и содржината на доктрините	227
8.2.	Надворешна политика	228
8.3.	Можности, физиономија на изворите и обликот на загрозување на безбедноста на Република Македонија	232
8.3.1.	Можноста на загрозување на безбедноста на Републиката	232
8.3.2.	Вооружените сили на соседните држави	233

8.3.3.	Облици на загрозување на безбедноста на Република Македонија	243
8.4.	Избор на обликот на војната и нејзиниот карактер	245
8.5.	Избор на моделот на воената организација на Републиката	250
8.5.1.	Целта на моделот	251
8.5.2.	Критериуми	252
8.5.3.	Трошоци	253
8.5.4.	Алтернативи	254
8.5.5.	Модел со оптимални можности за одбрана на Републиката	254
8.5.5.1.	Цивилна контрола и деполитизиран состав на вооружената сила	254
8.5.5.2.	Минимум професионален (полупрофесионален) постојан и оспособен состав на вооружената сила најмодерно организиран и подвижен	258
8.5.5.3.	Минимум најсовремени офанзивни борбени средства во рамките на потребите за одбрана на Републиката	263
8.5.5.4.	Максимум одбранбени современи борбени средства за спротивставување на агресорот и заштита на територијалниот интегритет и независноста на Републиката	265
8.5.5.5.	Максимална оспособеност на неопходните општествено-економски фактори на системот за учество во одбрана на државата	269

ДЕВЕТТИ ДЕЛ

9.	ЗАКЛУЧНИ РАЗГЛЕДУВАЊА	272
	ПРИЛОЗИ	288
	БИБЛИОГРАФИЈА	323

ВОВЕД

Современиот свет го карактеризираат забрзани политички, економски, технички и воено-стратешки промени предизвикани од нови односи, појави и сили во меѓународната заедница.

Бурните промени влијаат на воспоставување на нови односи меѓу државите, со пресврти во политичките позиции, со воскреснување на старите аспирации, со манифестирање на нови политички цели, со отварање на нови воени жаришта, со појава на нови сојузништва, со промена на стратешките глобални и регионални цели, со промена на воените доктрини и со поместување на силата во рамките на невоените фактори.

Така, од една страна, додека СССР како голема држава и суперсила и целиот блок на чие чело беше таа се распадна, од друга страна, САД останува и понатаму држава со сите атрибути на суперсила.

На регионално ниво, настануваат нови центри и интеграции на економска, политичка и воена моќ кои сериозно претендираат да ја мултиплицираат општата и воената моќ.

Во Европа промените се најизразени, пред се поради напуштањето на идеолошката поделба ИСТОК-ЗАПАД, додека Западна Европа интензивно дејствува на своето обединување, од друга страна реалсоцијализмот во источноевропските земји и Варшавскиот договор се распаднаа, што придонесе да се оформи нова политичка карта на Европа, а со тоа и суштински поинакви политички, економски и воени односи на континентот.

Балканот со своите противречности, националните и верските судири, непризнавањето на основните граѓански права и правата на националните малцинства во многу држави, територијалните претензии и внатрешните судири претставува кризно жариште кое може многу лесно и покрај извесното смирување да се претвори во војувалиште со судири со среден, па и висок интензитет.

Во средиштето на Балканот е токму кризата на тлото на бивша Југославија која доби акутна форма со можни последици по безбедноста и одбраната не само на Балканот туку и во Европа.

Република Македонија е една од државите на некогашна СФРЈ која успеа да му одолее на виорот на војната што ги зафати Република

Словенија, Република Хрватска и со сета жестокост Република Босна и Херцеговина. Паралелно со усилбите за надминување на причините кои носат војна, Република Македонија се бори за надминување на проблемите наметнати од соседна Грција, во меѓувреме таа се конституира во суверена, самостојна, демократска и социјална држава во која заживува политичкиот и сопственичкиот плурализам, пазарната економија, правната држава и парламентарна демократија.

Промените во политичкиот и економскиот систем на Република Македонија, отворија и многу прашања од областа на одбраната и посебно за вооружените сили како нејзин интегрален дел. Особено е значаен фактот што со промените се зафатени и факторите кои го детерминираат концептот на организацијата и изградбата на вооружените сили.

Сето ова претставува нов момент во светот па и во Република Македонија како дел на тој свет. Тој отвара нов видокруг и теми за истражување кои ќе одговараат на новите потреби на државите и нивните вооружени сили, а од големо значење се и за прашањата на организацијата и изградбата на вооружените сили на Република Македонија.

1. ПРОБЛЕМ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1.1. ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ

Релевантноста на феноменот на воената организација како дел на социјалната организација, произлегува од нејзината сложеност и специфичност, и од фактот што претставува битен чинител во развојот и егзистирањето на државата. Бројни се примерите кои недвосмислено укажуваат на фактот како армијата¹ одиграла позитивна или негатива улога во развојот на државите, со тоа што го успорила, забрзала или пак влијаела тој да се успорува, да стагнира, а некаде и да назадува.

Од тука произлегува основната причина што, воената организација како државна институција пар екселанс претставувала и денес претставува предмет на бројни анализи и истражувања на низа истакнати филозофи, социолози, воени теоретичари и други научни потенцијали на кои им е блиска воената теорија и пракса. Со менувањето на општествено-политичките, економските, социјалните и други односи во општествениот развој се менувала и местото и улогата на вооружената сила (армијата) во општеството, а се менувала и нејзината организација, структура, формација и начинот на дејствувањето.

Општествената оправданост на едно вакво истражување произлегува и од фактот што Република Македонија, во контекстот на државно-правното конституирање ја конституира и воената организација како иманентен дел на државната организација и почетните искуства и карактеристики на таа организација секако бараат анализа, преиспитување и сумирање.

Во прилог на потребата за научно истражување на предложената тема, е и фактот што таа досега не била предмет на научно истражување на некоја комплексна студија во Република Македонија, а и поради фактот што, развојот на општеството внесува нови содржини во воената организација која доколку сака да одговори на реалните барања и можности на државата, треба континуирано да се надоградува и усовршува.

¹ Поимот армија, се среќава и под името вооружена сила, редовна војска, регуларна армија, стоечка војска, кадровска армија, воена организација и др.

Несомнено е дека воената организација на Република Македонија се наоѓа во фаза на воспоставување и стабилизација. Дефакто, пред државата се поставуваат повеќе прашања кои бараат сериозен и пред сè научен приод, без што последиците можат да бидат мошне неповолни, како од финансиски така и од аспект на подготвеноста на вооружените сили за водење на војна.

Во мноштвото на прашања притоа, посебно внимание заслужува прашањето како да се дојде до појдовните позиции пред детерминирањето на концептот на организацијата. Одговорот ќе се најде откако ќе се соочиме со одреден број динамички фактори, со различно влијание врз детерминирањето на концептот на организацијата и изградбата на вооружените сили, со различни содржини, со различни карактеристики и улога, со меѓусебни односи кои го условуваат но и исклучуваат, и со други прашања кои бараат сериозен и пред сè аналитички пристап во нивното разгледување и разрешување. Всушност, тежиштето на ова истражување е насочено токму кон истражувањето и идентификацијата на основните т.е. системските и социјално-политички фактори кои го детерминираат концептот на организацијата и изградбата на вооружените сили, свесни дека врз детерминирањето на концептот на организацијата и изградбата на вооружените сили влијаат и други фактори, но тие претпоставувам дека не се од таква природа и не делуваат во толкава мера за да го одредат сами по себе концептот на организацијата и изградбата на вооружените сили.

Сето ова укажува на комплексноста на проблемите со кои се соочува и самата армијата на Република Македонија при детерминирањето на концептот на својата организација и изградба, што ја прави темата актуелна, значајна и потребна за истражување и од становиште на Армијата како дел на одбранбениот систем на општеството во целина.

Начелно, во обработката на овие релации, се разбира никако не може да се исклучи и надворешниот фактор, т.е. како непосредното опкружување така и пошироката меѓународна заедница. Република Македонија како што е познато е членка на ООН, ОБСЕ, Советот на Европа, има кооперациски договор со Европската Унија и има определба на полноправно вклучување во Унијата. Од друга страна, таа е веќе во висок степен интегрирана во колективните системи на безбедност и во Европа и пошироко, на пр. во Партнерство за мир, во Мостот кон Америка, а има и

определување за соработка и целосно вклучување во НАТО. Добар дел од соседите на Република Македонија се во слична положба во тој поглед или пак имаат исти определби. Според тоа, на воената организација не може да се гледа надвор од колективните системи за безбедност и тие објективно значат политички фактор на влијание врз изградбата на воената организација. Сепак во оваа дисертација, овој фактор помалку ќе се третира бидејќи претставува посебен комплекс и посебна тема, а не зависи претежно од внатрешните социјални потенцијали и политика на државните органи и фактори. Тоа се разбира не значи дека тој се исклучува од анализата или пак се занемарува.

1.2. ПРЕДМЕТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1.2.1. ТЕОРЕТСКО ОДРЕДУВАЊЕ НА ПРЕДМЕТОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Врз концептот на организацијата и изградбата на вооружените сили, влијаат мноштво разновидни и динамички фактори кои манифестираат различно влијание. Се подразбира дека во истражувањето нецел-исходно е да ги вклучуваме сите фактори кои имаат влијание врз организацијата и изградбата на вооружените сили, свесни дека тие фактори се важни и значајни, но не и подеднакво влијателни.

Од тука произлегува определбата во истражувањето вниманието да го усредсмериме на одредена група фактори, поточно на **ФАКТОРИТЕ КОИ РЕШАВАЧКИ ВЛИЈААТ ВРЗ ОБЛИКУВАЊЕТО НА КОНЦЕПТОТ НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА И ИЗГРАДБАТА НА ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**, што воедно претставува и предмет на истражувањето.

Од мноштвото фактори како најзначајни за истражувањето се издвоени: карактеристиките на политичкиот систем на Републиката, просторно-популациските карактеристики на заедницата, социостратификациските карактеристики на заедницата, национално-историското искуство на македонскиот народ, стопанско-производната структура и техничко-технолошкиот развој и изграденоста на воената доктрина.

Предочените фактори како предмет на истражување се соопштени во вид на искази кои содржат тврдење за нивното влијание врз изградбата и организацијата на вооружените сили, што треба со истражување да се докаже. Во таа смисла мошне значајно е да се постигне согласност помеѓу индикаторите, поимите, тврдењата и појавите кои настојуваме да се истражат и докажат.

1.2.2. ОПЕРАЦИОНАЛНО ДЕФИНИРАЊЕ НА ПРЕДМЕТОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Предметот на истражување подразбира извесен број фактори кои постојано и претежно влијаат врз детерминирањето на концептот на организацијата и изградбата на вооружените сили.

Поради нивното организирано изучување, утврдување на битните карактеристики, односи и влијание на организацијата и изградбата на вооружените сили на Република Македонија, факторите се поделени во две основни групи: група на социо-политички и група на системски фактори. Поделбата е условна, а во истражувањето особено внимание се посветува на оние елементи од содржината на факторите кои најдиректно влијаат на организацијата и изградбата на вооружените сили.

Истражувањето на претпоставените фактори е извршено во следниве правци и рамки:

А) Политичкиот систем на Републиката како еден од најзначајните фактори кои константно и одлучувачки влијаат на организацијата и изградбата на вооружените сили. Се анализираат битните карактеристики на политичкиот систем и нивото на неговата легитимност и демократичност. Посебно внимание им се посветува на промените, односот на политичките партии и местото и улогата на вооружените сили, во политичкиот систем на Републиката. Исто така, значајно место им се посветува на релациите помеѓу политичкиот систем и вооружените сили.

Б) Просторно-популациските карактеристики како комплексен и обемен фактор се поделени во две групи: првата, просторот, при што се анализираат битните карактеристики, значајни за организацијата на вооружените сили. Посебно се проучува и анализира големината, границата и релјефот. Исто така, се анализира и големината на просторот кај извесен број земји, членки на НАТО, што е значајно за определување на влијанието на големината на вооружените сили. Втората група-популацијата, кај која се врши прибирање на податоци и анализа на оние состојби во земјата значајни за пополнување на воената организација. Посебно се третираат податоците и анализата на големината-бројната состојба на популацијата, природниот прираст, националната припадност, образовната структура во Републиката. Исто така, се врши споредба на големината на популацијата

на голем број земји членки на НАТО значајна за определувањето на влијанието врз големината на вооружените сили.

В) Социо-стратификациските карактеристики се исто така значаен фактор на заедницата. Се врши прибирање на податоци и анализа на етничките односи, слоевитоста и моралната свест. Особено внимание се посветува на проучувањето и анализата на влијанието на социо-стратификациските карактеристики на заедницата врз формирањето на социјалниот статус на воената организација.

Г) Национално-историското искуство на македонскиот народ. Се врши проучување и анализа на историската граѓа и публикувани материјали од аспект на утврдувањето на влијанието на основните фактори кои ја детерминирале воената организација на земјата. Посебно се анализираат периодите кога се правени силни напори да се формира македонската држава и воена организација како нејзин составен дел.

Во рамките на проучувањето на историското наследство на поопшт начин се анализира глобалното историско искуство, значајно за обликувањето на воената организација. Притоа, посебно внимание се посветува на највлијателните фактори кои ја детерминираат воената организација.

Д) Стопанско-производната структура и техничко-технолошкиот фактор претставуваат целина која се состои од два дела, кои одвоено можат да се третираат како посебни фактори. Првиот се однесува на материјално-производните можности значајни за изградбата на армијата, а вториот се анализира како фактор кој непосредно ја детерминира организацијата на вооружените сили. Посебно внимание се посветува на определувањето на зависноста помеѓу општествениот-брuto производ и воениот буџет кај земјите членки на НАТО и соседите на Република Македонија. Исто така, се определува и зависноста помеѓу воениот буџет и издвојувањата по војник и по жител кај земјите членки на НАТО и соседите на Република Македонија.

Е) Воената доктрина, претставува еден од најзначајните фактори кои константно и одлучувачки влијаат на изградбата и организацијата на вооружените сили. Бидејќи досега не е донесена официјално како документ, ќе се изврши анализа и проценка на постоечките фактори кои ја детерминираат и согласно на нив се прави обид за изработка на модел на воена организација кој ќе кореспондира на потребите и можностите на Репуб-

ликата и ќе биде компатибилен на барањата и стандардите на НАТО. Посебен нагласок се става на истражувањето и анализата на одбранбено-безбедносната состојба кај соседите и можностите за загрозување на безбедноста на Републиката. Во рамките на проучувањето на воената доктрина природно се земаат во предвид и договорите за ограничувањата на борбените системи.

Ова истражување подразбира и прибирање на извесни информации за обемот и содржината на факторите, нивните битни карактеристики, меѓусебните односи, можните релации со организацијата на вооружените сили и анализа на зависноста помеѓу факторите и самата таа организација.

1.2.3. ТЕОРЕТСКО И ОПЕРАЦИОНАЛНО ОДРЕДУВАЊЕ НА ПОИМИТЕ УПОТРЕБУВАНИ ВО ПРЕДМЕТОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Теоретското и оперативното одредување на поимите употребени во предметот на истражување, претставува еден од условите за успех во истражувањето. Во тој контекст речиси секој збор на предметот на истражување бара посебно внимание и објаснување. Така, најнапред се среќаваме со зборот фактор, односно социо-политички и системски фактори, потоа влијание, организација, воена организација и изградба. Сите тие, одделно, ќе бидат предмет на теоретско и оперативно одредување, и заедно, во контекстот со другите зборови што ја чинат реченицата која го означува предметот на истражување. Ова, дотолку повеќе бидејќи за извесен број поими постои разноликост во толкувањето на нивното значење. Така на пример зборот фактор (подвлекол СД), според Владимир Иблер, треба да го употребуваме за сите, многу различни и разновидни појави кои влијаат на реалноста на меѓународните односи и на процеси кои се непрекинато во тек. Тежиштето на поимот фактор е на појавата, а не на особеноста (субјективноста)². За факторите авторот тврди дека се несвесни сили кои го раздвижуваат или спречуваат развојот. Според д-р Радован Вукадиновиќ, под поимот фактори во меѓународните односи се подразбира, редица окол-

² Ibler V, *Međunarodni odnosi*, Naprijed, Zagreb, 1971, str. 52.

ности, влијанија на елементи или последици кои произведуваат некој конкретен ефект³.

Во познатиот Лексикон на Вујаклија, е определено дека зборот фактор потекнува од латинскиот збор *facere* (прави, направи), *factor* чинител-извршител, содржател, фигуративно сила која нешто создава, факт⁴.

Во речникот на македонски јазик стои: фактор *m faktor*, чинилац.1. (движечка сила или еден од условите за некој процес или појава)⁵.

Од сето ова ќе произлезе и употребата на поимот "фактор" во ова истражување, а со следното значење: Факторите претставуваат објективни или субјективни сили кои помалку или повеќе влијаат на организацијата и изградбата на вооружените сили. Со оглед на тоа дека овие фактори се лоцирани помалку или повеќе како социо-политички и системски, претпоставувам дека, тие се токму предусловот кој го определува најопшто концептот на организацијата и изградбата на вооружените сили.

Поимот "социо-политички фактори" претставува рамковно определување на условите кои ја определуваат организацијата на вооружените сили, и се употребува во неговото пошироко значење. Додека, определувањето, кои елементи или делови ја чинат групата "социо-политички и системски фактори", претставува посебна употреба на споменатиот поим во неговото потесно значење.

Во ова истражување, тоа се главно политичкиот систем, нивото на изграденоста на воената доктрина, општите и национално-историските искуства за обликување на воената организација, социо-страфикациските карактеристики на заедницата, стопанско-производната структура и техничко-технолошкиот развој.

Поимот воена организација, го среќаваме во употреба и како армија, вооружена сила, редовна војска, регуларна армија, стосчка војска, кадровска армија и др⁶. За полесно одредување на неговото значење, најнапред ќе се одреди значењето на поимот организација.

Во лексиконот на Милан Вујаклија стои дека, зборот организација потекнува од новолатинскиот збор *organisatio*, подразбира, спојување по-

³ Vukadinovic R, *Međunarodni politicki odnosi*, Centar za aktuelne politicke studije, Zagreb, 1974, str. 64.

⁴ Вујаклија М. Лексикон страних речи и израза. Просвета. Београд. 1970. стр. 993.

⁵ Речник на македонскиот јазик -III, Универзитетска печатница. Скопје. 1966. стр. 459.

⁶ *Vojna enciklopedija*, drugo izdanje br. 6, VIZ, Beograd, 1973, str. 448.

единечни делови (органи) во целина, така да таа целина биде способна за живот, организирање, устројство, уредување, состав, склоп, општество, здружение, установа⁷.

Во политичката енциклопедија одредувањето на значењето на поимот организација е пообимно и поопстојно. Ќе се наведат само делови кои се суштествени за сфаќањето на поимот организација. Општествените групи чии припадници извршуваат извесни специјализирани функции, улоги поради остварување специјални цели се нарекуваат организирани групи или организации. Организацијата ја чинат систем функции кои поединци ги извршуваат поради постигнување одредени цели. Луѓето кои ги извршуваат овие функции се менуваат додека смислата, значењето на функцијата останува исто. За организациите од основно значење е нивната структура, а не составот, додека во неорганизираните општествени групи обратно. Според политичката енциклопедија организациите се збир на одредени улоги, тие се трајни групи чии постоења не се прекинуваат со извршување на една конкретна задача. Трајноста на организацијата не повлекува со себе потполна непроменливост на структурата и функцијата на организацијата. Организацијата претставува мрежа на функции кои треба да обезбедат постигнување на одредени цели (функционирање), во рамките на организацијата се издвојуваат посебни функции преку кои се обезбедува трајна усмереност, координација на функциите и дејност на организацијата во одреден правец. Постојат повеќе вакви управувачки функции во секоја организација кои се наоѓаат во хиерархиски односи, додека поедини раководни функции се однесуваат на цела организација, други се однесуваат само на одредени нејзини делови.

Најчесто организациите се делат спрема природата на основната активност која ја извршуваат на: економски, политички, културен, воен и др. план⁸.

Постојат и други приоди во расветлувањето на поимот и значењето на феноменот на организација. Во тој аспект се развисни повеќе теории од кои како позначајни се: класичната теорија, теорија за меѓучовечките односи во организацијата, структуралистичката теорија, менаџерската теорија и др. Типичен претставник на класичната теорија е Макс Вебер, според кој

⁷ Вујаклија М. Наведено дело. стр. 651.

⁸ Politicka enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1975, str. 682-683.

организацијата е тесно сврзана со бирократијата и претставува трајна дејност која се раководи од определена цел. Вебер истакнува неколку принципи од круцијално значење за организацијата од кои како позначајни се: принципот на хиерархиската заснованост на организацијата, на професионалноста на службеничката работа во организацијата, принципот на стручно образование на членовите на организацијата, принципот на континуирано организационо дејствување и други⁹. Сошар (Soashore) е претставник на структуралистичката теорија, во која централно место и улога имаат елементите кои ја чинат структурата на организацијата и нивните меѓусебни односи¹⁰. Емител (Amital) е претставник на теоријата за меѓучовечки односи каде човечкиот фактор има најголемо влијание врз успешноста на организацијата¹¹.

За организацијата нема изградено една единствена и целосна теорија, но се чини дека социолошкиот аспект дава најголеми можности за нејзино обликување и дефинирање. Ова дотолку повеќе бидејќи социолошкиот пристап не ги занемарува другите пристапи, напротив ги зема во предвид правејќи напор организацијата да ја објасни како социјална единица, составен дел на општествената целина. Според социолошкиот пристап, организацијата претставува целина составена од повеќе избрани елементи поради остварување на определени цели и структура која ќе овозможи поголема ефикасност. Целите, рационалноста и специјализацијата се основните карактеристики на организацијата. А, координацијата, комуникацијата и контролата процеси и дејствија на поврзување.

Сето ова претставува солидна основа за одредување на поимот воена организација кој како основа ја има организацијата со сите нејзини карактеристики но и со еден атрибут-војна, што укажува на одредени специфичности, различни од другите организации. Всушност, во суштина таа е организација, но и со извесен број карактеристики со кои се одвојува од другите организации. Оттука ќе произлезе дека воената организација е вооружена државна организација составена од избрани елементи кои чинат целина со која треба да се остварат определени цели и структура која ќе

⁹ Djuric M, Sociologija Maksa Webera, matica Hrvatska, Zagreb, 1964, str. 333-341.

¹⁰ Soashore S.E, Group Cohesiveness in the Industrial Work Group Institute of Social Research, University of Michigan, 1954.

¹¹ Etzioni A, Modern Organization, Prentice Hall, inc New Jersey, 1964, p. 32-40.

овозвозможи поголема ефикасност. Државата ги определува целите, а целите ја покажуваат функцијата и структурата на организацијата.

Бидејќи војската претставува вооружена организација која располага со најмоќните средства за физичка принуда, дефакто, може да биде употребена како такво средство, согласно целите на политичката стратегија. Во таа смисла воената организација може да има одбранбена функција, доколку државата е заинтересирана исклучително за одбрана на независноста и територијалната целокупност, како што е случај со нашата земја, офанзивна функција, доколку државата си постави за цел остварување на свои интереси на сметка на други земји и функција да го одврати евентуалниот агресор од извршување на агресијата, што ја остварува со самото свое постоење и следењето на современиот тренд на развој на воената организација и согласно него и опремување и обука.

Воената организација може да има и функција на одбрана и заштита од внатрешни загрозувања на државата. Ова како алтернативна функција и тоа најповеќе во услови кога државата со полицијата не ќе може да ја реши конфликтната ситуација која се заканува да ескалира загрозувајќи ја безбедноста на земјата. Поради можноста од манипулација со војската во услови на внатрешен конфликт, Републиката ја исклучува оваа функција на воената организација. Всушност, иако постојат можности и за други конотации воената организација пред сè се подготвува и организира за водење на вооружена борба.

Структурата на воената организација претставува целина која треба да обезбеди ефикасност на системот во услови на егзистирање на најдеструктивниот општествен процес, војната. Оттука, произлегува нејзината значајност и комплексност и потреба од смислено и рационално поврзување на деловите во целина способна ефикасно да му се спротивстави на противникот во војна.

Основната структура на вооружените сили се состои од:

Нуклеарна и конвенционална компонента (само за земји кои располагаат со нуклеарни средства).

Земјите кои располагаат само со конвенционални сили основната структура на вооружените сили се состои од:

- а) Оперативна АРМИЈА или
- б) Оперативна Армија и Територијални сили.

Оперативната Армија е организирана во видови, родови и служби, односно во единици и установи.

Видови се: КоВ, ВВ и ПВО и ВМ (во некои земји како видови се јавуваат одвоено ВВ и ПВО).

Во континенталните земји организацијата на Армијата се состои од два вида: КоВ и ВВ и ПВО.

Родови се: пешадија, артилерија, инжињерија, авијација, артилериско-ракетните единици за ПВО, врски, НБХО, оклопни и механизирани единици и др.

Служби: интендантска, санитетска, техничка, ветеринарна, сообраќајна, правна и др.

Поради постигнување на поголема ефикасност во обуката, раководењето и командувањето и вооружената борба, вооружените сили се организираат во единици и установи. Со формацијата се одредува личниот состав и личните и заедничките материјални средства. Постои мирновременска и воена формација.

Воената организација претставува автономен социјален ентитет со централизирано раководење, специфичен начин на пополна, единствен принцип на едукација, утврден систем на старешинство и цврста структура составена од делови кои треба да ја реализираат поставената цел. Но, таа (воената организација) претставува и сегмент на пошироките општествени односи и процеси.

Поимот влијание, се користи во контекстот на неговото остварување на социо-политичките и системски фактори, на организацијата и изградбата на вооружените сили на Република Македонија. Притоа, како појдовна основа се користи сознанието на д-р Славомир Милослављевиќ за политичкото влијание.

Имено, според д-р Славомир Милослављевиќ, влијанието е дел на политичката моќ кое се остварува на одредено подрачје на политичко делување, а во врска со одреден предмет на интерес. Во составот на својата структура влијанието има: обем, содржина, облик, насоченост, трајност, интензитет, континуитет, носители, начин на остварување, основа, резултати, причини¹².

¹² Milosavljevic S, Politicka akcija, Institut za politicke studije fakulteta politickih nauka, Beograd, 1977, str. 88.

Од сето тоа, па и пошироко образложение на структурата на влијанието¹³, произлегува дека влијанието на социо-политичките и системски фактори би претставувало дел од нивната сила која се остварува на одредено подрачје на факторско делување, а во врска со организацијата и изградбата на вооружените сили на Републиката.

Исто така, мошне често се користи терминот поим, што претставува обврска да се објасни неговото значење и смисла на употреба во ова истражување. Под поим подразбираме мисла што ги опфаќа суштествените и општи својства на појавите. Секој поим има содржина и обем. Содржината подразбира збир на општи суштествени својства кои појавите мора да ги имаат како би можеле да се идентификуваат и генерализираат. Додека под обем на поимот се подразбира збир на појави кои мора да имаат суштествени и општи својства.

И, под појава, се подразбира секоја работа или случување кое можеме сетивно да го забележуваме. Секоја појава со набљудување може да се забележи и разбере, што претставува основа на научното истражување за разбирање на суштината на некое случување.

За ова истражување факторите кои влијаат на организацијата и изградбата на вооружените сили би претставувале група на различни појави со различна содржина и дејство, а социо-политичките и системските фактори појави кои ја детерминираат организацијата и изградбата на вооружените сили и од тука тие ќе бидат предмет на ова истражување.

¹³ Miloslavljjevic S, Navedeno delo, str. 88-100.

1.3. ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1.3.1. ЦЕЛ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Основната цел на ова истражување е утврдување на влијанието на група основни фактори за кои претпоставуваме дека го детерминираат концептот на изградбата и организацијата на вооружените сили на Република Македонија.

Посебна цел на дисертацијата е избор на модел на воена организација со оптимални можности за одбрана на Републиката.

Согласно со предочениот проблем и предмет на истражување, ова истражување има за цел да ја докаже или отфрли претпоставката за значењето на општите и националните историски искуства за обликување на воената организација.

Истражувањето треба да придонесе за формирање на нови и проверка на постоечките сознанија за воената организација на Република Македонија, што ќе каже, понатамошното продлабочување на феноменот на воената организација на Република Македонија.

Воедно резултатите од истражувањето можат да послужат за потребите на Армијата на Република Македонија која се наоѓа во фаза на конституција.

1.3.2. ЗАДАЧИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Врз основа на вака поставената цел, а во склад со предочената рамка на предметот на истражувањето, произлегуваат следните задачи на истражувањето:

- да се објасни и даде кус историски приказ за настанокот и развојот на воената организација, да се објаснат причините за појавата и развојот на истата, како и важноста на искуствата во обликувањето на воената организација,

- да се опишат основните содржини и битни карактеристики на факторите за кои се претпоставува дека го детерминираат концептот на организацијата и изградбата на вооружените сили,

- да се утврди дали основните фактори имаат решавачко влијание врз детерминирањето на концептот на организацијата и изградбата на вооружените сили,

- да се утврдат и опишат меѓусебните односи на факторите, како и односот кон детерминирањето на концептот за организацијата и изградбата на вооружените сили на Република Македонија.

1.4. ХИПОТЕЗИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1.4.1. ОПШТА ХИПОТЕЗА

ПРЕТПОСТАВУВАМ ДЕКА ОРГАНИЗАЦИЈАТА И ИЗГРАДБАТА НА ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ЌЕ БИДАТ ДОТОЛКУ ПОЕФИКАСНИ, ЦВРСТИ И РЕАЛНО ЗАСНОВАНИ, ДОКОЛКУ ПОБЛИСКУ СЕ ПОТПИРААТ НА СПЛЕТОТ НА ОПШТЕСТВЕНИ ПРОМЕНИ И ПОВОЛНИ СОЦИО-ПОЛИТИЧКИ И СИСТЕМСКИ ФАКТОРИ НА РЕПУБЛИКАТА.

1.4.2. ПОСЕБНИ ХИПОТЕЗИ

1.4.2.1. ОРГАНИЗАЦИЈАТА И ИЗГРАДБАТА НА ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ЌЕ БИДАТ РЕАЛНО ЗАСНОВАНИ, ДОКОЛКУ СЕ ПОТПИРААТ НА СВЕСТА ЗА ЗАГРОЗЕНОСТ И ИСТОРИСКА МЕМОРИЈА, КАКО И ИСКУСТВО СТЕКНАТО ВО ИЗМИНАТИТЕ ВОЈНИ

Проверка на хипотезата се врши со посредство на следните индикатори:

- со податоци за појавата и развојот на воената организација како иманентен дел на државната организација, посебно за факторите кои ја определувале во глобални рамки и за подолг временски период,
- со податоци за појавата на воената организација во Македонија и последиците од нејзиното распаѓање,
- со податоци за изградбата на воената организација во Кресненското востание, Илинденското востание и Втората светска војна со посебен осврт на факторите кои ја определувале,
- со податоци за изградбата и организацијата на вооружената сила на Македонија во периодот по Втората светска војна, до распаѓањето на Југославија.

1.4.2.2. ПОЛИТИЧКИОТ СИСТЕМ И НИВОТО НА НЕГОВАТА ЛЕГИТИМНОСТ И ДЕМОКРАТИЧНОСТ Е РЕЛАТИВНО СТАНДАРДЕН ФАКТОР КОЈ ОПРЕДЕЛУВАЧКИ И КОНСТАНТНО ВЛИЈАЕ ВРЗ ОРГАНИЗАЦИЈАТА И ИЗГРАДБАТА НА ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ НА РЕПУБЛИКАТА

Проверката на оваа хипотеза се врши со посредство на следните индикатори:

- со податоци за разликите на стариот и новиот политички систем и нивното влијание на изградбата и организацијата на вооружените сили на Републиката,

- со податоци за основните карактеристики на новиот политички систем, посебно за односот на системот кон вооружените сили,

- со податоци за односот на новите политички сили кон одбраната на Републиката и посебно кон изградбата и организацијата на вооружените сили,

- со податоци за односот на владеачките политички сили кон одбранбеното организирање на Републиката и посебно за односот кон изградбата и организацијата на вооружените сили.

1.4.2.3. СОЦИО-СТРАТИФИКАЦИСКИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ЗАЕДНИЦАТА КОИ БИТНО ВЛИЈААТ НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА И ИЗГРАДБАТА НА ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ НА РЕПУБЛИКАТА

Проверката на оваа хипотеза се врши со посредство на следните индикатори:

- со податоци за основните социо-стратификациски карактеристики на заедницата, значајни за изградбата на вооружените сили на Републиката како автономен социјален ентитет,

- со податоци за етничките односи и нивното влијание на изградбата и организацијата на вооружените сили,

- со податоци за слоевитоста и моралната свест кај граѓаните и нивното значење за изградбата и организацијата на вооружените сили,

- со податоци за начинот и квалитетот на живеење значајни за формирање на социјални белези на воената организација.

1.4.2.4. СТОПАНСКО-ПРОИЗВОДНАТА СТРУКТУРА, ПАЗАРНО-ПРЕТПРИЕМАЧКАТА ОРИЕНТАЦИЈА И СТЕПЕНОТ НА ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКИОТ РАЗВОЈ СЕ ФАКТОРИ КОИ КОНСТАНТНО И ОПРЕДЕЛУВАЧКИ ВЛИЈААТ ВРЗ ИЗГРАДБАТА И ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ

Проверка на оваа хипотеза се врши со посредство на следните индикатори:

- со податоци за нивото на развој на економската транзиција,
- со податоци за економските можности и нивното влијание врз изградбата и организацијата на вооружените сили,
- со податоци за достигнатото ниво на техничко-технолошкиот развој во земјата и неговото влијание на воената организација,
- со податоци за општествениот бруто производ кај земјите членки на НАТО и неговото влијание врз формирањето на воениот буџет,
- податоци за воениот буџет кај земјите членки на НАТО, посебно за трошоците по човек и трошоците по војник,
- со податоци за општествениот бруто-производ во Републиката и односот кон трошоците за одбрана, согласно НАТО критериумите.

1.4.2.5. ПРОСТОРНО-ПОПУЛАЦИСКИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА РЕПУБЛИКАТА СЕ РЕЛАТИВНО КОНСТАНТНИ И ЗНАЧАЈНО ВЛИЈААТ ВРЗ ИЗГРАДБАТА И ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ НА РЕПУБЛИКАТА

Проверката на оваа хипотеза се врши со посредство на следните индикатори:

- со податоци за бројот, старосната и образовната структура на населението во Републиката,
- со податоци за националната структура и природниот прираст на населението,
- со податоци за географската положба во однос на државите во поблиското и поодалечно опкружување,
- со податоци за големината и другите воено-географски карактеристики, посебно за релјефот,
- со податоци за големината на просторот и големината на населението кај соседните земји и земјите членки на НАТО.

1.4.2.6. ВОЕНАТА ДОКТРИНА Е ФАКТОР КОЈ ОПРЕДЕЛУВАЧКИ ВЛИЈАЕ НА ИЗГРАДБАТА И ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ НА РЕПУБЛИКАТА

Проверката на оваа хипотеза се врши со посредство на следните индикатори:

- со податоци за надворешната политика на Републиката, значајни за воената организација,
- со податоци за воените доктрини и вооружените сили на соседните држави и извесен број земји членки на НАТО,
- со податоци и проценки за можните облици на загрозување на независноста и територијалната целокупност на Републиката,
- со проценка за обликот на војната и нејзиниот карактер,
- со податоци и проценка за изработка на модел за воено организирање на Републиката.

1.5. МЕТОДИ И ТЕХНИКИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Согласно целите, задачите и предметот на реализацијата на истражувањето се определени за комбинација на емпириските и теоретските методи на научно истражување, односно за општите и посебните општествено-научни методи.

Од посебните научни методи особено се користат: системската анализа, методот на моделирање и статистичката анализа.

Системската анализа се базира на третманот на одбраната како еден од битните подсистеми на Републиката како општество и заедница, при што вооружените сили го чинат скелетот на тој подсистем.

Системската анализа подразбира пристап кој овозможува избор на правец на акција по пат на разгледување на проблемот во целина, истражувајќи ги целите и алтернативите, споредувајќи од аспект на стаовиштето на нивните последици, притоа употребувајќи соодветна рамка поради донесување на стручни и научни заклучоци¹⁴. Решавањето на проблемот според системската анализа е условено од почитувањето на две, бидејќи, вообичаени барања кои се составен дел на речиси сите анализи на проблеми и едно карактеристично за системската анализа. Станува збор за сеопфатна анализа на целите и критериумите како основа за мерење на алтернативите и анализа на алтернативите при што резултатите се споредуваат со трошоците, времето и ефикасноста, во рамките на првите две барања и изнаоѓање на нови алтернативи во рамките на третото барање.

Моделот, целта, алтернативите, критериумот и трошоците се петте основни елементи на системската анализа. Се чини дека најзначајно место и улога има моделот, кој според д-р Владимир Штамбук, во најголема мера лежи силата на системската анализа, бидејќи таа овозможува низ моделот да се применува кибернетскиот пристап на проучување на проблемот кој се изучува, што значи се овозможува пристап на повратна спрега, поправка на резултатот, тестирање и верификација¹⁵.

Значајноста на феноменот модел произлегува од фактот што тој во помала или поголема мера е присутен во сите пет фази на системската анализа. За ова истражување, се чини, најадекватна е комбинацијата на норма-

¹⁴ Quade E i Boucher W, Systems analysis and policy planning, New York, 1968, p. 2.

¹⁵ Stambuk V, Kibernetika, NIP, Tehnicka knjiga, Beograd, 1976, str. 59-60.

тивниот и стварниот-реалниот модел, при што нормативниот се изведува од правните и други норми, а стварниот од политичката реалност¹⁶.

Како значајно ќе истакнем дека методот на моделирање се користи во комбинација со статистичката анализа. Согласно на потребата за определувањето на влијанието на основните фактори кои ја детерминираат организацијата и изградбата на вооружените сили на Републиката ќе се користи регресивната и корелационата анализа поради одредувањето на правецот и големината на поврзаноста помеѓу променливите, а регресивната анализа поради одредувањето на зависноста помеѓу променливите. Всушност регресивниот модел овозможува анализа на промените во организацијата во зависност од факторите за кои претпоставуваме дека ја условуваат¹⁷.

За одредени содржини ќе бидат применети, историскиот и компаративниот метод на научно истражување, а како метод за проучување на документациските извори ќе се користи во прв ред методот на анализа на содржините.

Истражувањето подразбира и користење на одредени техники кои содејствуваат на наведените методи на истражување.

¹⁶ Milosavljevic S, Istraživanje političkih pojava, Institut za političke studije, fakultet političkih nauka, Beograd, 1980, str. 240-250.

¹⁷ Njegic R, ..., Osnovi statističke analize, Savremena administracija, Beograd, str. 315-318.

2. ТЕОРЕТСКО ОБРАЗЛОЖЕНИЕ НА ПОТРЕБАТА ОД ИСТРАЖУВАЊЕ НА ВОЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА

2.1. КУС ИСТОРИСКИ ПРИКАЗ (ДЕКА ПОСТОИ) И ВАЖНОСТА НА СОЗНАНИЕТО И ИСКУСТВОТО НА ОБЛИКУВАЊЕ НА ВОЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА

Експлицитно е утврдена од страна на повеќето мериторни научни потенцијали кои ја анализираат и истражуваат воената организација, безпредметноста на нејзиното истражување доколку се извршува вон општествено-историскиот континуитет. Во таа смисла, значајно е понирањето и во првобитната заедница, иако, воената организација како специфична вооружена институција за водење на вооружена борба, претставува иманентен дел на државната организација. Ова, дотолку повеќе бидејќи, родовската заедница не е имуна на вооружените судири и посебно што, во периодот на нејзиното распаѓање се создаваат услови за настанување на нов облик на организирање на општеството и појавата на вооружените сили како негов составен дел.

Првобитната заедница, посебно епохата на дивјанштвото ја карактеризираат мошне ретката населеност на копнениот простор, низок степен на свест и катодневна борба на човекот во природата заради задоволување на основните егзистенционални потреби. Тоа е епоха кога, човекот се дистанцира од животинскиот свет, почнува да го користи огнот за затоплување и рибата за прехранување, го пронаоѓа лакот и стрелата и ги користи за лов. Непогодните услови на индивидуалното егзистирање ќе придонесат човекот, да почне да се здружува во заедници, од кои постепено се диференцира установата род-генс, како посебна група на племето. Родот, според истражувањата на Енгелс¹⁸, се конституира во средниот степен на дивјанштвото, бира мирнодопски старешина и посебно старешина кој го води вооружениот судир, има совет и демократско собрание во кое еднакво право на глас остваруваат сите возрасни членови од двата пола. Тој, родот, претставува општа општествена организациска

¹⁸ Engels F. Poreklo porodice, privatne svojine i drzave, BIGZ, Beograd, 1976, str. 153.

единица во чии рамки се решаваат настанатите надворешни и внатрешни проблеми и основни егзистенционални прашања.

Со зголемување на бројот на членови во племето, во кое првобитно имало најмалку барем два рода, настанати како последица на забраната од формирање на брачна заедница во рамките на родот, се создаваат услови за формирање на други-посебни родови. Така, со соединување на повеќе родови, се формира посебна група, т.н. фратријабраство, како посебно тело со религиски и општествени функции. Во услови на вооружено спротивставување братствата имале некои карактеристики на воена единица, како на пример, сопствено знаме, униформа и водач. Најчесто, племињата имале по две братства, имало и случаи кога воопшто ги немале, но, сите племиња имале свое име и своја територија, посебен дијалект, религија, право на воведување на должноста и право на менување на мирновремените и водачите на вооружените судири кои ги избирале родовите и племенскиот совет.

До вооружени судири помеѓу племињата доаѓало најчесто поради навлегувањето во територијата на друго племе или крвна osveta. Во судирот учествувале доброволци, кои по неговото завршување продолжуваат со вршење на редовните обврски во рамките на заедницата. Како организатори се јавуваат истакнати поединци или повеќе членови кои низ игра ги повикуваат другите членови на племето да учествуваат во судирот, за кој не барале одобрување од племенскиот совет. Пленот доколку го имало бил рамноправен делен, а заробените противници се убивале, протерувале или примале во сопствените редови, како рамноправни членови на родот.

Постепено, со развојот на општеството, епохата на дивјаштвото ќе еволуира во епоха на варварство, која започнува со воведување на грнчарството како битен белег на неговиот понизок степен на развој, па преку припитомување на животните како битен белег на средниот степен на развој ќе достигне до највисокиот степен на развој кој отпочнува со топењето на железната руда. Така, човекот во текот на својот еволутивен развој во првобитната заедница, од користењето на готовите природни производи, преку создавањето на услови со својата дејност за отпочнување со нивно производство, ќе достигне до вишокот на произ-

води. Всушност, зголеменото производство во средниот степен на варварството, ќе доведе до појава на вишок производи, а потоа до материјална диференцијација и појава на класа експлоататори и класа експлоатирани. Во крајниот степен на варварство, кога, занаетчиството се одделува од земјоделството и јасно се диференцира приватната сопственост, настанува нов расцеп во општеството, овој пат на богати и сиромашни.

Уште во средниот степен на варварството се јавува потреба од зголемено присуство на вооружените судири заради зголемената потреба од работна сила. Спротивностите во крајниот степен на варварството уште повеќе се усложнуваат, така што вооружените судири постепено ќе се трансформираат во повисок степен на спротивставување.

Спонтаното организирање на племињата за вооружениот судир сè повеќе ќе попримат контури на организирано спротивставување, кај некои племиња се формираат мирновременски јадра, т.н. дружини¹⁹, околу кои во случај на потреба се прибираат останатите доброволци. Племињата се здружуваат, се формираат сојузи на племиња и изработува оружје наменето исклучително за водење на вооружен судир, кој поприма белези на војна.

Сојузот на племиња претставува највисок дострел на општественото организирање во родовската заедница во која како органи се среќаваат: народното собрание, сојузниот совет и војсководител со стална функција. Ваквото општествено организирање се развива во воено организирање, кое по прв пат во науката како термин воена демократија, ќе го употреби Левис Морган. Всушност, ќе дојде до постоветување на военото со општествено-политичко организирање.

Со воведување на војната²⁰, како институција, се отвараат многу прашања од кои како позначајно се издвојува прашањето за промените

¹⁹ Дружина, во родовското општествено уредување лична дружина придружба на германските кнезови, чии членови-доброволци (comites), редовно најхрабрите борци, се заколнувале пред својот водач на живот и смрт... Во суштина, тоа било сила со која кнезовите ја одржувале власта во племето и превземале пљачкашки походи преку граница. *Vojna enciklopedija*, drugo izdanje br. 2, VI/1. Beograd, 1971, str. 550, Engels F. Navedeno delo, str. 140.

²⁰ Се претпоставува дека војната како институција се воведува откако ќе биде присутно сознанието дека со нејзиното водење се остварува материјална корист.

во военото организирање и појавата на фактори кои ја детерминираат воената организација. Имено, војната и демократијата како заеднички именител ги имаат органите на општественото организирање, разликата се јавува кај војсководителот, кој со наклон на дружината, постепено ќе ја узурпира власта, со што ќе се одалечи од народот и демократијата. Со оглед на сè понагласената улога на војната во развојот на општеството, дружината, од сила по себе ќе прерасне во сила за себе и кнезот, формирајќи ја при тоа "клицата на пропаѓање на старата народна слобода"²¹, и "првиот зачеток на системот на наемните војници"²², ќе значи постепена подготовка за појава на нова организација на сила, настаната како последица на нараснатите спротивности во општеството. Така, гентилната организација ќе се судри со уште една спротивност која заедно со другите сериозно ќе се заканат во меѓусебната борба да се исцрпат и себеси и општеството. Барањето на решение за надминување на ваквата состојба ќе доведе до нов облик на организирање на општеството, се појавува државата и воената организација како нејзин иманентен дел.

Врз основа на сето ова, може да се заклучи дека во првобитната заедница военото организирање се сведува на самоорганизирање на родот или племето, во услови кога за тоа се јавува потреба и тоа најчесто спонтано со учество на доброволна основа на сите возрасни членови кои, по завршувањето на судирот повторно се враќаат на извршување на своите функции во заедницата, средствата кои се користат во судирот се воедно и средства потребни за егзистенција а пленот, доколку го имало бил рамноправно делен, што ќе каже дека не постоела воена организација во класичен смисол, односно онаква каква се јавува со појавата на државата како основен облик на политичко организирање на општеството.

Во робовладетелското општество се создаваат т.н. робовладетелски држави, како апарат преку кој робовладетелите ќе ги остваруваат своите интереси. Територијалното разграничување, порезите и јавната власт ќе ги чинат битните белези на новиот општествен организам кој ќе има засилена потреба од водење на војна како процес преку кој се обезбедува материјалната претпоставка за обезбедување на егзистенција

²¹ Engels F. Navedeno delo, str. 140.

²² Исто, стр. 140.

на владеачката класа. И не само заради водење на војни, туку и за разрешување на внатрешни конфликтни ситуации државата ќе формира посебни непостојни вооружени одреди-војска, пополнувани од слободни граѓани на кратко време. Во услови на непосредна воена опасност биле повикувани сите способни граѓани па дури и робови да земат учество во војната, што подразбира општ народен позив. Нешто покасно, со интензификација на војната се наметнува потребата од трансформација на дотогашните непостојани вооружени сили. Како прв облик на постојани вооружени сили се појавува робовладетелската милиција²³, која ќе опстојува неколку века. Пополнувањето на војската се обезбедува од страна на слободните граѓани кои со навршени осумнаесет години имале обврска да служат воен рок две години, а потоа станувале воени обврзници до шеесетата година.

Робовладетелските држави соочени со се поголемото незадоволство и востанија на робовите, како и постојано водење на војни кои сè повеќе ќе го војнизираат граѓанинот обврзник, ќе извршат трансформација на граѓанската милиција во наемна платеничка војска²⁴. Всушност, тоа се само дел од промените кои ќе го зафатат робовладетелското општество, ако кон нив ги приклучиме и развојот на трговијата, пропаѓањето на ситните поседници кои ја чинеле основната сила на граѓанската милиција, зголемувањето на паричната маса, се поголема социјална деференцијација и малиот број слободни граѓани, интензификацијата на експанзионистичката политика и сè поголемото присуство на војните како израз на противречностите и интересите на владеачките структури во општеството кое го чинат сè повеќе недемократски уредени држави, тогаш сликата за трансформацијата на граѓанската милиција во наемна војска ќе биде нешто појасна.

Сето тоа, гледано од аспект на ова истражување јасно укажува на појавата на одредена група фактори кои определувачки влијаат врз изградбата и организацијата на војската. Во тој контекст се издвојува општествено политичко уредување чие влијание врз организацијата на

²³ Engels F, Izabrana vojna dela I, Vojno Stamparsko preduzece, Beograd, 1953, str. 23-25.

²⁴ Во Грција после Пелопонеската војна, наемниците ќе станат главна сила за водење на војните. Римската империја во II век, пополнувањето на војската ќе го обезбеди со наемници. Инаку, наемници среќаваме во стариот свет во војската на Египет.

војската го воочил грчкиот филозоф Аристотел според кој, на недемократски уредените држави-олигархиите им била својствена наемната-платеничка војска, а на демократски уредените држави милицискиот тип на воена организација. Аристотел, врши издвојување на како што вели тој родовите: лесната пешадија и морнарицата како потполно демократски елемент, а тешката пешадија и коњицата како карактеристика на олигархиите²⁵.

Воведувањето на наемничките, како постојани војски, ќе отвори нова страница во военото организирање кое може да се набљудува од повеќе аспекти, ќе издвојам два: првиот, ја истакнува способноста за водење на долги освојувачки војни и усовршување на војноводството, вториот, ја означува декаденцијата на воената организација, која настанува со занемарување на граѓанинот-војник кој, го предава оружјето во рацете на наемниците, што ќе го ослабне нивниот интерес за војската, а со тоа ќе ослабне и вкупната воена сила на државата. Факт е дека наемништвото битно ќе влијае врз усовршувањето на вооружувањето и воената опрема и посебно тактиката, но и битно ќе го измени карактерот на вооружените сили во кој се помалку ќе бидат присутни слободите и демократијата.

Платон, бил приврзаник на идејата за создавање на професионалните војски, бидејќи како што истакнува "еден човек не може добро да извршува многу работи". Доколку работата на чуварите на државата (читај војниците подвлекол СД) е најзначајна, таа бара да бидат тие ослободени од секоја друга работа и бара од нив поголема вештина и грижливост²⁶.

Војските на тогашните моќни робовладетелски држави не преминувале повеќе од 100.000 војници и 300 воени брода, со исклучок на Римската империја која во времето на Септимије Север броела 33 легии со минимум 200.000 пешадинци и 24.000 коњаници²⁷. Пешадијата била основниот и најмногубројниот род на копнените сили кој во фалангата кохорти го добила најсовршениот прв тактички облик, со можност за

²⁵ Aristotel, Politika, BIGZ, Beograd, 1975, str. 169, 212 i 213.

²⁶ Platon, Drzava, Kultura, Beograd, 1966, str. 60-61.

²⁷ Engels F, Navedeno delo, str. 37.

расчленување на тактичките единици-кохорти способни за маневрирање по просторот.

Меѓутоа, Империјата, паралелно со усовршувањето на воената организација се соочувала со се поголема класна диференцијација, востанија на робовите и континуирано водење на војни, што ќе услови и одредени померувања во пополнувањето, тактиката во војувањето и воопшто промените во воената организација. Имено, откако се јавила потреба за пополнување на војската со робови и луѓе од разни народности битно ќе се измени карактерот на војската која сега ќе има потреба од поголема раскош зголемена комора, полесно вооружување и полесен систем на обука. Сето ова ќе придонесе да ослабне моќта на Империјата и посебно воената организација, што во тие услови ќе биде искористено од германите, кои ќе му стават крај на Западното Римско Царство и ќе го отворат патот кон понатамошните освојувања.

Врз основа на сето ова, може да се заклучи дека со појавата на робовладетелските држави ќе се појави и воената организација како иманентен дел на државната организација. Во почетокот како непостојана, па преку робовладетелска милиција ќе достигне до платеничка постојана војска, чие издржување, вооружување и опремување ќе го обезбеди државата. Сега, кога, веќе, само делумно се задржавме на одредени етапи од изградбата и развојот на воената организација за која мошне издржани согледувања, размислувања и ставови уште од времето на антиката формирале, Тукидид, Аристотел, Платон и други познавачи и истражувачи на организацијата на ВС, може да се издвојат општественото уредување, социјалната диференцијација, просторот и развојот на производните сили како определувачки фактори на изградбата и организацијата на вооружените сили.

Како еклатантен пример што зборува како промената на општествено-политичкиот систем влијае врз изградбата и организацијата на вооружените сили, може да се посочи периодот на трансформација на еден во друг општествено политички систем во случајот робовладетелскиот во феудален систем. Всушност, тогаш кога, робовладетелскиот систем се соочил со противречностите и сопствената немоќ да ги

реши напластените проблеми, после повеќе вековното опстојување ќе се трансформира во феудален општествено политички систем.

Темелот на новиот-феудален систем, е феудот-имање кое владетелите им го доделувале на вазалите на уживање и доживотно користење пред сè поради потребата од поддршка и учество во војните, кои често ги воделе. Власта ја остварувало племството во чии раце биле како средствата за производство, така и средствата за воена дејност.

Војските во раниот феудализам, биле мали, со незнатен број на пешадија составена од феудални вазали и селани и 5.000-6.000 коњаници како основен род. Пополнувањето се вршело во рамките на воената обврска на која и подлежи секој слободен граѓанин.

Со развојот на општеството сè повеќе се диференцира феудалната класа во чие средиште е богатењето, моќта и територијалното проширување. Војната како никогаш до тогаш, ќе биде искористена за остварување на интересите на владеачката структура во општеството. Со самото тоа ќе се јави и потребата од помногубројна војска, која кралевите, кнезовите и големосопствениците ќе ја обезбедат со давање на земја на вазалите, а овие на ситните земјосопственици. Така, феудалната класа ќе го истакне местото на воената организација, која определувачки ќе влијае врз воспоставување на феудалните односи.

Во новонастанатата ситуација, тешките коњаници-витези ќе го превземат приматот и ќе ги чинат главните сили на феудалните војски кои се пополнуваат врз основа на феудалната обврска. За разлика од општонародниот позив на кого му подлежеа сите слободни граѓани, феудалниот позив ги исклучува кметовите, а важи само за племството и земјосопствениците. Така, во услови на потреба за војување, а на повик на кралот-врховен сениор, вазалите биле должни на одредено место и во одредено време да ги доведат своите дружини-војска²⁸, најчесто составени од неколку тешки и лесни коњаници, пешадинци, слуги и пажеви. Основното оружје е мечот и копјето, а витезите поседувале секира, буздовани и богата заштитна опрема за нив и коњот. Најчест облик на борбено дејство кој бил применуван е битката во која страните во судирот линиски или во клинест распоред ги постројувале силите кои после

²⁸ Miljanic G, Colic M (grupa avtor), *Vojna istorija*, Vojno izdavacki zavod, Beograd, 1980, str. 13.

првиот судир се растурале и во индивидуални дуели го решавале исходот на битката. Со тоа, крајно ќе се поедностави воената организација во чие средиште се дисциплината и групната кохезија на организациско-функционалните целини кои беспрекорно ги извршуваат наредбите на претпоставените. Но, проблемот на феудалните војски не го чинел само индивидуализмот и сепаратизмот, туку и нејзината малубројност и тешкиот оклоп на витезите, со што битно е намалена нејзината маневарска способност. Користејќи ги токму тие слабости монголските освојувачи, чешките селани предводени од Јан Жишка и швајцарската пешадија во борбите против тешката феудална коњица успеале да излезат како побеници и со тоа ја нагвестат декаденцијата на феудалната воена организација и феудалниот општествен систем.

Врз основа на погоре искажаното може да се заклучи дека феудалниот општествено-политички систем во суштина, иако се поистоветува со воената организација, бил бесплоден за нејзиниот развој, што е производ на влијанието на повеќе фактори од кои ќе ги издвоиме: типот на државното уредување, во кое власта и интересите, владеечките структури ги остваруваат со примена на сила, најчесто воена, потоа, економскиот фактор, во чие средиште е натуралното производство и приватната сопственост на средствата за производство, но и за воена дејност и експлоатација на зависниот селанец-кмет, социјалниот фактор изразен преку раслоеноста на населението и внатрешните немири, изразени преку буни и востанија и на крајот како мошне значаен ќе ја издвоиме територијалната расцепканост.

Заклучокот го чинат премиси со помош на кои истиот е генерализиран и се однесува глобално на целата општествено-економска формација. Иако, може со факти да се посочат држави како на пример Швајцарија, каде врз изборот на милицискиот облик на воена организација во која ќе преовладува пешадијата, поред би рекле стандардните социо-политички и економски фактори ќе се појават и нови геостратеиската положба и географските карактеристики на земјиштето, сепак, нивното влијание во глобални рамки е многу мало за да влезе во тој контекст на определувачки фактори, најповеќе, бидејќи е издвоено.

Во т.н. нов век, воената организација ќе ги следи општествено-политичките, економските и посебно техничко-технолошките новини кои ќе најдат широка примена токму кај неа. Имено, новиот начин на производство, појавата на младата буржоазија, развојот на градовите, акумулацијата на капиталот и пронаоѓањето на барутот определувачки ќе влијаат врз афирмирањето на наемичките професионални војски, со нагласена улога на пешадијата. Новата економска и политичка сила-буржоазија, соочена со проблемот на економската и територијалната расцепканост, големосопствениците и многубројните војни, решение ќе побараат во здружување на силите и средствата кои кореспондираат, а ќе ги застапува своите потреби и интереси. Така ќе дојде до сојузи на градови и кралеви на кои им одговарала моќната монархија со централна власт и наемна-платеничка војска, која се ангажира за остварување на интересите на таа власт.

Новиот тип-наемничките професионални војски, ќе биде доминантен од XV-XVII век, во кој период под влијание на споменатите и промените во системот на пополнување на војските, начинот на изведување на борбените дејства и развојот на огненото оружје, се појавува четата, полкот, баталјонот и бригадата а во XVII век, ескадронот и дивизионот.

Наемничките професионални војски, најчесто, биле прибирани во услови на потреба од војување и распуштани по завршување на војната.

Меѓутоа со постепеното зајакнување на власта и апсолутистичките монарси, развојот на стоковно-паричното стопанисување, усложнувањето на војноводството и прераснувањето на државите во економска и политичка сила способна да ја издржува војската, настануваат промени во организацијата што ќе условат појава на стоечки војски. Со тоа бројот на војниците во војските се зголемува, снабдувањето ќе почне да се врши од посебни магацини, пешадијата се реафирмира, а линиската тактика со плиток борбен распоред масовно ќе се експлоатира.

Типичен претставник на стоечките наемички војски е системот на воената организација кој успеал да го изгради прускиот крал Фридрих

II Големит. Со систематска работа, беспрекорно извршување на поставените задачи од претпоставен старешина, косиот борбен поредок и стратегија со која битката се добива, доколку противникот се принуди да ги напушти позициите, Фридрих II, во епохата на стоечките платенички војски, ја издигнал воената организација на својата држава на највисоко рамниште.

Меѓутоа, токму тие војски, како најдржавни институции ќе бидат ставени во функција на остварување на експанзионистичката политика и гушењето на напредните движења на новиот општествен слој, кој ќе глорифицира промени во општествено-политичкиот и економскиот систем.

Судирот помеѓу стариот-апсолутистички и новиот-граѓански слој ќе ескалира во граѓански револуции (американската и големата француска), чии идеолози и водачи огорчени токму од стоечките платенички војски на апсолутистички монарси ќе развијат концепции во чие средиште ќе се најде милицискиот тип на воената организација. Како типични претставници на американската револуција и граѓанската демократска и политичка мисла ќе го издвоиме Џ.Медисон и Т.Џеферсон. И Џеферсон и Медисон во стоечката војска и професионалните офицери гледале опасност која и се заканува на демократијата и светскиот мир, па и од тука потребата за нејзино маргинализирање.

Колку сериозно биле сфатени овие теоретски концепции говори и одлуката на Американскиот Конгрес, донесена неколку месеци по завршувањето на војната за независност, во која стоечката војска се распушта, односно сведува на околу 700 војници²⁹. Меѓутоа, паралелно со ваквата концепција егзистирала, би рекле, уште една, која ќе има допирни точки со претходната но и соодветни разлики. Имено, претставниците на втората теоретска концепција-Џ.Вашингтон и Хамилтон, на војската гледаат како на можна опасност за слободата и правата на граѓаните, но воедно и како на зло без кое не се може, согласно на можноста од надворешно загрозување на безбедноста³⁰. Всушност, во

²⁹ S.P.Huntington, *The Soldier and the State, The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, Cambridge MASS, 1957, p. 144.

³⁰ G.Washington, *Sentiments on a Peace Establishment*, *The Writings of G.Washington*, Washington 1983, p. 375.

средиштето на втората концепција е стоечката професионална војска. Иако, нема да биде прифатена така како претходната, сепак овластувањата на Парламентот во случај на општа опасност да може да формира стална војска, доволно говори за влијанието на втората граѓанска конзервативна концепција. Според повеќе истражувачи и познавачи³¹ на американската граѓанска теорија за војската во погоре споменатиот период, приоритет ќе обезбеди радикално либералната теоретска концепција пред сè поради влијанието на географските карактеристики и политичкиот амбиент во заедницата.

Француската граѓанска револуција за разлика од американската ќе се изведе во социо-политички и воено-стратешки различен амбиент, во суштина покомплексен, што ќе предизвика и различно влијание на факторите кои го определуваат односот кон воената организација. Всушност, мошне острата класна борба и опасностите по безбедноста од надвор ќе влијаат врз определбата на револуционерните идеолози и водачи значајно место и улога да и посветат и на постојаната професионална војска. Иако, огорчени од стоечката војска на апсолутистичките монарси за кои, истакнатиот француски револуционер М.П. Мара ќе забележи дека "војниците се одредени да делуваат против татковината, кога за тоа ќе дојде време, ги оддалечуваат од сообраќајот со граѓаните, ги принудуваат да живеат помеѓу себе, ги затвараат во казарни, потоа ги вдахнуваат со презир спрема секој друг staleж освен војничкиот"³², сепак уште во периодот на подготовките на револуцијата ќе предложи Франција да изгради 60.000 постојана војска и 200.000 припадници на народната милиција.

Според водачот на Јакобинците, Робспјер, вооружените сили на Франција ќе ги чинат пешадијата, со задача да се бори со надворешниот непријател, таа, истакнува Робспјер, не може никогаш да се употреби против граѓаните, и од националната гарда, која, ќе се употреби било да ја брани нападнатата слобода, било да го воспостави јавниот ред нарушен во земјата³³.

³¹ Jezi Vjatar, Sociologija vojske, VINC, Beograd, 1987, str. 76 i Anton Beblar, Marksizam i vojnistvo, VIZ, Beograd, str. 11-12.

³² Danton i Marat, Izbor govora i clanaka, Kultura, Zagreb, 1955, str. 96.

³³ Robspjer i Sen-zist, Odbrani govori, Kultura, Zagreb, 1953, str. 159.

Француските револуционери вдахновени од идејата за слобода, браство и еднаквост на францускиот народ, ќе го истакнат примарното место и улога на националната гарда-милициски тип на воено организирање, во однос на пешадијата, оперативната војска.

Но, нема да помине долго време, откако револуционерните демократски идеи за организирањето и изградбата на војската, ќе бидат ставени на проба пред опасностите кои се заканувале од надворешна интервенција и внатрешните противници. Тогаш, силно се наметнала потребата од трансформација на милицијата во постојана војска со сите атрибути на државна организација за водење на вооружена борба и заштита на интересот на буржоазијата како нова класа.

Факт е дека и покрај револуционерниот занес и недореченост во однос на военото организирање, граѓанските револуции во Америка и Франција ќе оставаат длабоки траги во воената теорија и пракса и на идејно-теоретски план ќе ја отворат вечната дилема за оптималниот однос на граѓанските слободи и потребите на одбраната, ефикасноста на армијата ќе биде во втор план.

Француската револуција претставува еклатантен пример како промените во општествено-политичкото и економското уредување и посебно во социјалната сфера и начинот на пополнувањето на вооружените сили, одлучувачки влијае врз промените во тактиката, стратегијата и воената организација. Така, како производ на тие промени е појавата на дивизијата, како постојано оперативно-тактичко тело, способно за самостојно извршување на борбените задачи, борбениот поредок составен од ударни колони и стрелачки строеви, масовноста, моралните квалитети и маневарската способност на воената организација горе наведеното го гарантираат. Во тие рамки се вброи и придонесот на Наполеон Бонапарта, кој, не само што ќе го развива системот на воената организација на француската револуција, туку, ќе создаде нова стратегија и нови форми на воената организација поефикасни од дотогашните и постоечките, за што ќе сведочат 12 (дванаесет) годишните успешни војни.

Развојот на науката и техниката и експанзијата на индустриската револуција во периодот до Првата светска војна, мошне по-

волно ќе влијае врз натамошниот развој на воената организација. Кај повеќето држави се воведува општата воена обврска, се востановуваат мирнодопски и воени формации, за потребите на изградбата и организацијата на вооружените сили, се конституира воено-територијална поделба, се воведува мобилизација и воен распоред. Како нови органи на командувањето во повеќето држави се формираат генералштабови, а раководењето со вооружените сили се пренесува од кралот на министерството за одбрана, се зголемува огнената моќ на оружјето, стрелачките строеви ќе станат пошироки, а ударните колони се заменуваат со резерва која ќе чини 1/4 од вкупната сила на единицата, се развива фортификацијата.

Со развојот на општеството се развива и продлабочува граѓанската мисла и теорија за војската. Овој пат, збогатена со искуството од граѓанските револуции ќе направи обид за отстранување на слабостите искажани во револуцијата а во одбрана на буржоаската стоечка војска. Како типичен претставник на постреволуционерните буржоаски политички доктрини за војската ќе го издвоиме шкотскиот теоретичар Адам Смит.

Според Адам Смит, државата треба да ги превземе сите мерки за јавна одбрана, бидејќи природните адети (обичаи) ги чинат луѓето сосема неспособни сами да се бранат³⁴. Во услови на загрозеност според Смит, постојат само две методи со помош на кои државата може да изврши доволни подготовки за јавна одбрана.

Прво, со сила наметнувајќи извршување воени вежби и присилно здружување на војничкото звање со било кое звање или занимање на граѓаните способни за војска.

Второ, со издржување и вработување извесен број граѓани кои постојано ќе вршат војнички вежби, државата може војничкото звање да го направи како посебно занимање, одвоено и различно од сите други занимања³⁵.

Во првиот случај станува збор за воена сила која се состои од милиција, а во вториот случај воената сила се состои од стоечка војска.

³⁴ Adam Smit, Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda, knjiga 3, Kultura, Beograd, 1970, str. 967.

³⁵ Наведено дело, стр. 968.

Адам Смит предност и дава на стоечката војска бидејќи како што истакнува, во милицијата значењето на земјоделскиот работник, занаетчијата или трговецот има предност над значењето на војникот, во стоечката војска карактерот на војникот има предност над сите други значења³⁶. Војникот, кој вежба само еднаш неделно или еднаш месечно не може никогаш да биде вешт во ракувањето со оружјето како оние кои вежбаат секој или секој втор ден, истакнува Смит, додавајќи, војниците кои се принудени да го слушаат својот офицер само еднаш во неделата или во месецот и кои во останатото време се слободни..., не можат никогаш да имаат иста склоност за спремна послушност како оние чии тој цел живот и владеење го управува секој ден³⁷. За надмоќта која ја има стоечката војска во однос на милицијата, истакнува Смит, говори и фактот што милицијата од било кој вид која служела во неколку последователни војни во војската, постанува во секој поглед стоечка војска³⁸. Според Смит, доколку некој цивилизиран народ во поглед на својата одбрана зависи од милицијата, тогаш тој цело време се изложува на опасност да го освои некоја варварска нација која се наоѓа во неговото соседство³⁹.

Во врска со гледиштето дека војската е опасна за слободата, Смит вели да, но, само таму каде интересот на војсководителот и највисоките офицери не е поврзан со подржувањето на уставот на државата, а таму каде што е, таа може да биде поволна за слободата⁴⁰. Оттука, евидентно е укажувањето на Смит дека војската може да биде опасна за слободата, што е на позициите на граѓанските револуционерни теории, но, укажувањето дека таа може да биде и поволна за слободата во услови кога војсководителот и највисоките офицери го подржуваат уставот согласно своите интереси, јасно дава до знаење за позициите и стојалиштето на Смит за улогата на војската во поредок каде се сплотени интересите на буржоазијата, аристократијата и војската, како што бил случајот со Англија во тоа време.

³⁶ Исто, стр. 968.

³⁷ Наведено дело, стр. 970-971.

³⁸ Наведено дело, стр. 972.

³⁹ Наведено дело, стр. 978.

⁴⁰ Наведено дело, стр. 979 и 980.

Од аспект на ова истражување како значајно се издвојува и крајното согледување на Смит во врска со влијанието на пронајдокот на огненото оружје за кое истакнува дека иако на прв поглед се чинело како штетен, сигурно е поволан за одржување и проширување на цивилизацијата⁴¹, со што техничкиот фактор го става во редот на значајните не само за воената организација, туку и за како што истакнува "одржување и проширување на цивилизацијата".

Доблеста на Смит се огледа во фактот што врши значајна анализа на воената организација, при што ја издвојува стоечката војска, како поефикасен систем на воено организирање на монархијата од милицијата. Правото и слободата ги става во втор план, третирајќи го нивното остварување во рамките на полибералниот однос на владеење на монархот, што е дискутабилно. Смит, значајно внимание му посветува на прашањето на односот на војската и политичкиот систем, на трошоците за одбраната, влијанието на техничкиот фактор врз воената организација и други. Смитовиот концепт за ефикасноста на стоечката војска како функција на државите монархии, со сите свои сознанија, има и недоречености, претставува солидна теоретска основа за понатамошниот развој и проникнување во феноменот на воената организација од социолошки, политички и други аспекти.

Како најзначајни, во развојот на граѓанската мисла за местото и улогата на војската во општеството, во периодот до избивањето на Првата светска војна се диференцираат генерално три правци: либералниот, конзервативниот и милитаристичкиот.

За либералниот правец се смета дека се надоврзува на Џеферсоновото стојалиште за местото и улогата на војската во државата, со одредена модификација. Всушност, во средиштето на вниманието на либералите се демократските слободи а потоа безбедноста на државата. Оттука ќе произлезе и односот кон војската, како кон нужно зло без кое не се може. Според претставниците на либералниот правец, војската треба да биде контролирана од цивилната власт, а на воената власт да и биде исклучена можноста да донесува политички одлуки. На војската се

⁴¹ Наведено дело, стр. 982.

гледа само како на средство на политиката за кое државата треба да издвојува што е можно помалку средства.

Конзервативниот правец, за разлика од либералниот правец, се залага за јакнење на општествената улога на војската, за нејзино поголемо влијание во политиката. Ова, пред се поради различното поимање на односот и релациите: права и слободи-војска-надворешна опасност. Имено, според конзервативците, надворешната опасност по загрозувањето на безбедноста на државата е поголемо зло од јакнењето на улогата на војската во општеството. Поради тоа, улогата на војската не смее да се маргинализира, свесни дека оваа институција може да ги загрози правата, слободите и демократијата. Компромисот го гледаат во зголемената цивилна контрола на војската која ќе ја јакне својата улога во рамките на политичкиот систем.

Ваквиот однос на конзервативците ќе се развива пред сè поради блискоста на нивните определби со политиката на експанзија, што не е случај со либералниот правец.

Милитаристичкиот правец, подразбира глорификација на улогата на војската во државата, владеење на војската во свое или во име на монархијата. Има допирни точки со конзервативниот правец, но, и свои посебности, заседничка им е експанзионистичката политика. Разликите се најголеми во остварувањето на релациите цивилна и воена власт. Милитаристите ја исклучуваат можноста од цивилна контрола на војската. Според генерал Мантојфл, војската единствено треба да му биде потчинета на кралот. На војската се гледа како на елитна државна институција, ослободена од влијанието на демократијата и другите сили кои ја попречуваат во остварувањето на лидерската улога со експанзионистички интереси. За милитаристите карактеристично е настојувањето за примена на воени средства и методи во регулирањето на меѓудржавните односи. Во тој аспект еклатантен пример претставува Јапонија и Бизмаркова Германија.

Паралелно со развојот на конзервативниот, либералниот и милитаристичкиот правец се појавува и развива една нова теорија која значајно место и простор му посветува на военото организирање. Станува збор за марксистичката теорија на Маркс и Енгелс како нејзини ос-

новоположници. Се задржуваме повеќе на Енгелс бидејќи неговиот опус по обем и содржина го надминува марксовиот.

За војската истакнува Енгелс дека е организирана заедница на вооружени луѓе кои државата ги издржува со цел водење на напаѓачка или одбранбена војна⁴². Од оваа општа дефиниција евидентно е дека војската претставува државна вооружена институција конституирана со цел водење на војна (напаѓачка или одбранбена). Дефиницијата претставува појдовна основа за направените анализи за војската кои ќе го зафатат периодот од нивното настанување, средниот и дел од новиот век. Притоа Енгелс прави и јасна дистинкција помеѓу различните типови на воено организирање, истакнувајќи ги нивните битни карактеристики општествена функција и разлики. Од аспект на ова истражување особено е значаен неговиот став дека: Ништо толку не зависи од економските предуслови како војската и воената морнарица. Вооружувањето, составот, организацијата, тактиката и стратегијата зависат пред сè од постоечкиот степен на производство и комуникациите⁴³, со што ќе стави траен белег, презентирајќи го дијалектичко-материјалистичкиот пристап во расветлувањето на факторите кои ја детерминираат воената организација. Притоа, како еден од највлијателните врз организацијата и формацијата, тактиката и стратегијата го издвојува економскиот фактор.

Врз основа на анализата на граѓанската војна во Америка прави компарација на милицискиот систем на воено организирање со сталната војска, при што ќе истакне: Американската војна со учество на милиција од двете страни покажува дека милицискиот систем бара многу поголеми жртви во пари и луѓе... Како би поминале Јенките кога наместо јужната милиција против себе би имале стална војска од неколку стотици илјади луѓе? Овие сили би биле во Њујорк и Бостон, пред да успее Северот да се организира⁴⁴. Евидентна е предноста која се дава на сталната војска. Предноста, според Енгелс, произлегува од надмоќноста на подоброто вооружување и обученост, единствено раководење, планска употреба на

⁴² Engels F, Navedeno delo, str.20.

⁴³ Engels F, Izabrana vojna dela, I, Beograd, 1963, str. 13.

⁴⁴ Engels F, Izabrana vojna dela, II, Vojno delo, Beograd, 1960, str. 369.

борбените сили и дисциплината⁴⁵. Но, сепак не ја препорачува како чист тип на воено организирање нагласувајќи: Тоа не значи дека секоја рационална воена организација не се наоѓа негде на средина помеѓу прускиот и швајцарскиот систем-но каде? Тоа во секој посебен случај зависи од постоечките околности. Само комунистички уредено и воспитано општество може силно да му се приближи на милицискиот систем, меѓутоа и тука само приближно⁴⁶.

Со анализа на искуството на Париската Комуна, класиците на марксизмот се чини ќе го направат последниот напор за доближување на концептот на военото организирање на пролетерските држави. При тоа Комуната ќе ја предочат како конечно пронајдениот политички облик со кој може да се изврши економско ослободување на трудот, а со тоа и ослободување од прашањето на односот воена и цивилна власт (главна преокупација на граѓанската мисла за војската и општеството), и истакнување на вооружениот народ како, најадекватен тип на воено организирање.

Паралелно со развојот на индустријата, техниката, науката и воената организација ќе ескалира експанзионистичката политика на големите сили, тоа пред сè на оние со зголемена политичка и економска моќ што ќе услови несогласување со постоечката поделба на колониите и интересните сфери. Ова посебно се однесува на Германија, која веќе во почетокот на XX век ќе го превземе економскиот и политичкиот примат на В.Британија и Франција, но, не и колониите и интересните сфери. Во тие рамки се раѓа спротивноста која ќе доведе до светски судир помеѓу два спротивни блока со истоветен општествено-политички систем.

Свесни за новонастанатата состојба и двата блока-Тројниот сојуз и Тројната спогодба (Антанта), ќе почнат засилено да се подготвуваат за претстоечката војна. Како повод ќе послужи атентатот врз австроунгарскиот престолонаследник Франц фердинанд, во Сараево, 1914 година.

Војната како општествено-историска категорија претставува најмеродавен показател на ефикасноста, односно, неефикасноста на

⁴⁵ Marks K, Engels F, Izabrana dela, I, Kultura Beograd, 1949, str. 109-110.

⁴⁶ Engels F, Navedeno delo, II, str. 370.

системот на воената организација. Во тие рамки се проверува и правилноста и валидноста на изборот на факторите кои определувачки влијаат врз организацијата на вооружените сили. Војната го открива правилниот избор, но и заблудите на државите кои не успеале да извршат правилни проценки и избор на фактори кои ја детерминираат воената организација. До погрешни проценки може да дојде и во рамките на самите фактори, односно, кај некои од елементите кои го чинат тој фактор. Во тој аспект мошне евидентен е примерот со воената доктрина како новоекспониран фактор⁴⁷, со определувачко влијание врз системот на воената организација кај земјите кои се подготвуваат за Првата светска војна. Имено, Франција, Австро-Унгарија, Германија и Русија се определуваат за офанзивна воена доктрина која почива на сознанијата од војните водени до Првата светска војна и посебно Наполеоновите војни. Меѓутоа, Првата светска војна покажува дека проценките за реализација на стратешките и тактичките цели што биле релевантни за војните пред избивањето на Првата светска војна не содејствуваат на промените кои настапуваат во општеството, техниката и воената сфера, така што нема да успеат да се реализираат. Само неколку месеци во кои се водела маневарска војна ќе бидат доволни да се открие заблудата и да се помине на позициска војна, која ќе потрае повеќе од три години. За позицискиот период на војната, одбраната има примарно значење, додека на почетниот и завршниот период на војната нападот како вид на борба, преовладува, афирмирајќи ја операцијата⁴⁸.

Првата светска војна според масовноста и деструктивноста повеќекратно ги надминува сите дотогашни војни. За потребите на вооружените сили, во текот на војната се мобилизирани 70.000.000 луѓе меѓу кои неколку стотици илјади жени, доброволци, домородци од колониите на завојуваните страни, луѓе од окупираните територии и воени обврзници од матичните држави. За прв пат војната се претставува како сеопфатен судир помеѓу спротивставените коалиции на држави во кој

⁴⁷ Појавата на воена доктрина е производ на низа промени и потреби на воената организација и стратегија кои ќе ја истакнат потребата за усвојување на единствени доктринарни ставови за изградбата на вооружените сили во почетокот на 19 век.

⁴⁸ Како најсложен и највисок облик на борбено дејство, операцијата се јавува во Првата светска војна.

покрај вооружена борба како доминантна форма на спротивставување се експонираат и други сегменти на спротивставување. Токму заради комплексноста на судирот, забележително место и определувачко влијание врз организацијата на вооружените сили ќе се манифестираат социо-политичкиот фактор, воената доктрина и посебно економскиот фактор кој исцело како никогаш до Првата светска војна, е во функција на потребите на војната. Економскиот фактор, дотолку повеќе бидејќи загубите и трошењето борбени средства, борбена техника и опрема стануваат непредвидливо многу големи, дефакто, потребите за нивно обновување и производство условуваат покомплексен ангажман на овој фактор. Големите загуби се јавија и кај војниците и кај цивилното население⁴⁹, што е производ на воените доктрини, многумилионските армии⁵⁰ и новите борбени средства со далеку поголема огнена моќ отколку претходните.

Сето ова ќе придонесе за промени во организацијата на пооделни единици на вооружените сили, посебно кај полковите кои од тројна ќе преминат на четворна формација⁵¹, како и барање оптимално решение за остварување на стратешките цели. Всушност, во услови на изедначеност на воените ефективи поуспешна е страната која ќе успее да оствари поголема интеграција на стратешките цели и објективните можности, во случајот силите на Антантата.

Во периодот помеѓу Првата и Втората светска војна настануваат мноштво социо-политички, економски, техничко-технолошки и воено стратешки промени и процеси кои битно се одразуваат врз организацијата и изградбата на вооружените сили. Во тие рамки кај голем број на држави во Европа и пошироко на мошне воочлив начин се отсликува влијанието на низа фактори, а посебно определувачките на организацијата и изградбата на армиите. Иако, е евидентно дека по многу прашања големите сили не се соодветен пример за малите земји, сепак, издвојувањето на сознанијата за оценката на еден број фактори кои влијаат

⁴⁹ Во Првата светска војна загубите во жива сила изнесуваат околу 9.5 милиони војници и околу 10 милиони цивилно население.

⁵⁰ Во почетокот на Првата светска војна завојуваните страни ќе мобилизираат 20 милиони луѓе.

Miljanic G, Navedeno delo, str. 117.

⁵¹ Војна Enciklopedija br. 7, BGZ, Beograd, 1974, str. 552.

врз изградбата и организацијата, вооружената сила може корисно да послужи како поука за надминување на слабостите при проценката на истите и за малите земји. Во таа смисла се анализирани Германија и Франција.

Така на пример, Германија е една од големите сили која на вооружената организација ѝ посвети исклучително големо внимание, но со крајно неповолни конотации по глобалната безбедност, кои произлегуваат од доделеното место и улога во остварувањето на мегаломанските експанзионистички интереси.

Германија, како поразена земја во Првата светска војна ќе биде изложена на воени репарации и ограничувања во рамките на воената организација⁵². Под влијание на низа екстерни и интерни фактори, во услови на социјални превирања, политичка и голема економска криза, мултипопуларна и контраверзна, надворешна политичка клима се појавува фашизмот како идеологија и политика за која, Војната, а не мирот е нормална состојба на општеството⁵³. Уште пред да ја превземе власта Хитлеровата националсоцијалистичка партија ќе го шири духот на милитаризмот мошне близок на воениот врв во Германија и во овој период. Превземањето на власта се остварува со поддршка од различни слоеви на германскиот народ и пред сè од крупната буржоазија и воениот врв на кој им била блиска експанзионистичката политика и офанзивна воена доктрина. Всушност, Хитлер ги проширува стратешките цели и ја модифицира офанзивната воена доктрина. За нацистичка Германија, императив е воспоставување на тотална хегемонија како крајна цел. Офанзивната политика предвидувала офанзивна воена доктрина во чие средиште се вооружените сили. Поради ова, Хитлер како прва стратешка цел си поставил обнова на германската воена моќ.

За нацистичка Германија, војската, покрај тоа што претставувала основна сила за реализација на стратешките експанзионистички цели, имала и улога на средство за застрашување во дипломатијата, поради што е наречена вооружена дипломатија. Во таа смисла Хитлер кон крајот на триесетите инсистира на квантитативно зголемување на вое-

⁵² Miljanic G. Navedeno delo, 1980, str. 123.

⁵³ Erl Mid Edvard, Tvorci moderne strategije, Kultura, Beograd, 1952, str. 544.

ната организација, посебно на офанзивните борбени средства, целта им била јасна, манипулирање со војската во функција на дипломатијата.

Втората функција на војската произлегува од нејзината основна намена да води вооружена борба.

Соодветно на офанзивната политичка стратегија, нацистичка Германија се определува за офанзивна воена доктрина. Всушност, офанзивната доктрина е производ на нацистичката идеологија и пракса и интерес и наследство кое според водачот на нацистите-Хитлер, треба да се усовршува, надополнува и надградува со нови содржини и методи кои ќе кореспондираат на поставената цел. Така, определбата за тотална и секавична војна во стратегиски рамки ќе бидат модифицирани.

Нацистичкото сфаќање за тоталната војна, подразбира ангажирање на севкупните потенцијали на земјата, за што уште во Април 1933 година Хитлеровата влада образува таен совет за одбрана на Рајхот со задача да ги усогласи сите воени, политички и економски напори насочени на изградба на идната војска и на тотално искористување на сите можности на земјата за водење војна⁵⁴.

Секавичната војна, претпоставува брзо и изненадно, синхронизирано борбено дејство на механизираниите, оклопните и единиците на военото воздухопловство како главни сили, по виталните стопански комуникации и воени објекти на противничката страна, заради нивно брзо совладување и оневозможување да се организираат и дадат отпор. Од тука произлегува и приоритетот во изградбата на механизираниите, оклопните и единиците на военото воздухопловство. Нацистичка Германија била ориентирана кон водење на копнени и кратки војни. Вооружената сила во нападна операција изведена според начелата на Блицкригот, непријателот треба да го совладува сукцесивно-еден по еден, водејќи строго сметка да не си отворат два фронта. Ваквата определба произлегла од проценката на влијанието на повсеќе фактори од кои централно место имаат системските. Имено, Германија била политички изолирана и опкружена од земји чија коалиција би била сериозен воен проблем за неа. Исто така, Германија не можела да смета на квалитетни сојузници во Европа. Меѓутоа, Европскиот политички систем покрај

⁵⁴ Beri R Pouzn. Izvori vojne doktrine, VINC, Beograd, 1992, str. 182.

ограничувањата нудел и можности, пред се поради мултиполарната и контраверзната политичка клима и безбедносни проблеми со кои се соочувала. Во однос на другите фактори се чини дека географскиот фактор имал поголемо влијание од техничко-технолошкиот⁵⁵, а економскиот е целосно милитаризиран откако нацистичка Германија 1935 година ќе премине на диригирано воено стопанство.

Војната, за која максимално се подготвуваше и ја започна нацистичка Германија е вистинскиот тест за функционалноста и ефикасноста на нејзината офанзивна доктрина и стратегија. Почетокот на војната во знакот на Блицкригот, победи со голема брзина, заклучно со Јуни 1940 се освоени Западна и Средна Европа. Меѓутоа, битката за Британија, ќе ја урне илузијата за непобедливоста на германската армија. А, со нападот на Советскиот Сојуз ќе ја направи втората голема грешка, отворајќи два фронта и зголемени можности за нејзин пораз.

Факт е дека, нацистичката офанзивна стратегија и доктрина ќе доживее пораз, но останува и сознанието за мошне брзите освојувања и окупација речиси на цела Европа, водењето на повеќегодишна војна заклучно со 1945 година и последиците⁵⁶, кои далеку ги надминуваат сите претходни војни. Во таа смисла, нацизмот како теорија и пракса претставува поле значајно за истражување на мноштво науки и научни дисциплини, од повеќе аспекти. Мошне е значајно неговото анализирање од аспект на загрозување на глобалната безбедност, сознанија кои би биле корисни денес и во иднина. За малите земји, значајно е сознанието и потребата за правовремено одбранбено организирање и поврзување со колективните безбедносни системи. Во тој аспект, за нашата земја покрај ангажирањето на сопствените потенцијали и можности, поврзувањето со колективните системи претставува добра можност одбраната да ја постави на поцврсти основи.

Во услови кога вооружените сили беа ставени под непосредна команда и контрола на Хитлер како воен командант се покажаа како основна сила за манипулирање во воени и други цели. Постигнатите успеси на воен план говорат за добра проценка на факторите кои ја детермини-

⁵⁵ Наведено дело, стр. 204-206.

⁵⁶ Miljanic G, Navedeno delo, str. 296.

раат изградбата и организацијата на вооружените сили. Крајно, неуспехот и поразот на нацистичката теорија и пракса е производ на неусогласеност на политичката и воената стратегија. Според Берн, ниедна воена доктрина не би можела да ја подржи големата стратегија која очигледно тежнеела кон тотална хегемонија⁵⁷.

Во Франција, за разлика од Германија, до израз ќе дојде т.н. либерален правец, во чие средиште е цивилна контрола на армијата преку државата и маргинализирање на улогата на армијата во општеството. Крајно, ќе придонесе за слабеењето на воената моќ и поразот во битката за Франција 1940 година. Американскиот научник Ерик Гибсон како главни виновници ги посочува политичките и воените чинители⁵⁸.

Во периодот по Првата светска војна и покрај погодностите на Версајскиот мир, Франција, поради големите материјални и човечки загуби, задолжувањето во странство, класната борба и поларизација на силите, недостаток на некои стратегиски суровини, ангажирањето и поддршка на интервенциите во Русија и некои колонии, финансиските махинации и општото воено слабеење, се соочува со социо-политичка, економска и воена криза која ќе потрае скоро две децении.

Обиди за остварување на поволностите од Версајскиот мир и обезбедување хегемонија на Европскиот континент ќе има, но, проблемот со нацистичка Германија ќе искристализира две тенденции во Француската надворешно-политичка активност, политика на попуштање на Германија и Италија и барање на сили за создавање на колективен систем на безбедност. Германската експанзионистичка политика во најголема мера ги лоцира француските стратегиски цели на зачувување на веќе освоените позиции во светски релации, со мали отстапки спрема некои држави. Врз основа на стратегиските цели, искуствата од Првата светска војна и постоечката сосостојба во земјата е усвоена дефанзивна воена доктрина. Всушност, станува збор за повеќе фактори кои влијаат врз формирањето на воената доктрина. Идентично, како и кај воената организација, доколку факторите објективно се проценат и нивното влијание правовремено се инкорпорира во воената доктрина, дотолку,

⁵⁷ Исто, стр. 167.

⁵⁸ Наведено дело, стр. 394.

воената доктрина ги остварува саканите ефекти. И обратно, непочитувањето на влијанието на факторите врз воената доктрина, може да доведе до загрозување на безбедноста на државата, посебно, во услови на војна може да доведе до пораз.

Можат да настанат и услови кога некој од факторите се глорифицираат или пак се потчинува на потребите на водечките политички сили во државата без да се води грижа за објективното влијание, и тогаш настанува несоодветен избор на воената доктрина. Во врска со глорификацијата на искуство од Првата светска војна, американскиот научник Гибсон Ервин ќе истакне: Францускиот ум создал славна и во исто време пригодна илузија која ја претставува Првата светска војна како јуначки одбранбен подвиг кој донел конечна победа⁵⁹.

Тоа било илузијата, а реалноста се сведува на завршна нападна операција на сојузничките сили во која конечно е совладан противникот и е принуден да капитулира. Последното, не сакале да го воочат водечките политички сили-левицата, на кои им била блиска милицијата со краток рок на служба, како облик на одбранбено организирање. Во прилог им оделе големиот број вкупни загуби и посебно на Нивеловата офанзива 1917 година, која ќе остави длабоки траги кај францускиот народ со неповолни конотации кон истата. Исто така и пресметките за цената на чинење на офанзивната доктрина, заложбата да се префрлат трошоците за одбрана на други земји и економската криза во земјата одат во прилог на настојувањето на левицата. Единствено како голема бариера се поставила сериозната закана по безбедноста на државата која доаѓала од нацистичка Германија. Ова, во голема мера влијае да не се реализира до крај концептот на левицата за милицискиот тип на воено организирање, но крајно ќе доведе до пораз во почетокот на војната со мошне неповолни конотации за големата нација.

Од аспект на војноводството, француската воена доктрина во стратешки рамки е изразена преку Мажино линијата, а во оперативнотактички рамки ќе се темели на јачината на огнот и фортификацијата.

Сето ова ќе влијае врз организацијата на видовите на родовите и приоритетот на вооружувањето и опремувањето на вооружните сили,

⁵⁹ Erl, Navedeno delo, str. 386.

кои треба да го спречат вооруженото загрозување на територијалната целовитост и суверенитет на Франција.

Што се однесува до влијанието на другите основни фактори: економскиот, демографскиот и геостратегскиот, нема, соодветно на можностите да бидат ставени во функција на организацијата на вооружените сили на Франција. Имено, до израз повеќе ќе дојдат ограничувањата и слабостите, манифестирани преку драстичното намалување на моралот и подготвеноста за вооружено спротивставување на евентуалниот агресор, промашено, големо инвестирање во Мажино линијата⁶⁰, во услови на ослабена економска моќ и инфлација, неискористување на погодноста на територијата на државите преку кои Франција се граничи со Германија, посебно на територијата на Белгија, погрешна проценка на евентуалните правци на загрозување на безбедноста на Франција со главните сили на агресорот-примерот со Ардените, и друго.

Како прилог кон сето ова, Франција во месец јуни 1938 година има 12.3 милијарди долари Национален доход, околу 42.000.000 население, индустриските капацитети во однос на светските изнесувале 7%⁶¹. За потребите на одбраната во периодот 1933-1938 година Франција издвоила 1.088 милиони фунти⁶², што претставува најмал процент на издвојување финансиски средства за вооружување во однос на Германија 2.868 милиони фунти, Русија 2.808 милиони фунти, Јапонија 1.266 милиони фунти, В.Британија 1.200 милиони фунти и Италија 930 милиони фунти. Бројот на мобилизираното население 1939 година изнесува еквивалент на 108 дивизии⁶³, а военото воздухопловство располагало со околу 1320 борбени авиони.

⁶⁰ За Мажино линијата Франција ќе инвестира 14 милијарди франци.

⁶¹ Vojna enciklopedija br. 8, BGZ, Beograd, 1974, od str. 5.

⁶² Bitka za Francija, Germanski i sojunznicke sili, fazu I

Resursi	Germanija	Sojunznicke koalicii
Lugje	2,5 milioni	3 milioni
Divizii vk.	136	133 (103 francuski)
Vooruzuvanje:		
tenkovi	2700	3000 (francuski i britanski)
topovi (art)	7710	12200 (francuski i britanski)
avioni	2930 okolu	1600 (francuski i britanski)

Pouz n B. Navedeno delo, str. 77-78.

⁶³ Miljanic G, Colic M. Navedeno delo, str. 135.

Свесни за супериорноста на германските воени потенцијали⁶⁴, Французите, својата одбрана ќе ја темелат и врз учеството на вооружените сили на група држави-сојузници, и посебно врз учеството на вооружените сили на Велика Британија. Проблеми на релацијата Франција-Сојузници имало, но, сепак во битката за Франција се формира т.н. коалиција која ќе партиципира одреден контингент на сили. така, ќе биде воспоставена квантитативна и во голема мера квалитативна рамнотежа на силите, борбените средства и техника, на Германија од една и Сојузничката коалиција од друга страна.

Но, битката за Франција сосема јасно ќе покаже дека, воспоставената рамнотежа на силите нема да биде доволен гарант за француската одбрана од вооруженото загрозување на Германија 1940 година. Имено, вооружените сили на Франција за само шест недели борба против вооружените сили на нацистичка Германија, ќе доживеат тежок војнички пораз кој ќе услови потпишување на капитулација.

Всушност, во услови на практична верификација, како неуспешна се покажала германската офанзивна за разлика од француската дефанзивна доктрина. И едната и другата доктрина како главен елемент на вооружените сили ја имаат КоВ (копнена војска). Меѓутоа, во рамките на КоВ се јавуваат разлики во организацијата и начелата на употреба на родовите. Така, додека кај Французите се подредува на артилеријата, кај Германците, носители на ударната и огената моќ се оклопните и механизирани единици.

Военото воздухопловство бележи интензивен развој во периодот на триесетите години и прераснува во вид на вооружените сили кој за Французите е само помошно средство на артилеријата, а за Германците, вид, со кој се обезбедува превласт во воздухот и содејство на КоВ и Воената морнарица.

Од предоченото произлегува дека постоеле суштински разлики во начинот на употребата на вооружените сили и во тие рамки одредување на местото и улогата на видовите и родовите. Јачината, составот, опре-

⁶⁴ Германија контролирала 14.4% од светскиот воен потенцијал, а Франција само 4.2%. Pouzin B. *Izvori vojne doktrine*, VINC, Beograd, 1992, str. 218, Според француската воена литература, германскиот воен потенцијал бил за околу 7 пати поголем од францускиот. *Vojna enciklopedija* br. 8, VIJ, Beograd, 1974, str. 5.

мувањето и вооружувањето на видовите и родовите го определувале економските можности, политичката и воената стратегија, геостратегиската положба, историското искуство и меморија и други фактори кои асоцираат на предметот на ова истражување. Всушност, со поширокото актуелизирање на феноменот на видовите и родовите на вооружените сили, факторите кои ги определуваат уште повеќе добиваат на значење.

Врз основа на француското и германското искуство во периодот помеѓу двете војни и почетниот период на Втората светска војна, сосема јасно се отсликува влијанието на одредената група фактори од кои како највлијателни се издвојуваат: системските ограничувања и поттикнувања, вклучувајќи го и географскиот простор. Како значајни се издвојуваат и економскиот и техничко-технолошкиот, како и традициите и историското наследство, но нивното влијание е посуптилно.

Се покажа дека ниту германското мегаломенизирање ниту француското маргинализирање на улогата на војската во општеството не ги дава очекуваните резултати. Напротив, Франција уште на почетокот на војната доживеа тежок пораз, а Германија иако започна триумфално постигнувајќи експресни победи на почетокот, иако успеавше да придобие извесен број на сојузници и да води светски судир пола деценија, сепак на крајот доживеа тежок пораз со последици како во глобални рамки, така и за својот народ и држава.

Се покажа дека, во услови кога контролата на војската и непосредното врховно командување го врши едно лице како воен командант, како што беше случајот со нацистичка Германија, војската служи како средство за манипулирање и оставарување на експанзионистички интереси. Во случајот со Франција направен е обид за цивилна контрола на војската и мешање на цивилите во чисто воени прашања, што битно ги наруши принципите на нејзиното делување и ефикасност. Сепак, ќе потенцирам дека германскиот милитаризам и нацизам се покажаа многу опасен за светската безбедност, францускиот буржоаски либерализам остана мошне недоволен за својата безбедност-безбедност на својата држава.

Како значајно ќе се издвои и сознанието дека конзервативната концепција за улогата на армијата во општеството ги даде посакуваните резултати и претставува, се чини, оптимално решение кое се потврдува и во најтешки услови на проверка-во војна. Овој концепт комбиниран со колективитет организиран како одбранбена организација, се чини, е вистинскиот одговор на вооружените закани и безбедноста како на средните и големите држави така и на малите држави и народи.

Во периодот по Втората светска војна, воената организација го следи трендот на општествено-политичкиот, економскиот и техничко-технолошкиот развој и промени со несмален интензитет. САД и Советскиот Сојуз, на светската политичка сцена го превземаат приматот на В.Британија, Франција и Германија и се експонираат како супер сили. Уште како сојузници во борбата против Хитлеровската коалиција по одреден број прашања, суперсилите, нема да покажат согласност. Несогласувањата непосредно по Втората светска војна попримаат белези на меѓусебен судир кој ќе ги зафати речиси сите сегменти на спротивставување, исклучувајќи го само нивното директно вооружено конфронтирање. Така, се појавува студената војна како состојба на заострени односи и конфликтни ситуации во меѓународните односи, од неа предизвиканата трка во вооружување и воено-политичко групирање, најнапред на Запад, а потоа на Исток. Во таа смисла, за прв пат се формираат национални воено-политички групации НАТО и Варшавскиот договор, во услови на мир, со воени потенцијали чии можности далеку ги надминуваат потребите на истите за водење на т.н. голема војна, како што најнапред предвидуваа. Имено, според публикацијата на Лондонскиот институт за стратески студии, кон крајот на 1987 година, од вкупно 28.170.356 војници во оперативните единици на вооружените сили во светот, околу 12.000.000 отпаѓаат на суперсилите и нивните блоковски коалиции, од вкупно 155.000 тенкови, 38.000 борбени авиони и повеќе од 5.000 воени бродови, околу 2/3 отпаѓаат на НАТО и Варшавскиот договор⁶⁵ и од вкупниот број на нуклеарните средства 98% отпаѓаат на НАТО земјите и на Варшавскиот договор. Што се однесува до нуклеарните потенцијали на суперсилите, месец септември 1989 година, Совет-

⁶⁵ The Military Balance 1987-1988, IISS, London, 1987.

скиот Сојуз располагал со 10.898 нуклеарни боеви глави чија разурнувачка моќ изнесувала околу 6.000 ЕМТ, додека САД со 12.778 Б/Г со разурнувачка моќ од околу 4.291 ЕМГ⁶⁶.

Од сето ова, недвосмислено произлегува дека, САД и Советскиот Сојуз се здобиле не само со паритетна моќ и обострана способност за повеќекратно меѓусебно уништување, туку и со способност за уништување на целиот свет. Ова дотолку повеќе бидејќи ваквата констатација се потврдува повеќе пати во текот на повеќе децении по Втората светска војна.

Сознанието дека, при постоење на нуклеарен паритет и обострана способност за повеќекратно меѓусебно уништување, не само што не може да обезбеди еднострана победа во евентуалната меѓусебна војна, туку дека таквата војна би довела до самоуништување на двете страни и до уништување на светот, објективно ја наметна потребата од намалување на меѓусебната конфронтација и корекции во основите на нивните досегашни политички и економски односи и воени доктрини. Во таа смисла, најнапред ќе се појави детантот, а потоа и новиот курс на надворешно и внатрешно-политичкото мислење и нова воена доктрина, т.н. разумна доволност⁶⁷ на Советскиот Сојуз. Вушност, Советскиот Сојуз соочен со општата општествена криза која се закануваше да предизвика длабоки политички, социјални и воени превривања, со доаѓањето на Горбачов за претседател на државата се одлучи за радикални внатрешни реформи и нов приод во надворешно-политичкото однесување.

Сите овие промени во Советскиот Сојуз, битно, а според некои проценки и одлучувачки влијаеле врз промените што го зафаќаат реал-социјалистичкиот систем на земјите во Југоисточна и Источна Европа, распаѓањето на Варшавскиот договор и распаѓањето на СССР како сојузна држава и суперсила. Новонастанатата состојба во голема мера ја ослабна позицијата на Русија во однос на САД, што најверојатно има за

⁶⁶ Cochran I, Arkin W, Norri R, The Bomb Book Washington DC: Naturre Resources Detence Concil, Nuclear Weapon, Databook Sevies, December 1987, p. 13-14.

⁶⁷ Новото политичко мислење толку категорично го диктира карактерот на воените доктрини. Тие мораат да бидат строго одбранбени. А тоа е сврзано со такви нови сфаќања, како што е разумната доволност на вооружувањето, неофанзивната одбрана, ликвидацијата на дебалансот и асиметријата во различните видови вооружени сили, растурањето на офанзивните групировки на војски маѓу двата блока и сл. (М С Горбачов. Перестројката и неговото мислење, превод од Руски. Македонска книга Скопје, 1988, стр. 172.)

последица изразито супериорен однос на САД во светот, меѓусебните односи и преговори, како и поагресивно однесување на САД во остварувањето на своите интереси во сите светски региони. Но, и покрај тоа што Русија веќе не ги поседува сите квалитети на суперсила, сепак, вредни за одбележување и респект се природните ресурси, големината на територијата, демографските потенцијали, местото и улогата што ја играла во меѓународни рамки во поблиската и подалечната историја и располагањето со нуклеарен потенцијал⁶⁸, што секако претставуваат вредности кои и овозможуваат битно да ги манифестира своето влијание и интерес во процесот на изградбата на новиот светски поредок.

На теориски план, под влијание пред сè на системските ограничувања и поттикнувања на биполарниот политички поредок ќе се артикулираат генерално две концепции со различен приод во вообличувањето на моделот на военото организирање и цивилно-воените односи. Земјите со социјалистички општествено-политички систем ќе прават напори да го реализираат марксистичкиот концепт за одбранбено организирање на општеството, а земјите со капиталистички општествено-политички систем, граѓанскиот концепт за одбранбено организирање и цивилно воени односи.

Социјализмот како процес и систем после повоената еуфорија и експанзија веќе во 1956 година (интервенцијата во Унгарија) се соочува со криза во внатрешните разлики на системот, која покасно се продлабочува и во комбинација со притисок од спротивниот политички систем, постепено ќе еродира доживувајќи голема криза и распаѓање кон крајот на осумдесетите и почетокот на деведесетите години од овој век. Со распаѓањето на социјалистичкиот политички систем ќе се распадне и концептот за одбранбено организирање и воспоставување на цивилно-воените односи на тие основи.

Од друга страна кај граѓанската мисла дојде до продлабочени проникнувања и афирмација на конзервативниот правец во чие средиште е професионалниот модел на воено организирање и цивилна супремација

⁶⁸ Според Лондонскиот институт за стратески истражувања Руските нуклеарни сили на 1 Јуни 1992 година изнесувале вкупно 10.053 боеви глави The Military Balance 1992-1993 (ISS London, p. 227.

и контрола на војската. Како типични претставници се афирмираат С.П.Хантингтон и М.Јановиц.

Според Хантингтон, воениот професионалец државата ја смета како основна единица на политичката организација, континуирано укажува на можностите од загрозување на нејзината безбедност и се залага за одржување на силни и подготвени вооружени сили. Воениот командант, истакнува Хантингтон, не смее никогаш на своето расудување да му дозволи да се раководи од политички интереси. Подрачјето на воената наука е потчинето, а сепак независно од подрачјето на политиката. Впрочем, како што војната им служи на политичките цели, воената професија им служи на државните цели. Но, државникот мора да го признае интегритетот на професијата и нејзиниот делокруг. Војникот има право од државникот да очекува политичко водство. Цивилна контрола постои кога постои оваа субординација на автономна воена професија на целите на политиката⁶⁹. За професионалниот војник Хантингтон истакнува дека кога ќе добие наредба од претпоставениот, тој не коментира, не се колеба, не се раководи од неговото лично мислење, тој веднаш се покорува. Тој се цени не врз основа на политиката која ја спроведува, туку врз основа на брзината и ефикасноста со која извршува⁷⁰.

Од сето ова, може да се заклучи дека Хантингтон се залага за концепт на професионална и политички неутрална војска, контролирана од цивилната власт, изолирана од општеството и насочена единствено кон остварување на брза и ефикасна победа во претпоставената војна.

Според М.Јановиц, не е вистина дека сите офицери треба да бидат широко политички-војно образовани, иако е тоа посакуваната цел. Но, сите офицери мораат да бидат обучени да ја разберат цивилната супремација⁷¹. Не е можно, да се изолира професионалниот војник од домашниот политички живот... целта на политичката едукација е да развие приврзаност кон демократскиот систем и да го оспособи офицерот

⁶⁹ S P Huntington, *The Soldier and the State The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, The Belknap press of Harvard University press, Cambridge, Massachusetts, 1957, p. 65-72.

⁷⁰ Исто. стр. 73.

⁷¹ M Janowitz, *The Profesional Soldier, A Social and Political Portrait*, The Free Press of Glencoe, A division of the Crowell-Collier Publishing Company, 1961, p. 426.

да го разбира неговото функционирање⁷². Јановиц, јасно дава до знаење дека најадекватниот модел на воено организирање за развиените демократски земји е професионалниот со цивилна контрола и супремација, со што е на позициите како и Хантингтон, меѓутоа разликата е во концептирањето на цивилно-воените односи. Тука, Јановиц прави јасно дистинкција, фаворизирајќи го интегрирањето на воената професија во општеството. Офицерот вклучен во цивилното општество кај ги дели неговите заеднички вредности⁷³, истакнува јасно Јановиц.

Од аспект на структурата на вооружените сили, значајна е констатацијата дека, појавата и користењето на нуклеарната енергија за потребите на војноводството во Втората светска војна, отвара процес на конституција на т.н. нуклеарна компонента во рамките на воената организација на одделен број на земји по Втората светска војна. Така, денес, структурата на вооружените сили на земјите кои располагаат со нуклеарни борбени средства, ја чинат две компоненти-нуклеарна и конвенционална. И едната и другата компонента, под влијание на социополитичките и економските прилики, развојот на меѓународните односи, воените доктрини и други фактори, најнапред, квантитативно а потоа и квалитативно ќе се развиваат, првата, нуклеарна компонента, достигнувајќи го степенот на нуклеарен паритет и способност за уништување на светот, и другата конвенционална компонента, достигнувајќи го прагот на ефектите на дејството на нуклеарното оружје до 10 кг. и со тенденција на понатамошна модернизација и развој.

Војната во Персискиот Залив, го обелодени фактот дека вооружените сили на САД располагаат со оружје, борбени системи и техники на раководење и командување кои ги користат сознанијата на третата индустриска револуција, холографските системи, високата ласерска технологија, сателитите во космосот, авионите од типот АВАКС, суперчипоовите, микропроцесорите и користењето на т.н. стелт технологија во авијацијата, ја потврди погоре наведената констатација за перманентна модернизација и развој на конвенционалната компонента.

⁷² Исто, стр. 439.

⁷³ Исто, стр. 440.

Согласно на примената и користењето на висока технологија во современите армии, се наметна потребата од намалување на бројната состојба на повеќето единици и професионализација на кадарот. Исто така, мошне значајно место и улога имаат силите за брзи интервенции и силите за специјални дејства. Силите за брзи интервенции, или како во САД од 1980 година се нарекуваат Здружени сили за брзи интервенции (РДЈТФ), се самостојна интервидовска стратегиска групација во чиј состав влегуваат единици од сите четири вида на вооружени сили на САД вооружени и опремени со најсовремени и технички средства и опрема, кои, овозможуваат нивна голема стратегиска подвижност. САД своето воено ангажирање во Персискиот Залив го отпочна со префрлање на 220.000 војници од составот на силите за брзи интервенции.

Силите за специјални дејства, за разлика од силите за брзи интервенции се наменети за водење на специјални операции во мир и политичко-психолошко дејствување во рамките на остварувањето на судирот со низок интензитет.

Вооружените сили на развиените држави посебно внимание му посветуваат на развојот на првиот стратегиски ешалон, со тенденција на постигање оптимално време за мобилизација и брз борбен допир со противникот. Во таа смисла, современите вооружени сили чинат напори стратегиската подвижност да ја подигнат на рамниште на силите за брзи интервенции. Што се однесува до оперативно-тактички состави, присутна е тенденцијата за формирање на единици од здружен состав, оспособени да попречат стратегиско изненадување и самостојно извршување на борбените задачи.

Со оглед на улогата која ја имаат видовите во рамките на воените доктрини, војната во Заливот недвосмислено покажа дека, мултинационалните сили предводени од вооружените сили на САД ја фаворизираат улогата на Военото воздухопловство, што претставува реafirмација на Дует-Мичеловата теорија⁷⁴, но, и отстапување од предвидената доктрина на судири со среден интензитет. Иако секоја војна има посебни белези, сепак, со војната во Заливот уште една се потврди

⁷⁴ Поопширно за Дует-Мичеловата теорија, види: Erl, Navedeno delo, str. 519-531.

сознанието за неопходноста на сеопфатни подготовки пред отпочнувањето на борбените дејства, а потоа, интензивно користење на ракетни системи и авијација поради обезбедување добри предуслови за дејство на Копнената војска и посебно пешадијата. Со тоа, што ракетните системи и пред се авијацијата ја одиграа главната улога, односно, ги доведоа ирачките вооружерни сили пред пораз, не значи дека се маргинализира улогата на пешадијата, но, факт е дека успешно изведената операција Пустинска луѓа ќе послужи како позитивен пример во решавањето конфликтни ситуации од ваков тип.

Врз основа на сето ова, би можело да се заклучи дека од своето настанување па до денес врз организацијата и изградбата на вооружените сили влијаел одреден број на фактори кој постепено се зголемувал. Паралелно со квантитативното зголемување се зголемувал и квалитетот на влијанието на факторите кои ја детерминирале воената организација достигнувајќи го нивото на определба не само на големината на вооружените сили, туку и односот на големината на видовите и родовите на вооружените сили.

Во групата на највлијателните фактори ќе се издвојат техничко-технолошкиот како најекспониран, економскиот со стандардно влијание, ограничувањето и поттикнувањето на политичките системи и посебно воената доктрина и просторно-популацискиот.

Од социо-политичките теории кои го акцептираат местото и улогата на војната во општеството како најприменлива ќе се издвои конзервативната со елементи од т.н. Либерален правец. Марксизмот како теорија која ќе го зафати и проблемот на военото организирање, нема да ја издржи пробата на времето во земјите каде ќе биде применуван. Особено непримерен ќе се покаже милитаризмот и нацизмот како екстремни правци кои продуцираат мошне неповолни конотации по глобалната безбедност.

Со оглед на фактот дека остануваат да егзистираат силни генератори на потенцијални можности за нови заострувања, логично е да се следи натамошниот тренд на влијанието на факторите кои ја определуваат воената организација што недвосмислено ја потврдува актуелноста на феноменот на проучувањето на влијанието на факторите кои ја де-

терминираат воената организација. Како значајно се наметнува континуирано следење и продлабочување на теориската мисла која го бара оптималниот модел за воено организирање и цивилно-воени односи на граѓанското општество во чие средиште се правата и слободите на граѓаните, професионалниот-полупрофесионален модел на воено организирање, цивилната супремација и контрола, деполитизирана војска и воена професија интегрирана во општеството.

За малите земји, како значајно се издвојува препораката на Бери Поузн, соопштена во заклучоците на делото "Извори војне доктрине", во која се истакнува потребата од соработка на малите земји како Белгија, Холандија и Норвешка со голема сила, доколку сакаат нивните напори за одбрана да имаат вредност. Во таа смисла како оптимално и вредно решение го препорачува и НАТО⁷⁵.

Истражувањето и заклучоците на Бери, можат корисно да послужат и за нашата земја (спаѓа во редот на малите), со што како мошне значајно се издвојува и сознанието дека нашето натамошно внимание според определбата за професионален-полупрофесионален модел на воено организирање, треба повеќе да го насочиме кон изградбата на оптимални-цивилно-воени односи.

2.2. ОСНОВНИ ТИПОВИ НА ВОЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА ДЕНЕС

Содржината и обемот на елаборирањето на прашањето за основните типови на воена организација денес најпрвин бара одредување на поимот основни типови, посебно основни типови на воена организација денес, а потоа и класификацијата на основните типови на воена организација денес.

2.2.1. ЗА ПОИМОТ ТИП НА ВОЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА

Поимот тип, подразбира образец, модел за група предмети лице што ги има главните особини својствени на една народност, професија,

⁷⁵ Pouzn B, Navedeno delo, str. 223-226.

група и слично⁷⁶. Со оглед на фактот дека во нашиот случај станува збор за тип на воена организација произлегува дека станува збор за институција што ќе ги има главните особини својствени на една група-вооружена организација.

Доколку се појде од сознанието дека секој поим, а во тој контекст и поимот за типот на воената организација има своја содржина и обем тогаш, ќе се дојде до констатација како и во погоре наведениот случај, дека, содржината и поимот-тип на вооружени сили подразбира збир на суштествени особини кои вооружената група-организација мора да ги има како би можела да припаѓа на одредена класа, односно како би можело дадениот поим да се однесува на неа-воената организација. Обемот, подразбира повеќе институции кои ги имаат тие суштински својства.

Основни типови на воена организација подразбира најопшти типови од кои произлегуваат сите други подтипови кои претставуваат војдно и посебни типови на воена организираност. И под основни типови на воена организација денес, се подразбира релативна временска ограниченост на основниот тип на воена организација во временски интервал од периодот по Втората светска војна до средината на деведесеттите години од дваесеттиот век.

2.2.2. КЛАСИФИКАЦИЈА НА ОСНОВНИТЕ ТИПОВИ НА ВОЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА

Денес, како впрочем и во поблиското и во подалечното минато егзистираат повеќе типови на воена организација. Приодот на авторите кои се занимаваат со феноменот на воената организација и посебно класификацијата на истата е различен. За д-р Ејуб Кучук најмеродавен критериум во класификацијата на историските типови и облици на воена организација е сопственоста на средствата за производство.

⁷⁶ Речник на Македонскиот јазик III. Универзитетска печатница Скопје, 1966, стр. 382.

Така, врз основа на приватната сопственост на средствата за производство, можат да постојат типови на воена организација кои се засноваат на приватната сопственост на средствата за воена дејност и на државна сопственост на средствата за воена дејност, во кој спаѓаат и армиите на модерните капиталистички држави⁷⁷.

Врз основа на државната сопственост на средствата за производство, можат да постојат воени организации кои се засновани на државна сопственост на средствата за воена дејност-армиите на етатистичките социјалистички системи и врз основа на општествената сопственост на средствата за производство, воени организации кои се засновуваат на општествена сопственост на средства за воена дејност-воената организација во првобитната заедница и во самоуправното социјалистичко општество⁷⁸.

За д-р Јежи Вјатр најмеродавен критериум кој го определува основниот тип на организацијата на вооружените сили е начинот на пополнувањето. Така постојат армии кои се пополнуваат од целокупното население, од редовите на еден-најчесто привилегиран општествен слој и наемнички или професионални армии⁷⁹.

Од аспект на ова истражување како значајни се издвоени првите и последните армии кои со оглед на начинот на пополнувањето и актуелноста денес наоѓаат свое место и примена. Исто така, како значајна се издвојува и шемата во која е извршена систематизација на типовите на армии со оглед на односот на составот спрема владеачката класа. Во тие рамки се наметнува поделбата на масовни и посебно денес актуелни малобројни армии.

Во малобројните армии, составени од луѓе кои не се од владеачката класа се издвојуваат професионалните армии. Ова дотолку повеќе, бидејќи барањата кои се поставуваат пред современата воена организација се поизразено го наметнуваат прашањето на професионализацијата. Оттука, искуството, корисно ќе послужи во формирањето на

⁷⁷ Kucuk E, Militarizam, Rad, VIZ, Beograd, 1977, str. 56-57.

⁷⁸ Исто, стр. 57.

⁷⁹ Vjatr J, Sociologija vojske, Vojnoizdavacki i novinski centar, Beograd, str. 218.

конечната определба за прифаќањето односно неприфаќањето на професионалниот како основен тип на вооружените сили.

Адмиралот Мамула Бранко, како критериум го зема историското искуство и современото искуство и практиката врз чија основа се темели конституцијата на трите основни модела на воено организирање: моделот на класична војска, моделот на милициска воена организација и комбинирање на двата претходни модела⁸⁰.

Како најпогоден го издвојува комбинираниот модел, кој според Мамула обезбедува оптимални услови за спротивставување на малите и неразвиени земји. Емпириска верификација можеме да најдеме во периодот на Втората светска војна на просторот на екс Југославија и во периодот после Втората светска војна кај некои земји кои се борат за социјално и национално ослободување. Но, проблем со оптималниот модел настанува тогаш кога земјата ќе се соочи со внатрешни национални побуни и вооружени судири кои не ги претпоставува овој модел, а што се покажаа како реалност на просторот на некогашна Југославија, тогаш оптималниот модел престанува да биде оптимален од што нашата земја треба да извлече значајна поука.

Примерот на бивша СФРЈ може да послужи како очигледен пример како факторите кои влијаат врз изградбата и организацијата на вооружените сили се правилно односно неправилно вреднувани и врз основа на тоа конституирана воена организација неспремна да интервенира во новонастанатата внатрешно конфликтна ситуација. Моите намери не се во рамките на ова прашање да вршам анализа на факторите кои ја детерминираат организацијата на вооружените сили на некогашна СФРЈ, туку овој пат само да посочам уште еднаш на комплексноста и значајноста на овој феномен како и потребата од селективен аналитички приод при изборот на оптималниот тип на воена организација примерен за нашите услови и барања на современото војноводство.

Станислав Андрески, како критериум за класификација на основните типови на воената организација го зема системот на субординација и кохезија и можностите на општеството за партиципирање на луѓе во војна. Оттука произлегуваат: трибалниот, субтрибалниот, феу-

⁸⁰ Mamula B, Odbrana malih zemalja, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1988, str. 234.

далниот, полис, конскриптивниот и ограничено професионалниот тип на воена организација⁸¹. Како значајно од аспект на типологијата на воената организација денес, најзначајно место има ограничено професионалниот тип. Конскриптивниот егзистира во комбинација со професионалниот како професионално-конскриптивен воен систем.

Морис Јановиц го претпочита професионалниот како оптимален модел на воена организација денес, претпоставува цивилна супремација⁸² и интегрирање на воената професија во општествените процеси⁸³. Професионалниот модел е производ на влијание на низа фактори од кои посебно место и улога имаат техничко-технолошкиот развој. Соочени со феноменот на влијанието на овие два фактори, западните демократски земји уште од шеесетите години ќе започнат со спроведување на воени реформи од кои како најприфатлив се издвојува професионалниот модел на воена организација.

Од шеесетите години па до средината на деведесетите настанаа крупни општествено-политички, економски и воено стратегиски промени. Како позначајни се издвојуваат промените кои настанаа во Југоисточна и Јужна Европа во земјите каде се распадна реалсоцијалистичкиот систем. Со тоа како неминовност се наметна проблемот на избор на оптимален модел на воена организација. Факт е дека овие земји меѓу кои и Република Македонија се соочуваат со влијанието на мноштво фактори од кои како основни се наметнуваат социјалниот и техничко-технолошкиот и во врска со нив се наметнува полупрофесионалниот и професионалниот како оптимален модел на воена организација.

Доколку се навратиме на поблиското или подалечното минато дефакто се доаѓа до заклучок дека во ниту една општествено-економска формација не постоеле чисти типови на воена организација. Но, преовладувачкиот модел бил земен како репер при определувањето на основниот модел или тип на воена организација. Во таа смисла се говори за

⁸¹ Andreski S, *Military Organization and Society* University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1968, p. 120-122.

⁸² Janovic M, *The Professional Soldier, A Social and Political Portrait*, The Free Press of Glencol, A division of Crowell-Collier, Publishing Company, 1961, p. 426.

⁸³ Исто. стр. 439-440.

основните типови-моделѝ на воена организација денес, свесни дека постојат и многу други подтипови.

3. НАЦИОНАЛНО-ИСТОРИСКО ИСКУСТВО НА МАКЕДОНСКИОТ НАРОД ЗНАЧАЈНО ЗА АКТУЕЛНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА НА МАКЕДОНСКАТА АРМИЈА

3.1. СОЗДАВАЊЕ И ИЗГРАДБА НА МАКЕДОНСКАТА ВОЈСКА ЗА ВРЕМЕ НА КРЕСНЕНСКОТО ВОСТАНИЕ

Со пробивот на капитализмот на Македонија се отворил процес на декларирање и конституирање на македонската нација, како посебна словенска нација. Посебноста на македонската нација произлегува од повеќевековното постоење и историски развој како посебен словенски народ чии корени се протегаат од словенските племиња, кои кон крајот на VI и почетокот на VII век на нашата ера ќе почнат да се населуваат на целокупната територија на Македонија.

Од периодот на населувањето на Македонија па сè до националното будење на Македонските Словени во својот еволутивен развој од родови, племиња и племенски сојузи преку народ ќе достигнат до потребата од национална афирмација, конституирање како посебна Македонска нација. Тој пат бил долг и макотрпен, исполнет со борба и стремеж кон повисоки облици на општествено интегрирање и организирање. Во таа борба, Македонските Словени ќе бидат континуирано попречувани во својот развој и како племиња, племенски сојузи и во развојот како народ. Уште од крајот на VII век се среќаваме со обидот на македонските склавини⁸⁴ да се обединат и да создадат словенска држава во Македонија⁸⁵. Но тој обид како и многу други вклучувајќи ги и Самоиловата држава и кусото владеење на самостојните феудални владетели во Македонија, ќе пропаднат, што битно ќе влијае врз меморијата и свеста на македонскиот народ во периодот на националното будење да се соочи со недостигот на средновековните државни традиции, што според Едвард Кардељ, преставува најубедлив и најверодостоен знак за постоење на нацијата⁸⁶.

⁸⁴ Под склавинии се подразбира опш назив за секој предел населен со Словени кон крајот на VI и VII век. Историја на македонскиот народ. Просветно дело. Скопје. 1972, стр. 30.

⁸⁵ Oruzane borbe makedonskog naroda od VI do VII veka, VII, Beograd, 1975, str.21.

⁸⁶ Kardelj E, Razvoj slovensackog nacionalnog pitanja, Beograd, 1958, str. 1-7.

Што се однесува до воената организација, таа, во периодот на населувањето на Словените на просторот на Македонија, содејствува на родовско-племенско уредување и одговара на т.н. "воена демократија". Всушност, воената демократија претставува највисок степен на воено организирање во рамките на родовско-племската заедница и воедно прв степен во развојот на државата како повисок облик на политичко организирање. Во почетокот, впрочем што е својствено на воената демократија, воената организација била непостојана, за конфликтните ситуации решавал старешинскиот совет на чие чело се наоѓал еден од кнезовите.

Со развојот на производните сили постепено доаѓа до социјална диференцијација и појава на класно раслојување. Тој факт, како и фактот дека Македонските Словени биле континуирано во конфликт со Византиската Империја, ја засилува потребата од постојана воена организација, способна за успешно спротивставување на посилната, помногубројна, добро организирана и помодерна византиска војска. Согледувајќи ја ситуацијата во која се нашле по населувањето на Македонија, Словените до крајот на VII век ќе успеат да изградат добро вооружена и опремена војска, која успешно се спротивставувала на честите воени походи на посилната византиска војска. Таа ориентација ќе се протега сè до 783 година кога биле поразени, и во почетокот на IX век, независните македонски склавинии потпаднале под власта на Византија.

Во текот на IX век Македонските Словени се соочиле со уште еден проблем, експанзионистичките интереси на бугарската држава која била во подем. За време на владеењето на Симеон (893-927), успеала да завладее скоро во целокупната територија на Македонија. Така, Македонските Словени кои живееле на територијата која ја освоиле Бугарите ќе подпаднат под нивна власт, а останатите ќе останат под власта на Византија.

Сето ова ја усложнило и онака тешката положба на Македонските Словени кои не се помириле со новонастанатата положба. Ова, посебно се однесува на комитопулите⁸⁷ Мојсеј, Арон, Самоил и Давид, кој, користејќи ја засилената конфронтација помеѓу Византија, Бугарија и Русија, и смртта, најнапред на бугарскиот цар, а потоа и на византискиот, дигнале две

⁸⁷ Коми топулите-младите кнезови, синови на кнезот Никола, кој бил многу моќен во бугарската држава. Историја на македонскиот народ-книга прва. Скопје, 1969, стр. 117.

востанија и формирале држава која се протегала на просторот на лоцирање на македонските склавинии и во која за мошне кратко време како единствен владател станал Самоил.

Со оглед на целите и амбициите за територијална експанзија во просторот на македонските склавинии, Самоил, се зафатил со изградба на голема, организирана, обучена и добро опремена војска, способна за реализација на офанзивните концепции. Во таа смисла регрутирал војници од најразличен социјален состав од кој најзастапени биле слободните селани. Старешинскиот кадар бил сочинет од аристократијата која била должна да одговори на повикот на владетелот за учество во војна, како и за одбрана на територијата со која управувале во мир. Во Самоиловата војска најмногубројни биле Македонските Словени, но, имало и неслатен број на Власи, Бугари, Срби и др., пешадијата и коњаницата се основни родови од кои помногубројна била пешадијата. Исто така, Самоил имал и телесна гарда како посебен род на војска. Оружјето и опремата се слични како и кај Византиската војска, а тактиката на војување ја карактеризирале брзи и изненадни напади, како и смислена и упорна одбрана⁸⁸.

Сето ова влијаело Самоил до крајот на X век да ја прошири својата власт и на бугарската, српската, хрватската, албанската и грчката територија⁸⁹, создавајќи голема македонска држава. Проблеми почнале да се јавуваат тогаш кога настанале услови за целосен ангажман на Византиската војска, која дотогаш била користена повеќе или помалку за разрешување на внатрешните и надворешните проблеми со кои се соочувала Византиската Империја. Најпрвин со послаб, а потоа со посилен интензитет Византиската војска почнала да атакува на Самоиловата војска, која постепено ќе почне да попушта и да трпи порази. Конечно на 29.07.1014 година во битката на Беласица војската на Самоил била изненадена и поразена до степен што директно ќе влијае врз понатамошната егзистенција на државата. Всушност, Самоиловата држава соочена со немоќта да ја реорганизира воената организација ќе се распадне.

По распаѓањето на Самоиловата држава за Македонските Словени настанале многу тешки години на живот под византиско воено-

⁸⁸ Oruzane borbe makedonskog naroda, Navedeno delo, str. 30.

⁸⁹ Исто. стр. 28.

административна управа. Но, Самоиловото владеење оставило длабоки траги во свеста на македонскиот народ, што ќе придонесе за афирмација на идејата за возобнување на Самоиловата држава и ослободување од Византиската власт. Ова, посебно било изразено во востанието на Петар Делан 1040-1041 година и востанието на Ѓорѓи Војтех 1072-1073 година, кои ќе бидат задушени.

Со неуспехот на востанието на Ѓорѓи Војтех, за македонскиот народ не престанува борбата за ослободување од туѓинската власт и формирање на своја држава. Но, и покрај востанијата и владеењето на самостојните феудални владетели, што преставува исклучок, сите обиди на македонскиот народ заклучно со битката на Марица да создаде држава биле оневозможени. Станува збор за трипол века во кои постепено ќе блеее сликата на Самоиловата држава, која и денес во историографијата на Бугарија се третира како бугарска држава од причини кои се добро познати не само на нашата и бугарската страна, туку и пошироко. Исто така, сето ова ќе влијае и врз свеста и меморијата на македонскиот народ во изборот на начинот на спротивставување и егзистирање во услови кога неговата територија ќе ја завладее друга Империја-Османлиска империја.

Како значајно се издвојува сознанието за круцијалното значење на воената организација за државата, тогаш кога војската не ќе може да се реорганизира по изгубената битка, најчесто и државата престанува да постои како политички облик на организирање на народот. Самоиловата држава и самостојната феудална држава на Добромир Хрст се очигледни примери за тоа⁹⁰. И обратно, тогаш кога и покрај изгубената битка државата е способна да ја реорганизира воената организација тогаш, државата го продолжува своето егзистирање, пример Византиската Империја.

Исто така, како значајно се издвојува и сознанието дека, македонскиот народ кога правел обиди да создаде држава најпрвин воено се организирал, и доколку, обидот успеал, продолжувал со изградбата на воената организација. Потоа, од изборот на типот на воената организација, начинот на спротивставување и опстојување на воената организација, зависел опстанокот на државата.

⁹⁰ Исто, стр. 27-30 и 55-58.

Со потпаѓањето на Македонија под турска власт ќе настанат општествено-политички, воено-стратешки и економски промени кои битно влијаеле врз попречувањето на процесот на спротивставување и формирање на своја-македонска држава. Уште од почетокот на своето владеење, турската власт превземала повеќе мерки и активности со цел да ги елиминира сите пројави за организиран отпор и создавање услови за формирање на Македонска држава. Во тие рамки дозволувала меѓу спахиите да има и христијани, за да во XVI век пред се со исламизацијата ги претопи во турски феудалци. Со тоа на мошне ефикасен начин се отапувала оштрицата на силите за организирано спротивставување и реafirмирање на идејата за формирање на своја-Македонска држава. Така, синџирот ќе остане без уште една алка која во минатото толку многу значела за организирано спротивставување и формирање на своја држава. Со ова нема да прекине борбата на македонскиот народ за ослободување од турскиот јарем. Но, таа до пред крајот на XIX век се сведува на стихијни буни, востанија, одметништво, ајдутство и други видови на борба и отпор кој нема да ги даде посакуваните резултати. И се така, како што констатиравме во почетокот, со продорот на капитализмот во Македонија, повторно ќе се создадат услови за спојувањето на алката во синџирот на организираното спротивставување и борба за своја-македонска, независна држава. Овој пат, за разлика од обидите во минатото, со свое име, како белег со кој ќе се разликува македонскиот народ и држава од другите народи и држави.

Разловечкото востание кренато на 7 мај 1876 година, "претставува вовед во подоцнежните национално-револуционерни борби на македонскиот народ и драгоцено искуство на Беровски и неговата чета за идното Кресненско востание во 1878 година⁹¹". Тоа претставува и одраз на влијанието на Босанско-Херцеговското востание за кое во записот на организаторот и раководителот на Разловачкото востание Димитар Поп-Георгиев Беровски се вели: "Од ден на ден нетрпеливоста растеше и јас во месец декември 1875 година решив да организирам востание во Македонија, со кое ќе се даде помош на Херцеговското востание со задржување на еден

⁹¹ Историја на македонскиот народ, Наведено дело, стр. 132.

дел од турските војски⁹²", и покажува дека во Македонија созрела свеста за неопходноста од вооружено спротивставување на османлиската власт. Иако обидот со дигањето на востанието во с.Разловци нема да успее, сепак покрај веќе започнатата борба за јазик и црква ќе ја наговести и борбата за посебна македонска држава.

Во периодот по завршувањето на Разловечкото востание па се до избивањето на Кресненското востание, македонскиот народ се соочувал со уште потешки проблеми во егзистирањето. Ова пред сè поради продлабочувањето на кризата на Османлиското царство, која директно влијаела врз положбата на македонскиот народ. Така, Српско-Турската и Руско-Турската војна во Македонија ќе донесат голем број турски бегалци⁹³ и војска од Србија, Босна и Бугарија, со што се зголемиле давачките, анархијата, теоророт и пљачкосувањето на македонскиот народ од страна на легитимните претставници на власта и качачките банди.

Од друга страна и покрај несносната положба на живеење македонскиот народ смогнал сили да даде доброволци за учество во Српско-Турската и Руско-Турската војна, со што недвосмислено го изразил стремежот за ослободување на својот народ. Од двете војни, а посебно од Руско-Турската многу очекувал, но, најпрвин бил многу разочаран од Сан-Стефанскиот прелиминарен договор, а потоа и од Берлинскиот конгрес од кој како поволност можат да се издвојат чл. 23 и чл. 62. Според чл. 23, "Високата Порта се задолжува да воведо добросовесност на островот Крит, органски устав од 1868 година со нужните измени". Слични уставни, прилагодени кон месните потреби, со исклучок на олеснувањата на давачките дадени за Крит, ќе бидат и во другите делови на Европска Турција-(се мисли на Македонија-подвлекол С.Д.) за кои не е предвидено посебна организација на овој договор⁹⁴. Го издвоив овој член како позначаен, бидејќи, иако нема да биде применет во праксата, сепак, ќе биде мошне актуелен и во годините по завршувањето на Берлинскиот конгрес. Неприменливоста на овој член произлегува од фактот што задолжувањето било дадено на

⁹² Катарџиев И. Кресненското востание 1878. Скопје, 1978, стр. 18.

⁹³ Според француски извори бројот на турските бегалци изнесувал повеќе десетици илјади. Поопширно види. Француски документи за историјата на македонскиот народ. Серија VI-I. Архив на Македонија, 1969, стр. 144, 154, 169 и 172.

⁹⁴ Стефанова С. Международни актове и договори. Софија, 1958, стр. 161.

Високата Порта која манипулирала согласно своите интереси, големите сили молчеле.

Војните, востанијата, ослободителните движења на Балканот, и близината на руските војски битно влијаеле врз размислата на македонските дејци за организирано и масовно спротивставување на турскиот јарем. Несносната положба на живеење и незадоволството од одлуките донесени на Берлинскиот конгрес, македонските емигранти во Бугарија и македонските дејци ќе ги натераат да побараат помош од Австро-Унгарија и Русија и откако нема да ја добијат некаде пред 24 јули 1878 година, почнале да говорат за дигање востание, како средство за ослободување од тиранијата⁹⁵. На тие релации било и македонското население, емигрантите во Бугарија и ајдутското движење кое со својата засилена активност во летото 1878 година поприма белези на спонтано востание во Источна Македонија, Малешевско и Струмичко. Остварувањето на спрега помеѓу нив преставувало солидна основа за донесување одлука за дигање на востание во Македонија, со цел ослободување и создавање своја-Македонска држава.

Паралелно со активностите кои оделе во правец на остварувањето на стратешките интереси на македонскиот народ, грчката и бугарската буржоазија превземале активности согласно на позициите на големодржавната политика. Ова, посебно се однесува за бугарската буржоазија, која не само што ќе ја попречува активноста на македонските емигранти во Бугарија кои работеле за интересите на македонскиот народ, туку, на 29.06.1878 година во Трново ќе го формира комитетот "Единство" со цел "во Бугарија да ги прифати и организира македонските ополченици со сите оние што се подготвени да се борат и да ги испраќа во Македонија", незадоволството во Македонија да се поттикне до степен на востание против турското ропство, кое ќе се прикаже како желба за присоединување кон Бугарија⁹⁶", што заедно со присуството на голем број редовна војска⁹⁷, претставуваат мошне неповолни услови кои определувачки влијаеле на крајниот исход на востанието.

⁹⁵ Поплазаров Р. Македонското (Кресненско-Разлошко) востание, Мисла, Скопје, 1979. стр. 69.

⁹⁶ Историја на Македонскиот народ, Наведено дело, стр. 173.

⁹⁷ Според француски извори, 1878 година во Косово и Македонија имало само 40.000 војници редовна војска. Француски документи за историјата на македонскиот народ, Наведено дело, стр. 45-72.

Сепак, и покрај неповолните воено-политички и економски услови се отпочнало со подготовките за дигање на востание, а по консултациите на македонските војводи во Горно Цумаја било решено востаничката активност да почне со напад врз турскиот аскер во село Кресна. Се избрало воено раководство со мајорот Калмиков-преставник на бугарската буржоазија, за атаман на востанието и Карастоилов за Главен војвода, се организирале востанички единици и формирале борбени групи за почеток на востанието. По 18 часовна борба, турскиот гарнизон составен од две чети (200 војници) редовна турска војска, се предал. Востаниците потоа продолжиле со борбените дејствија и успеале да ги заземат селата Оштава и Влахи и да создадат слободна територија на левиот брег на реката Струма. Понатаму, ситуацијата ја наложила потреба од сумирање на постигнатото и планирање на мерки и активности за продолжување на востанието. Во тој аспект на 08.10.1878 година во с.Влахи се одржало советување на војводите, на кое е формиран востанички штаб во состав: Калмиков атаман на востанието, Димитар Поп-Георгиев началник на штабот, Карастоилов прв војвода и уште три војводи, помошник на штабот, благајник и одговорен за оружјето, и формирана е коњица. Исто така на советувањето се одучило тежиштето на борбените дејства да се пресфрли на десниот брег на реката Струма.

Од 09 до 21.10.1878 година, востаничките сили ќе успеат да ослободат извесен број населени места долж десниот брег на реката Струма, ќе ја прошират слободната територија, ќе воспостават востаничка власт и формираат регуларна востаничка војска⁹⁸ за одбрана на слободната територија. Противничката страна пак во тоа време интервенира од Мелник загрозувајќи го левиот брег на реката Струма.

Бидејќи и едната и другата страна имале недостаток, од оружје и опрема, а османилите недостаток од свежи воени сили, преминале во одбрана на заземените позиции. Настанатиот проблем, секоја од противничките страни го решавала на себе својствен начин, и во тоа поголем успех имала турската страна која се подготвувала за офанзива, бидејќи на територијата на Македонија распоагала со респективен контингент на

⁹⁸ Во селата: Игралишта, Добри Лаки и Гореме, биле организирани три чети со околу 400 востаници. Види: Лапе Љ. Одбрани текетови за историјата на македонскиот народ II дел. Трето дополнето и проширени издание, Скопје, 1965, стр. 229.

вооужени сили кои го овозможувале тоа дејствие, додека, востаничките сили покрај проблемот со недостаток на оружје и опрема, се соочиле и со проблемот наречен комитет "Единство", по други прашања. Така, додека едната од спротивставените страни (турската) ќе ги консолидира своите редови, другата (востаничкото раководство) соочена со перфидните игри на бугарската буржоазија која го планирала сменувањето на Димитар Поп-Георгиев и ликвидирањето на војводата Карастоилов, била доведена до крајно тешка поожба со негативни конотации кон крајниот исход на востанието.

Ценејќи ја ситуацијата како крајно неповолна митрополитот Натанаил Охридски назначен од Софискиот комитет како непосреден раководител на востанието, го ослободил од затвор Димитар Поп-Георгиев поради неговото повторно активирање за надминување на настанатиот внатрешен проблем. Во време од два месеци (декември-јануари), Беровски успеал во голема мера да ги консолидира редовите, но поради политиката, воена стратегија и тактика која била на позициите на Правилата (Уставот) донесен кон крајот на декември 1878 година бил повторно затворен. Но, и покрај сите неповолности со кои се соочува Македонскиот востанички комитет, со донесувањата на Правилата, се отвора нова страница во военото организирање на македонскиот народ засновано врз сопствени сили и можности.

3.1.1. НЕКОИ СПЕЦИФИЧНОСТИ НА ВОЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА ПРЕД ДОНЕСУВАЊЕТО НА ПРАВИЛАТА (УСТАВОТ) НА МАКЕДОНСКИОТ ВОСТАНИЧКИ КОМИТЕТ

Од аспект на ова истражување како значајни се издвојуваат уште некои специфичности на воената организација на востаничката војска пред и по донесувањето на Правилата... Во содржините што претходеа на поменав некои од специфичностите, но, овој пат поконкретно и подиректно ќе се задржам на воената организација во двата периода.

Во првиот период, согласно со определбите на македонските дејци за дигање на востание се планира и соодветен квантум и квалитет на вооружени сили. Како јадро ќе послужат ајдутските, востаничките и доброволните чети, вооружени со лесно пешадиско оружје со ограничени можности. Всушност, станува збор за ајдучко-четничка организација која и поред недостатоците имала и квалитети кои ќе успее да ги искористи во почетокот на востанието, ќе успее да го совлада отпорот на турскиот гарнизон во реонот на Кресненските анови и видно да се прошири со цел да прерасне во општо македонско востание.

Од расположивите податоци за односот на силите на спротивставените страни во судирот крај Кресненските анови лесно се воочува дека, при однос на силите 2:1 во корист на востаниците и со оружје и опрема која била на приближно исто рамниште, и со оглед на борбеното искуство и моралот кај востаниците, крајниот исход на судирот ќе биде неповолен за османлиите. Само лошата тактика на употреба на силите и средствата на востаниците можела да оди во прилог на османлиите, што не се случило.

Воената организација постепено ќе наметнува одредени услови кои ќе обусловат повисоки облици на воена организираност. Тоа веднаш го почувствувале војводите, и како производ на таа потреба на советувањето во с.Влахи ќе формираат Востанички штаб. Нешто покасно на ослободените територии ќе формираат регуларна востаничка војска за одбрана на слободната територија и конечно како нов квалитет кон крајот на 1878 година ќе ги донесат Правилата (Уставот) на македонскиот востанички комитет.

3.1.2. ВОЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА ОД АСПЕКТ НА ПРАВИЛАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ВОСТАНИЧКИ КОМИТЕТ

Правилата претставуваат комплексна целина составена од повеќе делови од кои како најзначаен од аспект на ова истражување е делот насловен како "Воени правила на Македонската војска", во кој правно-нормативно се регулираат основните прашања и односи во доменот на военото организирање и изградба на Македонската востаничка војска. Како значаен се издвојува и делот кој говори за целта на востанието во Македонија. Всушност, со него започнува анализата на еден дел од Правилата, во кои уште еднаш, на наш-македонски пример се согледува значајноста на реалниот избор на целта и врз таа основа изградба на воена организација, која, ќе ја реализира таа цел.

Во член 9 стои: "Нашата цел на Македонското востание не е никаква тајна, таа е ослободување на Македонија"⁹⁹, што претставува општа цел, и претпоставува остварување тогаш кога ќе се прошири локалното востание дигнато во т.н. источна област¹⁰⁰. Имено, во член 125 стои: "Откако се убедивме дека не е можно да се крене Востанието во сите делови на Македонија, ние решивме да се дигне локално востание во источната област и ослободивме многу села и населени места со внатрешни сили. Меѓутоа, пред нас стои голема задача да ја ослободиме целата наша татковина Македонија"¹⁰¹.

Сето ова, јасно укажува на потешкотиите со кои се соочил Востаничкиот комитет во поглед на реализацијата на основната цел уште пред да започне Востанието. Оттука ќе произлезат и други последици кои неповолно се одразиле на крајниот исход на Востанието. Но, као и да е, врз основа на вака поставената стратегиска цел се конституира востаничка војска. Так, во член 82 стои дека: "Македонската востаничка војска освен од редовни востанички сили се состои од целото македонско население во ослободените и неослободените краишта па, секој по некаков начин е македонски војник"¹⁰², што јасно укажува на нејзиниот двокомпонентен

⁹⁹ Институт за социолошки и политичко-правни истражувања. Правилата-Уставот на македонскиот востанички комитет во Кресненското востание. Скопје. 1982, стр. 206.

¹⁰⁰ Исто, стр.217.

¹⁰¹ Исто, стр.217.

¹⁰² Исто, стр. 213-214.

состав. Првата, редовните востанички сили ги чинеле: востаници, доброволци и арамии¹⁰³, организирани во чети во чиј состав освен помногубројната пешадија имало и коњаница¹⁰⁴. И втората, целото македонско население, или поконкретно, "Сите селани, кои можат да носат оружје, по потреба ќе учествуваат како војници во македонската војска за време на битките, а кога се смирува ќе работат на нивите и селска работа¹⁰⁵", а со оглед на позитивното искуство во секоја капетанија да има по сто души како редовни војници¹⁰⁶, што укажува на постоењето на други сили различни од редовните, сили кои се организираат по потреба почитувајќи го т.н. територијален принцип. Ова произлегло најверојатно од проценката на востаничкиот комитет дека со редовните востанички сили не може да се постигнат посакуваните цели, па и од тука и определбата дека македонската востаничка војска се состои од целото македонско население.

Во делот насловен како "Воени правила на македонската востаничка војска" мошне успешно правно-нормативно се уредени правата, обврските и надлежностите, безбедноста и заштитата, организацијата на раководење, дисциплинско-казнените мерки и логистичката поддршка, што заедно со составот на војската претставува обид за надминување на една многу тешка состојба на живеење на македонскиот народ, со повисок степен на воено организирање наслонето на сопствени сили¹⁰⁷ и со вооружено спротивставување кое од герилски начин треба да прерасне во општо вооружено спротивставување.

Врз основа на предоченото кое е само дел од 130-те члена кои се застапени во содржината на Воените правила на македонската востаничка војска¹⁰⁸, може да се заклучи дека било присутно сознанието кај македонскиот востанички комитет за слабостите и несодејствувањето на ајдучко-четничката организација со целите на востанието, и од тука напорот за изнаоѓање и изградба на повисоки облици на воено организирање. Формирањето и изградбата на Македонската востаничка војска претставува квалитет кој остава длабоки траги во свеста и меморијата на македонскиот

¹⁰³ Исто, стр. 206 и 208.

¹⁰⁴ Исто, стр. 215-216.

¹⁰⁵ Исто, стр. 2-8.

¹⁰⁶ Исто, стр. 209.

¹⁰⁷ Исто, стр. 219.

¹⁰⁸ Исто, стр. 206-220

народ во борбата за национално и социјално ослободување и претставува стремеж кон изнаоѓање поцелисходна организација способна за вооружено спротивставување.

Од друга страна, и покрај превземените мерки и активности сепак, времето работело во полза на противничката страна, ова пред се поради расположивите воени ефективи со кои располагала Империјата. Така, во услови на оптимално користење на силите и средствата, односот на завојуваните страни, околу 3.000 востаници вооружени со лесно пешадиско вооружување со ограничени можности наспрема 10-12.000 турски војници вооружени и опремени со современо пешадиско вооружување дополнето со 6 батерии артилерија, е мошне неповолен за востаниците. Ова дотолку повеќе ако исходот на востанието се решавал во директно вооружено конфронтација, што и се случило.

Се покажа дека, односот на силите и начинот на употреба на силите, претставуваат фактори кои определувачки влијаат врз исходот на востанието. Оттука, како нужност се наметнува потребата за задоволување на нови критериуми. Во услови кога не може да се обезбеди поволен однос на силите, решението треба да се бара во изборот на други поволности меѓу кои и начин на употреба на силите кој го исклучува фронталното спротивставување. За неуспехот на воената организација и востанието во целост значајно место завзема влијанието на неединственото раководење и недоволната материјално-техничка подготовка на основните сили со кои се води востанието. И на крајот во корпусот на факторите со неповолно влијание се издвојуваат и екстерните кои произлегуваат од ограничувањата на европскиот политички систем и посебно од големодржавните претензии на соседите грчката и бугарската буржоазија, спрема просторот на Македонија.

Реално, во услови на мошне неповолно влијание, како на екстерните така и на интерните фактори врз воената организација и востание во целост, тешко дека може да се очекува и постигнување на поголеми резултати од постигнатите, иако таква можност не може да се исклучи во целост.

Како значајно се издвојува и сознанието дека Разловечкото востание според постигнатите резултати претставува крупен чекор напред во однос на претходно изведените Кресненското и Кумановско-

Кривопаланечкото востание, а што се огледа во големината на просторот зафатен со востаничкото дејство, времетраењето на истото и побогатите форми на организираната власт во ослободените територии. Од аспект на воената организација особено значајно е трансформирањето на истата од ајдучко-четничка организација во Македонско-востаничка војска чија правно-нормативна регулатива ја предвиде Уставот на Македонскиот востанички комитет.

Со Уставот на Македонскиот востанички комитет, "биле создадени основните воено-политички и материјални претпоставки и услови за натамошниот развој и изградба на Македонската востаничка војска¹⁰⁹" истакнува генералот Пепељуговски.

3.2. ОРГАНИЗАЦИЈА И ИЗГРАДБА НА ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ ВО ПЕРИОДОТ ПРЕД ИЗБИВАЊЕТО И ЗА ВРЕМЕТРАЕЊЕТО НА ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ

Во осумдесетите години на XIX век македонскиот народ чувствувал влијание на повеќе екстерни и интерни фактори кои ја определуваат неговата свест за продолжување на борбата и отпорот против Империјата. Всушност, станува збор пред се за економски, политички и социјални фактори кои определувачки влијаеле врз свеста на македонскиот народ да продолжи со спротивставувањето на Империјата, по поразот во Кресненското востание.

Во тој аспект се издвојува стопанскиот разгром на Империјата јасно воочлив во т.н. Муаремски декрет објавен на 20 септември 1881 година од страна на Султанот, со кој турското стопанство е ставено под контрола на странските вложувачи кои вршат груба експлоатација, што директно се одразило и врз Македонија и македонскиот народ кој е под турска власт. Покрај зголемената феудална експлоатација комбинирани со продлабочената анархија на власта, македонскиот народ и понатаму се соочувал со теророт на башибозокот и качачките банди, статус кво однесување на големите сили кон македонското прашање и големодржавните претензии на соседните буржоазии.

¹⁰⁹ Пепељуговски П, Прилози за воената историја, НИО "Студентски збор", Скопје, 1988, стр.84.

Исто така и буржоаско-демократските револуции и чувството за ослободување од турскиот јарем и создавање своја држава, силно ќе влијае врз националните сили и посебно македонската интелигенција за продолжување на спротивставувањето.

Како производ на прикажаните влијанија во осумдесетите години на XIX век на македонскиот простор доаѓа до стихийни превирања изразени преку социјална и политичка борба. Кај македонскиот народ, предводен од интелигенцијата се акумулира енергија и созрева идејата за формирање на единствениот фронт во борбата за социјална и национална слобода.

Конечно, група на шестмина македонски интелектуалци на 23.10.1893 година во куќата на Иван Хаџи Николов од Солун одржале состанок на кој е отворен процесот на интегрирање на македонските национални сили во Револуционерна организација и предочена замислата за повисок облик на спротивставување. Се разбира дека тоа не одело брзо и едноставно, иако Организацијата бележела континуирано позитивен тренд на ширење. Ова дотолку повеќе бидејќи во почетокот имало одредени недоречености и ограничувања кои ги направиле основачите на Организацијата, како и влијание на туѓи пропаганди во Македонија.

Поради надминување на проблемите и засилената потреба од револуционерна активност, основачите на Организацијата се состанале неколку пати во текот на идната и наредната 1895 година, при што ги поставиле основните цели и задачи, изработиле Устав, ја конституирале новата организација и превзеле други мерки и активности. Меѓутоа, кога сето тоа не било доволно за понатамошниот развој на Организацијата бил свикан Солунскиот конгрес.

На Солунскиот конгрес од 1896 година, се отвориле вратите за омасовување на Организацијата, Организацијата добила свое име, била наречена "Тајна Македонско-Одринска револуционерна организација". територијата на Македонија била поделена на 6 револуционерни округа, Гоце Делчев и Ѓорче Петров биле задолжени да изработат проекти за новиот Устав и Правилник и се покренати други прашања од интерес за Организацијата.

Од аспект на истражување значајно место завзема членот 1, 2 и 11 од Уставот донесен веднаш по завршувањето на Солунскиот конгрес од

1896 година. Значајноста дотолку повеќе бидејќи политичко-стратешката цел на Организацијата има определувачко влијание врз организацијата и изградбата на вооружените сили. Поради тоа, најпрвин ја цитираме целта на Организацијата: "Тајната Македонско-Одринска организација има цел да ги сплоти во едно цело сите незадоволни елементи во Македонија и Одринско, без разлика на народност за да извојуваат преку револуција полна политичка автономија на овие две области".

Член 2 за постигнување на оваа цел, Организацијата се бори да ги отстрани шовинистичките пропаганди и националните караници... ги употребува сите средства и напори за поскоро и современо вооружување на населението со сè што е неопходно за едно општо и по сите места дигнато востание¹¹⁰.

Како суштествено од двата члена се издвојува, прво, целта на организацијата-извојување полна политичка автономија, којашто претставува национално и социјално ослободување на македонскиот народ и второ, начинот на остварување на целта-преку револуција, кој подразбира "едно општо и по сите места дигнато востание".

Согласно на целта и начинот на изведување на востанието се определуваат и силите кои треба да ја реализираат замислата. Во тој аспект во член 11 од уставот на Организацијата стои: "Секој околиски револуционерен реон си има своја чета, чија што задача се определува со еден специјален правилник¹¹¹". Од аспект на правно-нормативното регулирање на изградбата на вооружените сили на Организацијата се донесуваат повеќе акти и правилници во периодот до избивањето на Илинденското востание. Но, како евидентни се издвојуваат Правилникот за четите и Правилникот за селските чети, од кои јасно се воочуваат местото, улогата и задачите на четите во рамките на Организацијата, составот на четите, правата и обврските на четниците и селаните спрема четите, раководењето, казните и други прашања од доменот на военото организирање.

Во Правилникот за четите¹¹², централно место има членот 11 со кој се определува начинот на постигање на т.н. крајна задача-прва да се спротивстави на непријателот во услови на востание, а што ќе го постигне

¹¹⁰ Тапе Љ. Наведено дело, стр. 335.

¹¹¹ Исто, стр. 336.

¹¹² Исто, стр. 350-351.

доколку изврши добри подготовки на своите членови за одлучната битка и со зборови и на дело со лични примери го придобие народот кон себе за конечна пресметка со Османлиите. Во другите членови (од 1 до 10), определените обврски на четата може да се сведат на морално-политичко влијание меѓу населението, вршење на борбена обука на членовите на Организацијата и младинците, се грижи за оружјето и реализира казни и други задачи дадени од реонскиот комитет.

Правилникот за селските чети¹¹³, се состои од три глави со вкупно 15 члена. Ќе издвојам само неколку члена од Глава I во која е регулиран составот на селските чети. Така членот 1 и членот 2 ја утврдува бројната состојба на четата 7 до 10 души селани, на чие чело се наоѓа војвода. Во членот 5 се утврдува обврската на секој четник да има пушка, ладно оружје или револвер, опинци и гуња. Во членот 8 селската и реонската чета се определуваат како активна војска за дадениот регион. И во членот 10 се укажува на фактот дека и во градовите се формираат чети со идентичен состав.

Врз основа на сето ова може да се заклучи дека политичката стратегија ја определува воената стратегија и определувачки влијае врз изградбата и организацијата на вооружените сили. Како производ на политичко-стратешката цел и усвоената форма на спротивставување се формираат четите на Организацијата како нејзини органи. Економскиот фактор влијае опремата и вооружувањето на четите да бидат со ограничени борбени способности. Четите се формираат како организациско-мобилизациски јадра способни за повеќебројно зголемување во услови на востание, во сите други услови делуваат конспиративно извршувајќи определени задачи дадени од Организацијата, избегнувале директни конфликти со Османлиската војска. Социјалната структура со оглед на идентичните интереси поволно влијаела врз изградбата на воената организација, ова пред се поради ангажираноста на водечките национални сили предводени од интелигенцијата како во потесното раководство на Организацијата, така и во самата воена организација.

Како неповолно влијание го издвојувам делувањето на соседните пропаганди кои настапувале од големодржавни позиции, неповолниот од-

¹¹³ Исто, стр. 435-436.

нос на големите сили кон македонското прашање безобзирниот и експлоататорски однос на Империјата, како и присуството на модерна воена организација на просторот на Македонија. Исто така, во периодот до избивањето на востанието, воената организација на револуционерното движење нема да прерасне во повисок облик на организациско-формациска структура од чета која воедно претставува и основна организациска форма, и нема да формира оперативно-стручни тела за раководење и координација на борбените активности.

Но, ќе потенцирам дека "појавата на четата како организирана воена сила на револуционерното движење претставувала фактор од првостепено значење за растежот и развојот на Организацијата". Со појавата на четата идејата за слобода добивала конкретни облици... Пред очите на поробениот Македонец исчезнале најопасните пљачкаши¹¹⁴, јасно укажува на комплексноста и вредноста на феноменот на воената организација, што условува сериозен и научен приод при решавањето на проблемите кои се наметнуваат посебно во периодот на нејзината изградба. Како придобивка на Револуционерната организација е и вклучувањето на широките народни маси во реализацијата на целите и посебно организациско-просторната поставеност на воените структури со кои се обезбедува покриеност на целата територија на Македонија.

Процесот на подготовките за дигање на востание сè уште течел кога во почетокот на 1903 година во Солун е одржан конгрес на кој по инсистирање на Иван Гавранов е донесено решение пролетта, истата година да се дигне востание во Македонија. Окружните комитети биле задолжени да извршат подготовки и да одржат конгреси по прашањето за дигање востание. Фактот дека не биле повикани првостепените личности на Организацијата, тврдењето на Гавранов дека Бугарија со своите вооружени сили е подготвена да му се придружи на востанието, инсистирањето да се дигне востание во пролетта 1903 година, како и формирањето на опозиција која била против предвремено дигање на востание, доволно говори за појавата на негативен тренд во развојот на подготовките на Организацијата за дигање на востание во Македонија.

¹¹⁴ Историја на македонскиот народ. Наведено дело, стр. 168.

Одлуката за дигање на востание во Македонија била предмет на дискусија во целата Организација. Најголеми противници за предвременото дигање на востание биле Ѓорче Петров и Гоце Делчев, што и јавно го искажале на состаноците на Организацијата во Софија¹¹⁵. Проблемот кој навреме го воочиле Гоце Делчев и Ѓорче Петров бил во недоволната подготвеност на востаничките сили и населението за успешно водење на востанието. Ова пред сè поради неповолната опременост со борбени средства, недоволната обученост на силите за водење на востанието и изборот на несоодветната форма на спротивставување на противникот. Поради сето ова Гоце Делчев и Ѓорче Петров предлагале да се пролонгира дигањето на востанието и да се измени тактиката на дејствување на четите: "Од пасивно, чисто подготвително однесување, да се помине кон една поголема активност, да се почне со активно дејствување, кое ќе се доближи до востание, за да се подготват и калат повеќе работници за претстоечкото востание¹¹⁶".

Во услови на диференцијација на силите по прашањето за предвременно дигање на востание во Македонија, Организацијата се соочила со жестоки репресии од османлиската власт настанати како реакција по извршените атентати на "Гемиџиите" во Солун и со смртта на Гоце Делчев, што во голема мера ја отапило оштрицата на силите кои биле за пролонгирање на времето за дигање на востание. Ова, посебно ќе се почувствува на Смилевскиот конгрес одржан согласно обврските на револуционерните окрузи од Солунскиот конгрес одржан во јануари 1903 година.

На Смилевскиот конгрес одржан од 2 до 7 мај 1903 година, како производ на дискусиите во одреден број на прашања биле донесени решенија, од кои како позначајни се издвојуваат следните, "За да има правилно раководење на востанието силите на округот и командувањето се распределија како што следува: главен штаб за целиот округ, реонски началници, војводи и востаници¹¹⁷", со што е утврдена хиерархијата на раководењето и командувањето. Ќе напоменам и тоа дека на хиерархиската скала на врвот се наоѓал окружниот конгрес, кој, единствен имал право да го смени главниот штаб на округот-во случајот Битолскиот округ.

¹¹⁵ Спомени на Ѓорче Петров. Софија. Македонски научен институт. 1927. стр. 154.

¹¹⁶ Исто. стр. 161.

¹¹⁷ Лапе Љ. Наведено дело. стр. 449.

Во врска со бројната состојба на вооружените сили е решено раководните тела на реоните "Да ги распределат вооружените сили од својот реон во чети на број од 30 до 50 души¹¹⁸". Во врска со прашањето за начинот на водење на востанието е решено: Востанието да биде општо-сите реони од округот да станат¹¹⁹, "и при тоа" еднодушно да се дејствува партизански... четите да дејствуваат обично прснати низ реоните. Тие можат да се групираат по две до три или повеќе за некакви крупни акции и потоа пак да се растураат. Се определи притоа четите да држат секогаш офанзивен карактер¹²⁰.

И на IV и последно заседание на Конгресот се реши подготовките за востание до крајот на месец мај да се приведат до крај и претставниците на штабот дополнително да го одредат денот на отпочнување на востанието. Не поминало долго време откако Главниот штаб на Битолскиот округ проценил дека ситуацијата е зрела за востание и одлучил тоа да се дигне на 2 август 1903 година, издал Проглас за дигање на востание во Македонија и Одринско и ги известил големите сили и Дирекцијата на источната железница во Македонија за почетокот на востанието.

Востанието, познато како Илинденско, започнало на 2 август 1903 година и ја зафатило скоро цела Македонија. Најголем интензитет и масовност имало во Битолскиот округ, од кој се издвојува Крушевскиот реон. Имено, согласно решението на Смилевскиот конгрес, Крушевскиот востанички штаб одлучил востаничката активност во Крушевскиот реон да започне со напад на турскиот гарнизон во Крушево. При тоа штабот настојувал да ги почитува решенијата на Смилевскиот конгрес за организацијата и начинот на водење на востание и борбени дејства, планирал брза, изненадена и одлучна акција со цел ослободување на Крушево и создавање востаничка власт.

Местоположбата на Крушево, посебно конфигурацијата на земјиштето и изолираноста од другите населени места, подготвеноста на населението за соработка и учество во востанието, одлуката на Смилевскиот конгрес за дигање општо и по сите места дигнато востание, како и поволниот однос на силите оделе во прилог на факторите кои по-

¹¹⁸ Исто, стр. 450.

¹¹⁹ Исто, стр. 452.

¹²⁰ Исто, стр. 452.

волно влијаеле за успешно реализирање на одлуката за ослободување на Крушево. Планот за ослободувањето на Крушево предвидувал ангажирање на 800 востаници распоредени во 8 одреди од кои два со задача да ги уништат заробат или онеспособат силите на противникот во градот кои вкупно броеле 100 вооружени лица и преостанатите 6 одреди распоредени по приодите на градот со задача да ги спречат силите на противникот кои евентуално би интервенирале. Вооружувањето и опремата наменета за блиска пешадиска борба, претежно пушки¹²¹, многу поквалитетни од турската страна. Таа предност, како и ангажирањето на само еден одред востаници за напад на гарнизонот во Крушево, вешто ќе ја искористат османлиите условувајќи ангажирање на дополнителни востанички сили за нивно совладување. Дури тогаш отпорот на османлиите ќе биде скршен и Крушево ослободено, но, со создадените проблеми јасно се издвојуваат слабостите на планот за ослободувањето на Крушево, дефакто, сериозноста на феноменот на воената организација доаѓа до израз.

По ослободувањето на Крушево се воспоставува револуционерна власт и се прогласува Република, која, според другите горчливи прашања ќе се зафати со организирањето на одбраната на градот. Од друга страна, Високата Порта иако изненадена од масовноста и почетните успеси на востаниците, превзема повеќе мерки и активности за надминување на новонастанатата состојба во Македонија. Впрочем, во слични ситуации се наоѓала и порано, поради тоа било логично да се очекува дека ќе постапи согласно позитивното историско искуство и меморија за ефикасно справување во идентични ситуации. Така, најнапред ќе се изврши концентрација на силите и средствата, потоа ќе се изготви оперативен план со претпоставени неколку етапи на дејствување и на крај реализација.

За завземањето на Крушево, Високата Порта издвоила дванаесет илјадна војска во чиј состав имало и артилерија, наспрема илјада и двеста востаници со далеку послаб квалитет на оружје и опрема. Всушност, ќе настане ситуација слична на онаа кога востаничките сили во почетокот на востанието ќе обезбедат определувачка предност со јасен епилог. Ова, до толку повеќе бидејќи предностите во рамките на воената организација во вториот случај се поевидентни и дополнети со лошата проценка на

¹²¹ Oruzane borbe makedonskog naroda, Navedeno delo, str. 167-168.

востаничкиот штаб во поглед на ангажираноста на другите сили и средства во востанието. Исто така, крајно неповолно ќе се одрази и одлуката на Крушевскиот востанички штаб за организирање на упорна одбрана на Крушево, што фактички претставува прифаќање на фронтален судир со противник кој е повеќе пати понадмоќен со сили, средства и вооружување и кој токму таков судир посакува. Доколку востаничкиот штаб ги почитувал и земал во обзир одлуките на општиот план за востание, решенијата на Смилевскиот конгрес за начинот на дејствување, тогаш не би требало да донесе таква одлука. Но, најверојатно определувачко влијание имале оние фактори на кои им била поблиска опцијата за организирање одлучна и упорна одбрана на градот Крушево.

Одбраната на Крушево навистина имала свои квалитети, посебно одлучноста на востаниците да истрајат во одбраната до крај, нежалејќи ги своите животи, како и фортификациското уредување на земјиштето, но, тоа не било доволно и не можело да ја спречи дванасет илјадната турска војска која организирана по теркот на современите воени организации, најнапред вршела изолација и опкружување а потоа неутрализација со артилеријата, за да на крајот ја употреби пешадијата за уништување на кризното жариште. Така, е ликвидирано Крушевското кризно жариште, а потоа и сите други жаришта на просторот на Македонија за време на Илинденското востание.

Последиците од борбените активности и превземените репресивни мерки и активности на османлиите, за македонскиот народ биле катастрофални, еве само некои статистички показатели: изгорени 12.400 куќи, 70.836 лица останале без покрив над главата, над 30.000 лица избегале, 8.816 лица биле убиени¹²². Револуционерната организација обезглавена ги преживувала своите најтешки денови од своето формирање.

Уште еднаш македонскиот народ ја почувствувал горчината на поразот и сознанието дека без ефикасна воена организација не може да ги оствари и зачува слободата и државата. Продлабочената анализа на феноменот на воената организација открива и некои други закономерности кои заслужуваат меморирање поради надминување на слабостите во иднина. Во таа смисла можеме да се издвојат два периода: првиот, пред

¹²² Историја на македонскиот народ. Наведено дело, стр. 192.

почетокот на востанието, и вториот од почетокот до крајот на востанието. Првиот период значаен е по исклучителниот напор на Внатрешната организација во мошне тешки услови на опстојување и различни, во суштина неповолни влијанија ги создава и изградува сопствените вооружени сили како средство за остварување на крајната цел-ослободувањето на Македонија. Составен дел на политичко-стратемскиот концепт била и определбата да се дигне "општо и по сите места дигнато востание".

Во корпусот на факторите со различно влијание, многу поголем е бројот на оние со неповолно отколку оние со поволно влијание. Како позначајни се издвојуваат: системските, просторно-популациските, социјалните, искусствените, економските и политичките.

Влијанието на системските фактори ги партиципира ограничувањата и поттикнувањата на европскиот политички систем и посебно ограничувањата на големодржавните претензии на Балканските земји спрема просторот на Македонија. Големите сили, посебно Австро-Унгарија и Русија не биле заинтересирани за решавање на македонското прашање туку за запазување статус квото на Балканот, што повеќе одговарало на нивните интереси кои оделе во прилог на Империјата. Се чини единствено поволно влијание манифестираше буржоаско-демократските револуции. Што се однесува до Балканските земји Грција, Србија и Бугарија настапиле од големодржавни позиции и ковале планови за поделба на Македонија. Во таа смисла Бугарската буржоазија извршила инфилтрација на свои претставници во Организацијата, што ќе реперкуира со крајно неповолни конотации по вооружените сили и востанието во целост.

Внатрешната организација, направила обид просторно-популациските карактеристики на земјите да ги инкорпорира во стратемскиот концепт ценејќи го нивното влијание како мошне значајно, односно, како можност за компензација на неповолните влијанија, па дури слободно можеме да кажеме и повеќе од тоа. Во тој аспект, просторот е разбран и третиран да биде зафатен во целост "по сите места", исто така и популацијата. За Организацијата, значајно влијание ќе има социолошкиот фактор, поконкретно, обезбедување на масовност со учество на сите слоеви во општеството. Ќе дојде до сплотување на сите слоеви во едно цело.

Во востанието, покрај македонската интелигенцијата со примарна улога и македонските селански маси како основна сила зеле учество и другите народности што живееле во Македонија.

Просторот и популацијата требале да ги компензираат недоволните влијанија од слабата материјална и економска база на Организацијата. Ова, во голема мера влијаело и врз опремувањето, вооружувањето и организациското структурирање на вооружената сила.

Економските ограничувања и искуствата од претходните востанија влијаеле врз организациската структура на вооружените сили да се задржи на чета, иако "до времено групирање на четите во поголеми состави и до создавање на штабови доаѓа до објавувањето на востанието", сепак тие биле, "без потребни борбени искуства за водење на борбените дејствија"¹²³. Економските ограничувања влијаеле и врз опремувањето и вооружувањето на вооружените сили што ќе реперкуира со ограничени можности за превземање борбени активности од пошироки размери. Востанието ќе покаже дека квалитетот на оружјето и опремата и организациската структура има значајни предности и тешко може да се компензира со квантитет.

Искуството од претходните востанија значајно ќе влијае врз определбите да се дигне општо, едновременно и масовно востание, што продуцира низа слабости особено ако се дигне доколку не се завршени сите подготовки, како што бил случајот со Илинденското востание. Воочувајќи ги ваквите слабости Гоце Делчев и Ѓорче Петров по донесувањето на одлуката за почеток на востанието се спротивставуваат, предлагајќи одложување на почетокот на востанието и примена на партизанска форма на востание.

За тактичко-стратешкиот концепт на сите нивоа не било спорно прашањето за дигање на востание, несогласувања имало околу времето на отпочнувањето и начинот на остварувањето. Во вториот период, првата фаза, одлуките и решенијата за спротивставување, како и изборот на најповолен начин на борба, согласно постигнатото-Крушевската Република, кореспондира на потребите и можностите на Организацијата. Во втората фаза, одлуките и решенијата за зачувување на постигнатото, посебно на Крушевската Република не кореспондира на потребите и можностите на

¹²³ Пепељуговски П. Наведено дело, стр. 134.

Организацијата. Имено, во првата фаза, востаничката воена организација и изборот на соодветниот начин на борба овозможил, рационално користење и употреба на силите и средствата. Во вториот период, во една нова ситуација, кога треба да се зачува Крушевската Република, востаничките сили и средства се користат на начин кој овозможува во директен судир да се конфрнтираат завојуваните страни, при што до израз најповеќе може да дојде предноста во људство, опрема и вооружување, кое е на страната на противникот. Така, радикално ќе се измени состојбата во полза на противникот чија воена организација била со богато борбено искуство и извежбана за дејствување токму во вакви ситуации.

3.3. ВОЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА ВО ТЕКОТ НА ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА

Ќе поминат неколку децении по Илинденското востание за да македонскиот народ повторно се најде во состојба организирано и со ангажирање на сопствени вооружени сили се бори за социјално и национално ослободување, за своја држава.

Од позначајните настани до избивање на Втората светска војна се издвојуваат: Младотурската револуција, Балканските војни и Првата светска војна.

Со избивањето на Младотурската револуција се јавила можност големите сили да ја искористат за остварување на своите интереси на Балканот. Ова ги принудува балканските држави да се зближат поради нивните аспирации врз териториите што уште на Балканот ги владееше Турција, во прв ред врз територијата на Македонија, која и дотогаш беше објект на нивните големодржавни амбиции. Така, се формира балканскиот сојуз со Србија, Бугарија, Грција и Црна Гора како противници на Турција. Потоа се пристапило кон подготовки за војна против Турција, со цел завладување на што е можно поголем дел од територијата на Македонија.

Уште за време на војната се јавил судир на интересите меѓу сојузниците, а по потпишувањето на мировниот договор во Лондон на 30.05.1913 година непријателствата ескалирале до степен кој ќе доведе до нова војна.

Втората балканска војна ја започнала Бугарија со намера Србите да се отфрлат од Скопје, а Грците Ј-З од Солун, а ќе заврши со пораз на Бугарија и со потпишување на Букурешкиот мировен договор. Со овој мир "вардарската" зона во Македонија и припаднала на Србија, Грција ја добила Ј-И Македонија и дефинитивно се утврдила во Солун, а Бугарија ја задржала Источна Македонија.

Со Букурешкиот мир "разбиена е гео-политичката, етничката и економската целина на македонскиот народ...". Во окупираните делови на Македонија окупаторските сили вовеле вонредни воени режими¹²⁴.

¹²⁴ Историја на македонскиот народ, Наведено дело, стр. 226.

Букурешкиот мир бил мир заради прекинување на борбените дејства, но всушност довел од немир, кој бил присутен посебно кај Австро-Унгарија и Бугарија. Последната не само што не успеала да ги реализира големодржавните цели во оној обем за кој сонувала, туку и она што успеала да го приграби во Првата балканска војна делумно го "загубила".

Во Првата светска војна, повторно на светската политичка сцена доминантно место ќе имаат интересите на големите сили, а преку нив и интересите на сојузничките балкански држави. Војната ќе отвори простор за остварување на големодржавните аспирации на соседните држави посебно на оние кои беа незадоволни од Букурешкиот мир. Но, на крајот од војната, Антантата како победничка во војната ги диктирала условите на Париската мировна конференција. Единствените корекции што ги внесува во однос на Букурешкиот мир од 1913 година, е приклучување на Струмица и околицата со околу 60.000 души, кон новоформираната Југославија.

Македонија и понатаму останала распарчена на три дела, помеѓу Бугарија, Грција и новосоздадената држава СХС.

Од аспект на ова истражување како значајно се издвојува согледувањето за значењето и улогата на воената организација во настаните што следат по Илинденското востание до Втората светска војна. Најпрво ќе се истакне дека по задушувањето на Илинденското востание, востаничката воена организација се растура а оружјето и опремата се ускладиштуваат. Ова во услови на интензивна вооружена пропаганда на соседните земји и избивањето на познатите проблеми со Младотурската револуција неповолно влијае врз консолидацијата на Револуционерната организација и продолжувањето на борбата за слобода и своја држава.

Неповолноста од непостоењето на стална и единствена воена организација во Македонија особено доаѓа до израз во Балканските и Првата светска војна. Така, во Првата балканска војна и поред активното учество на Македонците како доброволци во составот на бугарската, српската и грчката армија, како доброволци организирани во чети формирани во Бугарија, а уфрлувани во Македонија и со самостојните чети на Јане Сандански во борба против Османлиите очекуваната слобода не само што нема да дојде туку територијата на Македонија ќе биде окупирана од Сојузничките земји.

Во Втората балканска војна, немањето сопствена воена организација подготвена да ја штити територијалната целокупност на Македонија, во голема мера го олеснува остварувањето на намерите на Србија, Бугарија и Грција во меѓусебна вооружена пресметка да обезбедат поповолни услови за прераспределба на освоените територии во Македонија. Војната се води на територијата на Македонија со сите последици по територијата, населението и посебно кон македонското национално ослободително движење на кое му се нанесени сериозни загуби. Токму тој факт што во услови кога некоја земја нема организирано вооружена сила може да биде предмет на манипулација и поделба од некои други земји кои со сите сили и средства и пред сè со вооружените сили се користат за остварување на големодржавните интереси, доволно јасно укажува на неопходноста од постоењето на вооружени сили способни да се справат со освојувачот во сите услови на борба и отпор и кај земјите кои се предмет на освојување и доминација. Македонија претставува еклатантен пример како немањето на постојана воена организација неповолно влијае врз конституирањето на националната држава, а поволно на создавањето услови за разбивањето на нејзината целовитост.

Во Првата светска војна состојбата во Македонија уште повеќе ќе се усложни. Ова дотолку повеќе бидејќи на нејзина територија ќе се затврдни фронтвата линија на завојуваните страни и се поинтензивниот притисок на бугарскиот, грчкиот и српскиот јарем. Факт е дека поред економската експлоатација и политичка пресија, Македонецот ќе биде насилно мобилизиран во окупаторските армии користен за извршување на најтешките борбени задачи, често пати еден против друг. Со ова уште еднаш се потврдува претходно изречената констатација во врска со неповолностите кои ќе го зафатат македонскиот народ како последица од немањето на постојана воена организација.

Евидентно е дека во услови на водење на двете Балкански и Првата светска војна неповолностите на македонскиот народ оделе по нагорна линија исполнета со распарчување и делби на целовитоста на македонската територија и населението мобилизирање во српската, бугарската и грчката војска, поради остварување на нивните завојувачки интереси.

Во свеста на Македонецот, ќе се меморира уште едно горчливо искуство кое ќе влијае врз изборот на прогресивните сили во Македонија, уште во периодот пред избувнувањето на Втората светска војна да се определат за политика и стратегија која е на позициите на новоформираната, т.н. КПЈ. Ова, дотолку повеќе бидејќи КПЈ го признаваше македонскиот национален индивидуалитет и поведе борба за национално и социјално ослободување на југословенските народи. Таа преставува еклатантен пример на примена на Марксовиот концепт за вооружен народ. Всушност, во мошне тешки воено-политички услови, кога скоро во целост била напуштена Марксистичката теорија и пракса, со исклучок на Кина, и кога како единствен современ воен систем егзистира стратегискиот систем кој можат да го реализираат крупни и модерни формациски состави на главните фронтови, доаѓа до ренесанса на марксистичкиот концепт за одбранбено организирање. Одлуката била по пат на војна да се остварат политичко-стратешките цели, се поставило прашањето само на кој начин тоа да се реализира. Партијата немала на располагање вооружена сила, а и препораките од силите на антифашистичката коалиција биле за такви случаи да се формира движење на отпорот како дополнителен облик на борба и отпор. Партијата и Тито нема да ја прифатат секундарната и помошна улога, ќе направат обид за конституирање на нов револуционерен воен систем чии основи имаат во марксистичката теорија за вооружен народ применета во услови на водење на Втора светска војна. Ќе издвојам само некои, според мене значајни сегменти од таа стратегија.

Најпрво, акциите на ударните групи во градовите и герилските групи по селата ќе го означат почетокот на вооруженото спротивставување. Со некои од акциите ќе раководи лично Јосип Броз, кој ценејќи ги ефектите од ваквите акции за мошне кратко време ќе свати дека и покрај релативните успеси нема да ги постигнат саканите резултати. Неповолен момент, преставувала подготвеноста на противникот да се справи со ваквите активности и мошне тесната социјална база на извршителите на ваквите акции.

Следниот чекор е создавање пошироко социјална база и дигањето на народните вооружени востанија кои се дел од искуството на југословенските народи. Основна сила за реализација се партизанските одреди.

Партизанските одреди ќе послужат и како јадро за формирање на НОВ (Народноослободителна војска) во услови кога востанијата ќе бидат зафатени со криза. Ќе дојде до криза на воената организација или уште подлабоко до социјална криза како производ на судирот помеѓу современата и помоќна воена организација на противникот и партизанските одреди составени претежно од селските маси, недоволно подвижни, слабо вооружени и претежно организирани на територијален принцип.

Кризата ќе биде надмината со формирањето на бригадите и преминувањето на општонародна одбранбена војна. Овој пат товарот ќе го понесе работничката класа подготвена за воено ангажирање на целокупниот простор на Југославија.

Создавањето и изградбата на вооружените сили ќе започне кон крајот на 1941 година со што ќе почнат да се создаваат услови и за фронтално спротивставување со противникот и конечна пресметка поради остварување на стратегиските цели. Но, истовремено со вооружените сили ќе дејствуваат и партизанските одреди како сила која ќе го поседне и контролира просторот, како извор за пополна на вооружените сили, како политичка основа за водење на војната и сила која им содејствува на вооружените сили во извршувањето на борбените задачи. Овој спој НОВ и партизанските одреди, чија организациско-формациска структура била составена од основните слоеви на народот-пролетеријатот, селанството и демократската интелигенција ќе го обезбеди потребниот квантитет и квалитет на воена сила во извесна смисла.

Ова укажува на значајното влијание на социолошкиот фактор на вооружената сила.

Техничко-технолошката инфериорност и другите слабости ќе прави обид да ги надмине со правилниот избор на облиците на вооружена борба и изградба на вооружени сили способни за примена на секој од нив. Особено значајно место зазема и просторот со неговите карактеристики. Поседувањето и контролата на просторот претставува мошне значајно искуство за малите земји со мошне поволни конатации за нивната безбедност и одбранбена стратегија доколку се искористи на начин како во Народноослободителната војна во земјата.

Системски ограничувања на европските политички системи ќе манифестираат во случајот со изградбата и формирањето на воената стратегија и вооружените сили на Југославија мошне мало, би рекол незабележително влијание. За Југословенската политичка и воена стратегија најзначајна определба ќе биде ослон на сопствените сили и можности и остварување на крајната цел со вооружена борба.

Економскиот фактор ќе влијае ограничувачки врз изградбата и организацијата на вооружените сили. Неговото неповолно влијание се чувствувало во текот на целата војна и посебно во услови кога борбените ефективи требале да дојдат до израз.

Војната со сите последици и резултати преставува значаен придонес на југословенските народи во борбата против фашистичките сили што има и меѓународна верификација. Поаѓајќи од тоа сознание и сознанието дека и македонскиот народ рамноправно ќе учествува заедно со другите југословенски народи, посебно место и внимание ќе се посвети на неговата борба и создавањето на вооружените сили како составен дел на општојугословенската воена организација.

3.3.1. ВОЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА ВО МАКЕДОНИЈА ВО ПОЧЕТНИОТ ПЕРИОД НА ВОЈНАТА

Почетниот период на војната за македонскиот народ и партиската организација е соочување со повеќе проблеми од кои се издвојуваат три: првиот, бугарската царска војска која со помош на Германија ја анектира Македонија и Источна Србија, а во Грција источниот дел од Егејска Македонија и Западна Тракија¹²⁵, вториот БРА (к) и третиот, изградбата на воената организација и почетокот на востанието.

На анектираната територија Бугарите донесуваат акти со законска сила и доведуваат свој административен и полициски апарат. Македонците ги прогласуваат за Бугари. Карактеристично е што царска Бугарија веднаш почнала да отвара свои училишта. Бугарската буржоазија се надевала дека преку училишта ќе може да изврши асимилација и денационализација на македонскиот народ, па великодушно отвориле гимназии во сите градчиња¹²⁶.

За зачувување на со сила заземените територии, царска Бугарија покрај политичкиот, административниот и полицискиот апарат, ангажирала и крупни вооружени воени формации. Во Вардарска Македонија, освен делот кој според Германско-италијанската спогодба во Виена и припаднал на Велика Албанија, била ангажирана 5 армија. Во источниот дел на Егејска Македонија бил ангажиран еден корпус.

Од полициските сили, бугарската влада на анектираната територија на Југославија во почетокот на војната ангажирала нешто повеќе од 4.000 полицајци. Тие биле организирани во обласни полициски управи, од кои две во Македонија (Скопје и Битола).

И војската и полицијата се служеле со најбезобзирни средства и методи против населението во анектираните територии на Македонија, а посебно безобзирни и брутални биле спрема уапсените членови на КПМ, како и спрема членовите на нивните семејства. И во оваа војна голем број Македонци биле насила мобилизирани во бугарската царска војска и секако, биле користени за нејзините потреби.

¹²⁵ Vojna enciklopedija, drugo izdanje, Navedeno delo, str. 107.

¹²⁶ Stefanovic M i Krstic M, Apostolski: Velilikobugarske pretenzije od San-Stefana do danas, Beograd, 1978, str. 87.

КПЈ била на становиште дека веднаш треба да се почне со вооруженото спротивставување, и во таа смисла ќе се подготвува и непосредно пред започнувањето на војната. Со почетокот на војната, дејствата на ударните групи во градовите и герилските групи по селата ќе го означат почетокот на борбата против окупаторот и неговите слуги. Во Македонија, почетокот на вооружената борба ќе го најават диверзантските групи со вооружените акции на аеродромот во Скопје, месец јуни 1941 година и во Рудникот Радуша, месец август 1941 година. Меѓутоа, не поминало долго време, а ефектите од ваквиот начин на спротивставување почнале да се намалуваат. Тоа, како и нападот на Советскиот Сојуз преставувале иницијална каписла за барање на посоодветен начин на спротивставување и борба против окупаторот, и согласно со тоа проширување на социјалната база на учесниците во борбата. Во таа смисла, веќе во јули 1941 година во писмото¹²⁷ на Јосип Броз, до ПК КПЈ за Македонија се определени задачите на партиската организација во Македонија: да врши сестрани саботажи да организира Партизански одреди (подвлекол СД).

Настанатите промени во рамките на партиската организација во Македонија, зголемениот интензитет на активноста на КПЈ и нападот на Советскиот Сојуз, овозможија создавање поповолни услови за засилени подготовки во Македонија поради вклучувањето во процесот на започнатото општонародно востание во Југославија, за што биле потребни и соодветни сили.

Изградбата и организацијата на првите вооружени формации во Македонија условена од влијанието на повеќе фактори од кои како позначајни и пред сè со определувачко влијание со социо-политичкиот, доктринарно-стратегискиот и економските можности. Всушност, врз основа на целите за национално и социјално ослободување на македонскиот народ заедно со другите југословенски народи, доктринарно-стратегискиот став за дигање на едно сеопфатно и општонародно востание по начелата на партизанското војување, можностите, свои и на противникот, како најцел-исходна воена организација се диференцираат партизанските одреди. Ова, дотолку повеќе бидејќи партизанскиот начин на војување овозможува

¹²⁷ Istoriski arhiv KPJ, tom VII, Makedonija u NOR i narodnoj revoluciji 1941-1944, Kultura, Beograd, 1951, str. 37-38.

трансформација како на воената организација така и на обликот на вооружената борба и војна.

Согласно на сето ова, кон крајот на август 1941 година се формира првиот Скопски партизански одред, а потоа, откако во подготовките ќе се вклучат новоформираните Покраински и Месни воени штабови во септември се формира Прилепскиот, а во октомври 1941 се формира Кумановскиот партизански одред. Јачината и составот на партизанските одреди не биле децидно одредени.

3.3.2. ПРЕМИНУВАЊЕ НА ВОЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА ВО НОВ КВАЛИТЕТ

Реакцијата на бугарската окупаторска војска и полиција била жестока, што заедно со познатиот однос на БКП кон начинот на спротивставување на македонскиот народ и внатрешните недоразбирања ќе создадат проблеми кои не само што ќе го попречат создавањето на нови партизански одреди туку и од постоечките три, еден ќе биде разбиен, а останатите делови од партизански одреди ќе се повлечат во илегалност¹²⁸.

Ваквата состојба во ПК КПЈ за Македонија ќе предизвика реакција кај многу нејзини членови кои ќе бараат децидно изјаснување и завземање јасен партиски став по прашањето за односот кон БКП, односно кон окупаторската војска на Бугарија во Македонија и односот кон пона-тамошниот начин на спротивставување на окупаторот и военото организирање во земјата. Во тој аспект Партијата ја интензивира својата активност во текот на 1942 година најнапред во јануари 1942 година, во Скопје ќе одржи советување на кое е осудена окупаторската улога на бугарската армија, истакната е потребата од политичко и организациско продирање во селата и во врска со партизанските одреди се заклучило да бидат мали а според карактерот народни. Во март-април 1942 година, ПК и ПШ донеле директива за организирање на нови партизански одреди, бил завземен став партизанските одреди да се формираат низ цела Македонија, вооружена борба е поставена на ниво на основна форма на спротивставување и бил формиран оперативен штаб за раководење со партизанските одреди. Од крајот на април до есента се формираат осум партизански одреди, кои, согласно целите и можностите, најпрвин ќе бидат ангажирани на политички, психолошко-пропаганден и организациско-мобилизациски план, а потоа и на воен план, поради изведување борбени активности.

Новонастанатата ситуација на воено-политички план ќе придонесе уште во мај 1942 година да се формира привремен ПК на КПЈ за Македонија, кој го преименува ПБШ во Главен штаб на НОПО на Македонија. Главниот штаб, до крајот на годината ќе превземе повеќе мерки и активности со кои пред сè ќе се засилат борбените активности на партизанските

¹²⁸ Историја на македонскиот народ, книга трета, стр. 319.

одреди. Паралелно со погоре искажаното, Главниот штаб работел и на квалитативното и квантитативното подобрување на организациско-формациската структура на партизанските одреди, што заедно ќе произведе успеси на воен план и како многу важно сè поизразеното прифаќање и учество на народот во борбата против окупаторот и неговите слуги.

И во наредната 1943 година, продолжува трендот на зголемување на старите и формирање нови партизански одреди, кои заедно ќе ја засилат борбената активност зафаќајќи поголем дел од територијата на Македонија.

За македонскиот народ во оваа година ќе се случат настани од историско значење. Еден од позначајните е формирањето на ЦК на КПМ, а втор, е Второто заседание на АВНОЈ, на кое помеѓу другото во Одлуката стои: Да би се остварил принципот на сувереноста на народите на Југославија... Југославија се изградува и ќе се изгради на федеративен принцип, кој ќе обезбеди полна рамноправност на Србите, Хрватите, Словенците, Македонците и Црногорците, односно народите на Србија, Хрватска, Словенија, Македонија, Црна Гора и Босна и Херцеговина¹²⁹.

Од аспект на истражувањето како значајно ќе се истакне поволното влијание на: општата воено-политичка ситуација, поволниот развој на НОБ во другите делови на Југославија, писмената кореспонденција на релација КПЈ, Јосип Броз - ПК КПЈ за Македонија и пристигнувањето на преставници на КПЈ во Македонија, врз унапредувањето на воената организација и разорот на востанието во Македонија. Ова дотолку повеќе бидејќи, ќе се зајакне довербата на македонскиот народ во конечната победа над фашистичката коалиција, а низ писмата, директивите, наредбите и насоките на ЦК КПЈ, односно нејзините членови и преставници, поконкретно ќе се прецизираат тактиката на партизанското војување, организациско-формациската структура на одбранбените сили, раководењето и командувањето, логистичката поддршка поделбата на територијата на Македонија на пет оперативни зони, како и потребата од преминување на воената организација во нов квалитет¹³⁰. Сето ова иницира засилена ак-

¹²⁹ Историски архив КПЈ. Наведено дело, стр. 283.

¹³⁰ Историски архив КПЈ, Наведено дело, стр. 187-195. Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава, том втори. Универзитет "Кирил и Методиј", Скопје, 1981, стр. 474-477.

тивност на КПМ и Главниот штаб во правец насочен кон остварување повисок облик на воена организација неопходен за продолжување на борбата и создавање услови за зачувување на придобивките на таа борба. Во таа смисла, најпрво на 08.08.1943 година, ќе се одржи Преспанскиот состанок на ЦК КПМ, а потоа на 18.08.1943 година, ќе се формира батаљонот Мирче Ацев, првата македонска регуларна единица.

На Преспанскиот состанок било оценето дека се создадени услови за формирање батаљони и бригади како оперативни поголеми единици, односно била донесена одлука за формирање на регуларна Народноослободителна војска во Македонија во состав на НОВ на Југославија¹³¹. Исто така, донесена е одлука да се формираат воено-територијални органи и нивни единици, да се извршат подготовки за свикување на АСНОМ, да се формираат повисоки органи на народната власт, да се издаде Манифест во кој ќе се истакнат целите, карактерот на НОБ и перспективите на Македонија. Со оглед на проценката дека се очекувала блиска капитулација на Италија, на состанокот се одлучило, главните сили да се префрлат во реонот на Западна Македонија, кој бил под окупација на Италија и да се создаваат слободни територии.

За спроведување на одлуките и заклучоците од Преспанскиот состанок била определена група оперативци кои веднаш почнале со нивна реализација. Во таа смисла се вклучил и ГШ на НОБ и ПОМ со издавањето на Наредба број 2¹³², во која е разработена организациско-формациската структура на НОВ и ПО. Веднаш по таа наредба на Главниот штаб, Штабот на втората оперативна зона го формира батаљонот "Мирче Ацев", во чиј состав ќе влезат: штаб на батаљонот, три команди на чети и три чети со по 60 војници¹³³.

¹³¹ Тодоровски М. Историски состанок. Македонија на матица на иселеници. бр. 245-246. Септември-Октомври 1973 година (часопис).

¹³² Архив на Македонија, инв. бр. 560. Наредба бр. 2 на ГШ на НОВ и ПО на Македонија. Наведено дело, стр. 485-487.

¹³³ Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава. капитулацијата на Италија ќе овозможи поширока мобилизација и политички подем во цела Македонија.

3.3.3. ВОЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА ВО МАКЕДОНИЈА ВО ЗАВРШНИОТ ПЕРИОД НА ВОЈНАТА

Изградбата на македонската војска по формирањето на батаљонот "Мирче Ацев", се остварува со засилен интензитет. Ова пред сè поради влијанието на повеќе внатрешни и надворешни фактори од кои се издвојуваат: подготвеноста на македонската војска за засилување на борбените активности и капитулацијата на Италија. Имено, секоја, па и капитулацијата на Италија, носи со себе мноштво на поволности и неповолности за земјата која е под окупација. Но, од земјата чија територија или делови од територијата се наоѓаат под окупација, во голема мера зависи колку ќе бидат искористени поволностите. Така, во случајот со Македонија, подготвеноста на македонската војска за овој чин овозможила заплenuвање на големо количество борбени средства и борбена техника од италијанската војска како и ослободување на Дебар и Кичево.

Втората, неповолната страна, на капитулацијата на Италија во најголема мера ја чини германската војска со претензии да воспостави воена власт во Западна Македонија. При тоа, ќе превземе повеќе мерки и активности против главниот противник, НОВ и ПО, разместен во тој регион.

Така, настанува состојба кога директно ќе се конфронтираат вооружените формации на НОВ и ПО на Македонија со германските и балистичките вооружени формации, во услови кога Народноослободителното движење во Македонија се наоѓа во подем и има забележано видни резултати во борбата водена до тој период. Всушност, најголемиот успех на НОВ и ПО е создавањето на слободна територија во Западна Македонија каде се развиваат активности својствени на државите. Тоа (слободните територии), воедно ќе преставува и обврска не само за нивно зачувување и одбрана, туку и проширување на целиот простор на Македонија. Ова, до толку повеќе бидејќи прашањето за зачувување на слободна територија и продолжувањето на борбата и отпорот во новосоздадените услови преставувало круцијално прашање за македонскиот народ. Во слична состојба македонскиот народ се најде и за време на Илинденското востание, со таа разлика што сега (за време на Втората светска војна) можностите за остварувањето и за продолжување на делото создадено со Илинденското

востание беа далеку поголеми. Поволноста произлегува од фактот што на поголем дел од просторот на Југославија се создадоа претпоставки за национално и социјално ослободување и создавање на државна заедница на рамноправни народи, се изгради армија која се подготвуваше за завршниот период на војната, а Македонија бидејќи се третираше како составен дел на Југословенската федерација требаше да се вклопи во остварувањето на целите на единствената политичка и воена стратегија. Тоа со други зборови значеше покрај другото и формирање на покрупни организациско-формациски целини за водење на вооружената борба. Сепак, ќе се нагласи дека и во Македонија кон крајот на 1943 година се создадоа услови за премин и формирање на бригади како покрупни организациско-формациски единици. Односно, покрај надворешните и група на внатрешни фактори определувачки ќе влијаат на изградбата и организацијата на покрупни организациско-формациски единици. Тука, пред се припаѓаат: зголемената динамика на борбените активности, концентрацијата на повеќе батаљони на релативно мал простор во Западна Македонија, запленетото оружје и опрема од италијанската војска, приливот на голема маса нови борци, бројните успеси на воен план, заживување на народната власт на слободните територии, јасно определените цели на политичката и воената стратегија, создавањето на единствен фронт во борбата против заедничкиот непријател, без оглед на социјалната структура и национална определеност. Така, на 11.11.1943 година се формира Првата македонско-косовска бригада во чиј состав ќе влезат: штаб на бригадата, четири батаљони и чета, тешки орудија, со околу 800 борци¹³⁴ и на 20.12.1943 година се формира Втората македонска ударна бригада од три батаљони и тоа: два македонски и еден бугарски¹³⁵. Бугарскиот батаљон на Втората македонска ударна бригада ќе го сочинуваат бугарски војници кои преминале на страната на НОВ и ПО на Македонија.

На 21.12.1943 година, во село Фуштани ЦК на КПМ ќе одржи советување со членовите на I-ва и II-ра бригада и на група батаљони, на кое покрај другите два, реферат за воените прашања ќе поднесе командантот на ГШ на НОВ и ПО Апостолски Михајло. Ќе се издвојат само дел од оп-

¹³⁴ Историја на македонскиот народ. Наведено дело, стр. 377.

¹³⁵ Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава. Наведено дело, стр. 499-500.

еративните и организационите задачи кои им претстоеле на НОВ и ПО во Македонија. Во оперативните, најзначајно место имале ударите по живата сила и економските центри на непријателот, како и по пругите и комуникациите, додека во организационите задачи, значајно место завземаат изградбата на нови кадри за раководење и командување со единиците и штабовите, познавање на воената вештина и начела на употреба на тактичките единици на непријателот и мобилизирање на нови сили¹³⁶.

Со реализација на поставените задачи ќе се започне веднаш, поточно од 26.12.1943 до 18.01.1944 година НОВ и ПО на Македонија ќе отворат широк фронт на офанзивни дејства во Тиквеш, Гевгелиско, Мариово и Меглен. Воено-политичката ситуација во поблиското и подалечно опкружување на Македонија, потребите и можностите на НОВ и ПО во Македонија наложиле дејствата да се пренесат во централниот и источниот дел на Македонија. Ќе започне Февруарскиот поход, на што бугарските окупаторски сили ќе одговорат со брза интервенција, ангажирајќи ја Петтата бугарска армија, полицијата, жандармеријата и некои помали единици од Горна Цумаја и Кустендил. Се развил жесток судир во кој и покрај квантитативната надмоќ во људство и квалитативната во оружје и опрема, непријателот ќе претрпи големи загуби и ќе биде принуден да премине во одбрана на значајните објекти и комуникациските правци. Иницијативата ќе премине на страна на НОВ и ПО на Македонија, а востанието попрама пошироки размери.

Непосредно по завршувањето на Февруарскиот поход на 27 и 28.01.1944 во манастирот Прохор Пчински ќе се одржи воено-политичко советување на кое била истакната потребата од оспособување на партизанските единици за водење на борбата на целокупната територија на Југославија и набележани основните задачи на НОВ и ПОЈ во реонот на Козјачкиот масив од кои како позначајни се издвоени: "да се разбијат четниците на Дража Михайловиќ, а со тоа да се создадат услови за проширување на слободната територија и да се изврши обединување под едно оперативно раководство на сите единици што дејствуваа на просторот северно од Куманово, и Крива Река, Врање, Црна Трава, Лужница¹³⁷".

¹³⁶ Извори за ослободителната војна и револуција на Македонија 1941-1945. Наведено дело, стр. 87-91.

¹³⁷ Историја на македонскиот народ, книга трета. Наведено дело, стр. 404-405.

Ова, како и другите советувања на кои се анализирала воено-политичката состојба и поставувале наредните задачи на НОВ и ПО во Македонија, покрај со општите се издвојува и со посебни белези. Поради тоа се врши нивното издвојување. Всушност, потребата од оспособување на единиците за водење на борба на целокупниот простор на Југославија и формирање на оперативно раководство за повеќе единици во кои ќе влезат и некои од Србија, значи една скала погоре во однос на претходната состојба. Сега веќе јасно е воочлива заложбата за создавање реални претпоставки во Македонија, за поангажирано вклучување во реализацијата на воената стратегија на НОВ и ПОЈ.

Поволна околност за НОВ и ПО на Македонија е позитивниот развој на НОБ и револуција во останатите делови на Југославија. Во тие рамки се чинат обострани напори за создавање услови и во Македонија за приклучување кон остварувањето на заедничките воено-политички интереси во Југославија. Така, ќе се достигне и до споменатото советување кога ќе настане и таква состојба, која ќе треба да се реализира во праксата на терен, со што уште еднаш се потврдува констатацијата дека надворешниот фактор имал влијание, но, проблемите и заложбите се решавале пред сè со сопствени сили и средства и сè дотогаш додека во Македонија не се создале доволно организациско-воени претпоставки за решавањето на проблемот настанат со нејзината окупација, проблемот не можел да биде решен, иако имало и помош од КПЈ.

Уште во текот на зимата ќе се отпочне со реализација на задачите од воено-политичкото советување во манастирот Прохор Пчински, а ќе се продолжи во текот на пролетта и летото 1944 година. Во мноштвото на судири и борба со окупаторот и неговите помошници, значајно место завзема пролетната офанзива од која како поуспешни ќе излезат НОВ и ПО. Ова, во голема мера ќе ја зајакне довербата во сопствените сили и можности за дефинитивно пресметување со окупаторот. Исто така, успехите на воен план ќе овозможат создавање и проширување на слободната територија на која се формираат повисоки органи на народната власт и превземаат активности за свикување на Првото заседание на АСНОМ (Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија).

По извршените подготовки на иницијативниот одбор за свикување на АСНОМ, на 02.08.1944 година, во манастирот Прохор Пчински ќе започне со работа Првото заседание на АСНОМ. На заседанието покрај избраните делегати-преставници на македонскиот народ, присуствуваа делегати од Врховниот штаб и Главниот штаб на Србија, шефовите на Американската и Англиската воена мисија акредитирани при Главниот штаб на Македонија и други.

Како најзначајно од аспект на ова истражување се издвојуваат два дела: првиот, се однесува на решенијата од кои евидентно е конституирањето на Македонската држава како рамноправна федерална единица во рамките на Југославија¹³⁸, и вториот, се однесува на односот кон македонската војска, за која се вели дека ја создала македонската држава и која знае да ја чува¹³⁹. Поради тоа се повикува целиот македонски народ да се крене на вооружено востание пополнувајќи ги организациско-формациските единици на македонската војска и овозможувајќи со тоа да прерасне во армија која во својот состав ќе има дивизии и корпуси способни за извршување и на најтешки задачи во фронтално конфронтирање со непријателот.

Конечно, на Првото заседание на АСНОМ, не само што е конституирана македонската држава, со што е остварен вековниот идеал македонскиот народ, туку, беа создадени претпоставки за нејзино натамошно егзистирање. Со тоа, направен е чекор напред, квалитет, кој и недостигаше на Крушевската Република. Остана само уште да се формираат најкрупните организациско-формациски единици-девизиите и корпусите и изврши подготовката за завршниот удар во војната.

Општата воено-политичка состојба и посебно приливот на нови борци во редовите на НОБ и политичката криза во Бугарија, ќе влијае врз интензивирање на процесот на формирање на покрупните воени формации во Македонија. Така, веќе во август 1944 година започнува тој процес, а ќе

¹³⁸ Решение на АСНОМ како законодателно и исполнително народно претставително тело и највисок орган на државната власт на демократска Македонија. Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за..., Наведено дело, стр. 590-591.

¹³⁹ Проглас од Првото заседание на АСНОМ до македонскиот народ за одржаното заседание на АСНОМ. Август 1944 година. Документи за борбата на македонскиот народ. Наведено дело, стр. 614-615.

заврши кон средината на октомври со формирање на три корпуса составени од седум дивизии.

Главниот штаб поради зголемениот обем на работа и потребата од поефикасно раководење и командување ќе формира воено-територијално командна структура, ја дели територијата на Македонија на четири оперативни зони и организира воено територијална служба за контрола на територијата.

Создавањето на дивизиите и корпусите во Македонија, ќе овозможи веднаш да се отпочне со операциите за ослободување на Македонија, а после тоа, дел од тие дивизии¹⁴⁰, ќе влезат во состав на Првата армија на Југославија и заедно со другите сили на Југословенската војска ќе учествуваат во ослободувањето на Југославија.

Формирањето на армиите (вкупно четири) за Југословенските народи претставува крупен чекор напред во аспект на нивното воено организирање со што се создаваат услови за конечна пресметка со окупаторот во завршниот период од војната. Замислата за формирање на армиите е присутна од порано, а во 1944 година се јавува како потреба условена од влијанието на внатрешните потреби и потребата од содејство со сојузничките сили. Наредбата за формирање на трите армии ја издал Врховниот командант на 1 јануари 1945 година, а за четвртата Врховниот штаб на 1 март 1945 година.

На 1 март 1945 година повереништвото за народна одбрана донело одлука со која:

1. Народноослободителната војска на Југославија се преименува во Југословенска армија,
2. Морнарицата на НОВЈ во Југословенска морнарица,
3. Врховниот штаб на НОВЈ и ПОЈ се реорганизира во Генералштаб како непосреден орган на повереништвото за народна одбрана за цела вооружена сила¹⁴¹.

Процесот на формирање на армиите ќе потрае два месеца, додека реорганизацијата на воената организација и по војната. На крајот од војната во состав на воената организација се наоѓале следните формации:

¹⁴⁰ XV korpus, sostaven od 42 i 48 makedonska NOU divizija, ke vlezе vo sostav na Prvata armija na JNOV, Vujnovic S, Vojna organizacija jugoslovenske revolucije, BIGZ, Beograd, 1986, str. 221.

¹⁴¹ Broz J Tito, Vojna dela, I, str. 303.

Генерал-штаб, Четири армии, Четири главни штаба (ГШ Словенија, ГШ Хрватска, ГШ Србија и ГШ Македонија), Оперативен штаб за Космет, Трети корпус, КНОЈ, Морнарица, Воздухопловство, Втора пролетерска дивизија и 6 самостојни бригади под команда на ГШ ЈА.

Од сето ова како значајно се издвојува сознанието дека со учеството на македонските единици во завршните операции за ослободување на Југославија, збогатена е ризницата на неговото борбеното искуство и извршено е меморирање во свеста на уште еден квалитет кој ќе ја пополни дотогашната празнина во војувањето. Исто така, извршено е и меморирање на сознанието за еден од начините за формирање на армиите како оперативно-стратески тела.

3.4. ВОЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА ВО МАКЕДОНИЈА ВО ПОВОЕНИОТ ПЕРИОД

Од ослободувањето до денес (1945-1996), воената организација на Македонија ќе помине низ два глобални периода на изградба и развој. Првиот период, започнува од ослободувањето и го зафаќа опстојувањето на Македонија во рамките на Југославија како заедничка држава на југословенските народи и народности, и вториот период, го опфаќа опстојувањето на Македонија како самостојна суверена држава.

Во првиот период југословенската заедница егзистира како сојузна држава со единствени вооружени сили. Републиките, секоја посебно, во тие рамки и НР Македонија, подоцна СР Македонија ќе партиципира одреден контингент на сили и средства за потребите на изградбата и развојот на југословенската армија. Исто така, согласно потребите и барањата на југословенската армија за надминување на одредени проблеми, Република Македонија ќе ангажира голем дел од своите творечки потенцијали.

Во време од четири и пол (4,5) децении постоење воената организација на југословенската федерација ќе помине низ неколку фази на изградба и развој. Воените и другите научни потенцијали кои го изучувале и анализирале феноменот на воената организација на повосната Југославија, истакнуваат дека на нејзината организација, изградба и развој определувачки влијаеле три фактори: воено-политичката положба на

внатрешниот развој на земјата и достигнувањата во областа на воената техника¹⁴². За првите два фактори се истакнува дека се со примарно значење, а третиот фактор е од второстепено значење, но, сите заедно преставуваат една целина која ја детерминирала изградбата и организацијата на вооружените сили.

Искуството стекнато во повеќе децениската изградба и развој на вооружените сили на СФРЈ, може корисно да послужи во надминувањето на проблемите со кои се соочува нашата држава во процесот на изградба на својата армија. Во тој аспект се издвојуваат битните карактеристики на повеќето фази на изградба и развој на југословенската војска.

Првата фаза започнува веднаш по ослободувањето, кога воената стратегија го остапува местото на стратегијата на мирот, а воените формации на мирновремените формации. Уште на почетокот на создавањето на мирновремената воена организација се наметнува прашањето за нејзиното место и улога во новонастанатите услови. Одбраната на земјата од агресија на империјалистичките сили и борба против силите на контрареволуцијата се поставија како фундаментални задачи пред југословенската армија.

Соочена со мноштво на проблеми настанати поради слабата материјална основа, недоволна општообразовна и воено-теоретска мисла, недостатокот на тешки борбени средства и техника, недостатна воена индустрија, од една страна, и блискоста на односите и соработката и помошта која е обезбедена од советската држава и нејзините вооружени сили од друга страна, определувачки влијаеле да се прифати советскиот модел на воена организација како најпогоден за тогашните услови во Југославија. Со други зборови кажано, економскиот и политички фактор определувачки влијаеле врз изградбата и организацијата на југословенската армија, ослонувајќи се во најголема мера на советската помош и соработка и воено и борбено искуство.

Блискоста со Советската држава е и поради идентичните политички системи. Имено, и во едниот и во другиот случај станува збор за социјалистички политички систем со силна централна власт. За Федеративна Југославија периодот од 1945-1950 година е познат како период на револуционерен етатизам. Истиот се совпаѓа со првата фаза на изградба и

¹⁴² Vojna enciklopedija, drugo izdanje 4-J-L, VIZ, Beograd, 1972, str. 139-140.

развој на југословенската армија. Како значајна карактеристика се издвојува силна сојузна држава и еднопартиски систем. Републиките конституирани како сојузни држави членки на сојузната држава имаат секундарна улога во однос на остварувањето на суверенитетот на нејзините народи.

Примарната улога ја има Сојузната држава во која е стационаран изворниот суверенитет.

Од друга страна како мошне значајна за државата и вооружените сили како нејзина институција е и еднопартискиот систем во кој единствената партија ја узурпира власта, а војската ја политизира и идеологизира.

Во услови на остварена спрега помеѓу државата и партијата која е на власт, целите на партијата се поистоветуваат со целите на државата и воопшто со целите на општеството.

Сепак, ова е почетокот на повоениот развој на Југословенската Федерација, се разбира мошне значаен за развојот на заедницата во која допрва ќе се почувствуваат слабостите и силните страни на ваквиот политички систем, кој во повоените години е преокупиран со последиците од војната и проценките за можните безбедносни загрозувања. Во таа смисла ВС имаат обезбедено место за посебна грижа од страна на државата и посебно Партијата.

Со изградбата на воената организација ќе се започне во втората половина на 1945 година, со донесување на законот за демобилизација на постарите годишта. Во 1946-1947 година се утврдуваат правните основи на армиската организација со донесување на повеќе закони. Југословенската армија се дели на три вида: КОВ (копнена војска), ВМ (воена морнарица) и ВВ (воено воздухопловство), а во рамките на КоВ се одредуваат родови, служби и специјалности. До крајот на 1947 година, милионската воена армија се смалува на 400.000 војници, разместени во 26 дивизии КоВ, 5 дивизии ВВ, 15 самостојни бригади, три поморски команди, флота и речна ратна флотила. Со тоа, ЈА ќе ја добие физиономијата на класична-стоечка армија, која, воедно преставува јадро за формирање на воена армија.

Нема да помине многу време, а изградениот модел на воена организација ќе биде ставен на проба. За тоа ќе се погрижи Сталин, кој со политички, економски и воен притисок и изолација на Југославија, прави обид за нејзино разбивање со цел да ја стави под закрила на СССР. Но-

вонастанатата состојба ја наметнала потребата од подигање на борбената готовност на ЈА на повисок степен и преиспитување на војнената доктрина. Исто така, се наложила потребата од навраќање на сопствените стопански потенцијали, извори и сили и промени во организациската структура на армијата. Во тој аспект, во текот на 1949-1950 година се превземени опсежни мерки и активности, бригадниот систем е заменет, се формираат полкови, а местото воените подрачја и армии се формираат корпуси.

Сето ова ќе придонесе на 22.12.1951 година ЈА да го добие своето ново име Југословенска народна армија и да предупреди на сериозноста на феноменот на факторите кои ја детерминираат изградбата и организацијата на армијата. Се покажа дека, изградбата и организацијата на армијата која не се ослонува на сопствените сили, можности борбено и воено искуство, може да стане предмет на притисок, изолација и манипулација и да достигне до можноста на вооружено загрозување.

Најверојатно дека, ова што ние денес го гледаме, го воочиле партиските и воени раководители во Југославија, што крајно ќе доведе и до промени во организациската структура на армијата, но, за тоа било потребен додатен напор, средства и енергија.

Втората фаза, ќе започне во почетокот на педесетите и ќе трае до пред крајот на шеесетите години од 20 век.

Во овој релативно долг временски период, развојот на низа внатрешни и надворешни фактори ја наметнале потребата од создавање на нова одбранбена политика и сопствена воена доктрина. При тоа, како определувачки фактори во создавањето на воената доктрина се издвојуваат: општествено-политичкиот систем, во тие рамки посебно работничкото самоуправување, воено-стратегиската положба на Југославија, доктрините на потенцијалните агресори, односите помеѓу големите сили и нивните воени сили, сопственото борбено и воено искуство и економскиот развој на државата.

Новата воена доктрина ќе претпостави агресија на Југославија во која ќе бидат масовно користени воздухопловните, оклопните и воздушнодесантните сили и употребени нуклеарните, биолошките и хемиските борбени средства. Согласно на факторите кои ја определуваат доктрината, Југославија се определила за водење на една општенародна од-

бранбена војна, во чие средиште е вооружената борба од најшироки размери со примена на комбинирани дејства и оперативно-територијална одбранбена организација.

Новата воена организација подразбира создавање на партизански бригади, чети и водови на ТО (територијална одбрана) и реорганизација на ЈНА. Целокупната територија на Југославија е поделена на седум армиски области и 15 воени подрачја, на кои ќе бидат разместени триесет и две пешадиски и оклопни дивизии и две самостојни бригади со вкупна јачина од 350.000 луѓе¹⁴³.

Модернизацијата ги зафаќа речиси сите сегменти на армијата со цел да се создадат организациско-формациски целини способни за спротивставување на сите видови облици на агресија. Оружјето и опремата во голем дел се обезбедува од сопствената индустрија, а тешкото оружје и современа борбена техника која не се произведувале во земјата се набавувале од други држави.

На оваа фаза посебен белег и дава територијално-партизанската компонента, настаната како производ на новата воена доктрина и самоуправувањето во рамките на политичкиот систем. Всушност, и во оваа фаза како и во претходната, останува да егзистира доминантната улога на Федерацијата и владеењето на единствена партија. Единствено, како светла точка се јавува самоуправувањето во политичкиот систем. Навистина, самоуправувањето го прокламираа партијата и државата, но, во суштина беа против него. Ова, дотолку повеќе бидејќи спрегата партија-држава беше на позициите и за остврување на силна централна власт. Се поставува прашање, зошто тогаш го прокламираше.

Се разбира, истакнува Димитар Мирчев, тие (се мисли на државата и партијата) го покренала, низ него и со него обезбедила една доза на легитимитет, но, фактички тоа се развиваше наспроти нив, тие го ограничуваа¹⁴⁴.

Така, во општествено-политичкиот систем наместо да се анулираат и надминуваат социо-политичките и други нееднаквости, тие всушност ќе се продлабочуваат. Секако дека сето ова има одраз и врз одбранбениот

¹⁴³ Исто, стр. 142.

¹⁴⁴ Мирчев Д. Драмата на плурализацијата, Комунист, Скопје, 1991, стр. 11 и пошироко стр. 119-157.

систем, бидејќи тој, всушност претставува составен дел на политичкиот систем. И би издвоил и посебно врз вооружените сили кои го чинат рбетниот столб на одбранбениот систем. Сепак овие девијации во политичкиот систем, се чини нема да попречат воената организација да се развива соодветно на новата воена доктрина. Во таа смисла до шеесетите години се формираат 126 партизански бригади, а до пред крајот на шеесеттите се развиваат и одредени елементи на ТО-општински чети и водови, кои, ќе се најдат во состав на ЈНА, со што ќе заврши втората фаза на изградба и развој на ЈНА.

Третата фаза на развој на воената организација во СФРЈ ќе започне 1969 година со правно-нормативното конституирање на Територијалната одбрана како квалитетно нова компонента на вооружените сили на СФРЈ и ќе трае до моментот на распаѓањето на СФРЈ како сојузна држава.

Во оваа фаза, организацијата, изградбата и развојот на вооружените сили на СФРЈ се исложени на влијанието на повеќе фактори од кои како позначајни се издвојуваат два: научно-техничкиот и технолошкиот развој и поопштествувањето во рамките на општествено-политичкиот систем. Научно-технолошката револуција во седумдесетите години ќе овозможи забрзан развој на борбените системи, опрема и вооружување и промени на воените доктрини, а самоуправниот општествено-политички систем ќе ја наметне потребата од поопштествување на одбраната.

Соочена со потребите, можностите и барањата на современата воена организација, СФРЈ ја афирмира концепцијата, доктрината и стратегијата на ОНО и во тие рамки ќе се определи за вооружени сили кои ќе претставуваат единствена целина и ќе се состојат од ЈНА, како заедничка вооружена сила на сите народи и народности и на сите работни луѓе и граѓани, и од територијална одбрана како најширока форма на организиран вооружен општонароден отпор¹⁴⁵.

ЈНА се организира и подготвува во мир како ударна одбранбена сила на општеството способна да предупреди секаква ненајдена агресија или друга опасност за земјата, заедно со делови од силите на ТО успешно да му се противстави на првиот удар на агресорот и со тоа да овозможи мобил-

¹⁴⁵ Устав на СРМ. Службен весник на СРМ, Скопје, 1974, стр. 118.

лизација на ВС и мобилизација и активирање на сите одбранбени потенцијали на општеството. Исто така, се подготвува и оспособува за водење на сите форми на вооружена борба и борбени дејства и по исклучок може да биде употребена за потребите на општествената самозаштита¹⁴⁶. Се состои од видови (КоВ, ВВ и ПВО и ВМ), родови и служби.

КоВ преставува главен и најброен вид на ЈНА, наменет за водење на борбени дејства на копно против главнината на копнените и воздухопловните сили на противникот со што настојува да обезбеди одлучувачко влијание врз крајниот исход на вооружената борба. Организациската структура на КоВ ја чинат: единици (тактички, здруженотактички и оперативни) и установи (воени школи, производно-ремонтни, санитетски и др). Свкупните сили на ЈНА и ТО на една војувалишна проторија-војниште, формираат стратегиска групација со која се остваруваат стратегиски цели.

ВВ и ПВО се вид на ЈНА наменет за дејство во и од воздушниот простор поради обезбедување на подршка на единиците на КоВ и ВМ, извидување на значајни објекти, превоз на луѓе и средства и борба за превласт во воздушниот простор. Во својот состав има сили и средства за ПВО и сили и средства за воздухопловна подршка, организирани во тактички и оперативни единици.

Воената морнарица е вид на ВС наменет за водење борбени дејства на морското војниште и внатрешните пловни патишта, самостојно или во содејство со КоВ, ВВ и ТО. Во својот состав има поморски, крајбрежни и речни сили и морнарички установи на копно. Поморските сили чинат ударните поморски сили и крајбрежните поморски сили, воените установи каако и во КоВ и крајбрежните сили се сочинети од повеќе единици.

Територијалната одбрана се организира во ОЗТ, МЗ, општината, АП, Републиката и во друга општествено-политичка заедница. Ги опфаќа сите вооружени состави што не се дел на ЈНА и на милицијата¹⁴⁷. Во својот состав има единици, установи и штабови кои се организираат и подготвуваат во мир, а се активираат во војна, непосредна воена опасност, вонредни околности, вежбовни активности и за други обврски. Единиците според намената се делат на просторни (од група, одделение до бригади) и маневар-

¹⁴⁶ Закон за ОНО. Службен весник на СФРЈ бр. 211 до 23 Април 1982 година, член 99, 100 и 101.

¹⁴⁷ Исто, член 102.

ски (бригади и група на бригади) и се со различен формациски состав од истите по име единици во ЈНА. Разликите во организациско-формациската структура на единиците на ЈНА и ТО произлегува и од задачите кои треба да ги извршат, ако за ЈНА веќе се издвоени за ТО како позначајни се издвојуваат следните: контрола на територијата, против десантна борба, борба против диверзантските групи, содејство на единиците на ЈНА во зафат на фронтот, оневозможување на противникот во намерите да воспостави окупаторска власт на ПЗТ и изведување на активни нападни дејства.

Замислена како најширока форма на воено организирање и самоорганизирање на работните луѓе и граѓани, ТО претставува најдоследен облик на военото организирање на вооружениот народ. ТО како впрочем и ЈНА се конституирани соодветно на КОНО, која се темели на марксистичката филозофија, идеологија и политика на СКЈ, социјалистичкиот самоуправен систем и надворешната политика. КОНО и ОСЗ е марксистички поглед на СФРЈ на одбраната и основна замисла за целите и начинот на одбрана и заштита на социјалистичкото самоуправно општество.

Било проценето дека се создадени услови за поопштествување на одбраната и анулирана опасноста од внатрешно загрозување на политичкиот систем.

Поопштествувањето на одбраната претставава придобивка на самоуправувањето, но и тоа како самоуправувањето како што претходно се наведе ќе биде попречено од државниот и политичкиот врв. Навистина ќе заживее, но, само до првата половина на седумдесетите. Во втората половина на седумдесетите формирањето на единиците и штабовите на ТО во ОЗТ и МЗ е ставено во надлежност на општинските штабови за ТО, со што е сопрен процесот на непосредното самоорганизирање.

И повторно како и во претходната фаза на изградба и развој на ВС, државните и партиските органи ќе го декларираат и попречат еден демократски тренд во изградбата на одбранбениот систем кој се изведува од политичкиот систем.

За ТО, како значајно се издвојува и поделената надлежност на Федерацијата и Федералните единици. Имено, иако Републиките и Покраините се надлежни и одговорни за организирањето, опремувањето и

оспособувањето на ТО, употребата е во надлежност на Претседателството на СФРЈ.

Федерацијата-Претседателството на СФРЈ ја има потполната надлежност на ЈНА и Врховното раководење со ВС. Исто така ги утврдува и плановите на системот на одбрана, донесува закони од доменот на одбраната. Прогласува војна и има други мошне големи овластувања, за одбраната и посебно вооружените сили.

Како значајно за воената организација се издвојува и разместувањето на ЈНА според стратегиските потреби, непропорционална, национална и републичка застапеност во старешинскиот состав на ЈНА, воената обврска како општа обврска на сите граѓани, српско-хрватскиот како службен јазик во ЈНА, а националниот во ТО и посебно военото судство.

Воено-политичкиот врв ќе чини напори ваквата организација да ја афирмира како оптимален модел на воено организирање на земјата. Меѓутоа за разлика од другите веќе споменати фази на изградба и развој на ВС, во оваа фаза ќе се појави криза која ќе ги изостри спротивностите во системот изложувајќи ги неговите витални делови на критичко преиспитување. Во таа смисла и воената организација во земјата ќе биде ставена на проба.

Како прво, основно и суштинско се покажа дека концепцијата и доктрината на општонародната одбрана и општествена самозаштита се не-реално поставени и не кореспондираат на одбранбените потреби на земјата. Бидејќи ВС се темелат на КОНО и ОСЗ логично е дека и кај нив ќе има деформации. Навистина, тие беа присутни во речиси сите витални сегменти на воената организација. Најпрво, во раководењето и командувањето, во услови на заострени односи помеѓу Федерацијата и Републиките, Претседателството се покажа како непримерно за раководење и командување со ВС. И како негова најлоша конотација можноста за манипулација кога во негово име Костиќ, Милошевиќ, Јовиќ и Кадијевиќ ќе донесат одлука за употреба на ЈНА против Република Словенија која на легитимен и демократски начин и според сувереното право на народите за самоопределување и отцепување, ќе донесе одлука и ќе се оддели од СФРЈ.

Војната во Словенија сосема јасно ќе ги лоцира спротивставените страни и местото и улогата на ЈНА во тие услови. Така на една страна ќе се

најде српското воено и политичко раководство со унитаристичко-централистичка концепција и како агресор, на другата Република Словенија како суверена држава и предмет на агресија.

Во тие услови веќе беше евидентна улогата на ЈНА, ако така може да се каже. Ова го истакнувам бидејќи Хрватска, Босна и Херцеговина, Македонија па дури и Црна Гора во првиот момент се дистанцираа од учеството во војната. Се правеа опструкции да не се учествува во судирот. Исто така, веќе беше сосема јасно зошто во 1985 година еднострано е укинат системот на раководење и командување, воспоставен со Уставот од 1974 година, зошто од седумте воени области со седиште во Љубљана, Сплит, Загреб, Сараево, Београд, Ниш и Скопје во 1989 година се формираа центри со седиште во Сплит, Загреб, Београд и Скопје и редица други појави на унитаристичко-централистичкиот концепт. Оттука не треба да не изненади брзата трансформација на ЈНА во српска армија.

Како нереална и неадекватна се покажа и проценката за формирање на ТО за која не беа создадени услови изворно да се организира како облик на самоорганизирање на вооружениот народ. Таа ќе создава проблеми како помеѓу Републиките и АП така и меѓу Федерацијата и Републиките. Конечно од замислено како стратегиска компонента на единствените ВС на СФРЈ ќе се користи како ВС на Р.Словенија во одбрана на нејзиниот суверенитет.

Од сето ова, се издвојуваат неколку значајни сознанија и заклучоци:

Прво Федеративна Југославија претставува еклатантен пример на земја со силна централна власт и владеење на една партија-комунистичка, како носител на таа власт, која неповолно ќе влијае врз изградбата и организацијата на заедницата. Таа е земја во која работните луѓе и граѓани, народи и народности чинеа напори за подобар развој и просперитет кој иако беше деклариран и во мал обем спроведуван од партијата на власт, сепак во суштина е попречуван и анулиран.

Второ, воената организација како дел од политичкиот организам на земјата во која таа е партиска ќе ја дели судбината на партијата која своите интереси ги поистоветува со интересите на државата и општеството, што во суштина ќе има неповолни конотации.

Трето, врз изградбата и организација на ВС на Југославија, детерминирачко влијание ќе манифестираат реал-социјалистичкиот политички систем и воена доктрина, а помало, социолошкиот, просторно-популацискиот, економскиот и техничко-технолошкиот. Поточно, влијанието на втората група фактори ќе биде прилагодено, согласно проценките и потребите на Партијата, што крајно неповолно ќе се одрази врз изградбата и развојот на воената организација.

Четврто, воената организација подготвувана да се спротивстави на сите видови и облици на агресија најверојатно немаше да ја оствари својата функција во услови на војна од причини идентични или слични на оние кои влијаеле да не ја оствари својата функција во мир.

Петто, политизирана и идеологизирана војската ќе прави напор за следење на современиот тренд на развој на воениот фактор, но исклучително како фактор чие внимание е прилагодено, а не реално проценето.

Шесто, воениот врв го следеше современиот тренд на развој на воениот фактор, при што правеше напори да се приближи на стандардите на развиените западноевропски земји, но влијанието на Партијата ќе ја детрминира нејзината многубројност-големина и гломазност.

Седмо, се покажа дека затвореноста и непочитувањето на влијанието на социолошкиот фактор може мошне лошо да влијае врз изградбата и развојот на ВС.

Осмо, се покажа дека е непродуктивно формирањето на ТО во услови кога постојат проблеми, тензии и судири на просторот каде се формира. Од друга страна се покажа како основна вооружена сила за спротивставување во услови на војна кога нема земјата формирано оперативна војска, примерот со Словенија. И Македонија како суверена и самостојна, военото организирање го започна со ТО.

4. КАРАКТЕРИСТИКИ НА ПОЛИТИЧКИОТ СИСТЕМ ЗНАЧАЈНИ ЗА ИЗГРАДБАТА И ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА АРМИЈАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

4.1. ПРОМЕНИТЕ ВО ПОЛИТИЧКИОТ СИСТЕМ НА РЕПУБЛИКАТА И НИВНОТО ЗНАЧЕЊЕ ЗА ИЗГРАДБАТА И ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА АРМИЈАТА

Распаѓањето на југословенската заедница е процес кој според повеќето аналитичари на југословенската криза¹⁴⁸, започнува уште во седумдесетите години, па преку економската криза во почетокот на осумдесетите и политичката кон средината на осумдесетите, ќе достигне до криза на системот кој дефинитивно ќе се распадне во почетокот на деведесетите години на овој (XX век) век, со мошне поволни и неповолни конотации врз нејзините народи и држави.

Поволните произлегуваат од резултатот што четирите држави (Босна и Херцеговина, Хрватска, Македонија и Словенија) се здобија со меѓународен суверенитет, стекнаа самостојност и независност, што било вековен стремеж на нивните народи, а неповолните произлегуваат најповеќе од крвавиот расплет на кризата во која ќе учествуваат сите народи и држави на СФРЈ, освен македонскиот народ и држава.

Како глобални-општи причини за избивањето на кризата мериторниот д-р Димитар Мирчев, издвојува две групи на фактори. Првата група е лоцирана во економската, а втората група во социјалната сфера. Всушност, овие ги наведува како општи причини за распаѓањето на реал-социјализмот¹⁴⁹. Бидејќи и Југославија спаѓаше во таа категорија на земји, дефакто, и за неа важат истите.

Бранот на бурните промени и процеси што ја опфатија Европа не ја одмина и Југославија. Таа беше составен дел на геополитичката и геостратегиска слика на Европа во која на дело во текот на осумдесетите, присутни се две спротивставени тенденции. Едната тенденција, карактеристична за движењата во Западна Европа, влече во позитивна насока и се

¹⁴⁸ Поопширно за кризата види: Мирчев Д. Наведено дело, стр. 7-62; Korosic M, Jugoslovenska kriza, Naprijed, Zagreb, 1988, str. 13-27; Miric J, Sistem i kriza, Cekade, Zagreb, 1990; Goati V, Smisao jugoslovenskog soka, Knjizevne novine, Beograd, 1990.

¹⁴⁹ Мирчев Д. Наведено дело, стр. 8 и 9.

стреми кон обезбедување на мир во Европа, побрз стопански развој, европска интеграција и општ просперитет. Другата тенденција, карактеристична за Источна и Југоисточна Европа влече кон забавување на тие позитивни тенденции. Имено, во овие земји, пред сè под влијание на економскиот фактор изразен преку неговата долгогодишна неефикасност и непродуктивност и под влијание на социјалниот фактор, изразен преку корпусот нееднакости ќе дојде до криза на системот. Карциномот ќе ги зафати структурата на системот кој ќе продуцира и развива процеси на дезинтеграција на одделни државни заедници, обиди за менување на надворешните и внатрешните државни граници, отворени вооружени судири на национална, верска и друга основа и појава на националистички тенденции.

И Југославија ќе се соочи со влијанието на истите групи на фактори, кои ја детерминираат кризата на системот. "Макар и во поспецифични, некаде поблаги, поумерени, некаде и во поконфликтни облици и видови¹⁵⁰", истакнува д-р Мирчев анализирајќи ја кризата до крајот на осумдесетите. Како значајно се издвојува и констатацијата дека и покрај можноста да се направи дистинкција во некои сегменти на системот, сепак се работи за реал-социјалистички систем и партиско-комунистичка држава. КПЈ-СКЈ како единствена партија со акумулирана власт имаше "една граница", истакнува д-р Мирчев, граница на власта и нејзиното "неиспуштено наметнување¹⁵¹", со што и покрај напорот за изградба на сопствен имиџ, ќе се вброи и во редот на реал-социјалистичките партии. Единствено, што сепак Југославија се разликува од другите земји со реал-социјалистички систем е самоуправувањето и реформите. Во таа смисла сојузното партиско и државно раководство ќе прави обиди за реформирање на политичкиот и економскиот систем. Најпрво, во 1988 година, кога на предлог на Претседателството на СФРЈ, Собранието на СФРЈ на 25.11.1988 година, донесе одлука за прогласување на 40 амандмани на Уставот на СФРЈ. Потоа, СИС донесува програма за соборување на инфлацијата, и го фокусира своето внимание и активност кон воведување на реформите. Промените предвидуваа воспоставување политички плурализам, пазарна економија, плурализам на своината, правна држава и поделба на власта на законодавна, извршна и судска, но во рамките на југословенската заедница

¹⁵⁰ Исто, стр. 10.

¹⁵¹ Исто, стр. 11.

која во основа би задржала и дел од социјалистичкото општествено уредување.

Во споредба со општествено-политичкиот и општествено-економскиот систем воспоставен со Уставот на СФРЈ од 1974 година, промените претставуваат радикален исчекор со сосема нови карактеристики. Ова дотолку повеќе бидејќи во средиштето на Уставот од 1974 година, централно место завземаат: општествената сопственост на средствата за производство и договорната економија, партиската држава, самоуправувањето на работните луѓе и делегатскиот систем и единствената власт на работничката класа и на сите работни луѓе, односно на единствената партија¹⁵². Меѓутоа, државните и партиските структури не само што ќе го пролонгираат извршувањето на промените во системот, туку тие во суштина ќе бидат против нивното остварување.

Забавувањето на позитивните тенденции ќе биде сразмерно на нерамноправниот и недемократски однос помеѓу народите и државите од поранешната југословенска заедница-федерацијата, поради што се создаваа тенденции за осамостојување и излегување од федерацијата, и од друга страна создавање на унитаристичко-централистичка држава.

Всушност, влијанието на социо-политичките и економските фактори врз формирањето на односот кон федерацијата-СФРЈ во тие услови ќе биде различно-би рекол двонасочно. Во суштина, ќе продуцира криза, која ќе реперкуира со вооружен конфликт, најпрво во Словенија па преку Хрватска ќе достигне во Босна и Херцеговина. Поконкретно, вооружениот судир ќе започне на 27.06.1991 година, два дена по донесувањето на Одлуката на државниот врв на Словенија, со која Словенија се прогласува за самостојна држава и еден ден по стапувањето на сила, Наредбата¹⁵³ на СИС за забрана на поставување на гранични премини во внатрешноста на територијата на СФРЈ.

Извршувањето на наредбата на СИС претпоставуваше и употреба на вооружена сила за што требаше да се одлучи Претседателството. Во тоа време, како што веќе е нагласено Претседателството не функционираше во

¹⁵² Устав на СФРЈ, Устав на СРМ, Службен весник на СРМ, Скопје, 1974, стр. 9-29 и 67-95.

¹⁵³ Наредба Савезног Извршног Веќа. 1. Забрањује се успостављање такозваних прелаза унутар територије СФРЈ. Даном ступања на снагу ове наредбе, тзв. гранични прелази који су успостављени морају се уклонити. 2. ССУП и ССНО извршиће ову наредбу. Ова наредба ступа на снагу наредног дана од објављивања у "Службеном листу СФРЈ". Службени лист СФРЈ, Уторак 25 Јун 1991, Београд, бр. 47.

полн состав. Сепак, и покрај тоа што против употребата на Армијата се изјаснуваат сите Републики (вклучувајќи ја и Црна Гора, освен Србија), Слободан Милошевиќ, Костиќ, Јовиќ Б и Кадијевиќ В, ќе донесат таква одлука. Така ќе настане конфликтна ситуација и вооружен судир во Словенија во кој ќе се диференцираат две страни, од кои едната-Р.Србија ќе има улога на агресор и Р.Словенија ќе биде предмет на агресијата.

Првата, Република Србија со цел да го спречи отцепувањето на Р.Словенија, од југословенската федерација, промена на Уставот од 1974 година и создавање на унитаристичко-централистичка држава. Втората, Република Словенија, со цел конституирање на самостојна суверена и независна држава.

Решена да истрае во своите намери, Република Словенија одлучно ќе се спротивстави на агресијата, максимално ускладувајќи ги можностите и потребите. Свесно за своите слабости и поволности словенечкото државно и воено раководство ќе превземе мерки за подготовка на земјата за вооружено спротивставување. Во таа смисла ќе го обедини командирањето на силите (РШТО и СНО) во единствено воено министерство, ќе изгради оптимална воена доктрина прилагодена на политичката стратегија, ќе изврши правовремена мобилизација и стратегиски развој на територијалната одбрана како основна вооружена сила. Ќе ја активира полицијата и просторната разузнавачка безбедносна служба.

Во однос на прашањето за односот на војната ќе се определи за одбранбена војна и сенароден отпор. Партизанскиот начин на војување и активната вооружена борба и борбените дејствија треба да одговорат на прашањето за начинот на реализацијата на војната. Како значајно ќе се издвои сознанието дека словенечкото воено и државно раководство ќе се одлучи за воспоставување контрола на просторот и непрекинато функционирање на политичкиот систем.

Значајно место ќе му посвети на сојузничството, создавајќи услови и претпоставки-временски и просторни за помош од ООН и НАТО и соседите-Австрија и Италија. Словенија, ќе го отфрли фронталниот начин на одбрана на границите и правците, на кружната одбрана на градовите, но, ќе се одлучи за контрола на касарните и попречување на пробив од Хрватска и концентрација на поголеми непријателски сили во земјата.

Од друга страна, ЈНА и поред проблемите со пополната, со отпорот на обврзниците од Хрватска, Македонија и Босна и Херцеговина ќе се трансформира во СА и ќе извршува задачи за нејзини потреби. Во таа смисла ќе ја реализира споменатата Наредба на СИС запоседнувајќи најголем дел од објектите долж границата со Австрија и Италија. Меѓутоа главната цел разбивањето на вооружните сили и смена на Словенечкото раководство поради организираната борба и отпор на противникот нема да успее да ја реализира. ЈНА ќе се соочува континуирано со проблеми бидејќи Словенците го контролираа просторот. Во новите услови доаѓа до израз на втората варијанта и нова цел на српското државно и воено раководство, повлекување на Армијата на границите на една нова Југославија, во која ќе ја нема Словенија и дел од Хрватска, со претходно "казнување" на Словенија. Ваквата одлука Армијата само делумно ќе ја реализира. Имено, ќе го изврши повлекувањето на новите граници во кои ќе може да ги "заштити" сите Срби кои не живеат во Србија, но нема да го казни противникот-Словенија. Последното, најверојатно произлегува од проценката на Кадијевиќ дека немало на избор рентабилни воени цели, а дејството по цивилните цели би можело да предизвика непредвидливи меѓународни импликации. Така ќе заврши оваа војна, за која често пати можевме да прочитаеме дека не е војна, дека е "граѓанска војна" или "меѓунационален судир", со што сакаше да се прикријат вистинските намери на агресорот, да се обмане домашната јавност и меѓународната заедница.

Од оваа војна можат да се извлечат повеќе поуки и сознанија кои можат да користат како искуство и за нашата земја, но за тоа е потребен и релевантен и проверлив материјал што во моментот тешко се наоѓа. Сепак, како значајно уште ќе се издвои сознанието дека во војната се судрија две различни политички и воени стратегии. Едната агресивна, со големодржавни цели, на посреден начин ќе настојува да ги оствари своите амбиции користејќи ја ЈНА, и другата, одбранбена, со сопствени сили ќе настојува да го одбрани отцепувањето, независноста и територијалната целокупност на државата. Иако помоќна, (бидејќи ги имаше на располагање борбените ефективи на ЈНА) првата, агресивната страна во однос на втората-Словенија која на располагање ја имаше ТО како основна вооружена сила, сепак ќе ја изгуби војната. Ова, не се случи поради тоа што ТО е поефикасна од класичната вооружена сила-армијата, туку поради

редица други фактори. Во прв ред поради тоа што ЈНА беше оневозможена да ги истакне своите предности, борбените ефективи со кои располага. Ова се однесува пред се на силите и ефективите на двата корпуса разместени во Словенија. Со правовременото поседнување и контрола на комуникациите е оневозможено и дејството и помошта на ЈНА од Хрватска, а меѓународниот фактор значајно влијаеше врз одлуката на воениот врв на Србија да не превземе репресивни дејства. Исто така, определено неповолно влијание врз ЈНА имаше и состојбата во Хрватска и состојбата со пополнувањето на единиците. Во прилог на поволностите за Словенија ќе биде и преминување на втората варијанта на српското државно и воено раководство доколку дојде до вооружен отпор во Словенија, што и се случи.

Од друга страна, Словенечкото државно и воено раководство правилно ќе го процени влијанието на факторите: простор, димензионирајќи го примерно на условите и потребите, времето, во кое ќе се исполни максимум иницијатива и создадат услови за помош од страна, системскиот, со поттикнувањето и поддршката која произлегува од демократските политички системи, воената доктрина, со правилниот избор на војната, начинот на нејзината реализација, моделот на воената организација, димензионирањето на другите сили и средства за спротивставување и начинот на спротивставување.

Дури, откако ќе се земе во предвид влијанието на сите овие фактори може да се разбере поразот и слабостите на едната и ефикасноста на другата доктрина и стратегија.

За Република Македонија особено значајно е искуството од односот кон просторот и војноводството кое ја оневозможува материјално и технички-технолошко супремација во оружје и опрема на противникот да дојде до израз. Значајно искуство претставува и односот на Словенија кон класичната одбрана на државните граници и воено оперативни правци, како и одбраната на градовите. Словенија го избегна фронталниот облик на вооружена борба а примени мошне мудро, активни борбени дејства со силите и средствата кои и стоеја на располагање.

За Република Македонија е значајно да се издвои сознанието за влијанието на факторот време и повторно факторот простор. Имено, ќе се потврди значајноста на овој фактор изразено како голема поволност за

страната која го контролира просторот. Поради тоа што нема да го исполни овој услов Хрватска и Босна и Херцеговина ќе се најдат во мошне неповолна сосостојба, посебно во почетокот на војната. Во однос на факторот време, значајно е агресијата да се оневозможи во остварувањето на своите цели за кратко време. Со тоа ќе се создадат услови за помош од страна. Всушност, набљудувани заедно факторот простор и време, нивното влијание да се инкорпорира во воената стратегија заради создавање услови на меѓународната заедница и колективните системи да интервенираат, во овој случај е евидентно. Ова, особено е значајно за Република Македонија. Исто така, како значајно искуство ќе се истакне предноста на класичната воена организација-ЈНА, кога може да ги исполни своите ефективи, во однос на неизградена воена организација на Хрватска и Босна и Херцеговина, сочинети пред се од ТО и полицијата. Ова се почувствува во почетниот период на војната кога баш поради оваа предност, Хрватска и Босна и Херцеговина се најдоа во мошне тешка па и критична положба. Изградбата и опремувањето на вооружената сила, одолговлекувањето на војната и последнувањето на делови од просторот ќе овозможат помош од страна и надминување на проблемите наметнати од агресорот.

Сето ова ќе влијае врз поразот на големосрпската стратегија¹⁵⁴, во тој контекст и поразот на парламентарните концепции и доктрини.

Република Македонија за разлика од другите Републики (Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина) ќе направи силни напори да не биде зафатена од вителот на војната, и по мирен пат, користејќи легитимни и демократски методи и средства да се избори за своја самостојност. На тој пат Република Македонија ќе се соочи со повеќе проблеми и барања кои се поставуваат во процесот на конституирањето на секоја самостојна и суверена држава. Во тие рамки како приоритетно ќе се издвои прашањето за слободно изразената воља на граѓаните на Република Македонија за идното устројство на Републиката¹⁵⁵ и донесувањето на Устав со цел:

¹⁵⁴ Атанасовски Т. Пулсот на војната. ПУЛС, Скопје, 1996, стр. 153-158.

¹⁵⁵ На 06.08.1991 година Собранието на Република Македонија со акламација донесе одлука за распишување на Референдум на кој граѓаните треба да се изјаснат по прашањето: "Дали сте за суверена и самостојна држава Македонија со право да стапи во иден сојуз на Суверените држави на Југославија".

- Република Македонија да се конституира како суверена и самостојна и како граѓанска и демократска држава,

- Да се воспостави и изгради владеењето на правото како темелен систем на власта,

- Да се гарантираат човековите права, граѓанските слободи и националната рамноправност,

- Да се обезбеди мир и сожителство на македонскиот народ со националностите кои живеат во Република Македонија,

- Да се обезбеди социјална правда, економска благосостојба и напредок на личниот и заедничкиот живот¹⁵⁶.

Собранието на Република Македонија, согласно целите ќе донесе Устав на Република Македонија, со кој, Република Македонија де јуре се конституира како суверена, самостојна, демократска и социјална држава¹⁵⁷. Соодветно на потребите во овој дел на дисертацијата, ќе се издвојат само битните својства на политичкиот систем воспоставен со Уставот на Република Македонија од 1991 година, ќе се изврши компарација со Уставот од 1974 година, како и со предложените и предвидени промени во политичкиот систем на СФРЈ кон крајот на осумдесетите и почетокот на деведесетите години.

Најпрвин, ќе се издвојат основните својства и определувања на политичкиот систем на Република Македонија воспоставен со Уставот на Републиката од ноември 1991 година.

Прво, Република Македонија е суверена, самостојна и социјална држава. Исто така, таа е граѓанска и демократска држава во која суверенитетот произлегува од граѓаните и им припаѓа на граѓаните. Оттука основните слободи и права на човекот и граѓанинот се определени како темелни вредности на уставниот поредок на Републиката.

Второ, Република Македонија е правна држава, што подразбира обезбедување услови за владеење на правото како гарант на остварување на човековите права и граѓански слободи. Во правната држава носителите на законодавната, извршната и судската власт имаат определено функција и организација која треба да биде ограничена и контролирана поради

¹⁵⁶ Устав на Република Македонија, Скопје, Ноември 1991, стр. 2.

¹⁵⁷ Исто, стр. 3.

можноста од избивање на одредени девијантни појави на штета на граѓанинот.

Трето, политички плурализам, подразбира здружување на граѓаните во политички партии заради остварување и заштита на политичките, социјалните, економските и други права и уверувања.

Четврто, собранискиот систем и слободните непосредни и демократски избори, претставуваат претставнички орган на граѓаните и носител на законодавната власт која ја остваруваат пратениците избрани на општи, непосредни и слободни избори со тајно гласање.

Доколку се споредат овие со битните својства-карактеристики на политичкиот систем воспоставен со Уставот на СФРЈ и СРМ од 1974 година (види стр. 93) тогаш недвосмислено се доаѓа до констатација дека станува збор за суштествени разлики. Разлики постојат и со предвидените промени на политичкиот систем на СФРЈ од страна на политичкиот и државниот врв на Југославија, а кои можат да се сведат на следното:

- Република Македонија де јуре е конституирана како суверена и самостојна држава, а СФРЈ би продолжила да егзистира како сојузна држава,

- Општественото уредување на СФРЈ би останало да биде социјалистичко, федеративно, а Република Македонија го вгради граѓанскиот модел на општествено-политичко уредување,

- Како носител на власта, според новиот Устав на Република Македонија се јавуваат: Собранието, владата и судовите, а според предвидените промени во рамките на СФРЈ, граѓаните и работните луѓе.

Сето ова, уште еднаш ја потврдува констатацијата за настанувањето на радикални промени во политичкиот систем на Република Македонија.

Во врска со промените во политичкиот систем на Републиката се поставува прашањето на нивното значење за изградбата и организацијата на Армијата на Република Македонија.

Доколку се појде од сознанието дека одбранбениот систем претставува подсистем на политичкиот систем, а воената организација рбетот на одбранбениот систем, тогаш не ни се потребни други аргументи и докази да ја утврдиме нивната поврзаност и меѓузависност, туку, веднаш да се

започне со утврдувањето на значењето на промените во политичкиот систем на Републиката за нејзината воена организација.

Прво, бидејќи Република Македонија се изградува како суверена, самостојна и демократска држава, тоа подразбира и создавање на сопствени вооружени сили, како физичка сила со која ќе се брани независноста и територијалниот интегритет на Републиката доколку биде загрозувана со вооружена агресија од надвор. Сериозноста на феноменот и потребата од постоење на институција воена организација ја воочил и уставотворецот за што во Уставниот закон во член 13 ќе истакне: Вооружените сили на Република Македонија, до донесувањето на Законот за Одбрана на Република Македонија, ги сочинуваат единиците, командите и штабовите на Територијалната одбрана на Република Македонија¹⁵⁸. Ваквиот однос произлегува од воено-политичката ситуација во која се наоѓа Република Македонија во времето на донесување на Уставот и Уставниот закон, имено, во тој временски период на територијата на Република Македонија, сè уште се лоцирани единиците на ЈНА, а Територијалната одбрана на Републиката најадекватна воена групација која ќе ги претставува вооружените сили.

Се разбира дека како физички дел од политичката сила, ВС можат да бидат употребени и за остварување на експанзионистички интереси на матичната држава, како и во рамките на државата за надминување на одредени конфликтни ситуации. Но, бидејќи Република Македонија се декларира како демократска држава, во која Армијата е вооружена сила на сите граѓани¹⁵⁹, тоа пред сè подразбира користење на ВС согласно интересите на граѓаните кои не го оправдуваат вооруженото загрозување на независноста и суверенитетот на други граѓани и држави.

Второ, Република Македонија треба да се изгради како правна држава, тоа подразбира раскинување со идеологијата и политиката на партиската држава и создавање на држава во која ќе владее правото, ќе бидат гарантирани правата и слободите на граѓаните, а ограничена и контролирана политичка власт. За вооружените сили тоа ќе значи раскинување со водечката, односно раководната улога на единствената партија, раскинување со нејзината идеологија која се темелеше на вредностите на социјал-

¹⁵⁸ Уставен закон за спроведување на Уставот на Република Македонија. Службен весник бр. 52. Скопје, Ноември 1991, стр. 16.

¹⁵⁹ Закон за Одбрана. Службен весник на Република Македонија бр. 8. 15.02.1992, стр. 87.

истичкото самоуправно општество и започнување на процесот на дез-идеологизација.

Трето, политичкиот плурализам, за ВС на Република Македонија подразбира отварање на процес на нивна деполитизација. Ова, пред се поради негативното искуство во еднопартискиот систем и поради природата на воената организација која не може да го апсорбира политичкото организирање од проста причина што голем дел од енергијата би трошела на усогласување на партиските интереси кои често пати се дијаметрално спротивставени.

Во современите демократски држави со граѓанска ориентација воената организација претставува непартиска сила на државата која целокупната своја активност во мир ја насочува кон воено-стручните подготовки за извршување на својата основна и најважна задача, одбрана на земјата од вооружена агресија. Таа (воената организација) е контролирана од цивилната власт и ги извршува одлуките на со Уставот и законите овластените државни органи.

4.2. МЕСТО И УЛОГАТА НА ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ ВО НОВИОТ ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМ

Местото и улогата на вооружените сили во новиот политички систем се прашања кои во логички редослед се поставуваат како неминовни и круцијални не само за политичкиот систем туку и за земјата во целост. Ова, особено е значајно прашање во услови на изградба на нов политички систем, нова држава и изградба на вооружени сили кои ќе им содејствуваат. Значајноста произлегува од фактот и сознанието, дека вооружените сили како државна институција која располага со респективен квантум и квалитет на сили и борбени средства биле користени како инструмент за остварување на експонзионистичката политика на државата, или како средство за остварување на сепаратистичките интереси на владеачките структури во рамките на државата. И во едниот и во другиот случај воената организација го попречува демократскиот развој и демократските процеси во земјата израснувајќи од физичка во политичко-физичка сила, вон контролата на општеството и туѓа на граѓаните.

Современиот тренд на развој на воената организација оди во правец на изградба на вооружени сили како објективна и непристрасна сила на државата ослободена од стегите на дневно-политичките настани интриги на владеачките структури за нејзино користење како инструмент на сепаратистичките или експанзионистички интереси. За да се оствари оваа претпоставка граѓанските држави со развиена демократија покрај деполитизацијата и дезидеологизацијата чинат силни напори да се обезбеди поголема јавност и отвореност на Армијата спрема општеството. Со тоа контролата на Армијата од страна на општеството ќе биде поголема, а можноста за манипулирање со Армијата помала. Така, Армијата ќе му стане многу поблиска на граѓанинот, ќе ја третира како своја и блиска подготвен да ги сфати нејзините проблеми, да партиципира со финансиски средства и да ја пополнува нејзината организациско-формациска структура како обврзник или доброволно. Доброволното пополнување е својствено за професионалната војска.

Професионализацијата на Армијата е процес кој се остварува со брзина од ставовите на институциите на државата и нејзината материјална можност. Ова се наметна како потреба и нужност условена од техничко-технолошкиот прогрес, посебно од развојот на воената технологија и влијанието на современите социјални услови. Имено, новите борбени системи и друга борбена техника се премногу скапи и сложени за обука на граѓаните обврзници, а во меѓународната заедница се интензивира отпорот против употреба на сила како средство за решавање на настанатите проблеми, спротивности и кризи. Војската како институција која располага со физичка сила е изложена на постојани набљудувања и критики. Во тој аспект како суштинско ќе се постави прашањето на нејзината големина, начин на пополна како и избор на нов, пооптимален облик на воено организирање.

Како производ на новите техничко-технолошки и социјални услови, континуирано се намалува бројната состојба на мирновремените состави на армиите, се зголемуваат борбените ефекти и можности за остварување брз допир со противникот, се појавуваат нови родови во рамките на оперативно-тактичките единици, сè повеќе се издвојува формирањето на бригади како интегрирани борбени целини, способни за самостојно извршување на борбените задачи. Исто така, се зголемува стратегиската

подвижност на вооружените сили и јакне улогата на првиот стратегиски ешалон. Човекот, како фактор на вооружената борба и војната сè повеќе е изложен на новите квалитетни барања условени од модернизацијата на вооружените сили. Класичната поделба на видовите и понатаму е непроменета, но, се дава приоритет во развојот на ракетните системи ВВ и ПВО.

Сето ова преставува само еден дел што го отсликува современиот тренд на развој на воената организација, кој ја фаворизира делумната или целосна професионализација во војската. По ова, како значајно се наметнува прашањето за компатибилноста на процесот на професионализација на демократскиот развој на земјата. Се чини со право бидејќи има повеќе примери кои сосема јасно укажуваат на мошне неповолните конотации по развојот на државата и граѓаните, настанати како последица од активностите на професионалната воена организација која ја земала власта во свои раце. При тоа, воената организација постанува сила за себе отргната од контролата на цивилните институции, од интересите на граѓаните и од демократските процеси. Од тука, како нужна се кристализира потребата од цивилна контрола на воената организација со што се избегнува можноста од нејзиното отуѓување од општество и однесување како арбитер во државата.

Од сето ова, може да се заклучи дека современата Армија треба да биде деполитизирана, дезидеологизирана, објективна, отворена према општеството, со обезбедена цивилна контрола и супремација, респективна и уважувана од општеството и граѓаните, изучувач и познавач на воената наука и посебно на политичката социологија и меѓународните воени односи, полупрофесионална или професионална и надпартиска државна институција, чија професија е интегрирана во општествените демократски процеси и со единствена задача-одбрана на земјата од вооружена агресија. Обезбедувањето и почитувањето на сите овие претпоставки овозможува несметан демократски развој на земјата и остварување на одбранбената функција на Армијата.

Сите овие претпоставки и сознанија треба да се земат во предвид при изградбата на македонската Армија која согласно државната политичка стратегија за изградба на цивилно и демократско општество и долгорочна ориентација за интегрирање со Европската унија и колек-

тивните системи за безбедност¹⁶⁰, треба да израсне во Армија со конскриптивно-професионален или професионален воен систем.

Денес (крајот на 1995 и почетокот на 1996 година), како квалитет кој кореспондира на современиот развој на воената организација може да се издвои Уставното и законското втемелување на вооружените сили како дел од одбранбениот систем на Републиката. Имено во член 1 од Законот за Одбрана стои дека: Одбраната на Републиката се организира како систем за одбрана кој го остваруваат граѓаните, органите на државната власт и вооружените сили. Претпријатијата, јавните установи и служби на локалната самоуправа се третираат само како извршители на определени задачи¹⁶¹.

Оттука произлегува дека вооружените сили се само еден дел од целината која ја остварува одбраната, и тоа оној дел кој што располага со сили и средства за адекватно спротивставување во услови на извршена агресија врз Републиката, односно со физичка сила. Бидејќи физичката сила може да биде користена за различни намени, уставотворецот ја ограничил само на сила која ќе го штити територијалниот интегритет и независноста на Републиката¹⁶². И тука, веќе е направена јасна дистинкција од системот на военото и воопшто одбранбеното организирање на СФРЈ.

Промените се состојат во тоа што воената организација на Република Македонија ја нема внатрешната функција да го штити општественото уредување утврдено со Уставот на државата, каква што ја имаа ВС во СФРЈ. Најверојатно дека неповолните конотации од југословенскиот пример имале влијание врз ваквата определба на уставотворецот во Република Македонија, но тоа не значи дека решението е трајно и оптимално. Ова дотолку повеќе, бидејќи има примери со позитивни конотации по одбраната и безбедноста на државата кога Армијата ја остварувала својата внатрешна функција, пример САД.

Граѓаните, вториот дел од целината која ја остварува одбраната, нивните права и слободи уставотворецот ги третира како темелни вредности на уставниот поредок на Републиката. Соодветно на тоа, Одбраната

¹⁶⁰ Глигоров К. Обраќање на Претседателот пред пратениците на Собранието на Македонија. "Нова Македонија". 20.11.1994. стр. 2.

¹⁶¹ Закон за Одбрана. стр. 3 и 4.

¹⁶² Устав на Република Македонија. стр. 13.

на Републиката ја издвојува во посебен член како право и должност на секој граѓанин¹⁶³.

Во корпусот на основните слободи и права на човекот и граѓанинот спаѓа и одбраната на Републиката која е третирана како негово право и должност.

Ваквиот однос кон одбраната влече корени од периодот на големите револуции во 19 век, кога граѓаните своите демократски права ги остваруваа со оружје. Од тука придобивката на ова право да се изедначи со другите основни права. Концептот на големите револуции за создавањето на масовните национални армии засновани врз воената обврска на граѓаните ја втемелуваше армијата како школа на народот и ослон на демократијата а воената обврска како граѓанска должност.

Денес, Републиката, Армијата ја третира како вооружена сила на сите граѓани¹⁶⁴, за кои воената обврска е општа. И тука се чини е затворен кругот. Меѓутоа, овој сегмент од одбраната и воената организација веќе две до три децении под влијание на техничко-технолошкиот развој и социолошкиот фактор го афирмира професионалниот воен систем и доброволната војска, што отвара нови односи и релации кон воената организација во Републиката денес и во иднина. Ова дотолку повеќе бидејќи процесот е отворен во развиените демократски земји кон кои тежнее Републиката.

Третиот дел, државата, се третира како основен фактор, носител на одбранбената функција.

Промените во општествено-политичкиот систем ќе условат зголемени ингеренции на државата во повеќе сегменти на општеството, а најповеќе во одбраната.

Собранието, како носител на законодавната власт во остварувањето на одбраната врши надзор на Владата, прогласува настанување и престанување на воена состојба и одлучува за висината на средствата потребни за одбраната¹⁶⁵.

Претседателот на Републиката, како орган на државната власт, претставува институција во која се концентрирани најголем број на на-

¹⁶³ Исто, стр. 5.

¹⁶⁴ Исто, стр. 5.

¹⁶⁵ Закон за Одбрана, стр. 7 и 8.

јзначајните овластувања во одбраната и посебно најзначајните во воената организација. Имено, Претседателот на Републиката, ги донесува најзначајните документи во областа на одбраната: стратегијата, планот за одбрана и одлуката за утврдување на мерките за приправност.

Претседателот е врховен командант на ВС, ја пропишува организацијата и формацијата на Армијата, донесува документи за развој и употреба на Армијата, наредува мобилизација и употреба на Армијата, донесува и други одлуки и наредби¹⁶⁶.

Претседателот на Републиката и неговите овластувања во остварувањето на одбраната претставува една од квалитетните промени во новиот политички и одбранбен систем на Републиката. Разликата со системот на ОНО е радикална бидејќи во тој систем ингеренциите на врховен командант на ВС ги имаше Претседателството на СФРЈ. Се покажа дека таквиот начин на остварувањето на одбраната може да доведе до мошне неповолни конотации по безбедноста и посебно одбраната на државата. И од тука, како и соодветно на потребите и организацијата на новиот политички систем дојде до радикални промени во командувањето со ВС. Се разбира, и во новиот случај постојат можности за манипулација со неповолни конотации по безбедноста и одбраната, но токму поради тоа, уставотворецот, да ја одбегне таа можност, ќе предвиди постапка на Собранието за утврдување на одговорноста. Конечната одлука за одговорноста на Претседателот ја донесува Уставниот суд, со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број судии¹⁶⁷.

Владата на Републиката како носител на извршната власт, во остварувањето на одбраната, предлага одлука за висината на средствата за потребите на одбраната во сите услови, го утврдува предлог планот за одбрана, донесува уредби и повеќе одлуки како: методологија за спроведување на подготовките за одбрана, за формирање на единици и штабови за ЦЗ, формирање на центар за обука за одбрана и др.

Министерството за одбрана како орган на државната управа врши управни и најголем дел од стручните работи во остварувањето на одбраната. Подготвува стратегија за одбрана, изработува план за одбрана на Републиката, врши проценки на можните воени и други опасности, врши

¹⁶⁶ Исто. стр. 8 и 9.

¹⁶⁷ Устав на Република Македонија, стр. 10.

надзор врз спроведувањето на Законот за одбрана, организира научно-истражувачка работа за потребите на одбраната, во воена состојба врши штабни работи за Претседателот на Републиката и др. Во однос на воената организација: го остварува командувањето, го планира развојот, врши пополнување и спроведува мобилизација, врши контрола и оценка на борбената готовност, обезбедува производство, организира и спроведува материјално и финансиско работење, организира и изведува вежбовни и други активности¹⁶⁸.

Како значајна новина од овој дел се издвојува лицето кое раководи со овој орган на управа. Имено, Законот за Одбрана предвидува цивилно лице за раководење, што не беше случај со системот за ОНО. Разликата е во тоа што во СФРЈ не постоеше министерство туку секретаријат за одбрана со генерали како лица кои раководат.

Промената што ја предвиде Законот за Одбрана на Република Македонија треба да ги надмине проблемите од функционалната и организациска поставеност на секретаријатите за Одбрана во Југославија на Сојузно и Републичко ниво. Републиката има за цел преку цивилниот секретар и неговите ингеренции воспостави здрави цивилно-воени односи со јасни определби на секој од нив посебно. При тоа се нагласува определбата за цивилна супремација и цивилна контрола на војската, што е придобивка на земјите со развиена демократија.

Уставотворецот ќе се погрижи за уште една новина која може да има влијание врз изградбата и организациската структура на Армијата. Тоа е Советот за безбедност сочинет од претставници, кој иако има советувачка улога поради мериторноста на членките може значајно да влијае во процесот на оформувањето на воената доктрина и моралот на ВС.

Како новина во аспект на остварувањето на одбраната во Републиката е и односот кон претпријатијата, јавните органи и сл. Сите овие елементи од системот имаат улога на извршители кои за разлика од "целосниот" ангажман во системот на ОНО сега имаат можност многу повеќе да се бават со својата професионална дејност. Мал исклучок претставуваат оние кои сè од посебно значење за одбраната кои добиваат одредени обврски соодветно на потребите на одбраната.

¹⁶⁸ Исто, стр. 11 и 12.

На крајот од овој дел како значајно се издвојува сознанието за взаемниот однос и меѓусебно влијание на сите три основни елементи кои ја остваруваат одбраната на Републиката. Имено, работните луѓе во контекстот на своите основни права го остваруваат и правото на одбрана, со тоа што овој пат и препуштија на државата дел од своите ингеренции. Одбраната постанува се повеќе државна грижа и одговорност. ВС се на сите граѓани на Републиката но воедно претставуваат и физичка сила на државата. Се на се имаме состојба кога граѓаните и ВС се јавуваат се повеќе како извршители а државата како носител на одбранбената функција.

4.3. ОДНОСОТ НА НЕКОИ ОД ПОЛИТИЧКИТЕ ПАРТИИ КОН ВОЕНОТО ОРГАНИЗИРАЊЕ НА РЕПУБЛИКАТА

Во изминатата половина од последната деценија на XX век, на политичката сцена во Република Македонија се појавија повеќе десетици политички партии, од кои на првите слободни повеќепартиски избори одржани кон крајот на 1990 година учествуваа 18, а на вторите избори одржани 1994 година учествуваа 38. Во изборната трка за пратенички места во Собранието на Република Македонија на првите избори најуспешни беа партиите: ВМРО ДПМНЕ со 38, СКМ-ПДП со 31, ПДП со 22 и Сојузот на Реформските Сили на Македонија со 17 избрани пратеници. Додека, Социјалистичката Партија со 5, Странка на Југословените со 2, Народната Демократска Партија со 1, ПЦЕРМ со 1 и тројцата независни кандидати го дополнија колоритот на избрани пратеници во Собранието на Републиката¹⁶⁹.

На вторите слободни повеќепартиски избори во борбата за пратеничките места во Собранието на Републиката како најуспешен се издвои Сојузот за Македонија (СДСМ, Либералната Партија и Социјалистичка Партија) со 95 избрани пратеници, додека останатите пратенички места ги поделија: ПДП со 10 пратеници, НДП со 4 пратеници, Демократската Партија на Македонија, Социјалдемократската Партија на Македонија, ПЦЕРМ и коалицијата Демократска Партија на Турците и Партијата на Демократската Акција - Исламски Пат со по еден преставник во парламен-

¹⁶⁹ Статистички годишник на Република Македонија, Републички завод за статистика на Република Македонија-Скопје, 1993, стр. 54.

тот и седуммина независни кандидати¹⁷⁰. ВМРО-ДПМНЕ, МААК и Демократската Партија предводена од лидерот Петар Гошев незадоволството по многу прашања од првиот круг на гласање ќе го изразат со бојкот во вториот круг на гласање и исклучување од трката за избор на пратеници во Парламентот на Републиката.

За да не дојде до одредени забуни и нејаснотии ќе се истакне и тоа дека во периодот помеѓу двата избора 1990-1994 година, некои од партиите ги променија своите имиња. Така, СКМ-ПДП ќе го промени името во СДСМ, а СРСМ во Либерална Партија.

Сето ова преставува само еден мал дел на податоци кои се за првите повеќепартиски слободни избори во Македонија, официјално објавени во Статистичкиот годишник на Република Македонија, а за другите избори користен е дневниот печат бидејќи официјално се уште не е излезен Статистичкиот годишник за 1994 година. Но, и покрај тоа сосема е евидентно местото на голем број партии и посебно на оние во Сојузот за Македонија (СДСМ обезбеди 58, Либерална Партија 29, и Социјалистичката Партија 8 пратеници во Собранието), ВМРО-ДПМНЕ и ПДП и НДП. Кога кон избраните преставници на партиите во Парламентот се додадат избраните одборници во градската заедница на Скопје и Собранијата на општините, членовите на партиите и гласачката машинерија која го прифаќа планот и програмата на партијата, сликата за нивното место во општеството ќе биде уште појасна, а во извесна смисла и степенот на општото и посебно влијание во општеството како целина.

Ноторен е фактот дека, поголемо и директно влијание можат да исполнат помногубројните и со повеќе претставници во органите и институциите на власта присатни партии. При тоа, секоја партија посебно или повеќе здружени во сојуз настојуваат обемот на влијанието да биде што е можно поголем и посодржаен зафаќајќи ги најнапред виталните општествени подрачја, меѓу кои спаѓа и одбранбеното и посебно воената организација како негов составен дел.

Интересот на партиите за воената организација произлегува од свеста и сознанието дека таа располага со физичка сила која може да биде искористена за отстранување на експанзионистички интереси, за насилно

¹⁷⁰ Нова Македонија. Коалицијата на Сојузот со 95 пратеници. 15.11.1994. стр. 4.

зачувување на власта, но и против интересот на партиите, односно партијата која е носител на државната власт. Оттука, еден мал број на партии можат да чинат напори да ја индоктринираат и политизираат војската согласно своите политички програми и цели, други пак, ќе ја истакнуваат потребата и ќе се заложуваат за изградба на воена организација како посебна државна институција која ќе ги извршува на со Уставот на државата предвидени задачи, а трети пак, можат да се залагаат за формирање на паравоени формации.

Од сето ова, произлегува интересот за анализа на односот на некој од партиите во Републиката, кон изградбата на вооружените сили. Во тој аспект, како значајни се издвојуваат погледите, заложбите и ставовите на политичките партии пред одржувањето на првите и вторите слободни повеќепартиски и демократски избори во СР Македонија, односно во Република Македонија, како и донесувањето на Уставот и Законот за Одбрана на Република Македонија.

Најпрво, ќе се анализираат изборните програми, посебно деловите кои се однесуваат на воената организација, за првите повеќепартиски избори во Републиката.

ВМРО-ДПМНЕ како што стои во изборната програма "ќе се залага за конфедеративен статус на македонската држава во рамките на конфедеративна Југославија¹⁷¹". Ова, се случува во време кога на политичката сцена во Југославија се воведува политичкиот плурализам и сериозно се размислува кај повеќето државни раководства за идното устројство и организација на Југославија. Во оптек беа три опции т.н. модерна федерација, конфедерација и сојуз на самостојни суверени држави. Словенечкото и Хрватското републичко раководство ја застапуваа опцијата конфедерација.

Согласно заложбите за конфедеративен статус на македонската држава, ВМРО-ДПМНЕ ќе се определи за формирање на своја македонска Армија во склопот на конфедеративна југословенска Армија¹⁷². Всушност, ова претставува комбиниран модел на воено-одбранбено организирање на конфедеративните држави. Одбраната на конфедерацијата и на здружените сили се организира на комбиниран начин, со дел на републички вооружени

¹⁷¹ Политичките партии во Македонија. ПОС "Систем 21", Скопје, 1990. стр. 135.

¹⁷² Исто, стр. 139 - 140.

сили и дел на заедничко конфедерални сили. Постојат уште два модели на воено-одбранбено организирање на конфедеративните држави, од кои едниот подразбира одбрана која е во исклучива надлежност на конфедералните држави и другиот модел, подразбира одбрана во исклучива надлежност на конфедерацијата.

СКМ - Партија за Демократска Преобразба, истакнува дека "ниту една политичка партија не треба да се организира во рамките на ЈНА како услов ЈНА доследно да си остварува уставна функција¹⁷³, со што недвосмислено укажува на потребата од деполитизација на армијата во услови на партиски плурализам. Егзистирањето и развојот на Македонија, оваа партија го гледа како најповолен доколку се остварува во рамките на Југославија, како модерна федерација. Од тука произлегува и односот кон одбранбеното организирање и посебно кон Армијата како негов составен дел.

Партијата за Демократски Просперитет во Македонија, во поглед на идното устројство и организација на Југославија се определила за опцијата конфедерација и деполитизирана и дезидеологизирана војска¹⁷⁴.

Сојузот на Реформските Сили на Македонија, иднината и просперитетот на Македонија го гледа во продолжувањето и продлабочувањето на реформите во Југославија, кој согласно настанатите промени во општеството треба да ја деполитизираат војската¹⁷⁵.

И на крајот од изборните програми за првите повеќепартиски, слободни и демократски избори во Македонија ќе ја анализирам од аспект на воената организација програмата на Движењето за Семакедонска Акција - МААК во која се истакнува: "МААК се бори за слободна, самостојна и суверена држава Македонија. МААК се бори Македонија како слободна, независна и суверена држава да прерасне во прва демилитаризирана зона во овие простори, под заштита на ООН и Обединета Европа¹⁷⁶. Оттука произлегува дека МААК се определил за опција конфедерација, односно сојуз на самостојни и суверени држави на Југославија. Во тој контекст, како што веќе споменавме познати се три модела на воено-одбранбено организирање во кој аспект МААК само ќе ја истакне борбата за демилитаризацијата на Македонија и тоа прва, во рамките на Балканот да се демилитаризира.

¹⁷³ Исто, стр. 12.

¹⁷⁴ Исто, стр. 10.

¹⁷⁵ Исто, стр. 82.

¹⁷⁶ Исто, стр. 82.

Нашите сознанија говорат и укажуваат дека идејата за демилитаризација на Балканот и на Македонија како негов составен дел, е вредна за почитување и анализа. А анализата покажува дека проблемите, спротивностите и кризите во земјата и нејзиното поблиско па и подалечно опкружување се со таков обем и содржина, да објективно и неминовно ја исклучуваат можноста за демилитаризација на земјата или пошироко на Балканот. Во таа смисла, па, анализирано и во глобални размери проф.д-р. Божидар Јаворовиќ ќе истакне: постоењето на вооружените сили во сите земји (подвлекол СД) на светот не е израз на субјективната волја на државите, туку на реалните услови, процеси и односи во светот. Со тоа, секако, не се исклучува и не занемарува улогата на самата држава во конституирањето, развојот и употребата на вооружените сили¹⁷⁷ со што сосема јасно се отфрла идејата за демилитаризација и укажува на потребата од постоење на вооружени сили во сите земји на светот, а тоа значи и во нашата земја. Професорот Јаворовиќ, оди до таму што постоењето на вооружените сили го објаснува како нужност условена од современите односи и правци, што преставува суштинска разлика со видувањето на МААК за демилитаризација на земјата, па и пошироко на Балканот. Демилитаризацијата¹⁷⁸ и воената организација не одат заедно.

Во услови кога постојат сериозни закани за безбедноста на земјата како што се овие неколку години, па и кога не постојат сериозни и директни закани, но кога општата ситуација во светот е обременета континуирана со кризи, проблеми и противречности кои носат со себе конфликтни ситуации и војни и кога наместо проблемите и кризите да се намалуваат се појавуваат и нови со сериозна закана пред се за малите и неразвиените земји, тогаш, воената организација е неопходна институција која треба да се почитува и организира така да може не само да одврати, туку и успешно да се справува со секоја агресија на сопствената територија. Оттука произлегува нашето несогласување со идејата за демилитаризација на нашата земја и укажување на една реалност во која живееме. Најверојатно дека одредени сегменти од овие согледувања и сознанија им биле присатни во МААК, за што говори и неговата изборна програма во која се вели:

¹⁷⁷ Javorovic B, Društvene promene i odbrana i zaštita, Otvoreno sveučilište s.p.o. Zagreb, 1990, str. 41.

¹⁷⁸ Демилитаризација подразбира. место област или држава која била или е милитаризирана да се демилитаризира, односно да се разоружа-распушти војската, да се острнат воените објекти и воведат наместо воената цивилна управа.

"Увереноста дека и за иднината на Македонија најдејствен фактор на нејзината самозаштита би преставувала-Македонската народна војска¹⁷⁹, што е прифатливо, но тоа не оди заедно со борбата Македонија да стане прва демилитаризирана зона на балканските простори.

Сето ова е само дел кој укажува на сериозноста на феноменот на военото организирање на земјата, кој, сите ние кои сме заинтересирани, треба да го имаме на ум, доколку сакаме да изградиме оптимелен модел на воена организација способен да ги извршува своите уставни функции.

Квалитетно нова ситуација настанува со донесувањето на Уставот и Законот за Одбрана на Република Македонија. Имено, на 17.11.1991 година, Собранието на Република Македонија го усвои Уставот на Република Македонија, со што се поставија уставно-правните темели на Република Македонија како самостојна, суверена, демократска и социјална држава. Самостојноста и суверена држава подразбира и формирање на свои вооружени сили кои го штитат територијалниот интегритет и независноста на државата, што е предвидено и во член 122 и член 13 од Уставниот закон на Република Македонија. Тоа е новиот квалитет настанат на просторот на Република Македонија кој го донесува Собранието на Републиката, односно согласноста за донесување ја обезбедуваат пратениците на партиите, и тоа најмалку со позитивно изјаснување на 2/3 од вкупниот број.

Со донесувањето на Уставот и неколку месеци покасно (на 14.02.1992 година) Законот за Одбрана на Република Македонија, пратениците што гласаа ја прифатија новата состојба во Републиката, а со тоа и обврските за нејзиното изградување според Уставното устројство и системските закони.

Според Уставот и Законот за Одбрана, одбраната на Републиката се организира како систем за одбрана на независноста и територијалниот интегритет на Републиката, а вооружените сили како сила која ја остварува оваа Уставна функција. Според член 26 од Законот за Одбрана "Пополнувањето на постојниот состав на Армијата се врши со регрути, војници по договор, воени старешини и граѓански лица во служба на арми-

¹⁷⁹ Политичките партии во Македонија, Наведено дело, стр. 82.

јата¹⁸⁰". Во Армијата на Република Македонија не е дозволено организирање и функционирање на политички партии¹⁸¹.

Сето ова се предочува за да сликата за компарацијата, изборни програми на политички партии и некои уставни законски одредби во врска со Уставното устројство и одбраната на државата биде појасна. Во меѓувреме, партиите имаат можност да извршат анализа, реструктурирање и прилагодување кон новонастаната состојба воспоставена со донесувањето на Уставот и некои законски акти во Републиката.

Во тој аспект ќе се анализира делот за одбрана на некои од партиите изложени во изборните програми и статутите донесени во периодот помеѓу првите и вторите повеќепартиски и демократски избори во Републиката.

Најпрво, СКМ-ПДП на 20.03.1991 година ќе го одржи својот 11 Конгрес на кој ќе го смени името, ќе донесе Статут и Програмска декларација во која меѓу другото стои: "Социјал Демократски Сојуз на Македонија (ново име на партијата СКМ-ПДП) е за суверена, демократска и правна држава, за напуштање на идеолошкиот модел на држава...

Се определуваме за парламентарна демократија како гаранција за демократската власт и слободен развој во кој волјата на граѓаните е неприкосновена, со што јасно ја истакнува определбата за идното устројство на држава која треба да се ослободи од идеолошките примеси и да се конституира во суверена демократска и правна држава со парламентарна демократија во која волјата на граѓаните завзема централно место. Ова, за разлика од изборната програма истакната пред првите повеќепартиски избори претставува ново видување на општествено-политичко устројство на државата и согласно на истото и промената на видувањето за одбранбеното организирање на државата и посебно местото и улогата на Армијата. Во врска со Армијата ќе истакне: Армијата на Република Македонија треба да ги оспособува граѓаните за одбрана на границите на Републиката од надворешна агресија. Армијата на Република Македонија како организација ги штити суверенитетот, независноста и територијалниот интегритет на државата.

¹⁸⁰ Закон за Одбрана. Наведено дело, стр. 88.

¹⁸¹ Исто, стр. 89.

Вооружените сили подлежат на раководење од страна на Владата и на контрола од Собранието на Република Македонија. Тие се одбранбено организирани и целосно деполитизирани, при што е исклучено учеството на воениот фактор во надминување на политичките конфликти во Републиката¹⁸².

Разликите со претходната програма произлегуваат најверојатно од согледувањето на слабостите на военото организирање во рамките на СФРЈ и новите потреби на државата настаните како последица на промените.

Второ, на 3.07.1993 година Собранието на Реформските Сили за Македонија-Либерална Партија донесе нов Статут во кој е извршена промена на името на Либералната Партија на Македонија. Во делот од Статутот кој говори за целите и задачите на партијата стои:

- Континуирано развивање и остварување на македонската државност и сувереност и создавање на Република на слободни, економски и политички моќни граѓани и поединци,

- Воспоставување на општествен поредок заснован на граѓански статус на човекот¹⁸³. Разликите со претходната програма се очигледни но и условите и состојбите во земјата битно се изменија, ова посебно со донесувањето на Уставот и Законот за Одбрана на Републиката. Ставовите и определбите на Либералната Партија ќе еволуираат согласно Уставот на Републиката. Во врска со одбраната, во Статутот на партијата се нема изјаснето, а исто така и во другите документи приложени во Окружниот суд во Скопје како доказен материјал за регистрација заклучно со 23.03.1993 година¹⁸⁴.

Трето, Социјалистичката Партија на Македонија, се определува за: Изградба на демократски социјализам кој подразбира хумано и богато општество со развиена демократија, правна држава, социјална правда и сигурност... развој на пазарно стопанство¹⁸⁵. Евидентно е прифаќањето на Уставните определби за изградба на самостојна суверена и демократска македонска држава и изградба на демократски социјализам, што отстапува

¹⁸² СДСМ. Програмска декларација на донесена на 11 Конгрес на партијата, стр. 3, 4, 5 и 6.

¹⁸³ Либералната Партија на Македонија, Статут, Скопје, 1993, стр. 2.

¹⁸⁴ Статутите и програмите на партиите, цитирани во текстови се дел од документацијата која ја имав на увид во Окружниот суд Скопје, надлежен за регистрација на политичките партии во текот на 1995.

¹⁸⁵ Социјалистичката Партија на Македонија, Политичка програма, Скопје, Мај 1993, нема број на страните.

од Уставното устројство на Републиката. Во политичката програма на партијата нема определено став за одбраната.

Четврто, Партија за Демократска Акција-Исламски Пат, е партија која ќе се залага за остварување на своите цели засновани врз принципите на божјата волја. Тоа значи дека сите луѓе се рамноправни и еднакви при остварување на својата политичка, економска, социјална и култура на слобода и независност... ќе се залага за воспоставување на парламентарен политички систем во Македонија.

ПДА-ИП ќе се залага за радикална реформа на школскиот систем и ревизија на школската програма (следење на настава на мајчин јазик на сите нивоа).

ПДА-ИП ќе се залага за заштита на територијалниот интергритет и суверенитет на Македонија... ќе се залага за демилитаризација на Македонија¹⁸⁶. Иако програмата на партијата на ПДА-ИП е донесена во Тетово на 15.02.1992 година, кога веќе беа донесени Уставот на Република Македонија (1991 година) и Законот за Одбрана 14.02.1992 година, сепак ќе ги издвои своите максималистички заложби кои не кореспондираат на одредени Уставни определби при тоа повикувајќи се на принципите на божјата волја, а не на државата. Во врска со заложбата на партијата за демилитаризација на Македонија, односно со заложбите на било која партија во Македонија за демилитаризација на нејзината територија веќе го искажав своето мислење.

Петто, Албански Демократски Сојуз-Либерална Партија, во делот II од Статутот ќе ги истакне целите на партијата од кои ќе издвојам: стопански систем со слободен пазар, демократски и повеќепартиски систем, развојот на Македонија како мултинационално, мултикултурно општество. Во рамките на одбраната "демилитаризација на Македонија"¹⁸⁷, идентично како и ПДА-ИП".

Шесто, Демократска Партија, во својата изборна програма во делот за одбрана најнапред критички се осврнува на постоечкиот одбранбен систем на Републиката и се заложува за модел на одбрана кој ќе се потпира врз три носечки фундаменти, вооружените сили, цивилната одбрана и колективните системи на одбрана-безбедност.

¹⁸⁶ Демократска Акција-Исламски Пат. Програма на Партијата. Тетово, 15.02.1992, стр. 1и2.

¹⁸⁷ Албански Демократски Сојуз-Либерална Партија. Статут, стр. 1.

Во врска со воената организација, ДП истакнува дека, професионализацијата на вооружените сили е темелна интенција, гледано долгорочно¹⁸⁸. Доколку се навратиме на почетокот од ова истражување и доколку го следиме трендот на современиот развој на воена организација, тогаш заложбите на ДП за професионализација на вооружените сили на Македонија се реалност која треба согласно можностите и потребите постепено да се реализира. Се разбира дека валидноста на ваквите заложби и претпоставки треба да се верифицираат со определувањето на влијанието на факторите кои го детерминираат претпоставениот модел на воено организирање.

Од сето ова, може да се извлече заклучокот дека повеќето од предпочените партии ќе евоулираат во мислата определби и заложбите во врска со државното устројство и моделот на одбранбеното и посебно военото организирање на македонската држава во периодот непосредно пред и по одржувањето на првите слободни, демократски и повеќепартиски избори во Македонија. По одржувањето на првите избори ќе се појават и нови партии во Македонија кои ќе имаат можност да донесат програми и Статути во услови кога е донесен Уставот и други системски закони во Републиката. Сепак дел од старите и дел од новоформираниите партии во Републиката ќе застанат на позиции кои не соодејствуваат на уставното устројство и потребите на военото организирање, што како заложба и можно влијание со негативни конотации кон државата и општеството во целост треба постојано да го имаме предвид.

Од истражуваниот материјал за карактеристиките на политичкиот систем се издвојуваат неколку позначајни сознанија и заклучоци.

Најпрво, со споредбата на политичките системи воспоставени со Уставот на СФРЈ и СРМ од 1974 година и со Уставот на РМ од 1991 година, се констатира дека се настанати суштествени разлики. Во тој контекст особено се издвоени суштествените разлики во партиското организирање, како и военото организирање.

Од истражуваниот материјал се гледа дека кај најголем дел и посебно водечките политички сили, постепено ќе се искристализира концептот за воено организирање својствен на военото организирање на де-

¹⁸⁸ Демократската Партија. Изборна програма 94. Извршен одбор на Демократска Партија. Ина прес-Скопје. 1994. стр. 155-160.

мократските развиени граѓански општества. Додека еден мал дел на партии, на т.н. албански блок го застапуваат концептот за демилитаризација на Републиката, што не е согласен на потребите и определбите на политичката стратегија на Републиката за интеграција во колективните системи за безбедност.

Во истражуваниот материјал се говори за промените во одбранбениот систем и посебно воената организација како дел од тој систем. При тоа се констатира дека тие се од функционална и организациска природа. Имено, одбранбениот систем на Републиката ја нема внатрешната функција каква што ја имаше системот за ОНО со сите последици кои произлегоа од тоа.

Одбранбениот систем на Републиката е различен и по начинот на остварувањето на одбраната. Имено, тој ги предвидува граѓаните, државата и вооружените сили како основни системи. При тоа се издвојува констатацијата дека државата се јавува како основен фактор, носител на одбранбената функција а граѓаните и вооружените сили се повеќе како извршители.

Значајна е констатацијата дека државите кои ја остваруваат одбраната се взаемно поврзани и остваруваат интергациони односи. Граѓаните во корпусот на основните права и слободи го остваруваат и правото на одбрана. Вооружената сила која е посебна државна институција е на сите граѓани.

Како значајно за промените на воената организација се издвојува раководењето и командувањето-врховен командант е Претседателот на Републиката со мошне големи права, но и обврски, можности за контрола. Министерствата со цивилен министер како спрега помеѓу воената и цивилната власт, при што се истакнува супремацијата на цивилната власт и цивилната контрола на Армијата. Предвидена е деполитизација како придобивка на новиот политички систем, како и отвореност кон општеството.

Нема значајни промени во пополнувањето на Армијата, воената обврска е општа за сите граѓани, иако се повеќе е присутен трендот на професионализацијата, што подразбира пополна на доброволна основа.

Несомнено е дека се создадени добри претпоставки за надминување на недореченостите и изградба на одбранбен систем и воена организација соодветно на одбранбените системи на земјите со развиена демок-

ратија. При тоа останува констатацијата дека претстои долг пат на усогласување и изградба на новиот воен систем со воените системи на Алијансата, но најбитното е тоа што е удрен темелот. Оттука ќе произлезе и потврдата на нашата претпоставка како влијание на политичкиот систем врз воената организација на Републиката.

5. ПРОСТОРНО-ПОПУЛАЦИСКИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ЗАЕДНИЦАТА

Просторно популациските-карактеристики на Заедницата претставуваат значаен сегмент во определувањето на влијанието на повеќето фактори кои ја детерминираат организацијата и изградбата на вооружените сили. Станува збор за стандарден и траен фактор со концентрично влијание од два правци, односно, од два дела кои меѓусебно се зависни и условуваат интеракциски однос. Инаку, популацијата и просторот се истражуваат и анализираат и како посебни фактори во рамките на повеќе науки и научни дисциплини, што не мора да биде исклучок и за ова истражување. Всушност, најпрво ќе се предочат битните карактеристики на популацијата, а потоа на просторот, анализирајќи го нивниот меѓусебен однос и влијание на изградбата и организацијата на вооружените сили, согласно определбите на Републиката за изградба и организација на вооружените сили која ќе кореспондира на моделите на воено организирање како во повеќето земји членки на НАТО.

5.1. БРОЈОТ, СТАРОСНАТА И ОБРАЗОВНАТА СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Бројот на населението претставува еден од елементите кој значајно влијае врз определувањето на големината на вооружените сили. Иако, претставува квантитативно обележје, сепак, постоењето на помал или поголем број на населението ја лимитира максималната граница и овозможува минимална големина на воената организација. Оттука ќе произлезе заклучокот дека можностите за формирање на помногубројна армија се поголеми доколку бројот на населението е поголем. Но, како што говорат историските искуства и сознанија и современиот тренд на развој на воена организација, големината на вооружените сили биле определени согласно целите на политичката и воената стратегија на државата, концепцијата и воената доктрина, а од 1990 година за најголем дел од ев-

ропските земји и според критериумите на Договорот за Конвенционалните сили во Европа (CFE)¹⁸⁶.

Вниманието ќе го усмериме кон определувањето на големината на АРМ од аспект на влијанието на бројот на населението во Републиката. При тоа, како појдовна основа ќе послужат анализата на односот активни вооружени сили-население во рамките на НАТО и посебно кај соседните земји. Ова од причини што нашето државно раководство официјално се изјасни за асоцирање со НАТО пактот, а за соседите согласно проценките и можностите за загрозување на нашата безбедност.

Прво, Република Македонија, според пописот од 1991 година има вкупно 2.033.964 жители, од кои 1.027.352 мажи и 1.006.612 жени¹⁸⁷.

Второ, НАТО, според податоците на Интернационалниот институт за стратески истражувања од Лондон "The Military Balance" 1992-1993 година, за популацијата и активните вооружени сили, во која се сместени повеќе податоци издвоени се и анализирани поголема група на земји членки на НАТО¹⁸⁸. За секоја земја е пресметан процентуалниот однос на активната вооружена сила спрема населението и при тоа се утврди дека тој се движи од 0,5-0,9%. Истото е повторено со истиот извор, издание 1994-1995¹⁸⁹ при што пресметано е дека активната вооружена сила на претставените членки на НАТО пактот изнесува најмалку 0,4% а најповеќе 0,8% од големината на населението.

За Република Македонија, доколку го земеме во предвид односот 0,4%-0,8%, тогаш бројот на активната вооружена сила би требало да се движи од 8.135 до 16.272 лица.

Трето, соседите. Според податоците за бројот на населението и активната вооружена сила, пресметан е процентуалниот однос кој е различен од односот кај земјите членки на НАТО, односно видно поголем. Во Табелата - 2, пресметан е односот, население-вооружени сили за соседите на Република Македонија, според податоците на истиот извор како и за НАТО земјите.

Доколку се обидеме и Република Македонија ја ставиме во рамките на односот како кај соседите, тогаш, тоа за Републиката би значело

¹⁸⁶ Sharp M J, Conventional arms control in Europe, SIPRY Yearbook-1993, p. 591-618.

¹⁸⁷ Статистички Годишник на Република Македонија, РЗС-Скопје, 1993, стр. 78.

¹⁸⁸ Види Табела - 1.

¹⁸⁹ Исто.

формирање на активна вооружена сила која би броела од 24.407-42.713 лица, според последната графа во Табела - 2.

Старосната структура претставува еден од елементите на севкупната структура на населението кој се издвојува и анализира и од аспект на потребите на воената организација. Ова, посебно се однесува на промените во старосната структура на населението, што, директно се одразува врз промените на контингентот на население потребен за пополнување на вооружените сили. Анализите и сознанијата можат корисно да послужат за планирањето и предвидувањето на големината на воената организација, посебно на воената армија. Во таа смисла ќе се издвојат промените и предвидувањето во значајните контингенти на населението по старосни групи.

Процентуалниот однос на големите старосни групи е пресметан врз основа на прегледот на движење на населението, Статистички Годишник на Република Македонија, наведено дело, стр.79. Предвидувањето за 2000-та, од прогноза на населението во СРМ 1975-2000 година, РЗС, Скопје, 1978 стр. 44.

Од прегледот на Табела - 3, евидентно е намалувањето на процентот на учество на младо население (0 -19 години) а зголемување на процентот на учество во вкупниот број на население од средното и старото население. Исто така и предвидувањата до 2000-та година се на таа релација, што јасно укажува на еден факт и состојба на населението во Република Македонија позната под демографска наука, како процес на стареење¹⁹⁰. Ако на научниот собир во Леуново 1983 година се констатира дека Република Македонија според пописот од 1981 година и учеството на населението од 60 и повеќе години, со 9,2% од вкупниот број на население, спаѓа во таканаречената II група-општество на прагот на стареењето, тогаш, во 1991 година, со 13,3% старо население ќе се најде во IV-та група-општество со демографска старост. Со тоа, веќе во 1991 година имаме големо приближување кон предвидувањата за 2000-та година, што претставува алармантна состојба која бара итен и комплексен приод во нејзиното надминување. Ова, посебно се однесува на највисоките инстанции во државата задолжени за остварувањето на популационата

¹⁹⁰ Масевска С. "Претстојните промени во бројот и некои структури на населението во СР Македонија до 2001 година", Проблеми на демографскиот развој на СР Македонија. МАНУ. Скопје, 1985.

политика. Во услови кога веќе имаме научни трудови во кои е снимена постоечката состојба, и утврдени проблемите на демографскиот развој и предочени предлозите за надминување на проблемите, останува долгорочен ангажман на нивно надминување. Инаку, проблемите во демографскиот развој на Републиката можат да имплицираат сериозни проблеми во општеството и посебно во одбранбениот систем како дел од општествено политичкиот систем.

Старосната структура на населението во Републиката претставува поконкретен елемент од вкупниот број население, кој се анализира како елемент за проценка на големината на армијата. Во нашиот случај, особено е значаен контингентот на големите старосни групи-средно население (20-59) согласно психофизичките потенцијали и барања на современата војна и вооружената борба како основна форма низ која се води и манифестира војната. Во таа смисла изразено во бројки, Републиката според пописот во 1991 година располага со вкупно 1.115.719 лица, кои може да се третираат како елементи на воениот потенцијал на земјата, од кој доколку се издвои секое седмо лице, ќе се достигне до бројка од 159.338 лица како вооружена сила во воени услови. Се разбира ова од аспект на поделбата според големите старосни структури.

Доколку, сето ова се анализира од аспект на искуството од Втората светска војна, средната старосна група се проширува и го зафаќа населението од 15-64 години. Ова за Републиката ќе значи 1.365.390 лица, која доколку се подели со 7 (седум) ќе се дојде до 195.056 лица кои, можат да се ангажираат за потребите на воената армија. Всушност, достигнуваме до едно искуствено сознание кое е меморирано како вредност која се движи кај одделни држави (во однос на воената армија) и до петнаесет (15)% од севкупното население.

Постигнувањето на висок процент на учество на населението во воената армија на државата во многу голема мера е обусловено од големината на средната старосна група. Но, големо влијание има и состојбата во големата старосна група-младо население, посебно она од 15-19 години кое во услови на долготрајна војна особено доаѓа до израз, бидејќи претставува подмладок со кој се пополнуваат единиците. Намалувањето на процентуалниот однос на младото население во вкупниот број на насе-

ние, како што е случајот со Република Македонија претставува неповолност за одбранбениот потенцијал на земјата.

Што се однесува до третата старосна група старо население, со зголемувањето на процентуалниот однос на учеството во вкупното население се намалува одбранбената моќ на државата, бидејќи оваа категорија на население поради физичките можности и здравствени проблеми не е во состојба да одговори на барањето на современата војна.

Во врска со проблемите врзани за старосната структура може да се заклучи дека намалувањето на учеството на младото население и зголемувањето на учеството на старото население од големите старосни групи во формирањето на вкупната старосна структура на населението во Републиката, неповолно влијае врз нејзината одбранбена моќ. Ова особено ќе биде неповолно кога ќе почне да опаѓа учеството на средното население во формирањето на вкупната старосна структура на населението, што ќе се случи веќе во првата деценија на 21-от век, доколку продолжи ваквиот тренд на демографскиот развој на Република Македонија.

За разлика од старосната, образовната структура претставува елемент од структурата на населението во Републиката, која бележи позитивен тренд на развој, што мошне поволно се одразува на вкупната одбранбена моќ на државата и посебно на вооружените сили како носител на таа моќ. Ова, дотолку повеќе бидејќи современиот тренд на развој на војната организација подразбира сè поголема професионализација на армијата обусловена од комплексноста на борбените системи. И не само тоа, степенот на образовната структура го отежнува или пак го олеснува процесот на раководењето и командувањето и особено е значаен за разбирањето на проблемите со кои се соочува државата при изградба на вооружените сили. Исто така, образовната структура на населението е значајна за поуспешно извршување на задачите и пополнување на техничките системи, односно како можност за брзо вклучување и совладување и на најекстремно технички средства и уреди.

Анализите на образовната структура на населението покажуваат дека од ослободувањето до денес во Републиката направен е огромен скок во сите сегменти на образованието, започнувајќи од основното завршувајќи до највисокото кое се стекнува со завршување на пост-

дипломски студии и одбрана на магистерски трудови и докторати. Така, од една неписмена или полуписмена држава со висок процент на неписмено население кое во 1953 година ќе изнесува 35.7% од вкупното население ќе достигне до 18.1% 1971 година, 10.9% 1981 година и испод 10% во деведесеттите години од XX век. Од 69 училишта за средно образование во учебната 1945/46 и 1 (еден) факултет во учебната 1946/47 година, ќе достигне до 90 училишта за средно образование и 26 факултети во учебната 1991/92 година.

Во периодот од 1948-1992 година ќе дипломираат вкупно 111.807 студенти, ќе магистрираат и специјализираат вкупно 1695 и ќе докторираат вкупно 979 доктори на науки.

Сето ова претставува само дел од податоците и анализите на образовната структура во Републиката која ја потврдува констатацијата за квалитетот со кој располагаме и кој поволно влијае врз одбранбените потенцијали на земјата и посебно на воената организација во услови на изградба на специјализирана институција за едукација на воени старешини.

Врз основа на сето ова може да се заклучи дека бројот на население претставува еден од најзначајните елементи за определување на вкупниот број на АВС и резервата. Од пресметката на процентуалниот однос кај земјите членки на НАТО и кај соседите, дојдено е до констатација дека за Републиката многу поповолна е состојбата кај земјите членки на НАТО. Бројката која се движи од 8.135-16.272 војници е добра основа за определување на оптималниот број на АВС во Републиката.

Обидот беше да се укаже на старосната структура и нејзиното влијание врз воената организација. Се дојде до заклучок дека таа бележи општ неповолен тренд на развој со неповолни конотации за воената организација. Ова дотолку повеќе бидејќи се намалува учеството на младото население и зголемува учеството на старото население од големите старосни групи во формирањето на вкупната старосна структура. Посебно ќе биде неповолно кога ќе почне да опаѓа учеството на средното население во формирањето на вкупната старосна структура, што се претпоставува да се случи во првата деценија на XXI век. Значајно е сознанието дека со намалувањето на учеството на големата старосна група-младо население

се намалува регрутниот контингент како и можности за пополнување на единиците во услови на долготрајна војна.

Во овој дел како значајно се издвојува сознанието дека за разлика од старосната, образовната структура, поради достигнатиот квалитет претставува поволност за одбранбениот систем и посебно воената организација која е во изградба.

5.2. НАЦИОНАЛНАТА СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО ВО РЕПУБЛИКАТА

Хетерогената национална припадност на населението во Република Македонија претставува негова значајна карактеристика која во рамките на воената организација и одбраната во целост може да се анализира од два аспекта, поволен и неповолен. Поволен би бил тогаш кога најмасовно застапените народности би се однесувале согласно државното и Уставното устројство на Републиката, и неповолно кога однесувањето на народностите би се косело со Уставното устројство на Републиката. Ова особено се однесува за Албанците, кои според пописот од 1991 година чинат 21.7% од вкупното население во Републиката. Имено, токму процентуалната застапеност е аргумент со кој оперираат албанските челници инсистирајќи на поголеми јазични и образовни права, при што барањето на албански универзитет се обидоа да го решат вон институциите на државната власт, што предизвика конфликтна состојба и судир со државната власт.

Во услови кога Република Македонија е оптоварена со мноштво на надворешни и внатрешни проблеми кои сериозно се закануваат да ја дестабилизираат земјата, албанската популација и нејзините челници трошат голема енергија да изнудат што е можно повеќе права, при тоа не водејќи сметка за државните интереси. Ваквата состојба и однос неповолно влијае врз кохезијата на државата, врз создавањето услови за надминување на постоечката неповолна состојба, на безбедноста, одбраната и изградбата на воена организација.

Се поставува прашање што ќе се случи ако и некои други националности настапуваат од истата позиција како и албанската. Српската веќе

најави барање доколку се дозволи отварање на албански универзитет во Република Македонија, тоа исто да се дозволи и за српската националност, да се отвори српски универзитет.

Навидум, изгледа дека согласно малата процентуална застапеност на другите национални малцинства¹⁹¹, освен албанското, во вкупниот број на население во Републиката, не постојат посериозни закани за нејзината безбедност и одбраната, но, тоа може само да биде голем предизвик, бидејќи постојат и други фактори пред се надворешни, кои во спрега со внатрешните го формираат вкупното влијание на дезинтеграција на државата од аспект на секоја националност посебно. Во таа смисла внимание заслужува покрај албанската и српската националност со декларираниите 42.775 Срби, што преставува 2.1% од вкупното население во Република Македонија.

Во крајно неповолни услови за Република Македонија, кога не би можела да смета на српската и албанската националност за пополнување на вооружените сили, тоа би значело намалување на вкупниот број воена армија на извесен процент. Поточно, доколку како репер го користиме 10% од вкупниот број на припадници на националното малцинство, тогаш би добиле намалување за 44.198 лица Албанци и 4277 лица Срби.

¹⁹¹ Статистички Годишник. Наведено дело, стр. 80.

НАСЕЛЕНИЕ СПОРЕД НАЦИОНАЛНА ПРИПАДНОСТ

Македонци	1.328.187	65.3%
Албанци	441.987	21.7%
Турци	77.080	3.7%
Роми	52.775	2.6%
Срби	42.775	2.1%
Власи	7.764	0.4%
Други	8.068	4.2%
ВКУПНО:	2.033.964	100.0%

* Процентуалниот однос го одредив согласно вкупниот број на население и бројот на население според националната припадност за секоја националност посебно.

5.3. ПРИРОДЕН ПРИРАСТ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Природниот прираст на населението претставува разлика помеѓу стапката на морталитетот и стапката на наталитетот. Се пресметува по потреба на одредена територија и во одредено време, најчесто еднаш годишно. Природниот прираст на населението може да се прикаже како разлика на живородени деца и вкупно умрени и како разлика на живородени и умрени на илјада (1000) жители. Поради подобра прегледност ќе се користам со двата начина на приказ на природниот прираст на население на Република Македонија.

Од прегледот на Табела - 4, јасно се воочува дека има прираст на населението кое во 1948 година броело 1.162.000 жители, а во 1992 година ќе достигне до два милиони жители. Стапката на наталитетот континуирано ќе се намлува и од 40,7 во 1948 година ќе достигне до 16,2 живородени на 1000 жители во 1992 година. Стапката на морталитетот до 1981 година ќе бележи осетен пад, за да во 1991 и 1992 година забележи мошне мал пораст.

Како производ на стапката на наталитетот и стапката на морталитетот бележиме намалување на природниот прираст на населението во Република Македонија. Така од 26.3 природен прираст во 1948 година ќе достигне до 9.8 во 1991 и 8.04 промили во 1992 година. До промени ќе дојде и кај Виталниот индекс, средното траење на животот и просечната старост на населението. Виталниот индекс кој го изразува односот на живородени на 100 умрени бележи континуирано намалување кое од 264.8 во 1986 година ќе достигне до 207.4 живородени на 100 умрени во 1992 година.

За разлика од Виталниот индекс, средното траење на животот и просечната старост на населението во Македонија ќе бележи континуирано наголемување. Така, средното траење на животот во 1974/75 година изнесувал за жени 70.16 години, за мажи 66.63 години, во 1991/92 година за жени 74.4 години, за мажи 70.1 година. Просечната старост во 1961 година за жени изнесувала 26.9 години, а во 1991 година 33.9 години, за мажи 26.4 години и 32.7 години во 1991 година.

Како мошне значајна карактеристика на репродукцијата на населението е бруто и нето стапката на репродукција. Значајноста произлегува од сознанијата на демографската наука кои укажуваат на сериозноста на проблемот со кој ќе се сосочат земјите со нето стапка на репродукција од единица па надолу. Имено, во такви услови не може да се обезбеди обновување на населението.

Дека во вака неповолна состојба може да се најде и нашата земја, сосема аргументирано се предупредува од повеќе учесници на научниот собир во Леуново 1983 година¹⁹², каде е констатирано дека стапката на нето репродукција беше поголема од единица. Но, веќе во 1989 година нето стапката на репродукција на населението ќе падне под единица, поточно ќе изнесува 0.95 а во 1990 година ќе достигне до 0.93.

Проблемот на демографскиот развој на Република Македонија се усложнува доколку го анализираме учеството на етничките групи во формирањето на вкупниот број на население. Имено, од Табела - 5 јасно се воочува континуираното зголемување на учеството на Албанците во формирањето на вкупниот број на население на Република Македонија, ова е особено изразено во периодот 1961-1981 година, кога од 13% ќе достигне 19.7% во истиот период (1961-1981 година), учеството на Македонците во формирањето на вкупниот број на население во Републиката ќе се намалува, движејќи се од 71-77%.

Пописот на населението во Република Македонија извршен во 1994 година, ќе обелодени дека според изјаснувањето за националната припадност 66.5% се Македонци, а 22.9% се Албанци¹⁹³.

Трендот на зголемено процентуално учество на Албанците во вкупниот број на население во Република Македонија е предвиден и за 2000 година кога треба да достигне 23.7% а на Македонците да падне на 62.3%¹⁹⁴.

Се поставува прашање на што се должи диспропорцијата на учеството во формирањето на вкупниот број на население во Република Македонија од страна на Албанците и Македонците. Одговорот се најде

¹⁹² Мацура М, стр. 59-81. Масевска С, стр. 269-285. Богоев К, стр. 7-24. Проблеми на демографскиот развој на СР Македонија, МАНУ, Скопје, 1985.

¹⁹³ Попис 1994, Соопштение-2, Скопје, 28.12.1994, стр. 6.

¹⁹⁴ Масевска С. Наведено дело, стр. 283.

во големите разлики и стапки на наталитетот¹⁹⁵ и согласно на тоа адекватното учество во формирањето на природниот прираст. При тоа, се појде од сознанието дека стапката на умирање е приближно изедначена.

Врз основа на ова, општ е заклучокот дека во услови кога стапката на нето репродукција е помала од единица и има тренд на намалување претставува сериозен проблем за државата со неповолни конотации и за одбраната и посебно вооружените сили бидејќи не може да се обновува нивната моќ. Неповолностите можат да се усложнат и кога има хетероген етнички состав со знатно учество на етничките групи во формирањето на вкупниот број население, кои не се лојални на државата.

Од одбранбен аспект за секоја па и за нашата држава, поголема поволност е хомогениот состав на населението. Доколку е хетероген етничкиот состав на населението, како во Републиката, треба да се создадат услови за надминување на неповолностите кои доаѓаат особено до израз во заострени-конфликтни ситуации и војна.

5.4. ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ БРОЈОТ НА НАСЕЛЕНИЕТО И АКТИВНИТЕ ВООРУЖЕНИ СИЛИ

Како појдовна основа во определувањето на зависноста помеѓу населението и активните вооружени сили ќе послужи определбата на македонското државно раководство за асоцирање со НАТО алијансата и сознанието дека државите со помногубројно население имаат можност за формирање на поголеми армии. Исто така, како значајно ќе се издвои и поблиското опкружување на Република Македонија, определувајќи ја при тоа зависноста помеѓу бројот на населението и активните вооружени сили.

Откако ќе се определи зависноста помеѓу населението и вооружените сили на земјите членки на НАТО и соседните земји, ќе се пресмета и колкава треба да биде бројната состојба на Македонската армија.

Во Табелите - 6, 7, 8 и 9 се прикажани податоци за бројот на населението и бројот на активните вооружени сили (АВС) според

¹⁹⁵ Статистички Годишник на Република Македонија. Наведено дело, стр. 84.

Годишникот на Лондонскиот институт за 1992/93 година, и Годишникот за 1994/95 година, за повеќето членки на НАТО и соседните земји. Врз основа на тие податоци е пресметан коефициентот на линеарна корелација ($r_{ABC, H}$) и добиени се регресивните равенки за зависноста помеѓу бројот на активните вооружени сили и бројот на населението.

Од добиените податоци се воочува дека помеѓу бројот на активните вооружени сили и бројот на населението постои тесна корелациона врска, односно со зголемувањето на бројот на населението се зголемува и бројот на ABC, во сите случаи, како за земјите членки на НАТО алијансата, така и за соседните земји. Единствено, се забележува помал коефициент на корелација кај соседите¹⁹⁶ што произлегува најверојатно од енормното зголемување на вооружените сили на Албанија¹⁹⁷.

Врз основа на добиените регресивни равенки е пресметан новиот број на активните вооружени сили (ABC) и одредено е отстапувањето $R(\%)$ на пресметаната вредност од постоечката-фактичка вредност на активните вооружени сили.

Евидентно е дека постојат помали или поголеми отстапувања во позитивна или негативна насока, што недвосмислено укажува на постоењето на други фактори кои манифестираат поголемо или помало влијание врз големината на активните вооружени сили. Во тој контекст и за вооружените сили на Република Македонија треба да се очекуваат одредени отстапувања доколку се стават во комбинација бројот на постоечките вооружени сили. Но, доколку не се стави бројот на постоечките вооружени сили на Републиката, туку се послужиме со регресивните равенки за сите случаи, ќе се добие бројот на активните вооружени сили за тие случаи. На пример според првиот случај¹⁹⁸, активните вооружени сили на Република Македонија би броеле вкупно 16.404 луѓе. Според вториот случај¹⁹⁹ вооружените сили на Републиката би броеле вкупно 14.648 луѓе. Според третиот случај²⁰⁰, вооружените сили на Републиката би

¹⁹⁶ Види Табела - 9.

¹⁹⁷ Направи споредба помеѓу Табела - 8 и Табела - 9.

¹⁹⁸ Види Табела - 6 или слика 1 - Регресивна равенка.

¹⁹⁹ Види Табела - 7 или слика 2 - Регресивна равенка.

²⁰⁰ Види Табела - 8 или слика 3 - Регресивна равенка.

броеле вкупно 14.045 луѓе. Според четвртиот случај²⁰¹, вооружените сили на Републиката би броеле вкупно 54.080 луѓе.

Од сето ова, несомнено е дека првите три случаи би можеле да влезат во потесниот круг на избор на вкупниот број на активната вооружена сила. Ова дотолку повеќе бидејќи кореспондира на пресметката на процентуалниот износ. Меѓутоа, како оптимален се издвојува бројот на 14648 луѓе во активната вооружена сила бидејќи станува збор за број кој базира на најновите податоци и состојби кај 11 земји членки на Алијансата кон која тежи и Републиката.

5.5. ГЕОГРАФСКАТА ПОЛОЖБА И ЗНАЧЕЊЕТО НА ТЕРИТОРИЈАТА ВО КОНТЕКСТОТ НА СОВРЕМЕНАТА ВОЕНО-ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА ВО СВЕТОТ

Географската положба претставува еден од основните елементи за географска детерминација на просторот на Република Македонија. Кога се одредува со помош на географската ширина и географската должина се нарекува астрономска или математичка должина. Така, за Републиката велиме дека лежи меѓу 40°51'16'' и 42°22'21'' северна географска ширина и 20°27'32'' и 23°02'12'' источна географска должина. Односно го завзема централниот дел на Балканскиот Полуостров и има улога на коридор и најважен јазолен простор во Југоисточна Европа. Нема излез на море, со што се вбројува во т.н. континентални држави.

Согласно големата сообраќајна вредност и концентрациска улога, географската положба на Републиката се цени како извонредна²⁰². Како поткрепа и аргументи се наведуваат комуникациските правци и погодностите на долините низ кои водат комуникациите. Во таа смисла централно место има долината на Вардар, која преку Кумановско-Прешевскиот преслап се поврзува со долината на Морава. Преку оваа долина води најважната Балканска сообраќајница која ја поврзува Македонија со Средна Европа и со Егејското Море. Таа е воедно и најкратка сообраќајница која ги поврзува земјите на Средна Европа со земјите на Средоземијето и земјите на Блискиот и Средниот Исток. По долината на Вардар води и

²⁰¹ Види Табела - 9 или слика 4 - Регресивна равенка.

²⁰² Панов М. Географија на СР Македонија, Просветно дело, Скопје, 1976.

железничка пруга која ги поврзува земјите од Средна Европа со Егејското Море.

Република Македонија преку долината на Лепенец и Косово е поврзана со Јадранското Море, односно, најпрво со Србија а потоа со Црна Гора. Со Грција е поврзана освен преку Вардарската Долина и преку Валандовската Котлина и Битолското Поле. Низ Струмичката Котлина, Делчево и Крива Паланка водат сообраќајните врски со Бугарија. Со Албанија, Републиката е поврзана преку Струга, Дебар и Преспанската Котлина.

Со активирањето на врските помеѓу Албанија и Македонија преку пристаништето Драч и посебно со активирањето на изградбата на трансверзалата Исток-Запад, просторот на Републиката уште повеќе добива на значај како транзитен простор.

Најголема сообраќајна вредност има градот Скопје во кој се концентрираат сите внатрешни и надворешни комуникации.

Од сето ова може да се констатира дека централната положба и улогата на коридор во Југоисточна Европа и покрај постоењето на алтернативни комуникации, овозможува добри услови за туристичка валоризација и поголеми финансиски ефекти и развој на државата. Но, анализирано од геополитички и геостратешки аспект, просторот на Македонија во нејзините етнички граници и денешниот простор на Република Македонија, кој е само еден мал дел од етничкиот простор на Македонија, претставувал и денес претставува мошне неповолен фактор во развојот на Македонската држава. Основната причина за тоа лежела во експанзионистичката политика на големите сили и големодржавните аспирации на соседните држави, раководени од економскиот интерес, во чие седиште биле плодните полиња на Македонија и излез на "топлите мориња", како и недоволната организираност, кохезија и единство на Македонскиот народ да конституира своја држава, способна да се носи со внатрешните и проблемите наметнати од надвор и да опстојува како државен субјективитет на својата територија. Исклучок или мало отстапување во однос на формирањето на своја држава има во периодот по Втората светска војна кога ќе егзистира некоја држава во состав на Југословенската федерација.

Денес, во современата констелација на сили односно во светот во кој веќе го нема една од најмоќните воено-политички групации на светот Варшавскиот договор, кога го нема СССР, кога се распадна реал-социјалистичкиот систем во земјите на Источна и Југоисточна Европа и кога веќе неколку години не постои СФРЈ на чие тло се создадоа повеќе самостојни суверени држави, меѓу кои и Република Македонија, дојде до рedefинирање на интересите на големите сили но и на оние кои се во поблиското опкружување на Република Македонија. Исто така, дојде и до рedefинирање на местото и улогата на просторот на Република Македонија, согласно нејзиното осамостојување и егзистирање како самостојна и суверена Република. Во таа смисла просторот на Република Македонија доби во своето значење. Дека е тоа така го потврдуваат и заложбите на ООН преку превентивната дипломатија и присуството на мировниците да го спречи проширувањето на конфликтот од просторите на некогашна СФРЈ на просторот на Македонија. На просторот на Република Македонија се крстосуваат вертикалната трансверзала на Балканот која ја спојува Европа и Африка (Виена-Загреб-Београд-Скопје-Солун-Атина) и хоризонталната трансверзала со која се спојува Азија и Јужна Европа (Истанбул-Софија-Скопје-Тирана-Драч-Неапол).

На просторот на Републиката се крстосуваат воздушните, железничките, патните, електронските и други видови комуницирања кои се од мошне големо стопанско, воено-стратешко, географско и друго значење поради што во минатото Македонија била зачестен објект на завојуваните страни за овладување со неа. А денес, и во иднина просторот ќе претставува придобивка и приоритет за нејзиниот развој што го потврдува и големата заинтересираност на најголемите сили.

Исто така за просторот на Републиката се заинтересирани пред сè земјите од Централна и Западна Европа и земјите од Азија. Германија и Франција преку просторот на Македонија го гледаат излезот од Европа и влезот во Африка, Турција и други Азиски сили и земји преку просторот на Македонија го гледаат своето навлегување во Западна Европа, додека Италија сака да го шири своето влијание кон Азија преку Македонија.

Вакви простори во светот нема многу. Како споредба може да се наведе дека таа улога и местоположба во Европа ја има Луксембург. Од

овие причини САД јасно стави до знаење дека просторот на Република Македонија е во зоната на глобални интереси на оваа супер сила. Соседите на Република Македонија, секоја од свои причини и оправдувања имаат и изразуваат нескриени аспирации кон просторот на Македонија и за таа цел се обидуваат и заедно, договорно да преземат мерки и активности Републиката да ја сместат во разни видови на државни асоцијации: составен дел на СРЈ, дел од православна Федерација (Грција, Бугарија, Југославија, Романија, Македонија) или во состав на Балканска Федерација, како преодна фаза за зджување во Европската Унија.

Во услови кога сеуште не се издиференцирани интересите на големите но и на некои други сили во поблиското опкружување на Република Македонија, можни се и други опции и конотации кои географската, односно воено-географската положба ќе ја чинат да биде мошне осетлива и неповолна за развојот на Републиката. Но, како и да е, секоја држава во дефинирањето на државните интереси ќе појде од општите закономерности и сознанија кои во дадениот момент ќе ги искористи како поволност за остварување на крајните интереси. Во таа смисла, на пример нашата држава, е континентална држава. Како таква, таа, како и повеќето континентални држави имаат многу повеќе неповолности отколку поволности кои со себе ги носи таквата географска положба. Се разбира дека има и одредени исклучоци, но тие се многу малку држави кои се разместени на Европскиот континент.

Република Македонија спаѓа во редот на оние континентални држави кои денес силно ја чувствуваат неповолноста на политичката положба. Имено, Републиката се соочува со економска блокада од страна на една соседна држава, на политички притисоци и закана со употреба на сила, се случуваат непожелни сојузништва на поголеми и посилни држави во соседството за сметка на Македонија, се чувствува зголемена опасност од вооружена агресија. Некои од соседите вршеа двоен притисок со изведување маневри и покренување на поголеми единици долж нашата граница, со што психофизички и материјално ја исцрпуваат земјата. Континенталните држави, меѓу кои и нашата, можат многу потешко, за разлика од другите држави кои имаат излез на море, да склучуваат сојузништво

со другите земји, а и воздушниот простор може да им биде контролиран и оневозможуван.

Од аспект на ова истражување ќе се издвои и определувачкото влијание на континенталните држави врз организирањето на КоВ (копнената војска) како главен и најброен вид на Армијата и ВВ и ПВО како вид кој ќе обезбеди ПВО на територијата поддршка на КоВ, транспорт и друго. Воената морнарица како основен вид на вооружените сили ја исклучува од организацијата, но остава можност за формирање на Речна воена, односно Езерска воена флота доколку државата располага со пловни реки и поголеми езера.

Од сето ова произлегува дека, Република Македонија, Армијата може да ја организира од два вида: КоВ и ВВ и ПВО (воено воздухопловство и противвоздушна одбрана), на пловните и големите езера, Охридското и Преспанското има услови за организирање на Езерски сили.

Јачината, составот и односот на видовите и Езерските сили се определува согласно политичката и воена стратегија и економската моќ на државата. За тоа постојат голем број примери кои можат корисно да ни послужат. Но, не постои универзален модел на воена организација кој може да се примени за секоја земја. Ова, дотолку повеќе бидејќи постојат мноштво на посебности кај државите, кои имаат различно влијание на организациската структура на Армијата. И токму, тој факт е значаен момент кој може силно да влијае врз отстапувањето од класичната шема на воената организација и изградба на воена организација која ќе кореспондира на можностите и потребите на државата. Или пак како алтернатива, посебностите на просторот и некои други фактори да влијаат врз одредувањето на приоритетот во изградбата, на пример, на некој род во рамките на класичните видови на вооружените сили. Ова, особено е значајно за Републиката и нејзината воена организација, бидејќи има такви посебности.

5.6. ИНТЕРЕСОТ НА ДРЖАВИТЕ ВО ПОБЛИСКОТО И ПОДАЛЕЧНОТО ОПКРУЖУВАЊЕ ЗА ПРОСТОРОТ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Овој дел претставува продлабочена анализа на географската положба на Република Македонија, овој пат, од опкружувањето во кое се најде по конституирањето како самостојна и суверена држава. Со тоа, Македонија повторно се најде во историски веќе доживеаната географска и геополитичка положба на опкружување. Опкружувањето како поим влече корени од периодот пред Првата светска војна, своја полна афирмација доживува во периодот на создадените антагонистички блокови НАТО и ВД. Под тоа се подразбира географско-политичка положба на земјата опкружена со држави со кои не смо што нема доволно развиена соработка и разбирање, туку можат и негативно да влијаат врз нејзиниот развој и безбедноста. Во оваа смисла, Република Македонија претставува типичен пример на земја во опкружување со мошне несполдни конотации по нејзиниот развој и безбедноста. Проблемите со кои се соочуваше и денес се соочува Република Македонија се со територијално и воено-политичко значење.

Денес нив ги наметнуваат соседните држави, пред сè и најинтезивно Република Грција. Таа (Грција), се користи со речиси сите методи и облици на специјалната војна против Република Македонија. На повеќе пати го нарушуваше воздушниот простор на Републиката, се заканува со употреба на сила па и агресија доколку не бидат исполнети нејзините услови во врска со промена на Уставното име, знамето и некои членови од Уставот на Републиката. Не ја признава државноста на Републиката и не го признава постоењето на македонското национално малцинство во Грција. Спроведува економска блокада врз Република Македонија и најверојатно се договара со Српското државно раководство за сметка на Македонија и нејзината територија. Но, Грција е членка на Северноатланскиот пакт и членка на Европската Унија, тоа во извесна мерка ја ограничува да донесува самостојни одлуки за извршување на агресија на било која земја, па и на Република Македонија и ја обврзува да се однесува согласно принципите на делување на Унијата која не прифаќа на-

силно менување на границите и територијалното ширење за сметка на туѓи територии.

Односите со СРЈ, која по распаѓањето на СФРЈ настојуваше на себе својствен начин и со големодржавни амбиции, да ја задржи федерацијата со што е можно поголем број на Републики, се исто така неповолни. Неповолноста произлегува од фактот што и денес, Српското раководство не ја признава државноста и самостојноста на Република Македонија, како и границите со нашата држава. Исто така, како неповолност може да се истакне и поддржувањето на непријателската политика на Република Грција спрема Македонија и најверојатно меѓусебни договарања за сметка на Македонија, како и однесувањето на некои влијателни партии во Србија кои се на позициите на големодржавната српска политика која подразбира територијални аспирации спрема Македонија. Во годините непосредно по конституирањето на самостојната и суверена држава Македонија сведоци бевме и на гранични инциденти и закани со агресија од страна на некои радикални партии во Србија. Како неповолност која произлегува од опкружувањето на северниот сосед на Републиката се и санкциите на ООН кон СРЈ, што директно ги чувствува и нашата Република која како членка на ООН ги применува, како и состојбата во Косово која доколку ескалира во негативна смисла директно може да се одрази и врз Република Македонија. Се разбира дека има и поволности, кои произлегуваат од заедничката борба против окупаторите во Втората светска војна, заедничкото живеење и соработка во федерацијата повеќе од половина век, блискоста по вера и јазик и по други основи. Српското национално малцинство во Македонија може да прерасне во мост преку кој ќе се премавнуваат неповолностите помеѓу двете држави.

Бугарската држава и раководство денес, во однос на Македонската држава покажа интерес и разбирање за состојбата во која се најде по прогласувањето на самостојноста и сувереноста и затоа даде не мал придонес на економски, политички, културен, научен и дипломатски план. Но, официјалната политика на Бугарија сеуште не е ослободена од стегите на минатото во чие средиште е големодржавната политика и територијалните аспирации спрема Македонскиот простор.

Трети март и денес го слави како национален празник²⁰³, не го признава постоењето на Македонското национално малцинство и официјално се изјасни дека во Македонија живеат 1.500.000 Бугари²⁰⁴. Современата ориентација на Бугарија е свртување кон Запад, барање економска помош и влегување во НАТО. Ниту едното, ниту другото не се реализира како што тоа го предвидуваше Бугарското раководство, бидејќи помошта и влегувањето во НАТО беше условена со нормализирање на внатрешната ситуација и заживување на демократските односи, како и обезбедување на големи финансиски средства за вклучување во НАТО системот. Ова во голема мера влијаеше Бугарија да се зафати за водење на добрососедска политика и создавање услови за пречекорување на Државното наследство, но и со приближување на некои прашања со Русија.

И Албанија слично како и Бугарија, бара место под Европскиот чадор и НАТО пактот, што поволно се одразува врз безбедноста на Балканот и односот кон нашата Република. Албанија го признава постоењето на Македонското национално малцинство во Албанија и ја признава државноста на Република Македонија. Покажува разбирање за многу проблеми со кои се соочува нашата Република, дозволи снабдување и комуникација преку нејзина територија и посебно пристаништето Драч. Неповолност претставува поддршката на политиката и однесувањето на одредени радикални сили од Албанскиот национален блок во Македонија кои се на позициите на Албанската големодржавна политика, како и концентрација на најголем дел од Албанското малцинство во западниот дел на Македонија, односно спрема границата со Албанија²⁰⁵. Последното мошне неповолно се одразува во услови на илегално преминување на нашата граница од страна на Албанските граѓани, како и во услови на заострени односи и посебно во услови на војна во која би била замешана Албанија.

²⁰³ На 03.03.1978 година во гратчето Сан-Стефано близу Цариград е потпишан прелиминарен договор помеѓу Русија и Турција, по поразот на турција во Руско-Турската војна. Предвидува создавање на државата Голема Бугарија со 163 000 км² и територија која би ја зафатила цела Бугарија, дел од територијата на Србија, Албанија, Грција и цела Македонија, како израз на руската политика и стратегија да избие на Балканот и Средоземјето.

²⁰⁴ Поопширно види: Нова Македонија, Скопје 08.03.1991, стр. 3.

²⁰⁵ Поопширно види од приказот во картата на Македонија.

За просторот на Републиката интерес покажуваат и Турција и САД кои го третираат како стратегиски значаен за Балканот, па и за негово опкружување, за што го сместуваат во зоната на своите глобални интереси. САД ја призна државноста на Република Македонија, испрати повеќе од 500 војници во составот на УНПРОФОР, односно УНПРЕДЕП како мировници во Македонија во превентивна мисија. Потпишан е Меморандум помеѓу двете министерства и остварена е посета на министрите на ресорните министерства.

Ваквиот однос на САД кон нашиот простор поволно влијае врз вкупната негова безбедност и поволно влијае врз разумното однесување на соседните држави, со што воено-политичката положба ја прави помалку осетлива. Од продлабочувањето на воената и посебно политичката соработка која сеуште не ја достигнала воената, ќе зависи натамошната осетливост на географскиот простор на Република Македонија. Но, факт е дека тоа зависи и од располагањето и изградбата на респективни вооружени сили. Всушност, осетливата географска положба наметнува изградба на респективни вооружени сили способни да ги остваруваат двете основни функции, одвраќање од евентуална агресија и ефикасна одбрана доколку дојде до агресија на нашиот простор.

5.7. ГОЛЕМИНАТА И ДРУГИТЕ ВОЕНО-ГЕОГРАФСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ПРОСТОРОТ

Големината на државната територија претставува квантитативно обележје на државата, а се мери и се изразува во km^2 . Согласно тоа, Република Македонија има 25.713 km^2 , со што спаѓа во редот на малите држави²⁰⁶. Од воен аспект и посебно од аспект на вооружените сили, просторот се третира како пречка со повеќе поволности и неповолности. Поволностите произлегуваат од фактот што малите држави²⁰⁷, поради малиот географски простор имаат пократки граници со што можностите

²⁰⁶ Spored Radovan Pavic, Osnove opste i regionalne politicke geografije, Geopolitike i Geostrategije, Sveuciliste u Zagrebu-Fakultet politickih nauka-Zagreb, 1973, str. 332, po goleminata na teritorijata, drzavite se delat na 1) Drzavi-gradovi so po nekolku km (Vatikan, Monako, Andora), potoa 2) mali drzavi (pod 60.000 km^2), 3) sredno golemi drzavi (do $1.000.000^2$) 4) golemi drzavi (1 do 3 milioni km^2) i mamutski drzavi so preku 3 milioni km^2 .

²⁰⁷ Spored Marjanovic Radomir, Opsta vojna geografija, VIZ, Beograd, 1983 godina, str. 63, vo mali drzavi spagjaat site do 200.000 km^2 vo sredni do $1.000.000 \text{ km}^2$ i golemi drzavi nad $1.000.000 \text{ km}^2$

за изненадување при евентуална агресија на територијата се помали за разлика од оние држави кои се со поголема територија. Кај малите држави, како што е нашата, поволност претставува и можноста преминувањето од мирновремена во воена организација на сите структури на општеството и посебно на вооружените сили, пократко да трае, со што се обезбедува поголема ефикасност во спротивставувањето на евентуалниот агресор. Исто така, малиот географски простор на Република Македонија овозможува помала осетливост на вооружените сили при движењето во истиот.

Неповолност на малиот географски простор на Република Македонија произлегува од фактот што тој е мошне осетлив на нуклеарните, хемиските и биолошките дејства и на силите кои сакаат да ја попречат мобилизацијата. Исто така, државата со мал географски простор е мошне осетлива на завземање на одделни делови од нејзината територија и нема можност за маневри по просторот да се добие во време, како што тоа го имаат средните и големите држави.

Големината на географскиот простор, денес го нема тоа значење што го имаше во поблиското и подалечното минато кога битките се водеа на простор од по десет до триесет километри по фронт и длабочина, односно како најголеми Првата и Втората светска војна во кои со борбени дејства беа зафатени 3% од копнениот простор во Првата и 15% од целокупниот копнен простор во Втората светска војна.

Денес, значењето на големината на географскиот простор е намалено од причина што современите борбени системи овозможуваат и најоддалечените објекти значајни за одбраната да бидат предмет на дејство. Со тоа, фактички, класичното поимење на фронтот и позадината е надминато. Но, тоа не значи дека големината на географскиот простор останува без значење и влијание врз вооружените сили, односно врз нивната изградба и организација и врз вооружената борба и војна во целост. Останува фактот дека големината на просторот го нема тоа значење и влијание врз организациската структура на вооружените сили и вооружената борба како во периодот на Втората и пред Втората светска војна, како и сознанието дека и денес се бараат решенија за поголема подвижност на единиците во просторот. Правовременото маневрирање на

единиците по просторот овозможува заземање поповолни позиции и ефекти во борбата. За да се постигне тоа потребно е усогласување на релацијата воена организација-простор.

Географскиот простор треба да се прилагодува и да се користи согласно потребите на вооружените сили, кои исто така треба да го почитуваат влијанието на просторот и согласно на промените да ја прилагодуваат организациската структура. И на крајот од овој дел ќе се напомене дека, иако техничко-технолошкиот развој ја наметна потребата од мали и професионални армии, сепак постои и кај најразвиените оптимален минимум на сили. Најчесто тоа зависи и од други фактори, но, големината на географскиот простор е секако еден од нив. Таму каде има можности за формирање на високо квалитетни вооружени сили, постојат повеќе можности за формирање помалку бројна армија, а таму каде нема можности за формирање на современи вооружени сили компензацијата се врши на разни начини а и преку квантитативно зголемување на истите.

Големината на географскиот простор претставува само еден елемент од целината наречена простор. Останатите елементи со своите карактеристики се: географската положба, обликот, границите, релјефот, климата, хидрографијата, комуникациите, населението и општествено-политичкото уредување. Некои од овие елементи веќе ги анализиравме, на некои ќе се осврнеме нешто покасно, а за останатите ќе дадам кратко објаснување. Се разбира, најповеќе ќе бидат третирали оние елементи од просторот за кои се претпоставува дека имаат најголемо влијание и значење за изградбата и организацијата на вооружените сили на Република Македонија, а во кои пред се спаѓаат големината и релјефот.

Обликот на територијата и акваторијата на Републиката претставува квалитативно обележје на географскиот простор, кој најчесто се анализира и цени заедно со големината на територијата. Ова, најмногу се прави за потребите на одбранбеното организирање на земјата.

Од воен аспект обликот на територијата и акваторијата се дели на приспособан, полуприспособан и развлечен. Согласно димензиите на правецот Исток-Запад од 220 км и на правецот Југ-Север од 200 км, Републиката има приспособан облик, што нуди голем број поволности како за изградбата на вооружените сили, така и за организирањето на одбран-

бениот систем. Погодностите произлегуваат од речиси истоветната оддалеченост на периферните делови од територијата од централниот дел на земјата. Со тоа, за мошне кратко време може да се врши маневар и интервенирање на било која страна од територијата. Исто така, присобраниот облик на територијата овозможува поволно концентрирање на силите и средствата и нивно рационално распоредување на територијата поради нејзина контрола и организирање на одбраната.

Границата на Република Македонија, претставува дел од географскиот простор со свои квантитативни и квалитативни особености. Должината на границата е квантитативно обележје и се мери во километри долж граничната линија. За Републиката таа (граничната линија) изнесува вкупно 850 км²⁰⁸, од кои на источната граница отпаѓаат 165 км, на западната 191 км, на северната 232 км и на јужната 262 км.

Правецот на протегање на граничната линија спрема Бугарија и Албанија е меридијански со полукружен облик, додека, спрема Грција и Србија е главно напореднички со таканаречен искршен облик. Од аспект на одбраната понеповолни се границите со искршен облик на граничната линија и со поголем број вдлабнатини, како онаа западно од Качаничката клисура на границата спрема Србија, или западно од Дојранското Езеро и западно од Гевгелија на границата спрема Грција.

Релјефот на граничниот појас претставува квалитативно обележје на границата значајно за изведувањето на борбените дејствија во зафатот на границата и организацијата на граничните сили и силите наменети за одбрана чии реони зафаќаат и делови од граничниот појас. Од воен аспект мошне значајно е да се откријат природно повољните места и делови на релјефот на граничниот појас и превоите и природните отвори на границата како природно неповолни места и делови.

Доколку границата во поголем дел е со превои, природни отвори, комуникативна и отворена, се нарекува природно слаба граница и обратно, доколку е во поголем дел со ридско-планински релјеф, без комуникации, без или со мал број природни отвори кои се тесни и со повољни услови за организирање на ефикасна одбрана се нарекува природно јака граница. Во таа смисла со анализа на граничниот појас може да се конста-

²⁰⁸ Статистички Годишник на Република Македонија, 1993. Наведено дело, стр. 34.

тира дека државната граница на Република Македонија спаѓа во редот на природно јаките граници. Ова дотолку повеќе, бидејќи најголем дел од граничната линија води по возвишенијата на планините: Малешевски пл., Влаина, Осоговските пл., Козјак, Шар Планина, Кораб, Дешат, Јабланица, Нице, Кожуф и Беласица, а ги сече Баба, Огражден, Руен и Црна Гора, додека мал дел ја чинат природните отвори, превои и други слаби точки како Кафа Сан, Свети Наум, ХЦ Шпиље-Дебарско, Цигански Проход, превалецот Кара Никола, отворот по должината на Лепенец Качаничка клисура, природниот отвор по Кумановска река и Пчиња, проодот кај Деве Баир и Делчево, по долината на Струмица, Дојран, Гевгелија, Пелагонија и Преспа. Доколку се направи споредба, на границите спрема соседите тогаш, најнеповолна според предпочените критериуми е границата спрема Грција.

Од сето ова во врска со релјефот може да се заклучи дека тој определувачки влијае врз организациската структура на единиците кои ќе добијат задача да ја бранат територијата од самата граница, односно, ќе влијаат врз формирање на пешадиски лесни единици од ридско-планински состав, вооружени со лесно вооружување за противпешадиска борба и противвоздушна одбрана.

Од аспект на ова истражување како мошне значајно се издвојува и сознанието дека и денес со должината на граничната линија се калкулира како еден од елементите со кои се одредуваат лимитите на бројната состојба на активните вооружени сили и се одредуваат лимитите на опремата и борбените средства²⁰⁹.

Климата претставува просечна состојба на мноштво метеоролошки елементи (температура на воздухот, воздушен притисок, влажност на воздухот, движење на воздухот, снежна покривка, инсолација и др.) и појави (дожд, снег, мраз, магла, облаци и др.) во подолг временски период (80-100 години), на одредено место. Значајна е за организацијата и подготовките на вооружените сили, вооружувањето, опремата и борбените дејства.

Историските и денешните воени искуства и сознанија за влијанието на климатските и метеоролошките услови ја потврдуваат

²⁰⁹ Поопширно види "Conventional Forces in Europe, The Military Balance, 1992-1993", IISS London, 1992, p. 237, 238.

значајноста на овој феномен за вооружена борба и војна во целост. Како еклатантен пример се издвојува климата во Русија и нејзиното значајно влијание врз борбените дејства па и војната во целост за време на војната со Наполеон и Втората Светска војна, климата во Африка и проблемите на Ромел, Монсунската клима и нејзиното мошне неповолно влијание врз примената на современите борбени системи, техника и механизација за време на војната во Индокина и војната во Заливот со зголемените потреби од долги подготовки и аклиматизација на сојузничките сили. Веќе подолг временски период климатските, односно метеоролошките услови се третираат како посебна точка во проценките на борбените ситуации. Речиси да не постои планирање на борбена операција без да се изврши прогноза на времето. Постојат повеќе примери од времето на Втората светска војна и војните по Втората светска војна, кога нападните операции биле одложувани поради неповолни временски прогнози.

Меморирани се старите и новите сознанија кои недвосмислено укажуваат на потребата од познавањето на метеоролошките и климатските услови со цел да се утврди влијанието врз борбените дејства, животот и работата на вооружените сили, опремата и вооружувањето.

Од аспект на истражувањето вниманието ќе се фокусира само на некои општи карактеристики на климатските и метеоролошките елементи и појави и општата климатска состојба на Републиката.

Територијата на Република Македонија е под влијание на континенталната и медитеранската клима како основни типови на клима. Во планинските предели се чувствува влијанието на планинската клима, а во котлините под влијание на урбанизајата, механизацијата и водите се создава микро клима. Всушност, на просторот на Републиката се мешаат влијанијата на климатските појави и процеси кои се од екстерна и интерна природа, што придонесува и класичните типови на клими да се модифицираат. Оттука, кај некои истражувачи се среќаваме со користење на термините, изменета медитеранска и изменета континентална клима²¹⁰.

Влијанијата на континенталната клима продираат од север и достигнуваат до Гевгелија, додека на медитеранската клима од југ и запад по долината на Вардар, Струмица, Брегалница и Црни Дрим и достигнуваат до

²¹⁰ Никодиновски Б. Докторска дисертација. Идентификација и анализа на географските фактори и дефинирање на оптимална одбранбена регионална мрежа.... Скопје. 1992.

Дојранското Езеро и послабо до Скопската Котлина. Како производ на нивното вкрстување и природни одлики на просторот се јавуваат диференцирани годишни времиња со суво и топло лето и ладни и не особено влажни зими.

Температурата на воздухот, претставува еден од најзначајните климатски и метеоролошки елементи кој е мошне значаен и за вооружените сили, посебно за нивните човечки потенцијали, опрема, вооружување и борбени дејства. Во тој аспект особено внимание заслужуваат многу ниските (-20°C) и високите температури ($+30^{\circ}\text{C}$) иако не смеат да се занемарат, на пример сите оние кои се движат од 0° до 20°C . Последното е особено значајно кога се утврдува влијанието врз одредени сегменти на воената организација заедно со други климатски елементи, како на пример со ветерот и влажноста на воздухот.

Во Републиката, согласно различните влијанија на метеоролошките појави и процеси се чувствуваат разлики во температурата на воздухот во одделни нејзини делови. на пример, средногодишната температура на воздухот во периодот од 1931 до 1960 година, во Д.Капија изнесувала $14,0^{\circ}\text{C}$, Т.Велес $13,3^{\circ}\text{C}$, Скопје $12,4^{\circ}\text{C}$, Тетово $11,3^{\circ}\text{C}$, Крушево $8,3^{\circ}\text{C}$, Лазарополе $7,1^{\circ}\text{C}$ и К.Паланка $10,7^{\circ}\text{C}$ ²¹¹.

Според истиот извор во јануари и февруари се измерени апсолутно минималните температури од кои во Берово изнесувала -31°C во Кочанската Котлина $-25,4^{\circ}\text{C}$, во Скопската Котлина $-23,9^{\circ}\text{C}$, во Демир Капија $-22,0^{\circ}\text{C}$ и во Пелагонија $-29,4^{\circ}\text{C}$, додека апсолутно максимални температури на воздухот се измерени во јули и август, Д.Капија $44,5^{\circ}\text{C}$, Т.Велес $43,5^{\circ}\text{C}$, Овче Поле $42,5^{\circ}\text{C}$, Валандово $42,2^{\circ}\text{C}$, Кавадарци $41,8^{\circ}\text{C}$, Скопје $41,2^{\circ}\text{C}$ Лазарополе $31,5^{\circ}\text{C}$, Берово $35,8^{\circ}\text{C}$ и Маврови Анови $33,0^{\circ}\text{C}$.

Според друг извор²¹², за дополнување и споредба е прикажана температурата на воздухот во 1992 година, со издвојување на апсолутно максималната (М), апсолутно минималната (м) и средна (С) температура (Види Табела - 10).

Од сето ова може да се заклучи дека средногодишните температури на воздухот се поволни за живот и работа на вооружените сили, за

²¹¹ Панов М. Наведено дело, стр. 49-51.

²¹² Статистички Годишник на Република Македонија, Наведено дело, стр. 48.

опремата и вооружувањето и за изведување на борбени дејства. Неповолноста претставува постоење на апсолутно минимална која ја поминува границата на -20°C и апсолутно максимална температура која ја надминува границата 30°C . Во таа смисла како критични месеци се јавуваат јануари и февруари за апсолутно минималните температури и јули и август за апсолутно максималните температури.

Податоците за температурата на воздухот во критичните месеци јасно покажуваат дека треба да се смета и на екстремни температури, но, тие се апсолутно максимални или апсолутно минимални во текот на три децении. Би заклучил дека е стандардна нивната појава во споменатите месеци, што е многу позначајно сознание. Но, температурата на воздухот претставува мошне динамичен климатски елемент кој е подложен на промени, што условува континуирано следење и анализа. Приказот на температурата на воздухот во 1992 година ја потврдува нашата констатација. Имено, јасно се воочува дека апсолутно минимална температура се јавува во дванаесетти месец декември, што не беше случај во претходниот пример снимен во подолг временски период. Како значајно може да се издвои и тоа дека во текот на цела 1992 година нема забележано температури пониски од -15°C , додека температури над 30°C се забележуваат уште во шести месец и се задржуваат до деветти месец.

И други климатски елементи и појави имаат одредено значење за изградбата и организацијата на вооружените сили, но тоа е знатно помало во однос на нивното влијание врз животот и работата и посебно врз борбените дејства на истите (вооружените сили). Во таа смисла нема повеќе да се задржуваме на нив туку ќе се премине на водите.

Водата како една од најраспространетите материи на земјата со своите особености битно влијае врз определувањето на квалитативната компонента на просторот. Има големо значење во мир и посебно во војна кога потребите од нејзино користење повеќекратно се зголемуваат. За земјите кои имаат излез на море, определувачки влијае врз изградбата на Воената Морнарица како вид на вооружените сили.

Водата како пречка, преграда, преносник на хемиските и биолошките борбени средства, извор на храна, средства за преживување и хигиена, средство за деконтаминација, услов за функционирање на вое-

ното стопанство и друго, се наметнува како потреба за проучување и од воен аспект. За потребите на истражувањето ќе се издвојат само некои од општите карактеристики на копнените води, во кои спаѓаат површинските и подземните.

Реките се типичен претставник на површинските води, претставува значаен елемент при планирањето на борбените дејства. Пловните реки определувачки влијаат врз формирањето на Речната воена флотила.

Република Македонија нема пловни реки, но, има разгранета и релативно добра развиена речна мрежа. Иако денес, за една современа и механизирана единица и пловните реки не претставуваат поголеми пречки, сепак, секоја река претставува стална пречка која може да го олесни или отежне извршувањето на борбената задача. Во таа смисла значајно место имаат мноштвото елементи како: должината на реката, ширината, брзината и длабочината на реката, состојбата на дното и страните на речното корито, водостојот, хидротехничките објекти, речната долина и друго. Ќе се издвојат само дел од нив и тоа само за некои, по нас значајни реки.

Реката Вардар е долга 388 км, од кои 301 км во Република Македонија, со што се вбројува во таканаречените долги реки²¹³, најдолга е во Републиката. Сливот на Вардар со своите 22475 км² од кои 20525 км² во Република Македонија, зафаќа 80% од територијата на Републиката и претставува далеку најголем слив за разлика од другите на кои отпаѓаат преостанатите 20% од територијата. И средниот проток при утоката кој изнесува 174 м³/сек. претставува далеку најголем за разлика од другите протоци при утоките на реките.

Вардар тече низ пет котлини и четири клисури, што битно влијае врз променливоста на падот чија вредност е променлива и се движи од 0,4 промили во југоисточниот дел на Скопската Котлина до 4 промили среден пад во Жеденската Клисура. Не замрзнува, коритото му е делумно регулирано во Скопската Котлина. Водостојот му е променлив, најголем е во април и мај, најмал во август кога голем дел е газен и не претставува сериозна пречка. Апсолутниот максимум е измерен за време на поплавата 1962 година и изнесувал 345 см до Железниот мост во Скопје.

²¹³ Според поделбата во Општа војна географија, цитирано дело, стр. 134 во однос на должините реките се делат на кратки до 50 км. средни до 200 км и долги повеќе од 200 км.

Најдолга десна притока на Вардар е Црна Река, која извира од еден врукот во Демир Хисар. Спаѓа во редот на долгите реки поради должината која изнесува 207 км. Тече низ Пелагониската, Тиквешката Котлина и Скопивриската Клисуре во која април месец 1992 година е измерен максималниот водостој од 353 см и минималниот од 84 см. Има среден пад од 3 промили и среден проток при утоката од $37 \text{ м}^3/\text{сек}$. Дел од нејзината долина е заезерена, прима голем број на притоки од кои поважни се десните.

Брегалница е најдолга лева и воопшто најдолга притока на Вардар. Спаѓа во редот на долгите реки поради вкупната должина од 225 км. Тече низ котлини и клисури и заезерена е. Има среден пад од 7,0 промили и среден проток при утоката од $28 \text{ м}^3/\text{сек}$. Водостојот е променлив, максимумот измерен во 1992 година изнесува 170 см, а минимумот од 10 см е измерен во август истата година.

Сите други реки според должината се средни или кратки, според ширината се мали, според длабочината плитки. Како општ заклучок може да се извлече дека, сите реки имаат променлив водостој кој својот максимум го достигнуваат во пролетните месеци посебно април. Токму во тој период долгите а и некои средни реки во Републиката претставуваат мали пречки. Ова пред сè поради сиромашниот проток на вода, чија средна вредност на специфичното протекување изнесува $8,98 \text{ лит}/\text{км}^2$.

И езерата се претставник на површинските води. Во Републиката има повеќе природни и вештачки езера од кои како позначајни од аспект на истражувањето ќе се издвојат, со нивните битни карактеристики Охридското, Преспанското и Дојранското езеро.

Охридското Езеро е најголемо во Републиката, зафаќа површина од $348,8 \text{ км}^2$, од кои $118,9 \text{ км}^2$ припаѓаат на Република Албанија. Има издолжен облик со должина од 30,35 км и ширина од 14,5 км. Средната длабочина изнесува 144,80 м, а најголемата 287 м. Има колебање на водостојот со појава на максимум од 71 см во мај и минимум од 38 см во октомври. Температурата на водата се менува согласно годишните времиња, опаѓа од површината кон дното, не замрзнува, од сите страни е ограничено со високи планини, освен од северната со Охридско-

Струшката Котлина. Бреговата линија во должина од 63,1 км стрмна, а 23 км ниска.

Преспанското Езеро има површина од 274 км², од кои на Република Македонија ѝ припаѓаат 177 км², на Грција 48 км² и на Албанија 49 км². Има издолжен облик со 28,6 км на правецот север-југ и најголема широчина 16,9 км. Ограничено е од скоро сите страни со планини, освен од северната каде се надоврзува со Ресенското Поле. Средната длабочина изнесува 18,76 м, а најголемата 54 м. Водостојот е мошне променлив со отстапување од повеќе метри над и под нормалата. Температурата на водата мошне колеблива со можност од замрзнување кое е забележано во пооделни години.

Дојранското Езеро е со површина од 42,1 км од кои на Република Македонија и отпаѓаат 27,3 км², останатите на Грција. Има приспособан облик со најголема должина на правецот север-југ од 8,9 км и широчина од 7,1 км. Басенот е ограничен од огранките на планините Кари Бали, Круша и Беласица. Брегот на езерото е низок, на одделни места со трска. Температурата на водата поради малата длабочина скоро изедначена на површината и дното. Во август достигнува до 30°C, во зима во одделни години целосно замрзнува.

Неколку сушни години и неконтролирано исцрпување на водите од езерото од Грчка страна, во деведесеттите години сериозно се закануваат да го претворат во бара.

Во Републиката има и околу педесет леденички и вештачки езера кои имаат определено значење за борбените дејства во чиј контекст треба опстојно да се анализираат. Од аспект на истражувањето најзначајни се Охридското и Преспанското Езеро на кои постојат услови за формирање на езерски сили.

Сознанијата од поблиското минато говорат за постоењето на езерски сили кои беа во состав на Речната воена флотила. Исто така, другите сознанија говорат дека на поголемите пловни езера можно е формирање на Езерска воена флотила како самостојна единица или во состав на КоВ. Најчесто, Флотилата, организациски е во состав на Воената морнарица, но тоа се однесува на земјите кои имаат море. Кај сите

други држави кои немаат море се организира како стална или по потреба, најчесто во војна за потребите на КоВ на која оперативно ѝ се потчинува.

Комуникациската мрежа во Републиката е релативно добро развиена, со тенденција на подобрување на правецот Запад-Исток. Комуникациските правци анализирани од воен аспект се третираат како оперативни и тактички правци, односно, како можни правци на дејство во воено-географската област на македонското војниште. Во таа смисла ќе стане збор за Вардарскиот, Струмичко-Вардарскиот, Дебарско-Вардарскиот и Пелагониско-Полошкиот правец.

Вардарскиот правец опфаќа зона во која борбените дејства можат да се насочат по тактичките правци: Гевгелија-Скопје (по долината на Вардар) и Стар Дојран-Струмица-Штип-Куманово. Согласно подобриот квалитет на комуникациите долж Вардарската долина, најверојатно тоа би бил главниот комуникациски правец.

Струмичко-Вардарскиот правец опфаќа зона во која борбените дејства од страна на евентуалниот агресор на Република Македонија, можат да се насочат по следните тактички правци:

- а) Криворечки (Крива Паланка-Скопје-Тетово)
- б) Брегалнички (Делчево-Велес-Прилеп)
- в) Струмички (Струмица-Битола)

Согласно значајноста која произлегува од објектите кои се разместени долж зоната на Струмички-Вардарскиот правец, најверојатното тежиште на дејствата ќе бидат на Криворечкиот правец.

Пелагониско-Полошкиот правец, опфаќа зона во која се можни следниве тактички правци:

- а) Битола-Кичево-Тетово
- б) Охрид-Кичево
- в) Струга-Дебар-Гостивар

Согласно на значајноста на објектите долж правецот кој води од Битола спрема Тетово се цени дека на него би било тежиштето на борбените дејства.

Дебарско-Вардарскиот правец, опфаќа зона во која борбените дејства можат да се насочат по следните тактички правци:

- а) Охрид-Битола

б) Дебар-Кичево-Прилеп-Велес- или Дебар-Тетово-Скопје

в) Самостален правец по избивањето во Полог

Одредувањето на тежиштето на борбените дејства обусловено е од поставената цел.

5.8. КАРАКТЕРИСТИКИТЕ И ЗНАЧЕЊЕТО НА РЕЛЈЕФОТ ЗА ИЗГРАДБАТА И ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ

Релјефот е квалитативно обележје на географскиот простор и претставува еден од најзначајните воено-географски елементи релевантни за борбените дејства и вооружената борба во целост. Се издвојува и третира во посебна целина, согласно неговото големо значење и за организациската структура на Армијата.

Од аспект на истражување како значајно ќе се издвојуваат карактеристиките на хоризонталната и вертикалната расчленетост на релјефот во Република Македонија.

Вертикалната расчленетост на релјефот претставува простирање на релјефот по висина. Така, како основни релјефни облици се издвојуваат рамничарскиот релјеф, ридскиот релјеф и планинскиот релјеф, кои имаат позитивна насока на расчленетост.

Рамничарскиот релјеф или рамничарското земјиште го чинат сите релјефни облици кои се простираат од 0 до 200 метри надморска височина, низините, како и висоравнините и платоата кои се рамнини на повисока надморска височина. Во Републиката рамнините зафаќаат 4900км² или 19,1% од целокупната територија. Најголемо е Битолско-Прилепското Поле со површина од 1206 км², Скопското Поле 361 км², Полошката рамнина 332км², Овче Поле 317 км², Струмичко Поле 290 км², Кумановско Поле 196 км², Охридско-Струшкото Поле 160 км², Гевгелиско-Валандовското Поле 153 км², Преспанското 125 км², Кочанско Поле 115 км² и останатите рамнини 1645 км². Имаат различна територијална разместеност и претставуваат најпроодни делови на релјефот. Погодни се за изведување на борбени дејства на оклопно-механизирани сили и изведување на воздушни десанти.

Ридскиот релјеф, ги опфаќа сите релјефни облици на надморска височина од 200 до 500 метри. Зафаќаат 11045 км² или 35,3% од целокупната територија на Република Македонија. Проодноста вон комуникациите релативно добра, а самите комуникации се со умерени нагиби. За разлика од рамничарското земјиште, ридското земјиште има поголем број на локални препреки и вештачки објекти, што оди во прилог на бранителот.

Од воен аспект, како значајно ќе се издвои сознанието дека и едниот и другиот релјеф (рамничарскиот и ридскиот), доколку сочинуваат една компактна целина го прават таканареченото маневарско земјиште. Тоа доколку метеоролошките и хидролошките услови се поволни, овозможува маневар на силите и средствата и вон комуникациите и се погодни за десантирање.

Планинскиот релјеф во Републиката го чинат ниските планини (500 м нв) средните планини (1000-2000 м н.в.) и високите планини (над 2000 м). Зафаќаат најголем дел од територијата на Републиката 11044 км² или 43,7%. Секоја планина има посебни белези но, како заеднички карактеристики се издвојуваат следните: мошне слаба населеност, лоша комуникативност, планинска клима, стрмни падини, испресеченост на релјефот, поголема или помала пошуменост, повеќемесечна снежна покривка полно пречки и друго. Сето ова, ги отежнува условите за опстојување и борба на вооружените сили, ја маргинализира улогата и квалитетот на оклопните и механизираниите единици, го усложнува системот за набљудување, ги зголемува физичките напори и намалува темпото на напад. Овозможува прикриени дејства и инфилтрација во противничкиот борбен распоред на единиците, одбрана со помали и технички послаби сили и други погодности кои одат во прилог на бранителот.

Планинскиот и ридскиот релјеф заедно, зафаќаат површина од 20325 км² или 79% од целокупната територија на Републиката, што евидентно го определува нејзиниот ридско-планински карактер.

За разлика од вертикалната, хоризонталната расчленетост на релјефот, подразбира формирање на определен однос помеѓу основните релјефни облици-планините и рамнините. Во таа смисла, постојат повеќе варијанти:

- 1) Планините се на периферијата а рамнините во внатрешноста на земјата,
- 2) Рамнините на периферијата, планините во внатрешноста на земјата,
- 3) Планините на едната половина, а рамнините на другата половина од земјата,
- 4) Наизменично простирање на планинското и рамничарското земјиште.

Република Македонија се вбројува во земјите со рамномерна хоризонтална разгранетост на релјефот. Тоа подразбира простирање на основните релјефни облици, котлините и планинските предели како шаховска табла, што овозможува остварување на широк спектар активни дејства за бранителот и голем број на потешкотии со кои ќе се соочи агресорот. Ваквата разгранетост на релјефот ги усложнува и успорува нападните операции и определувачки влијае врз честите промени на главните носители на борбените дејства. Но, ваквиот релјеф е погоден за изведување на воздушни десанти, што може да реперкуира со неповолни конотации за бранителот, доколку не изврши правилни проценки и не го подготви теренот.

5.9. ВЛИЈАНИЕТО НА РЕЛЈЕФОТ ВРЗ ОРГАНИЗАЦИСКАТА СТРУКТУРА НА ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ НА РЕПУБЛИКАТА

Рамномерната хоризонтална разгранетост на релјефот и посебно планинскиот релјеф на периферијата на Републиката овозможува во мир државата да формира МИНИМУМ ПРОФЕСИОНАЛЕН ПОСТОЈАН И ОСПОСОБЕН СОСТАВ НА ВООРУЖЕНАТА СИЛА НАЈМОДЕРНО ОРГАНИЗИРАН И ПОДВИЖЕН. Основната и најзначајна задача на ваквите вооружени сили би била да го спречат изненадувањето и длабоките и брзи продори по длабочина на нашата територија. Исто така, како приоритетна задача се наметнува обврската професионалната армија да го прими првиот удар од евентуалниот агресор, да го задржи што е можно подолго и со тоа овозможи премин на општеството и посебно воената армија од услови на работа во мир во услови на работа и делување во војна.

Се поставува прашање од каде произлегува таквото влијание на релјефот и дали би го добиле истиот одговор доколку прашањето за влијанието на релјефот врз вооружената сила се формулира поинаку. Се разбира дека без оглед на тоа како е поставено прашањето одговорот треба да биде единствен и истоветен, да се темели на фактичката состојба и објективно влијание на релјефот. А релјефот на периферијата на Републиката е претежно планински, со премини, прооди и комуникации кои се канализирани и со ограничен капацитет. Движењето вон комуникациите во најголем дел е невозможно за оклопно-механизираните единици, со што битно се намалува неговата ударна и маневарска моќ. Во целина, бројот на ангажираната жива сила и борбени системи на агресорот би биле ограничени и канализирани, со што се намалени во голема мера неговите вкупни борбени можности. Токму овие ограничувања кои произлегуваат од релјефот на периферијата на Републиката определувачки влијаат врз определбата за формирање на минимум професионална вооружена сила. Всушност планинскиот релјеф овозможува упорна и активна одбрана на Републиката уште од самата граница со ангажирање на релативно помали и послаби сили и средства во однос на противникот. Ова влијание на релјефот може да се вброи во редот на универзалните законитости со многу поволности за бранителот во однос на агресорот. Останува само прашањето дали бранителот ќе смогне сили да ги исползува поволностите или пак агресорот ќе дојде до алтернативни решенија со кои во голема мера ќе ги надмине постоечките слабости кои произлегуваат од планинскиот релјеф на периферијата на земјата, предмет на агресија.

Како следно се поставува прашањето на влијанието на релјефот врз организациската структура на вооружените сили. И тука, евидентно е неговото влијание врз определбата КоВ да го претставува основниот и главниот вид на вооружените сили на Републиката. Во однос на родовите во рамките на КоВ доминантно место зазема пешадијата. Пешадиските единици со планинска формација поради оптималните можности и борбени ефективи на повисоките делови на среднопланинското и висок-опланинското земјиште ќе биде основен носител на борбените дејства. Не е исклучена можноста од користење и употреба на пешадиските единици

со ридска формација. На среднопланинското земјиште основен носител на борбените дејства ќе бидат пешадиските единици со ридска формација поддржани пред сè од силите за ПВО и хеликоптери за транспорт како и со средства за поддршка, посебно минофрлачите. На нископланинското земјиште главен носител на борбените дејства ќе бидат единиците со оклопно-пешадиска формација на оклопни транспортери зајакнати со борбени средства за противоклопна борба и поддржани од други родови на КоВ и ВВ и ПВО.

Релјефот и ридското земјиште овозможува како носител на борбените дејства да се јават единиците со пешадиска формација како и оклопно-механизираните единици. Во услови како што се нашите, евидентно е дека главен носител на борбените дејства ќе биде пешадијата која треба да биде заситена со средства за противоклопна борба и поддржана од средствата за ПВО, за огнена поддршка и инжињериските единици. Рамничарското земјиште, овозможува најповеќе до израз да дојдат оклопно-механизираните единици, Военото воздухопловство, ракетните системи и ВА. Тоа за бранителот ќе претставува најсериозен проблем со кој ќе се соочува во текот на вооружената борба и војна во целост. Нема да откриеме ништо ново доколку се истакне дека најсоодветно и најефикасно на оклопот можеме да му се спротивставиме со оклоп, на ракетните системи со ракетни системи, на борбената авијација со адекватна борбена авијација. Но, се поставува прашање што ако земјата, во случајот нашата, нема можности да се спротивстави со истоветна борбена техника и борбени системи на евентуалниот противник. Решенија и алтернативи има, ќе се издвои само едно за кое се смета дека најповеќе ги почитува посебностите на македонскиот амбиент. Максимум одбранбени, најсовремени средства за идентификација на загрозеноста, ПВО и ПОО. Имено, единиците со пешадиска формација брзо подвижни зајакнати со механизација и инжињерија максимално заситени со средства за протиоклопна борба би биле главен носител на борбените дејства. Обезбедување максимална поддршка од силите за противвоздушна одбрана и средствата за идентификација на загрозеноста би претставувало силен предуслов за остварување на ефикасна одбрана.

Од сето ова, произлегува дека релјефот во рамнините и котлините мошне неповолно влијае врз бранителот кој е инфериорен во однос на борбената техника, борбените системи и оклопно-механизираните единици кои се најефикасни токму на такво земјиште. За да се надмине таа неповолност, потребно е да се искористи повољноста на таквиот релјеф за изградба на целокупната инфраструктура ВВ и ПВО, како и избор на најповолни позиции за одбрана за ПВО системите и системите за идентификација на загрозеноста на нашата територија. Пешадијата треба да биде солидно технички опремена и оспособена да води борба со противничката пешадија и оклопно-механизираните сили и брзо да интервенира во загрозените пред сè од ВД реони. Компензација од инфериорноста на нашите сили во оклоп, механизација и други борбени системи треба да се врши и со користење на други повољности што ги дава релјефот. Ова особено се однесува на рамнините и котлините кои во најголем број случаи се раздвоени со планини, а доколку се поврзани, тоа оди низ речни долини, клисури и превои.

Како заклучок се наметнува односот помеѓу видовите, приоритетот на изградбата на родовите во рамките на КоВ и ВВ и ПВО, како и на формацијата на единиците. Евидентно е доминатното место на КоВ како главен вид на вооружените сили, од родовите брзо подвижната пешадија, потоа ридско пешадиската формација, максимално зајакнати со средства за ПОО и минофрлачи. Од ВВ и ПВО, приоритет ќе имаат средствата за ПВО, средствата за идентификација и хеликоптерските единици.

5.10. ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ ГОЛЕМИНАТА НА ПРОСТОРОТ И АКТИВНИТЕ ВООРУЖЕНИ СИЛИ (АВС)

За определување на зависноста помеѓу големината на просторот и големината на активните вооружени сили ќе се користат расположивите податоци за повеќето земји, членки на НАТО алијансата и за соседните земји. Врз основа на нив ќе се пресметаат коефициентите на линеарната корелација, што ќе послужи да се добијат регресивните равенки за зависноста помеѓу големината на просторот и активните вооружени сили.

Определувањето на зависноста помеѓу големината на просторот и АВС кај погоре предочените земји ќе овозможи и определување на истата зависност за секоја земја, во тој контекст и на нашата Република.

Во Табелите - 11, 12, 13 и 14 прикажани се податоци за големината на просторот и активните вооружени сили според Годишникот на Лондонскиот институт за 1992-1993 година и на Годишникот за 1994-1995 година. Врз основа на тие податоци се пресметани коефициентите на линеарната корелација ($r_{\text{АВС, П}}$) и добиени регресивните равенки за зависноста помеѓу бројот на АВС и големината на просторот.

Од добиените резултати се воочува дека помеѓу големината на просторот и активните вооружени сили постои корелациона врска, односно со зголемувањето на површината на просторот се зголемува и бројот на АВС, во најголемиот број случаи, како во земјите членки на НАТО алијансата²¹⁴, така и за соседните земји²¹⁵, на Република Македонија. Единствено, се забележува најголем коефициент на корелација кај соседите според состојбите прикажани во Годишникот за 1992-1993 година.

Доколку се направи споредба со претходниот случај кога се определи зависноста на населението и АВС, тогаш ќе се утврди дека коментарот е сличен, со тоа што зависноста е нешто помала за разлика од претходниот случај. Имено, АВС е повеќе зависна од бројот на населението, отколку од површината на земјата.

Од добиените регресивни равенки се пресметува новиот број на активните вооружени сили (АВС) и се определува отстапувањето R во проценти на пресметаната вредност од постоечката-фактичка вредност на активните вооружени сили.

Јасно се воочува дека постојат помали или поголеми отстапувања во позитивна или негативна насока, што недвосмислено укажува на постоењето на други фактори кои манифестираат поголемо или помало влијание врз големината на вооружените сили. Отстапувањата се многу поголеми кај групата земји членки на НАТО, отколку кај земјите соседи на Република Македонија.

Доколку се применат регресивните равенки за сите случаи, ќе се добие бројот на активните вооружени сили во Република Македонија, без

²¹⁴ Види: Табела - 11 и Табела - 13.

²¹⁵ Види: Табела - 12 и Табела - 14.

да издвојуваме и да ја користиме моменталната состојба на активната вооружена сила. Така, според првиот случај²¹⁶ ABC би броела 50.967 луѓе, според вториот случај²¹⁷ 67.057 луѓе, според третиот случај²¹⁸ 65.675 луѓе и според четвртиот случај²¹⁹ 36.583 луѓе.

Сето ова, уште еднаш ја потврдува напред изречената констатација за поголемата зависност на ABC од бројот на населението, за разлика од зависноста помеѓу ABC и големината на земјата, со што е одреден и приоритетот во изборот.

5.11. ОДНОСОТ ПОМЕЃУ ГОЛЕМИНАТА НА ПРОСТОРОТ И БРОЈОТ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Во постапка индентична како во претходниот случај, направен е обид да се утврди односот помеѓу големината на просторот изразен во км² и бројот на населението.

Врз основа на податоците за површината и бројот на населението на повеќе земји, членки на НАТО алијансата, и за соседните земји²²⁰ пресметани се коефициентите на линеарна корелација и добиени регресивните равенки за зависноста помеѓу бројот на населението и големината на просторот.

Од добиените резултати се воочува дека помеѓу големината на просторот и бројот на населението кај земјите на НАТО, не постои корелациона врска, односно, коефициентот на праволиниската зависност изнесува $r_{n,n}=0,607$. Меѓутоа, од добиените резултати за соседите, утврдивме дека постои праволиниска зависност, односно со зголемувањето на површината се зголемува и бројот на населението²²¹.

Како заклучок: се наметнува констатацијата за можните грешки кои можат да настанат во процесот на истражувањето доколку се користат мал број земји, како што е случајот со соседите. Исто така, како заклучок се наметнува и констатацијата дека со зголемувањето на површината не

²¹⁶ Види: слика 5.

²¹⁷ Види: слика 6.

²¹⁸ Види: слика 7.

²¹⁹ Види: слика 8.

²²⁰ Види: Табела - 1. Табела - 2. Табела - 11. 12. 13. 14.

²²¹ Види: Слика - 9.

се зголемува и бројот на населението, иако за тоа постојат претпоставки. Очигледно е дека постојат и други фактори со влијание кое го детерминира односот помеѓу површината и бројот на населението. И на крајот од овој дел ќе се издвои констатацијата дека просторот и популацијата се фактори кои во рамките на нашето истражување можат да се третираат и како одвоени фактори.

6. СТОПАНСКО-ПРОИЗВОДНАТА СТРУКТУРА И ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКИОТ РАЗВОЈ ЗНАЧАЈНИ ЗА ИЗГРАДБАТА И ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА АРМИЈАТА

6.1. ОДНОСОТ НА ЕКОНОМСКИТЕ МОЖНОСТИ НА РЕПУБЛИКАТА КОН ОРГАНИЗАЦИЈАТА И ИЗГРАДБАТА НА АРМИЈАТА

Во корпусот на круцијалните промени на вкупниот општествен систем и Уставното устројство на Република Македонија, како мошне значајна се издвојува и промената на економскиот систем. Доколку се направи мала компарација помеѓу стариот-возстановен со Уставот од 1974 година и амандманите од 1989 година, и новиот-возстановен со Уставот на Републиката од 1991 година, тогаш ќе се дојде до сознание дека станува збор за коренити промени во економскиот систем. Имено, во стариот економски систем²²⁵, на т.н. договорна економија, централно место и главна улога имаше државата и доминантната социјалистичка сопственост. Во новиот економски систем²²⁶, значително се намалени ингеренциите на државата за која се предвидува ограничена улога²²⁷. Централно место има приватизацијата на сопственоста, слободата на пазарот и претприемништвото и реструктурирање на претпријатијата²²⁸. Односно, промени по начелата на пазарната економија.

Републиката, веќе неколку години и денес 1995 година се наоѓа во првата фаза на транзиција, односно, во фаза кога веќе почнуваат да се чувствуваат сите потешкотии кои со себе ги носи економската транзиција. Ќе се посочи само дел од нив:

- големото опаѓање на општествениот производ, последица на стопанскиот колапс со посебно изразен проблем кај 25-те најголеми претпријатија загубари,
- рапидно зголемување на невработеноста,
- висока инфлација на почетокот на транзицијата,

²²⁵ Устав на СФРЈ од 1974. Наведено дело.

²²⁶ Гоцевски Т. Политичкиот и економскиот систем и одбраната на Македонија, Куманово, 1994, стр. 129-135.

²²⁷ Економска транзиција, МАНУ, Графотисок, Скопје, 1994 год.стр.10 (од трудот на акад.Ксенте Богоев)

²²⁸ Економска транзиција, МАНУ, Графотисок, Скопје, 1994 год.стр.50 (од трудот на акад.Никола Узунов)

- намалување на животниот стандард,
- влошување на платно-билансната позиција на Републиката и друго.

Кон проблемите предизвикани од транзицијата кои сами по себе се мошне тешки, сложени и се појавуваат во остри форми и предизвикуваат многуслојни судири, се приклучија и санкциите од ООН кон СРЈ и ембаргото што го воведо кон Република Македонија соседна Грција.

Сето ова ја усложнува и онака тешката економска состојба во земјата и во голема мерка ги маргинализира придобивките на економската транзиција и го забавува отпочнувањето на втората фаза на транзицијата и остварувањето на задачите на макроекономската политика.

Се поставува прашање, како во вакви отежнати услови на стопанисување и економска транзиција да се воспостави правилен однос помеѓу потребите на изградба на ефикасна воена организација и економските можности на државата. Се разбира дека се поставуваат и повеќе други прашања на оваа релација кои бараат соодветни одговори. Но, ќе се задржам на поставеното прашање, согласно потребите од аспект на истражувањето.

При тоа како појдовна основа за одговорот ќе послужат некои стари сознанија, новонастанатите услови со транзицијата на Републиката, потреби и определби на државата и современиот тренд на ваквиот однос во рамките на државите членки на НАТО и соседните држави.

Како мошне значаен ќе се издвои фактот дека конституирањето на државата подразбира и изградба на сопствени вооружени сили. Изградбата на АРМ ќе се врши паралелно со другите процеси на транзиција на општеството, на политичкиот и економскиот систем. При тоа, како поволност ќе се издвои односот на ЈНА, која го повлече со себе и оружјето и опремата од нашата држава а која во поголем обем беше дотраена и застарена, а беше знатна по обем и количина за што би се трошеле значајни средства за нејзино одржување и монтирање, а ефектот не би содејствувал на вложените средства и напор. Тоа ѝ дава можност на АРМ да се опреми со најсовремени средства кои нудат најголеми ефекти со најмал трошок и напор. Неповолност претставуваше што ЈНА при напуштањето ги повлече 35-те борбени и школски авиони, направи значителна штета на инфраструктурата, а посебно на раководно-командните, оперативните и објектите за обука

и оспособување²²⁹. Повлекувањето на оружјето и опремата од Македонија беше еден од условите Републиката да биде ставена под системот на колективна безбедност-ООН и НАТО.

На Република Македонија по заминувањето на ЈНА ќе ѝ остане на располагање пред сè недвижниот имот и објекти со кои се користеше оваа Армија во Македонија, како и целокупната опрема и вооружување кое припаѓаше на Територијалната одбрана. Всушност, станува збор за лесно пешадиско оружје, наменето за водење на блиска противпешадиска, против-воздушна и противоклопна борба. Мал исклучок прават маневарските единици-бригади ТО, кои за разлика од просторните единици имаат поголема ударна и огнена моќ, како и способност да дејствуваат на целиот простор на Републиката. Факт е дека ТО на Републиката го покриваше целокупниот простор, што претставува нејзино квалитативно својство, но, таа содејствуваше на одбранбениот систем на СФРЈ-која имаше амбиција својот простор и независност да ги брани со целосен потпир на свои сили и средства.

Република Македонија покрај ослоноот на своите сили и средства, за одбрана на својата независност и територијална целокупност ќе се потпира и на системите на колективна безбедност на ООН и НАТО, а тоа налага својата оружена сила организациски и во однос на опременоста, како и во однос на начините и методите на дејствување, да ја приспособи со силите и средствата што ќе содејствуваат во нејзината одбрана. Фактот дека АРМ, сега се обликува како оружена сила, таа приспособеност кон своите партнери побезболно ќе се постигне. Во процесот на приспособувањето на Република Македонија како држава и АРМ како оружена сила кон новите потреби и барања, економијата и вкупните материјални можности ќе имаат првостепена важност.

Во Републиката од донесувањето на Законот за одбрана 1992 година, до денес, 1995 година, егзистира состојба на економска транзиција следена со економска криза. Од друга страна, Републиката сега отпочнува да оформува современи борбени системи и современи борбени средства и механизација кое има значително влијание на повеќе екстерни и интерни фактори, со што во моментот е зголемен степенот на загрозеноста и безбедноста.

²²⁹ Стаменковски А. "Што однесоа а што оставија". Напис во списанието Одбрана бр.1.1992. стр.22 и 23.

Така е настаната состојба кога државата има потреба од зголемени издатоци за одбраната и посебно за вооружените сили, а кога економските можности се ограничени и не можат да ги задоволат зголемените барања за таа намена. Искуството покажува дека во такви услови во најголем број случаи економскиот фактор ја искажува својата супериорност, што се потврдува и во случајот со нашата држава. Но, таа сепак за релативно кусо време се ускладува и спротивностите се совладуваат.

За Републиката е мошне значајно борбената готовност на вооружените сили да биде подигната на ниво кое овозможува успешно остварување на основната функција. А тоа значи најпрвин, изнаоѓање начин како да се изврши пополна со современа опрема, оружје и борбени системи, со кои ќе може успешно да се парира на евентуалниот агресор. При тоа, треба да се согледаат сите можни опции како и одредување приоритет во набавката на опремата и современите борбени системи и средства. Всушност ова претставува момент кога се определува местото и односот на видовите и приоритетот во изградбата на родовите, а во тие рамки и приоритетот во набавката на опремата и современите борбени средства. Во оваа смисла како нужно се наметнува и почитувањето на влијанието и на другите фактори, посебно демографскиот, просторниот, политичкиот систем и воената доктрина, доколку е изградена и донесена.

За политичкиот систем и просторно-популациските карактеристики на Републиката веќе е елаборирано и тоа заедно со економскиот потенцијал претставува солидна основа во комбинација со некои од елементите на воената доктрина, да го определат моделот на воената организација но, намерата во овој дел е да се открие односот на економските можности кон изградбата и организацијата на вооружените сили. Односно, во услови кога веќе е констатирано дека економиката ограничувачки влијае врз изградбата и организацијата на вооружените сили, да се определи оптималниот минимум на воени трошоци и врз основа на тоа да се одреди приоритетот во изградбата на воената организација. Во таа смисла, накусо ќе се опфати поблиското минато на повеќе држави, со посебен осврт на искуството од СФРЈ и земјите членки на НАТО.

Од прегледот во Табела - 13, јасно се воочува дека непосредно после Втората светска војна па сè до 1957 година трошоците за подготовките и изградбата на Југословенската Армија биле најголеми и зафаќале од макси-

малните 33% до минималните 10,8% од Националниот доход на државата. Ова, се должи пред сè на неопременоста на оружената сила на тогашната ФНРЈ која туку што излезе од војната главно со трофејно оружје и опрема, на неповолната воено-политичката ситуација настаната со заострувањето на односите САД-СССР и посебно високиот степен на загрозеност на Југославија од страна на СССР во периодот на ИНФОРМБИРОТО, но и на економските можности кои го дозволувале ваквиот однос. Очигледно е дека преовладал воениот фактор во однос на економскиот.

Со нормализирањето на односите со СССР и намалувањето на степенот на загрозеност на безбедноста се намалува процентот на зафаќањето на воените трошоци од Националниот доход на државата. Така, како што се воочува во табелата, тие континуирано ќе се намалуваат, достигнувајќи до 5% од Националниот доход во 1981 година. Ова условно ќе се издвои како втор период.

Третиот период од 1981 до распаѓањето на СФРЈ е период на општа и посебно економска криза која ќе ја зафати државата. Се воочува дека зафаќањата на воените трошоци од националниот доход бележат понатамошна стагнација која во 1988 година ќе достигнат до 3,85% од Националниот доход. Ваквата состојба ќе предизвика реакција кај тогашниот секретар за народна одбрана генерал-полковник Кадиевиќ Вељко кој во експозето на Собранието на СФРЈ на 24.11.1988 година ќе истакне дека 4,94% од Националниот доход е долна граница под која не смее да се оди доколку не сакаме да го доведеме во прашање обезбедувањето на најнеопходните потреби на борбената готовност и извршувањето на редовните функции на Армијата²³⁰. Веднаш ќе истакнам дека проблем не се издвојувањата за Армијата кои изразени во бројки и проценти изнесуваат 4,94% од националниот доход, туку сумата на реалните издвојувања кои според Лондонскиот институт за стратегиски истражувања, дадени во Табела - 14, дава јасна слика дека тие со исклучок само на Турција се далеку помали во однос на сите членки на НАТО. Споредби можат да се прават и по други основи, како на пример по глава на жител и по глава на војник и тука јасно се изразени разликите во трошоците²³¹, што било јасен знак дека треба нешто да се преземе од страна на спомнатиот секретар за одбрана на СФРЈ.

²³⁰ Војно дело, ВИНЦ, Београд, бр. 1, 1989, стр. 368.

²³¹ Пооширно види: Табела - 14.

Во периодот на деведесеттите години спротивностите во рамките на СФРЈ ќе ескалираат во противречностите кои ќе доведат до војна скоро на нејзината целокупна територија. Во војна единствено нема да се најде Република Македонија. Ова се разбира ќе доведе до рапидно зголемување на трошоците за Армиите, посебно оние кои се во војна. Според Лондонскиот институт “Military Balance” 1992-1993, Сојузна Република Југославија (Србија и Црна Гора) за воените трошоци ќе издвојат 18,6% од Националниот доход и тоа во услови кога нејзината територија не е директно зафатена со воените дејствија и кога најголем дел од оружјето борбените системи и опремата на ЈНА останала или била повлечени од другите Републики.

За разлика од комплексната воено-политичка и економска ситуација во која се најде СФРЈ во осумдесеттите и самостојните држави на экс Југославија во првата половина на деведесеттите, како и државите на некогашното реал-социјалистичко уредување во последната деценија од овој век, државите членки на НАТО, веќе повеќе децении бележат позитивен економски развој. Економската моќ на државите членки на НАТО алијансата ќе им овозможи со процентно помали зафаќања од Националниот доход во однос на противничката воено-политичка алијанса-ВД (Варшавскиот договор) кој постоеше до 01.07.1991 година, да остварува зголемени ефекти во однос на опремувањето и вооружувањето на вооружени сили. Економската моќ ќе им овозможи од конфронтацијата со противничкиот блок во чие средиште беше трката во вооружувањето, да излезат како победници и да се поредат како најмоќна воено-политичка групација. Трката во вооружувањето ќе доведе до состојба кога противниците ќе сфатат дека развојот на конвенционалното оружје го достигна прагот на ефикасноста на тактичкото нуклеарно оружје и дека нема потреба од негово натамошно квантитативно зголемување. На 19.11.1990 година земјите членки на НАТО и тогашниот ВД ќе потпишат Договор за Конвенционалните вооружени сили во Европа (CFE), кој предвидува лимитирање на Конвенционалните борбени средства во неколку фази до 1996²³² година.

Договорот ќе биде потпишан во време кога трката во вооружувањето ќе ја заврши својата мисија. Веќе наредната година, како што е веќе спомнато, ќе се растури ВД, а големиот СССР ќе се дезинтегрира.

²³² Sipri Yearbook - 1993, p. 606-613

Воено-политичката и економска состојба во Европа па и пошироко, планирана и подготвувана од западните земји ќе овозможи веќе во почетокот на деведесеттите драстично да се намалат зафаќањата од ОБП за трошоците на вооружените сили. Во Табела - 15, направена е компарација на трошоците за одбрана на НАТО земјите во периодот 1985-1990-1991 година најнапред по глава на жител а потоа во однос на Општествениот бруто производ, изразено во проценти. Евидентно е дека кај некои земји на пример: Белгија зафаќањата на трошоците за одбрана во однос на ОБП во 1991 година се за половина помали од 1985 година. И кај сите други земји со исклучок на две, постојат знатни намалувања, што не е случај со делот во кој се третирали трошоците за одбрана по глава на жител. Последното се должи на зголемената домашна продукција.

Трендот на намалувањето на зафаќањата за одбраната од домашната продукција ќе продолжи и во наредниот период. До ваква констатација е дојдено врз основа на добиените резултати од анализата на податоците дадени во најновата публикација на Лондонскиот институт за стратески истражувања "Military Balance" 1994-1995²³³. Имено, во спомнатата публикација дадени се само податоци за бројот на жители, домашната продукција, бројот на вооружените сили и трошоците за одбрана одредени од буџетот. Процентот од домашната продукција наменет за одбрана, трошоците по жител и по војник се пресметани по методологијата на Лондонскиот институт за стратески истражувања. Резултатите се презентирани во Табела - 16. Евидентно е, доколку се направи споредба со податоците во Табела - 15, дека без ислучок кај сите прикажани држави членки на НАТО има намалување во процентот на зафаќања од домашната продукција. Значајно од аспект на ова истражување е сознанието дека процентот на издвојувањата од домашната продукција за одбрана се движи за најголем број НАТО членки помеѓу 1 и 2%. Што се однесува до издвојувањето во однос на еден жител тие се движат од минималните 74 до максималните 1.063 УС долари.

Што се однесува до соседите, од кои едната Грција е членка на НАТО, состојбата е сосема поинаква²³⁴. Ова се должи пред сè на мошне слабата домашна репродукција и постоечката воено-политичка ситуација во чие

²³³ The Military Balance 1994-1995 II SC. London, p. 13-73

²³⁴ Види Табела - 16, податоци и пресметки за соседите

средиште е ангажирањето на спорот со Турција, околу Кипар, недоразбирањата со Р.Албанија околу Епир, ангажирањето на СРЈ во вооружениот судир во Босна и Херцеговина и Хрватска и економската транзицијата на политичкиот систем во Бугарија. Во тој аспект Грција е во најповолна положба во регионот и поради највисоката домашна продукција и големата помош по основ членка на НАТО. И покрај овие погодности Грција во овој период издвојува 4,1% од ОБП, што е само незнатно помалку во однос на издатоците за одбрана на САД. СРЈ поради војната во Босна издвојува мошне висок процент на трошоци, од ОБП кој е мошне низок. Албанија и Бугарија се на патот на себеизнаоѓањето во новата констелација на сили и односи на Балканот и Европа. Поради слабата домашна продукција и покрај релативно големите зафаќања од националниот доход издвојувањата за ВС по глава на жител се мошне мали, кај Албанците најмали и изнесуваат 27,9 УС долари.

Од сето ова може да се извлечат повеќе заклучоци но, како позначајни и согласно потребите ќе издвојам само неколку:

Прво, НАТО алијансата претставува очигледен пример на успешна воено-политичка организација која во своето повеќедесетинско постоење ги оствари своите основни политички и воени цели, противникот-ВД е растурен и создадена е воена организација која веќе 5 години согласно СФЕ договорот ги намалува воените арсенали. За да не дојде до забуна и противникот во тоа време уште постоечкиот Варшавски договор а потоа и денес Будимпешта-Ташкент групата се сложија и го потпишаа истиот, а покасно и го ратификуваа, но во услови кога на светската сцена ќе остане само НАТО.

Второ, НАТО успеа да оствари оптимален однос помеѓу одбранбените потреби и економските можности. Всушност, ја јакнеше воената организација согласно политичката и воената стратегија и согласно економските можности. Водејќи при тоа строго сметка за економскиот просперитет.

Трето, темел на успехот претставува економската моќ ставена во функција на политичката и воената стратегија, но со почитување на законитостите на пазарната економија. НАТО системот строго водеше сметка и за државите членки со послаба економска моќ и согласно проценките и потребите континуирано ги помагаше и денес ги помага со цел зајакнување на сите карики на системот и изградба на современ и ефикасен систем.

Четврто, соседите, од кои една-Грција е членка на НАТО и ЕУ, СРЈ оптоварена со санкции од ООН и воениот ангажман како и со економска помош на Србите во Босна а Албанија и Бугарија со транзиција и желба за зачленување во НАТО. Во тој аспект Албанија отиде подлабоко. Воените организации кај соседите се во фаза на преиспитување и реорганизација. Кај соседите сè уште постои трага и оптоварување од минатото со големодржавните претензии спрема соседите и согласно на тоа изградба на вооружени сили чие егзистирање и развој инсистира на поголеми зафаќања на трошоците за одбрана од ОБП, што постојано доведува до судир со економските можности.

За Република Македонија значајни се искуствата на соседите и можат да послужат за надминување на слабостите при изградба на сопствената воена организација. Согласно постигнатите резултати развој и перспектива за потпир на НАТО, од една страна, економските можности, политичка и воена стратегија на Републиката, од друга страна се чини определбата и ангажманот за асоцирање и членство во НАТО претставува рационална и неодбеглива одлука. Но, тоа подразбира и задоволување од страна на Републиката на одредени услови кои ги поставува алијансата, што подразбира покрај другото и расчистување со некои концепции и видувања кои Македонија ја гледаа и како демилитаризирана зона, како и определување на одредена сума финансии за задоволување на потребите на одбраната. Се разбира, сето ова е идна перспектива, а дотогаш Републиката согласно проценките на загрозеноста и економската моќ ќе треба самостојно да го гради сопствениот систем на одбрана.

При тоа, ќе биде неопходно и да се приспособува и според стандардите и барањата на НАТО. Во случајот со Републиката евидентирано е дека во услови на економска транзиција кога стопанството и посебно индустриското производство бележат негативен тренд на развој, се јавува потреба од намалување на трошоците во сите сфери, а во тој контекст и на оние за одбраната²³⁵. Како појдовна основа може да послужат направените и презентирани анализи за одбранбените трошоци за земјите членки на НАТО и како алтернатива соседните земји. При тоа, ќе се нагласи за НАТО земјите дека издвојувањата за одбранбените трошоци ги реализираат во услови кога

²³⁵ Гоцевски Т. Наведено дело, стр. 192-194.

веќе имаат изградено современ одбранбен систем. Тоа јасно укажува дека да се достигне до него потребни се во почетокот и поголеми економски напори, односно издвојувања. Доколку тоа не е можно, како што е случајот со нашата земја, тогаш како нужност се наметнува селективниот период во изградбата на АРМ. Со други зборови, економскиот фактор определувачки влијае врз селективниот период во изградбата на вооружените сили во Македонија. А кој од видовите а потоа од родовите на вооружените сили ќе добие приоритет при изградбата е прашање на избор на одбранбениот модел чие конституирање е обусловено и од други фактори, за кои веќе е говорено и направени се анализи, за другите во деловите што следат.

6.2. ЗНАЧАЈНОСТА НА ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКИОТ ФАКТОР ЗА ИЗГРАДБАТА И ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА АРМИЈАТА

Расветлувањето на прашањето за значајноста на техничко-технолошкиот фактор за изградбата и организацијата на Армијата, бара кусо навраќање во минатото, отсликување на состојбата во глобални рамки денес, со осврт на соседите и извлекување поуки значајни за изградбата и организацијата на Армијата на Републиката.

И во овој дел како значајно се издвои прашањето за историското паметење и сознание за влијанието на техничко-технолошкиот фактор врз изградбата и организацијата на вооружените сили, со што уште еднаш се потврдува значајноста и исправноста на определбата, на овој сегмент да му се посвети внимание во посебни целини, што е направено во почетокот на дисертацијата, се разбира во глобални рамки и посебно за нашата земја.

Техничко-технолошкиот развој, новите научни откритија, усовршувањето на средствата за производство за нови технологии и погонски материјали овозможува појава на нови типови и видови борбени средства и опрема кои забрзано почнаа да ги менуваат пропорциите на постојните видовски-родовски организациски единици, да се појавуваат нови видови и родови обусловени од појавата на нови борбени средства и опрема. Овој тренд на промени на оружената сила во однос на нејзината организација, начинот на дејствувањето и постојаното зголемување на нејзините борбени можности со сите карактеристики и последици кои од тоа произлегуваат уште не е завршен и од ден на ден се повеќе се забрзува. Во овој дел само накусо ќе се

осврнам на еден пример од кој сосема јасно се воочува какво било значењето на техничко-технолошкиот фактор за изградбата и организацијата на вооружените сили. Ќе стане збор за военото воздухопловство (скратено, ВВ), кое својата генеза ја започнува од појавата на балоните и воздушните бродови и нивното воведување во вооружените сили и користење за воени потреби.

Развојот на науката и техничко-технолошкиот развој во почетокот на XX век ќе овозможат конституирање и појава на авионот. Согледувајќи ги иако само делумно неговите можности, веќе во 1909 година САД и Франција организираат воена авијација, која ќе влезе во состав на единиците за врски-САД, односно во состав на артилеријата-Франција. Веќе во 1912 година авијацијата ќе го добие епитетот посебен род, додуше само помошен поради недоволната квантитативна и квалитативна застапеност во вооружените сили. Во тој период најголема авијацииска единица била ескадрилата, која броела шест авиони²³⁶, наменети за извидување, набљудување и одржување врски.

Во текот на Првата светска војна ќе дојде до квантитативен и квалитативен скок на ВВ. Авијацијата ќе постане негов главен и најброен дел, со знатно проширени можности за дејство против противничката страна. Ескадрилите ќе се зголемат при што ќе се формираат воздухопловно групи, нешто покасно ќе дојде до формирање на ескадри и пред крајот на војната и воздухопловни дивизии, кај некои земји. Во Германија ќе се формира Команда за воздухопловните сили на која ѝ биле потчинети сите воздухопловни сили. ПВО и службите, а во Велика Британија ВВ ќе прерасне во посебен вид на вооружените сили.

Така, веќе имаме евидентен пример на определувачко влијание на еден фактор врз менувањето на постоечката и создавање нова организациска структура на Армијата. Сублимирањето ќе покаже дека, од воведувањето на авијацијата во ВС, во состав на еден од родовите на КоВ (1909 година), па до постанувањето на вид во ВС на Велика Британија (1918 година) ќе поминат девет години. Во тој временски период, авијацијата од неколку авиони ќе се зголеми на 180 авиони во Франција, Германија 232, Русија 224, до пред избувнувањето на Првата светска војна, и ќе достигне до 2650 авиони во Германија и 2630 авиони во Велика Британија во 1918 година. При тоа, од на-

²³⁶ Vojna enciklopedija, Drugo izdanje br.8, VIZ, Beograd, 1971, str.701

јмалите воздухопловни единици ќе се формираат мошне големи-Франција 1918 година ќе ја формира најголемата авијацииска единица во Првата светска војна-воздухопловна дивизија, Британците возд.бригада. Со тоа, во рамките на структурата на вооружените сили, говориме во глобални рамки и пред сè за големите сили, покрај доминантната КоВ и ВМ, ќе се диференцира нов вид ВВ, кој, покрај квантитативната застапеност ќе поседува и квалитет, изразен низ техничките и борбените способности за самостални дејства и значајано влијание во крајниот исход 1918 година.

Да се потсетиме ова беше само почеток на развојот при употреба на едно техничко средство-авионот, како борбено средство, кое во мошне краток период определувачки влијаеше врз менување на постоечките и формирање нови организациски структури во армиите на големите и некои помали сили.

Влијанието на авијацијата по војната па сè до 1940 година ќе биде толкаво што военото воздухопловство ќе се издигне на ниво на вид на ВС во Франција, Италија и Германија. Ќе се појават и првите воени теоретичари меѓу кои и италијанскиот генерал Дојт, кој ВВ го гледал како основен и самостален вид на ВС; способен сам да ја добие војната²³⁷.

Техничко-технолошкиот развој и развојот на науката ќе придонесат за натамошна афирмација на ВВ и посебно авијацијата како и на други нивни продукти користени за воени потреби. Појавата и употребата на ракетите и нуклеарните борбени средства во Втората светска војна ќе отворат нови можности за промена на постоечките и формирање на нови организациски структури во армиите на големите сили. Во некои развиени земји покрај создавањето на нови родови ќе се формираат Стратегиските ракетно-нуклеарни сили и ПВО (противвоздушна одбрана), како засебни видови во рамките на организациската структура на вооружените сили.

Воочувајќи ги сите предности што со себе ги носи развојот на науката и општиот техничко-технолошкиот развој, големите сили и посебно таканаречените супер сили во периодот по Втората светска војна, ќе им посветат големо внимание и ќе издвојат значителни средства за нивно унапредување. Ова, посебно се однесува на воените истражувања за кои развиените

²³⁷ Edvard Varner, Doj, Micel, Severski: Teorije vazdusnog rata, vo delot Tvorci moderne strategije, Erl.c.d. str.519-528.

земји ќе издвојат 50% од вкупните давачки за науката²³⁸ и 10-15% од воениот буџет за истражување и развој на воената организација.

Сето ова ќе придонесе да се реафирмираат некои стари и појават нови теории и воени теоретичари кои ќе ја глорифицираат улогата на техничко-технолошкиот фактор во вооружената борба и војна во целост.

Од друга страна ќе се појават и такви теоретичари кои ќе ја минимизираат нејзината улога, по што како нужно ќе се постави прашањето за рационален приод и оптимален однос кон ова прашање за секоја, во тој контекст и за нашата земја.

Одговорот на прашањето може да се најде во анализите на повеќето војни водени по Втората светска војна. Но, се разбира, тоа би одземало многу време и простор за што се одлучив да посочам само две за кои сметам дека се типични репрезенти на другите а во функција на ова истражување.

Првата, војната во Виетнам, претставува вооружен судир помеѓу две држави (Виетнам и САД) од кои едната е супериорна во однос на техничко-технолошките карактеристики на оружјето и опремата со кое располага. Меѓутоа, техничко-технолошката супремација нема да биде фактор доволен да се добие војната. Војната ќе ја изгуби далеку посилниот, што ќе каже дека постојат и други фактори кои определувачки влијаат врз вооружената борба па и војната во целост.

Втората, војната во Заливот, претставува евидентен пример на ефикасно користење на техничко-технолошка супремација на мултимационалните сили предводени од вооружените сили на САД, кои ја добија војната. Ова значи дека, техничко-технолошкиот фактор определувачки влијаел врз вооружената борба и војната во целост.

Врз основа на овие две премиси може да се заклучи дека техничко-технолошкиот фактор претставува еден од факторите кои можат определувачки да влијаат и врз крајниот исход на војната, доколку се почитува влијанието и на други фактори. Ќе издвојам само дел од нив, на пример факторот простор. Во Виетнамската војна, просторот им беше сојузник на вооружените сили на Виетнам, а во војната во Заливот на мултинационалните сили. Всушност, Виетнамците правилно го проценија влијанието на факторот простор и врз основа на тие проценки, го подготвија и просторот,

²³⁸ Naucna delatnost i odbrana, GRO "Kultura", Beograd, 1990, str. 16.

така и организациски ги приспособија и вооружените сили. Да се потсетиме, секој простор има природни карактеристики кои поволно или неповолно се одразуваат на борбените ефективи на родовите и видовите. Останува можноста и умешноста која страна поадекватно ќе ги искористи. Исто така, како мошне значаен се издвојува и факторот воена доктрина и адекватна воена стратегија. Се покажа како голема неповолност изборот на дефанзивна воена доктрина и статична стратегија која ја примени ирачката страна. И обратно, еластичната доктрина (доктрина прилагодена на условите и примена на можностите) и офанзивна стратегија во која доминантна улога и место има воздухопловната компонента, се покажа како голема поволноста за мултинационалните сили. Како значајна ќе се издвои и неповолноста која произлезе од неусогласеноста на политичката и воената стратегија на Ирак. Како посебно значајно се издвојува негативното влијание кое произлегува од неусогласеноста на политичката и воената стратегија. Целокупната стратегија на Ирак беше насочена офанзивно, за овладување туѓи простори-кон Иран, Сирија, Израел и арапските земји во Заливот. За таа цел, за офанзивни дејствувања беше организациски, формациски, материјално и образовно оспособувана и Ирачката војска, која, кога се најде во услови да се брани, не беше во состојба да ја изврши својата задача. Човечкиот фактор, со неговиот квантитет и квалитет доби во војната една нова димензија со нагласена потреба на квалитетните карактеристики од кои се издвојува потребата за максимална подготвеност, обученост и висок морал. Последното како да не потсетува на Наполеоновите зборови дека три четвртини од победите во војните се дело на високиот борбен морал. И како мошне значајно се издвојува однесувањето на ООН која ја осуди агресијата на Ирак, изврши изолација и беше покровител на воена активност со цел да се надмине настанатиот конфликт во Заливот.

Сите овие фактори, вклучувајќи го и економскиот, се мошне значајни за воената организација и начинот на употреба на силите и средствата на завојуваните страни. Почитувањето на влијанието на сите нив овозможува постигнување на оптимални резултати и обратно непочитувањето на влијанието на само еден од нив може мошне лошо да се одрази врз вооружената борба а непочитувањето на повеќето и врз војната во целост. Инаку, тешко може или дали воопшто може да се објасни поразот на САД во Виетнам и на Ирак во Заливската војна. Ова, особено се однесува

на брзиот пораз на ирачката армија која важеше за една од регионалните сили, која придаваше големо значење кон својата моќ. Имено, непосредно пред судирот со мултинационалните сили на располагање имаше еден милион војници, околу 700 авиони, меѓу кои 30 МИГ-29, 500 хеликоптери, 800 лансери за ракети за ПВО и 400 топови за ПВО, систем на ВОИН со околу 300 радарско-набљудувачки станици, околу 5500 тенкови, 35 бродови, оперативно-стратегиски ракети од типот SCUD, хемиско и други типови на оружје и опрема²³⁹, производ на современите достигнувања на Втората индустриска револуција.

Споредбите со бројната состојба, оружјето и опремата на големите сили во тој период па и денес²⁴⁰, укажуваат на респективен квантитет и квалитет на ирачките вооружени сили, дури Ирачаните имаа предност во жива сила и тенкови и во однос на мултинационалните сили, што не беше доволно да се добие војната. Мултинационалните сили војната ја добија со контингент на сили кои броеја околу 670.000 војници, 3500 авиони и хеликоптери, 3900 тенкови, 140 бродови и друго оружје и опрема, производ на Третата индустриска револуција. Ова, укажува дека поред квалитативната е остварена и квантитативна предност во одредени делови на воената организација, посебно на военото воздухопловство. Се покажа дека воздухопловната компонента во определени услови има значителни предности во однос на КОВ, посебно кога обезбедила превласт во воздухот и кога располага со современа техника, опрема и оружје како што беше случајот со ВВ на САД. И не само во ВВ, туку присутно е сознанието дека воопшто, во Заливската војна беше употребено најсовремено конвенционално оружје и опрема. Како што веќе напоменавме станува збор за оружје и опрема, производ на Третата индустриска револуција во чии средиште се супер технологиите-космичката, нуклеарната, роботиката, информатиката, биотехнологијата, микроелектрониката и др. Ќе издвојам само дел од оружјето и опремата за која сметам дека е репрезентативен, а во кој спаѓаат најновиот тактички авион Ф-117 А, изработен според стелт технологијата, Е-8-ј старс вид на AWACS, ловецот-бомбардер F/A-18, јуришникот со вертикално слетување AV-8B и безпилотното летало Ploegher, беа прв пат испитани во воени услови, АН-64А најсовремен хеликоптер за противоклопна борба, AGM-84 Slam ракета воздух-земја со

²³⁹ The Military Balance 1990-1991.

²⁴⁰ The Military Balance 1992-1993 и The Military Balance 1994-1995.

термовизиско-телевизиско-ласерски систем на водење, прв пат употребена во Заливската војна, Alarm противрадарска ракета, прв пат употребена, Tomahawk крстаречка ракета масовно употребувана во Заливската војна и денес се усовршува, Patriot најсовремен ракетен систем за ПВО, најскап, но и најефикасен, за прв пат беше употребен за уништување на ракетите земја-земја Al-Abas и Al-Husein, сателитите, Lakros, Magnum и др. интензивно експлоатирани, масовно беше користена електронската опрема и компјутерите од последната генерација. Како значајно ќе се истакне и користењето на керамичките материјали за заштита на хеликоптерите и оклопните борбени средства од средствата за противоклопна борба и противвоздушна одбрана.

Поради севе ова, војната во Заливот ќе го добие епитетот на “компјутерска војна” или пак “електронска војна”, често пати се среќава и како “технолошка војна”, што сосема јасно укажува на зголемените тензии на влијанието на техничко-технолошкиот фактор во воената сфера, посебно врз вооружените сили како основни сили со кои се води војната. Војната ќе го намали значењето на класното поимање на односот на силите и ќе отвори простор за воспоставување на нови односи во чие средиште се квантитативно-квалитативните предности на ВВ и односот средство-противсредство. Ќе ја истакне потребата од формирање на постојан, оспособен, најмодерно опремен и професионален состав на вооружената сила. Исто така, ќе ја наметне потребата од формирање на тактички единици од здружен состав-бригади, способни за самостално и долговремено опстојување и извршување на борбените задачи. Ова особено е значајно поради честите прекини во раководењето, неопходна авио и артилериско-ракетна поддршка.

Војната во Заливот го отвори прашањето за преиспитувањето на ефикасноста на родот за врски, родот инжењерија и системот за ПВО, кои, користат техника, борбени средства и опрема производ на технологијата од Втората индустриска револуција. Ова се разбира во услови кога за противник ја има техниката и оружјето од супертехнологиите. Имено, ирачкиот систем за ПВО се покажа мошне неефикасен, ова посебно се однесува на ракетните системи за ПВО кои беа ефикасно попречувани. Истото се однесува и на средствата за одржување на врски и системот на пречки кој беше ефикасно совладан од страна на мултинационалните сили. И во оваа војна се потврдија мноштвото на слабости кои произлегуваат од неусогласеноста на

политичката и воената стратегија и слабостите кои произлегуваат од статичноста на вооружените сили. Покрај новите оружја и опрема што беа употребени во војната, како значајно ќе се издвои и масовното и синхронизирано дејство на силите за противелектронска борба, и нивната ефикасност и голем придонес во реализацијата на основната замисла на мултинационалните сили. Новата техника и технологија ќе овозможат и успешни дејства ноќе, што не беше случај во изминатите војни. На оваа новина и поволност, во иднина мора да сметаат сите оние земји кои за противник ќе имаат сили од типот на ВС на САД.

Војната во Заливот сосема јасно ја истакна потребата и значајноста на ефектите од преземените мерки за противовоздушна заштита кај двете страни. Ова, особено е значајно и за нашата земја бидејќи тоа во голема мера може да ги намали последиците на дејствата од воздухот.

Влијанието на војната ќе биде толкаво што голем број земји, НАТО алијансата и земјите членки, посебно секоја ќе најават реорганизација на вооружените сили. Со реорганизацијата ќе започнат веднаш по војната²⁴¹, а трае

и денес. Како значајна се издвојува општата констатација дека намалувањето на човечката сила резултира со подобрување на квалитетот на оружјето и опремата. Од посебните ја издвојуваме изјавата на Белгија и Холандија дека планираат поврзување на морнариците и решението на владата на Велика Британија да не се намалува борбената моќ во услови кога и понатаму се планира намалување на Армијата²⁴².

Анализата на состојбите во воената организација кај соседите во периодот по војната во Заливот укажува на нивната будност во следењето на современиот тренд на развој на воената организација и согласно можностите и плановите, преземање мерки и активности за фаќање чекор со тој тренд. Од аспект на модернизацијата на вооружените сили во најповолна ситуација е Грција, која воедно е и членка на НАТО алијансата и е во состојба да издвојува 20.715 УС долари по војник. Според пресметката која е направена користејќи ги расположивите податоци од Military Balance 1994-1995, СРЈ издвоила 1970 УС долари по војник, Бугарија 6142 и Албанија 1308 долари по војник. Покрај ова, Грција како членка на НАТО алијансата ја има поволноста и

²⁴¹ The Military Balance 1992-1993, p. 29-36.

²⁴² Military Balance 1994-1995, p. 37-40.

привилегијата да добива помош во оружје и опрема според НАТО програмата²⁴³. Тоа ќе каже дека и перспективите за следење на современиот тренд на модернизацијата на вооружените сили се најголеми кај Грција. Ова дотолку повеќе, бидејќи и затекнатото ниво на квантитет и квалитет на оружје и опрема е со одредени предности во однос на СРЈ и Бугарија, а многу поголеми во однос на Албанија²⁴⁴.

Согледувајќи ги доблестите на воената организираност и следејќи го современиот тренд на развој на воената организација соседите, секој посебно, ќе преземат повеќе мерки и активности. СРЈ, поради војната во Босна и Херцеговина и односот на меѓународната заедница кон неа се наоѓа во положба зголемено намалување на економската моќ, а со тоа и можноста за модернизација на армијата се намалува, Бугарија, во почетокот на промените изрази желба за приклучување кон НАТО, но откако не ја доби очекуваната помош од Запад, се чувствува влијание на силни политички субјекти за повторно приклучување кон Исток. Ова, комбинирано со тешката економска состојба го отежнува процентот на реорганизацијата и модернизацијата на армијата, која веќе изврши незнатни намалувања на човечката сила. И Албанија, дека сериозно ја сфати потребата од реорганизацијата на вооружената сила го покажа со донесување на посебен закон за реорганизација на албанската армија за чие вооружување и опрема директно се ангажирани САД, Турција и некои исламски земји, а за обука професионални војници од Америка.

Доколку се направи споредба со реорганизацијата на НАТО земјите, кај соседите, вклучувајќи ја и Грција бидејќи е членка на НАТО, се забележува дека во однос на бројната состојба на армиите не само што нема осетно намалување, туку кај Грците нема никакви промени, кај Албанија има зголемување за 33.000 војници. Од оружјето и опремата кај соседните Грција, Бугарија и СРЈ преовладува технологијата и техниката од Втората индустриска револуција²⁴⁵.

Војната во Заливот, реорганизацијата на НАТО земјите и следењето на состојбата на вооружените сили на соседите, претставуваат солидна

²⁴³ Military Balance 1994-1995, p. 38.

²⁴⁴ Направи споредба на податоците од Military Balance 1994-1995 p. 52, 79, 84 и 105.

²⁴⁵ Поопширно за оружјето и опремата на соседите од Military Balance 1994-1995, p. 52, 79, 84, и 105-106.

искуствена база која ќе се има предвид при изградбата на Армијата на Република Македонија.

При тоа, поаѓајќи од веќе утврденото сознание дека секоја војна има свои специфичности и не може како готов модел да се проектира на други земји. Ова, дотолку повеќе бидејќи би се разликувале, условите, силите и влијанието на факторите кои ја детерминираат. Но, факт е дека војната во Заливот го покренала механизмот на реорганизација на вооружените сили на многу земји и пред сè НАТО членките. Тоа и за нас претставува значаен импулс согласно можностите и потребите, корисните сознанија да ги вградиме во организациската структура на АРМ. Во оваа смисла се издвојува како значајно за нас изградбата на МИНИМУМ ПРОФЕСИОНАЛЕН, ПОСТОЈАН СОВРЕМЕНО ОПРЕМЕН И ОСПОСОБЕН СОСТАВ НА ВООРУЖЕНАТА СИЛА НАЈМОДЕРНО ОРГАНИЗИРАН И ПОДВИЖЕН.

Техничко-технолошкиот фактор определувачки влијае врз бројната состојба и типот на воената организација. Комплексноста, ефикасноста и цената на чинење на техниката и борбените системи бараат и овозможуваат минимален број вооружена сила, но, кој ќе биде постојан и професионален. Бројната состојба на вооружените сили е условена и од демографскиот фактор, но во секој случај многу поповолна варијанта е кога се бара од него минимумот, отколку кога би се барало максимум на човечка сила. Во нашиот случај, кога се работи за минимум вооружена сила, постојат и поголеми можности да се обезбеди поголем квалитет. Комплексноста на сложената техника и борбените системи бараат и зголемена одговорност и врвна обученост на послугите, што тешко може да се постигне со резервни воени обврзници. Тоа, ја наметнува потребата од постојан и професионален состав на вооружената сила. На оваа се надоврзува потребата од современа организираност и подвижност. Под современа организираност подразбираме организациска структура на Армијата која ќе ги почитува критериумите на СФЕ договорот, организациската структура на државите членки на НАТО и влијанието на повеќе интерни фактори кои определувачки влијаат врз неа. За некои од нив веќе стана збор, за другите поопстојно во делот за воената доктрина. Во рамките на организациско-формациската структура на единиците се издвојува потребата од формирање на тактички единици, бригади од здружен состав, способни за самостојно извршување на борбените задачи.

Сознанијата од војната во Заливот се токму на оваа релација која е особено значајна за земјите кои се инфериорни од техничко-технолошки аспект во однос на оружјето и опремата на претпоставениот агресор.

Како значајно за нас се издвојува и сознанието дека најсоодветен начин на спротивставување на современите нападни средства во услови кога не се располага со исто такво средство е изнаоѓање односно, обезбедување на ефикасно одбранбено против средство. На пример, на борбениот авион кога ќе му се спротивставиме со борбен авион, се разбира со слични техничко-технолошки и борбени карактеристики, тогаш сме изнашле најповолно решение на проблемот. Доколку не сме во состојба тоа да го обезбедиме одиме на друго, понеповолно решение, кое се сведува на организирање систем на ПВО со артилериско-ракетни средства. При ова, водејќи строго сметка за ефикасноста на системот во услови на масовно попречување. Кон ова како неминовно се надоврзува обезбедувањето на максимум одбранбени, најсовремени средства за идентификација на противничките сили и средства. Ова е мошне значајно, согласно потребата за навремено откривање на опасностите кои доаѓаат од противничкиот простор и преземање соодветни мерки и активности за правовремено спротивставување и заштита на сопствените сили, објекти и материјални добра.

Следењето на современиот тренд на развој на оружјето и опремата претсавува комплексен проблем со кој се соочуваат и далеку побогати земји од нашата. Ова, дотолку повеќе бидејќи за следењето е потребно покрај економската моќ и силна техничко-технолошка база. Но, како и да е секоја од земјите настојува што е можно повеќе да го следи тој тренд и да обезбеди услови за што помирен развој. Некои од нив проблемот го надминуваат со членувањето во НАТО алијансата. На пример, Турција и Грција секоја година добиваат значителна планирана помош. Грција е една од ретките земји во светот на која во услови на рестриктивна одбранбена политика на САД ѝ се одобрува таканаречена безбедносна помош²⁴⁶. Така, се случува одредена група земји да обезбедат повисоко техничко-технолошко рамниште на вооружените сили од економската моќ и техничко-технолошката база со која располагаат. Како инструмент за проверка може да послужи проверката на оружјето и опремата со која располагаат вооружените сили и

²⁴⁶ FY 1995 Budget Request, Military Balance 1994-1995, p. 20 i 21.

висината на воените трошоци по војник. На пример, Турција со 8932 УС долари по војник и Грција со 20.715 УС долари по војник²⁴⁷, се со најмала стапка на издвоени воени трошоци за модернизација на вооружените сили во рамките на земјите членки на НАТО алијансата, според податоците од Military Balance 1994-1995. За споредба ќе истакнам дека ваквата состојба трае подолг временски период²⁴⁸, во кој останатите членки на НАТО издвојуваат далеку поголема сума на долари по глава на војник. Според податоците на истиот извор пресметавме дека Белгија потрошила 46.031 долар по војник, Данска 92.150 УС долари по војник и САД 167.300 УС долари по војник.

За да сликата биде јасна ќе истакнам дека споредбата на трошоците по војник на релација Грција-СРЈ, Албанија и Бугарија покажува²⁴⁹ дека Грција издвојува многу повеќе од другите соседи на Република Македонија.

Од сето ова, очигледни се предностите и привилегиите на земјите членки на НАТО алијансата, што ќе каже дека е правилен изборот на нашата држава за зачленување во оваа организација. Но, членство посакуваат и бараат и многу други држави, кои како и нашата држава за да ги остварат своите замисли ќе треба најнапред да ги задоволат строгите критериуми на Организацијата. А до тогаш, Републиката согласно потребите, оценките за загрозеноста и можностите треба да создава услови за прием во НАТО алијансата и истовремено да гради вооружена сила посебно да ги остварува своите основни функции.

6.3. ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ ОПШТЕСТВЕНИОТ БРУТО ПРОИЗВОД И ВОЕНИОТ БУЏЕТ

Во Табела - 17 прикажани се податоци за општествениот бруто производ и воениот буџет на повеќето земји, членки на НАТО и соседите на Република Македонија. Врз основа на тие податоци и извршената корелациона и регресивна анализа пресметани се коефициентите на корелација и добиени се регресивните равенки за зависност помеѓу општествениот бруто производ и воениот буџет.

²⁴⁷ Види Табела - 16.

²⁴⁸ Анализирани се последните десет години, според податоците на Military Balance, и наши пресметки за одредени години.

²⁴⁹ Види Табела - 16 за соседите.

Од добиените резултати на корелационата анализа се воочува дека помеѓу општествениот бруто производ и воениот буџет кај земјите членки на Алијансата постои линеарна корелациона врска и висок степен на слагање на променливите бидејќи коефициентот на корелација е блиску до 1, поточно $r=0,908$.

За разлика од земјите членки на Алијансата, кај соседите на Република Македонија, вклучувајќи ја и Грција која е членка на Алијансата, се доби мошне мал коефициент на корелација $r=0,3025$, што претставува индикатор на слаба врска помеѓу променливите.

Од добиените регресивни равенки се пресмета новиот број на воениот буџет (ВБ) и одреди отстапувањето во проценти, за земјите членки на Алијансата прикажани во Табела - 17. Всушност, регресивната равенка, $ВБ=109,665+0,02017ХОБП$ е математички израз на правата-линија на регресија²⁵⁰, која најдобро ја претставува стохастичката зависност и просечното сложување на варијациите на општествениот бруто производ и воениот буџет.

Од дијаграмот на растуреност²⁵¹, се воочува дека постојат помали, но и поголеми отстапувања во позитивна и негативна насока, што укажува на постоење на други фактори кои исполнуваат соодветно влијание врз формирањето на воениот буџет.

Од аспект на ова истражување е мошне значајно добивањето на регресивната равенка за земјите членки на Алијансата, која ќе овозможи определување на воениот буџет на Република Македонија, само, ако се користи општествениот бруто производ. Така, доколку општествениот бруто производ на Република Македонија изнесува 1.900 милиони долари, тогаш според регресивната равенка $ВБ=109,665+0,02017ХОБП$ ќе се добие ВБ од 148 милиони УС долари.

6.3.1. ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ ВОЕНИОТ БУЏЕТ И ИЗДВОЈУВАЊАТА ПО ВОЈНИК

Издвојувањата по војник претставува значајна ставка која го презентира техничко-технолошкиот сегмент на воената организација. Во таа

²⁵⁰ Види: слика 10.

²⁵¹ Исто.

смисла направен е напор да се определи релацијата помеѓу воениот буџет и издвојувањата по војник кај земјите членки на НАТО, прикажани во Табела - 17.

Определувањето на зависноста помеѓу воениот буџет и издвојувањето по војник се утврди со истите математички постапки како и во претходниот случај. При тоа, се утврди степенот на корелација и пресмета регресиивната равенка. Бидејќи, правецот и големината на релација воен буџет издвојување по војник во рамките на земјите членки на Алијансата дадени во погоре посочената Табела изнесува $r=0,515$, постапката, односно натамошната анализа е прекината. Ова, од причини што кога коефициентот на корелација изнесува околу 0.5 во позитивен правец, тогаш станува збор за индикатор на слаба врска.

7. СОЦИО-СТРАТИФИКАЦИСКИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ЗАЕДНИЦАТА ЗНАЧАЈНИ ЗА ИЗГРАДБАТА И ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА АРМИЈАТА

Издвојувањето на социо-стратификациските карактеристики на заедницата како посебен фактор значаен за изградбата и организацијата на армијата, претставува напор со цел да се укаже на некои поволности и неповолности кои можат да произлезат од почитувањето, односно непочитувањето на влијанието на овој фактор. Издвоени се, само дел од корпусот на социо-стратификациските карактеристики на заедницата, за кои се смета дека имаат значајно влијание во текот на изградбата на Армијата.

7.1. ЕТНИЧКИТЕ ОДНОСИ

Етничките односи имаат допирни точки со делот од дисертацијата во кој се анализирани просторно-популациските карактеристики на Републиката. Овој пат ќе се направи напор да се продлабочат сознанијата за популацијата на Македонија, со посебен осврт на етничките односи, од аспект значаен за изградбата на Армијата.

Во таа смисла значајно место заземаат историските и актуелните сознанија и потреби. Имено, општо е сознанието дека, уште од најстари времиња среќаваме обиди за создавање на хомогени држави и војски со хомогена етничка структура. Денес, состојбите се видно изменети. Од една страна присутна е тенденцијата за создавање на мултиетнички-мултинационални армии, посебно во државите со бројно мултиетничко население, каде што граѓаните повеќе се идентификуваат со припадноста на државата, а потоа со припадноста на етносот, пример: Америка, Канада, Австралија и некои европски земји, каде луѓето во прв ред се чувствуваат како Американци, Канаѓани, Австралијанци, а во поново време и Европјани, а помалку по етносот, религијата, или од дамнешното регионално-географско потекло, а од друга страна присутна е стратегијата и политиката за создавање што е можно повеќе етнички чисти држави. Ова, особено доаѓа до израз во услови на заострени односи и конфликтни ситуации кај државите со хетерогенетички состав. На пример, како што беше СФРЈ и другите држави од бившниот социјалистички систем.

Познато е дека, економската криза доведе до општа криза и конфликтна состојба која ескалираше со вооружен судир. Во судирот веднаш дојдоа до израз етничките посебности на сојузната држава. Диференцирање настана и во сојузната армија. Имено, со отпочнувањето на меѓурепубличките и меѓуетничките судири, старешините и војниците на ЈНА некои веднаш, а некои покасно почнаа да се групираат на национална основа и да се приклучуваат кон армиите што се создаваа во своите републики, делејќи се на национална основа. Мултиетничката ЈНА, не можеше да биде мотив за еднонационални-српски интереси, во таквите услови мултиетничкиот распад на ЈНА и нејзина преобразба во Српско-Црногорска војска беше неминовен, со што поскоро и дојде.

Југословенскиот конфликт прерасна во судир во кој завојуваните страни, секоја посебно и секоја за себе направија обид за етничко чистење и создавање на етнички чисти територии. Ова, особено се почувствува во Босна и Херцеговина, каде, Србите од една, Муслиманите од друга и Хрватите од трета страна вршеа етничко чистење на сметка на другите. Доколку се направи компарација на статистичките показатели во врска со етничката припадност, ќе се утврди дека Босна и Херцеговина со 1.905.000 Муслимани, 1.364.000 Срби, 752.000 Хрвати, 240.000 Југословени и 130.000 национални и други малцинства, во однос на Словенија во која само 12.1% од вкупното население отпаѓа на националните и другите малцинства, во однос на Хрватска во која 20% отпаѓа на национални и други малцинства и во Србија каде 34,5% отпаѓа на национални и други малцинства, преставува мулти етничка држава²⁵².

Токму овој факт, укажува сосема јасно на комплексноста на феноменот етницитет и потребата од сериозен приод на државата-те во разрешувањето на можните последици до кои може да дојде доколку правовремено не се реагира и не се создаваат услови за надминување на постоечките проблеми на оваа релација.

На комплексноста на феноменот на етничките односи укажуваат мноштво на анализи²⁵³, во кои се предочува опасноста од постоечките и по-

²⁵² Brunner G. Minority Problems and Policies in East-Central and South East Europe, Universitat zu Koln, 1992. (mimeo).

²⁵³ Cynthia Enloe, Policija vojska i etnicitet, Globus, Zagreb, str.17-31; Medjunarodni problemi, IMPP, MP. God. XLV, Br. 1-2, Januar-Jun, Beograd 1993, str. 44-54.

тенцијални етнички конфликти во глобални рамки и посебно на Балканскиот полуостров.

Согледувајќи ја сериозноста на овој феномен претседателот на Република Македонија Киро Глигоров во пристапниот говор, одржан по повод положувањето свечена обврска пред Собранието на Република Македонија ќе каже: "во развојот на меѓунационалните односи е едно од најважните прашања за нашата земја. Во изминатиов период се покажа дека политиката на равноправност, на разбирање и толеранција е ефикасна претпоставка за нашата внатрешна стабилност. Се покажа дека најголемото мнозинство граѓани на Република Македонија, независно од нивната етничка и верска припадност, се определени за мир и соживот, за развој на меѓунационалните односи врз сопствена традиција и меѓународни норми.

Но, и во оваа сфера ние објективно сме соочени со значајни прашања.

Се создава реално политичко тло да започне решавањето на проблемите кои постојат во оваа сфера²⁵⁴ .

Од сето ова, јасно може да се воочи односот и рангот на меѓунационалните односи, постоењето и проблеми во оваа сфера и ефикасноста на политиката на рамноправност, разбирање и толеранција во надминување на меѓунационалните проблеми. Почитувањето на меѓународните норми го дополнува спектарот на елементи значајни за решавање на меѓунационалните проблеми.

Мултиетничките проблеми на Балканот, Централна и Источна Европа се многу посложени од следниве причини:

- прво, демократско-граѓанските слободи и права уште не заживеале поради што се присутни старите недоверби од минатото и неспособноста на етносите да гледаат во иднината со рационалност и придобивките што ги нуди меѓуетничкиот соживот без оглед на народноста, религијата и др.

- второ, -етносите на Балканот и Средна и Источна Европа се групирани и претставуваат хомогена целина во рамките на државата, а најчесто се наслонети на границата на соседната држава од ист национален состав, пример: Албанците во Македонија се наслонети кон РА и СРЈ. Албанците од Косово се наслонети кон РА и Албанската националност во Р.Македонија, Србите во Босна се наслонети кон СРЈ, а слично беше и со Србите во Хрват-

²⁵⁴ Глигоров К. Пристапен говор по повод положувањето свечена заклетва пред Собранието на Република Македонија, Скопје, 19.11.1994, стр: 36, 37, 38, 39 и 40.

ска, Унгарците во Војводина се наслонети кон Унгарија, како што се и Унгарците во Романија, Унгарците во Словачка се наслонети кон Унгарија, Украинците во Полска се наслонети кон Украина, Грците од Европа се наслонети кон Грција, Турците од Грција и Бугарија се наслонети кон Турција, како и Македонците во Бугарија, Грција и Албанија што се наслонети кон РМ. Сите овие етноси-Националности во поголема или помала мерка се чувствуваат и како припадници-државјани на соседните држави што може да биде многу деликатно а понекогаш и опасно.

- трето, -по правило на Балканот и во Средна и Источна Европа, каде што има национални малцинства во една или повеќе соседни држави, односите помеѓу државите се оптоварено со негативни тензии, територијални аспирации, мешање во внатрешните односи на соседните држави, непризнавање на малцинските права на етносот, непринципиелно ангажирање за правата на своето малцинство во соседните држави, поради што зачестено доаѓа до заладување на односите помеѓу државите па се до меѓуетнички судири, крвави војни сè до етнички чистења на просторите со сите негативни последици и човечки трагедии.

Овие и вакви проблеми, во некои европски држави се надминати и малцинствата во државата претставуваат културно и религиозно богатство и разновидност и мостови за соработка и добро однесување помеѓу државите, како на пример: Швајцарија во односот со Франција, Германија и Италија, Австрија и Италија помеѓу австриското малцинство во Тирол-Атице, односот на Белгија со Данска, Германија-Франција поради мешаното население во Рурско-Сарската област и други примери.

Од интерес за ова истражување е битно да се констатира дека оружената сила на една држава ќе биде поддржана од малцинствата во онаа мерка колку таа во своето дејствување за остварување на државните цели ќе ги извршува и ќе ги застапува легитимните интереси на малцинството, односно нема да се бори доколку во таа борба не се вклучени и интересите на дотичното малцинство. При тоа секогаш ќе има и екстремни случаи на изразување на националистички чувства, омраза врз основа на верска нетрпеливост, но тоа ќе бидат секогаш исклучителни случаи.

Реално е да се претпостави дека албанското малцинство во РМ би се борело за одбрана на државата доколку РМ би била загрозувана од СРЈ, РБ, РГ, а српското малцинство би се борело доколку РМ би била загрозувана од РА и

РБугарија. Овој однос за сега е реален за што треба постојано да се води сметка.

Граѓанскиот однос кон државната припадност, обично, се формира во демократските држави, државите со правна уреденост и на повисоко ниво на животен стандард за што треба сестрано да се залага и РМ.

Поради сето ова, Армијата на Република Македонија како државна институција пар - екселанс има обврска, значајно и континуирано внимание да му посветува на националностите, со цел да ги придобие и стави во функција на извршување на Уставните задачи. Ова, особено е значајно да се конституира во почетната фаза на изградбата на Армијата, но и да продолжи и во другите фази на изградба и развој, бидејќи довербата тешко се изградува а лесно се разградува. Во тој аспект се создаваат поволни и неповолни услови за одбранбената способност на земјата.

7.2. СЛОЕВИТОСТА И МОРАЛНАТА СВЕСТ

Социјалните раслојувања се битен белег на општеството во транзиција, во тој контекст и на нашето општество. Би рекле нормална појава, бидејќи, станува збор за менување на основата која е темел на изградбата на новиот општествено-политичкиот и општествено-економскиот систем. Меѓутоа, како мошне значајна карактеристика на општеството во транзиција е појавата на таканаречената состојба на аномија. Се создава вакум простор кога фактички стариот систем на вредности е анулиран а новиот е сеуште неизграден. Во ваква состојба се јавуваат мноштво на девијации со неповолни конотации за развојот на општеството. Доколку девијациите се поголеми и поинтензивни дотолку општеството сè повеќе ќе му се приближува на олигархискиот систем во кој егзистираат само два слоја на граѓани-богати и сиромашни. Обратно, доколку во транзицијата на општеството се создадат услови за формирање на средниот слој на граѓани, тогаш сè повеќе ќе се стеснува кругот на девијациите и се отвара пат за изградба на современо граѓанско општество.

Република Македонија како земја во транзиција се наоѓа во мошне деликатна ситуација, се диференцираат два слоја на граѓани од кои едниот го чинат мал број богати а другиот најголемиот, го чинат сиромашни граѓани. Третиот слој кој формално постои сè повеќе се раслојува. Мал дел од нив,

предимно кои се искачиле на државно-политички функции и раководни места во стопанството и општествените дејности, се стекнаа со значително богатство и го формираа слојот на богатите, а од другиот, најбројниот дел се повеќе осиромашува. Условно среќаваме и други поделби²⁵⁵, кои во суштина не се разликуваат.

Причините за ваквото би рекле неповолно раслојување се од надворешна и внатрешна природа и влијание. Меѓу нив како позначајни се распаѓањето на единствениот југословенски пазар, неорганизираност на државата и власта, на собранието и каснењето во донесувањето на системските закони, задолжувањето во странство и долгот спрема девизните штедачи, непостоењето на платен промет, блокадите и ембаргото од СРЈ и Република Грција, апсурдното однесување на ЕУ, поради што е предизвикан колапсот на стопанството и големите девијации во процесот на трансформацијата на општествената во приватната сопственост. Како носители на девијантните појави во Републиката се јавуваат поединци, групи, помали и поголеми претпријатија, а според д-р Този Ѓоко и некои министри од владата, членови на Парламентот и челници на политички партии.

Републиката, повеќе години се соочува со голем број криминални дејствија и зголемена невработеност. Бројот на невработените до 30 април 1995 година ќе достигне 211.349 лица од кои, половината се неквалификувани.

Од аспект на раслојувањето е мошне значајно тоа што 7.563 лица од невработените имаат високо образование. Всушност, токму оваа категорија граѓани треба да се вклучат во таканаречениот среден слој. Доколку се случи, неповолниот тренд на економскиот развој да продолжи, доколку не се санираат битните девијантни појави во општеството и создадат услови за стопанска динамика ќе се успори формирањето на средната класа, а со тоа и концептот за современа граѓанска држава. Во услови кога средниот слој се бори за својата егзистенција, малку или воопшто не останува простор за експонирање на нејзината творечка енергија која го тера општеството напред.

Поради сето ова потребен е додатен напор и енергија која ќе го сопре негативниот тренд на транзицијата, ќе ги искористи заложбите и остварувањата на надворешната и внатрешната политика, ќе му се посвети на сто-

²⁵⁵ Този Ѓ. Политиката и моќта. НИО "Студентски збор". Скопје 1994. стр. 66.

панскиот развој и динамика со отварање на нови работни места и ангажирање на креативната и инвентивна работна сила.

Со тоа ќе се создадат услови за формирање на средниот слој и општество од современ граѓански тип, во кој средниот граѓански слој ќе претставува општествена рамнотежа и мост помеѓу погорниот и подолниот слој и ќе ги амортизира евентуалните противречности помеѓу нив. Спротивно, постои можност општеството да го зафати олигархијата која како систем поддржува формирање на две класи-богати и сиромашни.

Богатите се мошне малку, ги има и од интелигенцијата и пред сè од врвот на стопанскиот, полицискиот, политичкиот и воениот естаблишмент, сите други се во слојот на сиромашните. Типични примери на вакви општества имаше и сеуште има во Јужна Америка и Африка. И токму таму има најголема концентрација на државни удари и милитаризација на општеството и општествени немири.

Олигархиските системи се двополни системи во кои богатите размислуваат како повеќе да се збогатат а сиромашните размислуваат за својата егзистенција. Останува мошне малку или воопшто простор за општиот развој на општеството. Во тие услови војската и полицијата се во функција на остварувањето на интересите на богатите. Често пати се употребуваат и против сиромашните. Не постои цивилна контрола на војската која е исполитизирана и знае во одредени моменти, по насилан пат да ја преземе власта во свои раце.

Сознанието дека војската може да биде изманипулирана а и самата да манипулира со власта ќе ги наведе многу држави, па и нашата, нејзиниот статус и функција правно нормативно да ја регулира и ограничи. За нашата држава карактеристично е тоа што во ограничувањата се отиде најдалеку бидејќи војската е исклучително наменета за заштита од опасностите кои доаѓаат од надвор и го загрозуваат интегритетот и територијалната целовитост. Тука се отвараат повеќе прашања од кои веќе некои се образложени. Овој пат само ќе истакнам дека правно-нормативната регулатива сама посебе не може да го реши проблемот или проблемите кои се јавуваат помеѓу слојот на богатите и слојот на сиромашните граѓани во определени општества.

За војската е мошне значајно формирањето на средниот слој бидејќи можностите за нејзиното манипулирање на сметката на сиромашниот слој се намалуваат. И воопшто се намалуваат можностите за нејзино манипулирање. Со тоа таа станува вооружена сила на сите граѓани, мотивирани да ја попол-

нуваат и служат остварувајќи ги при тоа своите и интересите на пошироката заедница. Спротивно, и правно-нормативната регулатива ќе биде слаба брана за наталожувањето на спротивностите помеѓу слојот на богатите и слојот на сиромашните граѓани и настанување на конфликтни ситуации во кој може да биде употребена и војската. Со тоа конфликтот може да ескалира и да доведе до несогледиви општествени последици. Така, проблемите во олигархиските системи се наталожуваат а општествениот развој стагнира.

Сето ова, силно влијае врз определувањето на односот на граѓаните кон војската. Понатаму, од тука ќе произлезе и ефикасноста на војската и остварување на нејзината основна функција.

Војската како посебна државна институција, бара посебен третман и однос на општеството во целост и посебно од граѓаните. Нефункционирањето на само еден сегмент од оваа релација може да го доведе во прашање функционирањето на целиот систем, а со тоа и системот на одбраната во целост. Општествата во транзиција како што е и нашето бидејќи се преокупирани со мноштво на политички и економски проблеми многу малку време му посветуваат на изградбата на системот на воената организација и војската воопшто. Всушност, војската во Република Македонија, вклучувајќи ги и старешините ја делат судбината на повеќето граѓани на општеството во транзиција. Тоа со други зборови значи дека и старешините сè повеќе осиромашуваат и со тоа стануваат составен дел на сиромашниот слој. Во такви услови тие сè повеќе се преокупирани со егзистенцијални прашања, многу малку со прашања од одбранбената сфера. Со тоа се намалува борбената способност и моќ на спротивставување и може да има несогледиви последици по одбраната на земјата. Кон ова се приклучуваат и намалените можности за материјално издвојување за армијата, како и добивање регрути, кои произлегуваат од граѓанството. Од тука произлегува потребата за формирање на средниот слој на граѓани, во случајот мошне важен и за изградбата на армијата на Република Македонија.

Аномијата во која западна нашето општество мошне лошо влијае и врз свеста и уверувањето на граѓаните за потребите на вооружената сила и одбраната во целина. Местото и улогата на армијата е маргинализирана, а одбраната сведена на многу ниско рамниште. Во услови кога е обезвреден системот на вредности мошне е тешко да се појават и други релации. Се разбира дека постојат можности, но, додека најголемиот дел од граѓанството

е преокупиран со својата егзистенција, а мал дел со стекнување на поголемо богатство, ќе нема услови или тие ќе бидат мошне мали за остварување на позитивни влијанија. Ова значи дека, најпрво, треба да се создадат услови, пред се материјални, за да се надминат аномијата на општеството, да заживее системот на општествените вредности, да профункционира правната држава и да почне да се формира третиот таканаречен среден слој на граѓани. Тогаш, до израз ќе дојдат и другите елементи кои овозможуваат остварување на поинаков однос кон вооружените сили и кон одбраната во целост. Тука пред сè, се мисли на патриотизмот, свеста за потребата од одбранбено организирање и односот на големи сили и посебно САД кон одбраната и безбедноста на Републиката.

Патриотизмот како морална категорија го среќаваме низ целокупната историја на Македонскиот народ. Особено до израз доаѓал до услови на вооружено конфронтирање со освојувачите или агресорите. Борбата за слобода на македонскиот народ тие често пати ја плаќале со своите животи. Дека на тоа Македонците биле подготвени евидентно е од заклетвата: "слобода или смрт". Заветот за слободата и по цена на животот како нитка се провлекувал и успеал да опстои и во услови кога етничката целовитост на Македонија била разбиена со поделба на територијата помеѓу нејзините соседи по завршувањето на Втората балканска војна. Полна реафирмација ќе доживее за време на Втората светска војна кога македонскиот народ ќе застане на страна на антифашистичките сили и ќе го исполни заветот на претците за слободна Македонија која, по распаѓањето на СФРЈ ќе се конституира како самостојна и суверена држава.

Во свеста на македонскиот народ присуствувало и сознанието и потребата за одбранбено организирање и посебно формирање на постојана воена организација. Всушност, во долговековната борба за опстојување и слобода ќе го помине патот на одбранбеното организирање исполнет со сите облици и видови на спротиставување, почнувајќи од најелементарните и најпримитивните, оние на комитите, па завршувајќи на најсложените, на корпусите, подготвени и за фронтално спротиставување и водење на вооружена борба.

Денес, вниманието на македонската воена мисла е усредоточено кон следењето на современиот тренд и развој на воениот фактор и согласно на сопствените можности и потреби, барање оптимален начин за одбранбено

организирање на државата. Определбата за асоцирање во колективните системи на безбедност и посебно НАТО алијансата го затвори кругот на прашањата дали на Република Македонија ѝ е потребна одбрана. Веќе подолг временски период е сосема јасно дека земјите членки на Алијансата ја прифаќаат и извежбуваат коалиционата воена доктрина и скоро сите држави исцело или со мали исклучоци дел од своите вооружени сили ги потчинуваат на врховната команда на НАТО. Ова, би се однесувало и на нашата земја доколку стане членка на НАТО. А до тогаш таа покрај приспособувањето на своите сили и средства за побезболно влегување во Алијансата, потребно е да размислува за начинот на одбранбеното организирање и спротиставување во услови на загрозување на безбедноста на територијата од надвор и внатре.

И на крајот од овој дел сосема кусо ќе го издвојам мислењето во врска со значењето на функционирањето на општествените вредности за Армијата на Република Македонија. Имено, мошне значајно за јакнењето на војничкиот морал е функционирањето на системот на општествените вредности. Нефункционирањето на системот на општествените вредности неповолно влијае врз војничкиот морал, што е особено значајно во услови на војна.

Републиката, веќе подолг временски период се соочува со проблемот на нефункционирање на општествените вредности, со што се отвараат можности за нејзино ескалирање и зафаќање на виталните државни институции меѓу кои и на Армијата. Всушност, многу тешко е да се изолира Армијата од влијанието на појавите и процесите во услови на транзиција на општеството. Ова дотолку потешко бидејќи АРМ нема некој посебен третман како државна институција со посебно значење. Нејзините припадници, исцело, и војници и старешини и граѓански лица директно, како и повеќето граѓани на Републиката ги чувствуваат сите проблеми со кои се соочува државата. Ова е очигледно како во личните примања на старешините, граѓанските лица, така и во стандардот на војниците и состојбите со материјално-техничките средства, посебно со борбените средства. И годинава сме соочени со рестрикција на воениот буџет и опаѓање на стандардот на војската во целина.

Сето ова го намалува војничкиот морал и неповолно влијае врз одбранбената моќ на државата. Единствена светла точка се достигнувањата и односите со САД на воен план. Но и тоа ќе биде слаба брана доколку не про-

функционира системот на вредности доколку не се создадат услови за формирање на средниот слој, таа важна полуга која ќе го покрене тркалото на развојот на општеството, а со тоа и на Армијата како дел од него.

7.3. НАЧИНОТ И КВАЛИТЕТОТ НА ЖИВЕЕЊЕ ВО РЕПУБЛИКАТА

Соочени со комплексноста на феноменот економска криза во услови на транзиција, надлежните органи и институции во Републиката веќе пола деценија бараат начин како да ја надминат. Покрај очигледните резултати во другите домени од развојот на Републиката чија верификација ја има дадено и Меѓународниот монетарен фонд и други меѓународни институции кои систематски и темелно ја следат и анализираат економската (и не само економската) состојба во земјата, сепак има и сериозни проблеми кои бараат итно надминување. Во таа група, ќе издвојам само два: намалувањето на општествениот производ и зголемувањето на бројот на невработените. Имено, бројот на невработените континуирано ќе се зголемува достигнувајќи ја бројката од 221.345 лица во 1995 година, што претставува 25% од вкупното работоспособно население во Републиката, а општествениот производ и покрај планираниот пораст од страна на Владата, ќе забележи пад од 4 отсто. Доколку се повратиме назад за 5 години ќе утврдиме дека бруто општествениот производ бележи кумулиран пад од 50 отсто. Така, Републиката ќе достигне од 1.203 УСА долари бруто општествен производ по пазарни цени по жител во 1990 година²⁵⁶ до 685,6 САД долари во 1995 година.

Доколку се направи споредба на општествениот производ по глава на жител во глобални размери, се доаѓа до констатација дека Република Македонија се изедначува со најсиромашните земји во Африка, а сè повеќе се оддалечува од европските земји. За европските земји карактеристично е тоа што општествениот производ по глава на жител се движи од неколку илјади долари кај најсиромашните до преку дваесет илјади долари кај најбогатите.

За малите и неразвиени земји посебен проблем претставува мошне големиот дел на зафаќањата од општествениот производ за лична потрошувачка. Во Републиката, за лична потрошувачка се издвојува 50 отсто од

²⁵⁶ Статистички годишник на Република Македонија. Наведено дело, стр. 675.

општествениот производ. Тоа ја усложнува и онака тешката економска состојба и бара нови решенија со која истата ќе се надмине. Во таа смисла Вадата на Републиката пред крајот на 1995 година ќе поднесе предлог за намалување на Буџетот. Со ова јасно се дава до знаење дека сите институции ќе понесат дел од товарот на кризата и стабилизацијата на економијата.

Мошне е значајно за граѓаните на Републиката да почувствуваат дека државата, нејзините органи и институции активно се вклучени во надминувањето на кризната состојба во земјата и го делат товарот заедно со нив. Обратно, доколку, најширокиот најмногуброен слој на граѓани кој го формираат таканаречениот сиромашен слој, продолжат да осиромашуваат и притоа ја изгубат вербата во функционирањето на државата, мошне лесно може да дојде до социјални тензии и загрозување на политичко-безбедносната состојба во земјата. Ова, секако, мошне неповолно ќе влијае врз вкупната одбранбена моќ на државата. Односно ќе ја намали одбранбената способност и подготвеноста за вооружено спротивставување на евентуалниот противник во услови на агресија врз нашата земја.

Секоја земја, па и за нашата мошне е значајно поединецот да се идентификува со државата. Тоа се остварува во услови кога државата обезбедува обострано остварување на интересите. Да се обезбеди тоа потребна е стопанска динамика, отварање на нови работни места, обезбедување на поволни кредити и пред сè создавање на услови за странски инвестирања во земјата. Државата мора да води строго сметка за условите под кои се задолжува во странство, оттука се јавува потребата од дополнително напрегање и трошење на енергија да се привлечат странските инвеститори кои ќе вложуваат во земјата заради остварување на профит, но, со тоа ќе се отворат нови работни места нови погони за производство и нема да има камати и кредити кои ќе треба да се враќаат.

Така ќе се создадат предуслови за надминување на економската криза и подобрување на начинот и квалитетот на живеењето. Се разбира за тоа е потребен реален и објективен план и програма која ќе го почитува влијанието на факторите кои го детерминираат економскиот развој на земјата. Во услови кога го има планот и програмата и кога доаѓа до отстапувања, како што беше случајот со планираниот пораст на општествениот производ, во нашата земја, тогаш, е мошне значајна веднаш да се реагира заради создавање

услови за надминување на погрешните проценки. Ова, дотолку повеќе бидејќи голем дел од граѓаните се доведени до работ на егзистенцијата и создадена е критична маса која може незадоволството од тешкиот начин на живеење да го изрази масовно и на јавен начин со изрази на негодување.

Ескалирањето на социјалните тензии во земјата, можат да претставуваат значаен сигнал за екстремниот национален облик на националностите да ги засили барањата за реални или нереални права кои уште повеќе ќе ја усложнат ситуацијата во земјата со можност и за нејзино надворешно загрозување кое би уследило по повик од внатре за вооружена интервенција од надвор. Во такви услови конфликтот би се интернационализирал, а секој од соседите ќе настојува најнапред, директно да се инволвира во судирот "штитејќи" ги своите интереси во Македонија.

Начинот и квалитетот на живеење може да се анализира и од други аспекти и со повеќе параметри. Но, факт е дека и со напоменатите за кои може да се каже дека се елементарни ќе биде доволно да се констатира дека станува збор за елемент на социо-стратификациските карактеристики на Заедницата значаен за вкупната безбедносна состојба во земјата. Во таа смисла, таа има значење и за одбранбената способност на државата и посебно за вооружените сили кои можат да се најдат во различни улоги. Имено, вооружените сили можат да ја делат судбината на сите граѓани во сите услови на изградба на општеството, што претставува поволна варијанта, но, вооружените сили како посебна државна институција, во услови кога би се формирале само два слоја на граѓани можат да бидат ставени во функција на остварувањето на интересите на богатиот слој на граѓани. Во тој аспект, можат да бидат наменети за одбрана од вооружено загрозување од надвор, но и за спречување на конфликтните состојби во земјата. Односно, вооружените сили можат да бидат употребени против сопствените граѓани.

Свесни за последиците до кои може да дијде доколку Армијата се употреби против граѓаните, дел од државите, меѓу кои е и нашата, ја ограничуваат улогата и задачите на Армијата само на заштита на независноста и територијалната целокупност на државата. Меѓутоа, секое ограничување па и ова на Армијата на Република Македонија има свои слабости. Се поставува прашање дали во услови на загрозување на безбедноста на Републиката од внатрешни сили, кои се во спрега со надворешни, заради остварување на големодржавни амбиции на некоја од соседните земји, државата и граѓаните

треба да бидат лишени од можноста за употреба на своите вооружени сили. Се разбира дека не треба да се лишат од употребата на оваа посебна сила. Но, тоа се само мои, и не само мои сознанија и укажувања.

Врз основа на сето ова ќе се издвои сознанието дека овој елемент од социо - стратификациските карактеристики на Заедницата има влијание врз изградбата на вооружените сили на Републиката, но тоа не е определувачко за детерминирање на нејзината организација.

8. ИЗГРАДЕНОСТА НА ВОЕНАТА ДОКТРИНА ОСНОВА ЗА ИЗГРАДБА И ОРГАНИЗАЦИЈА НА АРМИЈАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

8.1. ЗА ПОИМОТ И СОДРЖИНАТА НА ДОКТРИНИТЕ

Поимот доктрина на латински (*doctrina*) значи ученост, наука, учење за нешто изложено како систем. Во поширока смисла доктрината претставува систем на средени и научно втемелени сознанија, ставови и принципи за некое подрачје на општествена дејност, со кои се дава основен правец за решавање на круцијалните прашања во таа област. Секоја наука има своја доктрина-учење.

Како термини со кои се користат воените теоретичари ги среќаваме: национална доктрина, одбранбена доктрина, доктрина на општонародна одбрана, коалициона доктрина, војнена доктрина, воена доктрина и др.

Согласно на применливоста, се чини најпогодна е поделбата на војнена и воена доктрина.

Под поимот Војнена доктрина се подразбира систем на усвоени, повеќе или помалку научно втемелени сознанија, ставови и погледи на државата за круцијалните прашања на подготовките на земјата за војна и водењето на војната.

Станува збор за комплексно учење на државата или коалицијата кога треба да се даде одговор на прашањата: од кого и од што треба да се брани и заштитува, кои сили и средства во одбраната да се анализираат, кои и какви облици и отпор да се применат и како истите да се остварат. За Република Македонија мошне значајно е завземањето став по прашањето за спречување на агресијата (превентивна дипломатија), како и ставот за одбрана и заштита од други облици на загрозување од позиција на сила.

Војнената доктрина претставува основа за преземање практични мерки за подготовка на земјата и одбранбените сили за војна, водење на војнени дејства, разработка на воената теорија и изградба на воената доктрина.

Под поимот воена доктрина се подразбира систем на усвоени мисли, ставови и сознанија за организацијата, подготовката и употребата на вооружените сили. Втемелена и врз усвоениот начин на водење на идната војна и војнената доктрина. Воената доктрина може да биде општа и посебна.

Општата се занимава со организацијата и подготовките на вооружената сила во целост, додека посебната доктрина со делови од вооружената сила, видовите и родовите.

Секоја држава гради своја војнена и воена доктрина, прилагодена на севкупните услови, потреби, односи и можности, а со оглед на нејзината загрозеност, човечките и материјалните потенцијали, карактерот и обликот на просторот и другите услови и можности на земјата.

Република Македонија, од моментот на своето осамостојување и стекнување сопствена сувереност, веднаш почна да создава и гради своја стратегија за опстојување, -војнена и воена доктрина за заштита на својата независност и сувереност, стекна голем углед и авторитет на глобален план, а посебно во европски рамки, углед кој далеку ги надмина нејзините популациски, просторни и материјални можности.

Опстојувањето на Република Македонија како самостојна држава, авторитетот и успехите што ги постигна до денес се резултат на реалноста при определувањето на стратегиските определби и доктринарни решенија. Во новите услови и стратегијата и доктрината треба да го следат современиот тренд на промените и процесите кои помалку или повеќе влијаат врз нив и согласно на потребите и можностите да ги вградуваат.

Анализата на факторите кои ја детерминираат стратегијата, војнената и воената доктрина бараат посебно време и простор и претставуваат предмет на целосно, комплексно и посебно истражување. Но, дел од тие фактори, или одредени сегменти се мошне значајни за воената организација поради што бараат и посебен третман во рамките на ова истражување. Поради тоа, дел од нив, како и на некои други индикатори со помош на кои ќе се вообличи моделот на воената организација на Република Македонија, ќе бидат во фокусот на истражувањето што следи.

8.2. НАДВОРЕШНА ПОЛИТИКА

Надворешната политика претставува мошне значајна верига во изградбата и организацијата на вооружените сили и воената доктрина на Републиката. Таа се разгледува и анализира заедно со општествено-политичкиот систем и внатрешната политика, но можно е и поинаку.

Надворешната политика е издвоена и поради нејзиниот извонреден придонес во периодот на ескалацијата на кризата во Југославија и појавата на вооружените конфликти и војната. Имено, со избивањето на конфликтот во Словенија, беше евидентно дека дефинитивно ќе се раздружи југословенската заедница. Во тие услови македонското раководство како впрочем и повеќето други републички раководства ќе превземе активности за формирање суверена и самостојна држава-Р.Македонија. Но, за разлика од другите раководства како втора стратешка цел си постави остварување на суверенитетот на државата по мирен пат²⁵⁷ со јасно определени ставови спрема соседите, границите, учеството, односно неучеството во војната, спрема ЈНА која сеуште беше на просторот на Македонија и др²⁵⁸. Со ова јасно се дистанцира од употребата на сила во процесот на конституирање на самостојната и суверена држава, а од друга страна ја афирмира активната и мирољубива политика на РМ со која се потпира врз системите за колективна безбедност во Европа и ОН.

Врз основа на вака поставените стратешки цели се определи и нашата надворешна политика која се раководи од принципите на мирот, пријателството и соработката. Покрај овие би рекле универзални принципи при креирањето на нашата надворешна политика значајно место ќе заземе влијанието на неколку екстерни и интерни фактори кои ќе ја детерминираат определбата за таканаречената политика на добрососедство и еднаков однос кон сите свои соседи²⁵⁹, а што ќе има големо влијание врз градењето на нашата војнена и воена доктрина.

Како втор значаен елемент на надворешната политика на Републиката, претседателот Глигоров ја истакнува ориентацијата за интегрирање со Европската Унија и колективните системи за безбедност²⁶⁰. Проблемите со кои се соочува Републиката ќе наложат примена на т.н. постепен приод, со што ќе се создадат услови за целосно интегрирање во ЕУ и нејзините колективни системи на безбедност.

Како земја членка на ООН, Републиката ќе ја остварува својата политика согласно принципите на делување на ООН. И како мошне значајно

²⁵⁷ Од говорот на Киро Глигоров на 43 седница на Собранието на Републиката, 03.07.1992. Скопје, стр.XI/6.

²⁵⁸ Исто, стр.XI/7.

²⁵⁹ Глигоров К. Пристапен говор по повод положувањето свечена заклетва при Собранието на Република Македонија. Наведен говор, стр.13-20.

²⁶⁰ Исто, стр.20-23.

постојано ќе ги унапредува и развива натамошните односи со САД заради поддршката на политички, економски и посебно безбедносен план со присуство на нејзините војници во составот на УНПРЕДЕП. Ова, секако не ја исклучува соработката со другите држави, но, ја истакнува како посебна, иако значајно место во соработката е дадено и на Руската федерација, Кина и некои други земји.

Се поставува прашањето за односот помеѓу надворешната политика и воената доктрина и конечно местото и улогата на вооружените сили во тие релации. Во хиерархијата, на значењето највисоки позиции имаат стратешките цели кои се остваруваат низ внатрешната и надворешната политика на Републиката. Воената доктрина треба да ги одразува стратешките определби и тенденциите на политиката и треба да биде во склад со можностите за нивно остварување. А вооружените сили треба да обезбедат реализација на воената доктрина, односно на ставовите кои се однесуваат и ги третираат основните прашања на одбраната и заштитата.

Во услови какви што се во Републиката веќе неколку години, кога е во изградба нов, целовит доктринарен документ, врската помеѓу надворешната политика и вооружената сила се остварува понепосредно, при што надворешната политика се третира како фактор со знатно влијание врз изградбата и организацијата на вооружените сили. Мирољубивата и активна политика во чие средиште се мирот, рамноправната соработка и пријателството, создава релативно релаксиран амбиент за посмирена изградба на вооружените сили кои ќе бидат наменети за одбрана и заштитата на независноста и територијалната целокупност на Републиката, а во текот на изградбата ќе бидат контролирани од цивилната власт и деполитизирани и дезидеологизирани.

Вака поставените релации помеѓу стратешките определби на надворешната политика и вооружените сили овозможи со политички средства и методи да се надмине конфликтната ситуација во РМ, која резултираше со вооружени судири и војна во Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина. Имено, додека од една страна имаме употреба на вооружена сила заради постигнувањето на стратешките цели, од друга страна (случајот со нашата Република) имаме состојба кога суверенитетот и независноста се остварени со политички средства и методи. Ќе потсетам дека според историското паме-

тење создаден е нов бонтон кој укажува дека без употреба на вооружената сила можно е остварувањето на самостојноста и независноста на државите.

Имајќи го во предвид токму овој факт, но и последиците кои произлегуваат од него, политичкото и државното раководство на Републиката се одлучи токму за овој период-без употреба на вооружената сила, но и со барањето помош од меѓународната заедница за надминување на конфликтната ситуација во Македонија кога сè уште се наоѓаше ЈНА на нејзиниот простор. Ваквиот однос на нашето државно раководство ќе покрене активност во ООН која за прв пат користејќи се со таканаречената превентивна дипломатија силно ќе влијае врз спречувањето на проширувањето на конфликтот на просторот на Републикава и на Балканот во целост. Иако се работи за мал број вооружена сила од која половина-еден батаљон (500 војници) се војници на ВС на САД, која има пред сè улога на набљудувач, сепак, заедно со некои други фактори поволно влијаеше и денес влијае за надминување на можноста за конфликт на просторот на Република Македонија и пошироко во регионот.

Сето ова се покажа како поволност и добар модел на однесување на нашата држава и меѓународната заедница со цел надминување на една конфликтна состојба на Балканот и создавање услови за формирање на суверена и самостојна држава.

Според Уставот и Законот за одбрана на Републиката (стратешките определби) вооружените сили го штитат територијалниот интегритет и независноста на Републиката. Остварувањето на оваа функција на Армијата е обусловено од повеќе фактори меѓу кои значајно место заземаат познавањето и идентификацијата на евентуалниот противник, неговата доктрина, организација и формација, начела на употреба на единиците и другите можности и потенцијали, како и изнаоѓање начини и можности за спротивставување.

8.3. МОЖНОСТИ, ФИЗИОНОМИЈА НА ИЗВОРИТЕ И ОБЛИКОТ НА ЗАГРОЗУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Можностите, физиономијата на изворите и обликот на загрозување на безбедноста на Републикава претставува пред сè доктринарно прашање кое бара поголема елаборација на три подпрашања од аспект на безбедноста и врз основа на веќе изградени доктринарни ставови. Бидејќи, доктринарните ставови како целосен документ се во изградба и бидејќи вака поставеното прашање во рамките на безбедноста по обим и содржина ги надминува потребите на ова истражување ќе се задржам само на одредени сегменти за кои сметам дека се неопходни. Во таа смисла најпрво за можностите на загрозување на безбедноста на Републиката.

8.3.1. МОЖНОСТА НА ЗАГРОЗУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Како појдовна основа за расветлување на ова прашање може да се земе фактот дека безбедноста на РМ е релативно стабилна, со извесни, незначителни нарушувања од надвор (Скопска Црна Гора и Чупино Брдо) и од внатре (Радолишта, Бит Пазар, Куклиш, Гостивар) и не била доведена до сериозна загрозеност. Исто така треба да се очекува уште поголема релаксираност и попуштање на тензиите на целиот Балкан.

Се очекува дека сè помалку ќе има причини за зголемување на негативните конотации во односите на РМ со соседите а и на намалување на тензиите во односите помеѓу етносите во РМ, внатре.

За очекување е дека нема да дојде до ескалација при разрешување на проблемот со Косово, бидејќи и двете страни и СРЈ и РА се определени Косовскиот проблем да го решаваат во рамките на суверенитетот на СРЈ, со преговори да се изнајде погоден-прифатлив за двете страни, обем на автономија.

При разгледување на етносот и можните начини на загрозување на РМ, има простор да се размислува за патолошките остатоци од минатото во свеста на некои политички и државни гарнитурни во државите-наши соседи, кога за просторот на Македонија и судбината на Македонците, одлучуваат тие

со нивните спонзори и ментори од Европа, а сега е создадена нова држава, субјект на меѓународната заедница и европските институции, која умее активно не само да ја брани својата сувереност, туку и да се бори за нов начин и бонтон на однесување каде нема мали и големи, постари и помлади држави, туку има рамноправни според Меѓународното право кои ќе се вреднуваат и од свеста, а се помеѓу себе според демократските определби и борбата за мир и рамноправност.

Всушност, до вакви констатации се доаѓа ако се анализира поблиското и подалечното минато, како и остатоците од надворешната политика на балканските држави. Иако, балканските држави прават напори за интегрирање со современа Европа, сепак не можат во целост да се ослободат од историското наследство во водењето на државата на која и била блиска експанзионистичката политика. Ова, особено се однесува на државите од непосредното опкружување на Р.Македонија.

И покрај релаксираната состојба помеѓу односите на РМ од една страна, и нејзините соседи од друга страна, кога има држави со патолошки оптоварувања од минатото и со вооружени сили повеќекратно посилни од силите на РМ, не може да се исклучи во целост да дојде до евентуално влошување на односите, погледано од тој аспект и поради тоа има потреба да се направи, барем кус увид врз организацијата, состојбите и опременоста на вооружените сили на нашите соседи, за секоја посебно за да се согледат нивните можности при евентуално влошување на односите.

8.3.2. ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ НА СОСЕДНИТЕ ЗЕМЈИ

А) РЕПУБЛИКА БУГАРИЈА

Бугарија е европска држава која го зазема источниот дел на Балканскиот Полуостров, со 110.912 км² површина и девет милиони население. Има правоаголен облик со 640 км на правецот Запад-Исток и 330 км на правецот Север-Југ. Излага на Црно Море, но поради неговата затвореност се развива пред сè како континентална држава. Преку неа водат значајни комуникации кои ја поврзуваат Западна и Средна Европа со Азија и Источна Европа со Средоземното Море. Ваквата географска положба силно ќе влијае врз интер-

есот на големите сили за бугарскиот простор, а посебно по изградбата на комуникацискиот коридор Исток-Запад.

Чувствувајќи ја значајноста на географскиот простор и положба, заинтересираноста на големите сили за тој простор, бугарските раководни гарнитуре ќе настојуваат да ја искористат оваа поволност. Ова, дотолку повеќе бидејќи, Бугарија не можејќи самостално да обезбеди поволен однос на силите за остварување на големодржавните амбиции, во својата надворешно-политичка ориентација секогаш барала сојузници, главно меѓу оние големи сили кои во минато, понекогаш, нуделе шанса, во определени околности, со нивна поддршка, да ја оствари својата големодржавна преокупација. Првата балканска војна, Првата и Втората светска војна се очигледна потврда за сето погоре изнесено. Во Втората светска војна како сојузник на фашистичка Германија, Бугарија за кус временски период успеа да го материјализира Санстефанскиот идеал и тоа најповеќе на сметка на Македонија чија територија во најголем дел ја окупира, но за кратко.

Согласно на стратешките цели и надворешната политика, Бугарија ги организираше своите вооружени сили. Во периодот по Втората светска војна започна со изградба на Армија во чиј состав главно влегоа делови од царската војска. Во 1955 година ќе стане земја потписничка на Варшавскиот договор, со што ќе се отвори нова ера во изградбата и организацијата на Армијата. Како основа за изградбата и организацијата ќе биде коалиционата воена доктрина. Бугарија третирана како најверен член на Алијансата и согласно воената доктрина ќе биде континуирано опремувана со најсовремени борбени средства и системи од страна на СССР. Кон крајот на осумдесеттите вооружените сили на Бугарија ќе достигнат бројка од околу 153.000 војници обучени и опремни за извршување борбени активности и надвор од својата територија.

Меѓутоа, Бугарија како и другите земји на реал-социјализмот ја доживеа истата судбина-целосен слом и распаѓање на општествено-политичкиот систем, следено со силни внатрешни превирања и судири по многу општествено-политички и економски прашања. Со распаѓањето на Варшавскиот договор ќе се отвори уште едно прашање, одбраната и заштитата на земјата во новиот општествено-политички, економски и безбедносен амбиент.

Современата ориентација на Бугарија е свртување кон Запад. Ова не се однесува само на барањето на економска помош, туку веќе е побарано Бугарија да влезе во НАТО пактот. При формирањето на концептот на безбедноста Бугарија ги комбинира Европските принципи со регионални потреби, заедно со билатерални договори во доменот на безбедноста со соседните земји²⁶¹. За одбранбената доктрина, се истакнува дека како елемент на националниот безбедносен концепт, нема претензии кон туѓи територии. Не дозволува употреба на вооружените сили освен кога се заштитува независноста и интегритетот на земјата и животот на луѓето. За вооружените сили предвидува цивилна контрола, департизација и деполитизација, како и создавање мала професионална Армија. Реализирањето на професионализацијата е предвидено да се изврши во неколку етапи до крајот на овој век, кога бројната состојба на армиските сили ќе биде меѓу 80.000 и 95.000 луѓе²⁶².

Според Military Balance 1994-1995 ЦЕЛОКУПНИТЕ ВООРУЖЕНИ СИЛИ ги чинат: Активни: 101.900 (51.300 регрути)

Резерва: 303.000 (во КоВ 250.500, морнарица 7.500 и авијација 45.000)

Копнената војска брои 51.600 луѓе или 51% од активните вооружени сили (АВС), претставува главен и најброен вид на вооружените сили распоредени во три воени области со по една Армија.

Единиците на КоВ опремени се со: 1.967 борбени тенкови од кои 358 Т-34, 1276-Т55, 333 Т-72, оклопни транспортери околу 2000 од кои 780 БТП-60, 1.085 МТ-ЛБ, 114 БМП и други од типот на БМП, целосна артилерија 2.053 орудија од кои во влечна варијанта 731, самоходна артилерија 656, лансери со повеќе ракети 222 и минофрлачи 444. Исто така располага и со проектили земја-земја Лансери: 28 FROG-7, 36 Scud, 8 SS 23, проектили земја-воздух: 20 SA-3, 27-SA-4, 20 SA-6, противавионски топови 400 и други топови и наведувачки оружја.

Воздухопловните сили ги чинат 21.600 луѓе, или 21% од вкупните ефективни на АВС со 294 борбени авиони, 44 напаѓачки хеликоптери, две воздухопловни дивизии, 1 (еден) мешовит авионски корпус. Авионите и хеликоптерите се од руско производство од типот MiG-21/23/29 и хеликоптерите од типот Mi-24.

²⁶¹ Nansen Behar, Atanas Gotchev, New realities and Balkan Security: a Bulgarian Perception, Balkan Forum An Intervol 1, No 3, June 1993, Nova Makedonija, Skopje, 1993 p.82.

²⁶² Исто, p. 83, 84 и 85.

За противвоздушна одбрана на територијата и единиците, располага со проектили земја-воздух од типот SA-2/3/5/10 (20 позиции со околу 110 лансери).

Воената морнарица има 3.000 луѓе, располага со две подморници, една фрегата, патролни и крајбрежни борбени средства 21, корвети 7, десет вооружени хеликоптери, два полка крајбрежна артилерија, проектили земја-земја и друго.

Парамилитантност:

Граничната Гарда која брои 12.000 луѓе разместени во 12 полка, Тајната полиција со 4.000 луѓе и 18.000 луѓе во подвижните и конструкциски трупи ги чинат парамилитантните сили уште нарекувани безбедносни сили.

Од споредбата направена со податоците на Military Balance 1992-1993 година паѓа во очи несоодветноста на односот на АВС и КоВ. Имено, според нашите сознанија многу пореален е односот во кој КоВ ги чини 70% од вкупните ефекти на АВС, даден во Military Balance 1992-1993 година.

Вредно е да се истакне дека од средината на 80-те години не е вршено зановување на воената техника, не се снабдувани резервни делови, поради што голем број на борбените средства се неподвижни, во хангарите и капанирите неупотребливи и во добра мера веќе застарени.

Б) РЕПУБЛИКА ГРЦИЈА

Грција е држава која според географската должина и географската ширина се простира во југоисточна Европа, на југот на Балканскиот Полуостров и источниот дел на Средоземното Море. Преку нејзиниот простор водат мошне значајни копнени, поморски и воздушни комуникации кои ги поврзуваат Средна и Источна Европа со Средоземното Море, Јужна Европа со Северна Африка и Блискиот Исток.

Просторот на Грција има стратегиско значење бидејќи може да се искористи како погодна основица за дејство на Балканот и Панонската Низина, на Блискиот Исток и Африка. Поради географската положба големите сили покажувале голем интерес за грчкиот простор, што Грција настојува да го искористи.

Географскиот простор е еден од факторите кој определувачки влијае во минатото Грција да биде заинтересирана за територијата на Македонија.

Конечно, во Балканските војни ќе приграби најголем дел од етничката територија на Македонија, околу 35.000 км².

Непосредно после Втората светска војна Грција ќе ја искористи заинтересираноста на САД за нејзиниот простор, во решавањето на внатрешните проблеми настанати со избивањето на Граѓанската војна. А потоа веќе во 1952 година ќе пристапи кон НАТО алијансата. Веќе од тој момент ќе ја прилагодува организацијата на Армијата согласно коалиционата воена доктрина. Поради пасивниот однос на НАТО алијансата кон турската инвазија на Кипар, Грција, 1974 година ќе ја напушти алијансата, за да после шест години повторно се вклучи како нејзин стален член. Од тогаш па до денес таа е привилегирана членка на НАТО и посебно на САД кои имаат стокирано воени бази на нејзина територија. Воената доктрина на Грција, всушност претставува дел од коалиционата доктрина прилагодена на национални услови. Неповолност за нашата безбедност претставува тоа што грчките вооружени сили ја извежбуваа таканаречната доктрина на "истурена одбрана" и т.н. "агресивна одбрана" која претпоставува и користење на територијата на Македонија во услови на војна поради малата длабочина на грчката територија на север од земјата во реонот на Тракија (30-40км).

Денес, Грција како и другите членки на НАТО пактот, врши реорганизација на Армијата, настојувајќи да го подобри квалитетот на опремата и вооружувањето. Во таа смисла, таа лично презема некои чекори, но многу и погоди доставувањето на квалитетно оружје од неколку земји членки на Алијансата, што дојде како последица на реализирањето на СФЕ договорот и неговата ратификација²⁶³.

Целокупните вооружени сили ги чинат:

Активни: 159.300 (122.300 регрути, 5.200 жени)

Резерва: околу 406.000

Копнената војска брои 113.000 луѓе вклучувајќи ја и Територијалната одбрана. Со тоа КоВ чини 71% од вкупните ефективни на вооружените сили на Грција. Во организациски аспект КоВ е разместена во 3 воени региони како 1 армија (4 армиски корпуси) со 11 дивизии (9 пешадиски, 1 оклопна и 1 механизирани) и повеќе самостални единици.

²⁶³ Sipry Yearbook 1993, op. cit., p. 606-615.

Според пополнетоста и борбената готовност единиците се делат на три различни нивоа: категорија А 85% пополнетост со полна-целосна готовност, категорија Б со 60% пополнетост и готовност за 24 часа и категорија Ц со 20% пополнетост и готовност за 24 часа.

Територијалната одбрана има 31.000 луѓе, повисока воена команда на внатрешноста и островите и четири воени команди со 1 пешадиска дивизија, 1 пара полк и 13 батаљони.

Националната гарда има 34.000 луѓе, со статус на резерва и улога на сили за внатрешна сигурност.

Опрема: борбени тенкови 2.722 (396-М-47 на залиха) од типот М-48, АМ-30, Лепард 1А3 и други модифицирани варијанти, оклопни транспортери: 2365 (517 на залиха) тип Леонидас, М-2, М-3, М-5, М-113 и др. целосна артилерија: 2.019 со влечна и самоходна варијанта и најразличен калибар од 105мм до 203мм, проектили земја-воздух, проверени 32 од типот Hawk, Redeye, 24 лесни авиони и 160 хеликоптери.

Воената морнарица, има 19.500 војници или 12% од вкупните ефекти на вооружените сили. Располага со 8 подморници, 6 разурнувачи, 8 фрегати, 37 крајбрежни борбени средства, амфибии 10 и 12 вооружени хеликоптери.

Военото воздухопловство и противвоздушната одбрана има 26.800 луѓе или 17% од вкупните ефективи од бројната состојба на активната вооружена сила. Во организациска смисла овој вид опфаќа 9 скадрони, тактички воздухопловни сили од кои 8 борбени и 1 транспортен. хеликоптери 2 вода и за противвоздушна одбрана 1 батаљон. Од позначајната опрема располага со 453 воени авиони од кои 98 се на залиха, нема вооружени хеликоптери. Авионите и хеликоптерите се од американско и француско потекло, авионите се од фамилијата на Фантоми Ф-4/5/16, 104, а француските се Миражи Ф-1 и Мираж Ф-200, хеликоптерите се од типот АВ-205А, АВ-206А и Bell 47G.

Грција има и парамилитантни сили од кои 26.500 се во жандармеријата и 4.000 во Крајбрежната гарда. Таа има два батаљони-2.250 војници во Кипар и неколку посматрачи во рамките на мировните мисии на ОН. На нејзина територија има две групации воздухопловни бази со 760 војници на САД.

В) АЛБАНИЈА

Според географската положба Албанија го зафаќа западниот дел на Балканскиот Полуостров опкружена со СРЈ, Грција, Македонија и Јадранското Море. Има издолжен облик на протегање со 340 км на правецот север-југ и најмалку 80 км на правецот исток-запад.

Поради можноста на контрола на Отранската Врата и користењето на копнениот простор како оперативна основица за продор по длабината на Балканскиот Полуостров, географскиот простор на Албанија има стратегиско-оперативно значење, што предизвикува интерес кај големите сили. Ова, особено се однесува на Италија чии воени експерти 1925 година ќе ги организираат оперативните единици, а Британците жандармеријата, како составни делови на вооружените сили кои се формирале. Во 1939 година Италија ќе ја окупира Албанија, ќе се создаде унија во која вооружените сили на Албанија ќе се приспојат кон италијанските вооружени сили. Со ваквата состојба албанските патриоти нема да се помират, ќе почнат со давање на отпор кој кон крајот на 1941 година ќе поприми облик на вооружен отпор. Од друга страна делови од албанскиот народ ќе се стават во функција на остварување на експанзионистичките интереси на фашистичка Италија, но и на своите големоалбански интереси. Последното особено се однесува на западниот дел на Македонија кој се наоѓал под Италијанска окупација.

Уште за време на Војната, а и непосредно после неа албанската Народноослободителна војска ќе одржува блиски контакти со југословенското воено-политичко движење и раководство. Во 1955 година Албанија ќе стане стален член на Варшавскиот договор што ќе услови и прифаќање на коалиционата воена доктрина. Ова, секако ќе влијае и врз организацијата на вооружените сили сè до 1968 година кога ќе излезе од споменатата воена организација. Од тогаш таа ќе се изолира, со мали исклучоци кога ќе има добри односи со Кина и ќе почне да развива сопствена концепција и воена доктрина. Денес, таа е свртена кон Запад и посебно кон САД од кој не само што бара економска помош туку и воена помош и соработка. Неодамна претседателот Сали Бериша изјави дека целокупната територија ја става на располагање за потребите на вооружените сили на САД. Сведоци сме на заеднички Албанско-Американски воени вежби и на присуство на амерички експерти во Албанија кои помагаат во изградбата и организацијата на вооружените сили на

Албанија. Како последица на влијанието на повеќе фактори од кои секако значајно место и улога е безбедносната ситуација во регионот Албанија рапидно ќе го зголеми бројот на вооружените сили. Според најновите податоци на Military Balance 1994-1995, тој изнесува 22.800 регрути.

Копнената војска има 60.000 војници вклучувајќи ја и резервата или 82% од вкупната ефективна на активната вооружена сила, организирана во девет пешадиски дивизии.

Единиците на КоВ опремени се со: 859 борбени тенкови од кои 138 Т-34 и 721-Т-59, лесни тенкови 30, оклопни возила за извидување 15 од типот БП М-1, оклопни транспортери 103 Type-531, влечна артилерија: 122мм: 425 М-1931/37, М-30, 208 Type-60; 130мм: С Type-59-1; 152мм, 90 С Type-56, лансер со повеќе ракети 107мм С Type-63, минофрлачи со калибар од 82, 120 и 160мм вкупно 909, а и извесен број противтенковски и противавионски топови.

Воздухопловните сили бројат 10.000 луѓе или 13.7% од вкупните ефективни на активната вооружена сила. Организирани се во 5 ескадрони со вкупно 118 авиони од кои 99 борбени (МиГ-15/17/19/21) и 19 транспортни, два ескадрони хеликоптери од типот М-4, вкупно 15 и четири проектили земјавоздух со 22 лансери.

Морнарицата има 3.000 луѓе или 4% од вкупниот број на активната вооружена сила, со 6 бази, две подморници, 35 патролни и крајбрежни средства, 24 торпеда и минопологачи 5.

Парамилитантни сили има вкупно 13.500 луѓе, од кои 5.000 се во состав на таканаречените Интернационални тајни сили, 3.500 луѓе во состав на Народната милиција и 5.000 луѓе полиција.

Г) СРБИЈА

Во поблиското и подалечното минато географската положба на континентална држава е еден од факторите кој определувачки ќе влијае врз детерминирањето на експанзионистичката политика на Србија спрема Македонија со цел да излезе на Егејско Море. И Србија како и другите балкански држави кои ја опкружуваат Македонија, ќе учествува во распарчувањето на територијата на Македонија за време на Балканските војни. Но, за разлика од другите балкански држави кои ја опкружуваат Македонија, Србија и српскиот народ се единствени кои во текот на Втората светска војна заедно со маке-

донскиот народ, обединети во една целина, учествуваа во борбата против фашистичкиот окупатор. Во таа борба македонскиот народ изгради вооружена сила која не само што го носеше главниот товар на вооружената борба на својата територија туку учествуваше и во конечното ослободување на Југославија. Исто така и српскиот народ даде голем придонес во ослободувањето на Југославија несебично помагајќи му и на македонскиот народ во заедничката борба против окупаторот.

Од ослободувањето па сè до растурањето на СФРЈ како сојузна држава одбраната и заштитата ќе егзистираат како единствен систем на територијата на СФРЈ. Со распаѓањето на СФРЈ ќе се формираат суверени самостални држави, освен Србија и Црна Гора кои ќе формираат сојузна држава.

Д) ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ НА СРЈ

Од целокупните вооружени сили на активниот дел отпаѓа 126.500 од кои 60.000 се регрути и во резервата има 400.000 луѓе.

Копнената војска има 90.000 или 71% од вкупните ефективи на активниот дел на вооружените сили организирани во 3 Армии со осум корпуси. Основата на единиците ги чинат: 3 тенковски бригади, 8 мех.бригади, 7 мот.пешадиски бригади, 6 арт.бригади, 9 противавионски полка, 1 противоклопна бригада, 1 бригада специјални сили, 5 полка проектили земја-воздух и др.

Единиците на копнената војска опремени се со: 369 борбени тенкови од типот Т-54/55, Т-72 и М-84, 629 оклопни борбени возила и оклопни транспортери, 1499 артилериски орудија со калибар од 105мм до 155мм, 144 повеќецевни фрлачи на ракети, 2266 минофрлачи со калибар од 82 и 120мм, проектили земја-воздух, 175 од типот SA-6/7/9 и извесен број противавионски и противтенковски топови.

Воздухопловните сили имаат 29.000 луѓе или 28% од вкупните ефекти на активната вооружена сила. Овој вид на вооружените сили е организиран во 4 возд.бригади и 2 хеликоптерски полка со 284 борбени авиони од типот: Јас-треб, Галеб, Орел, МиГ-21/29 и 115 вооружени хеликоптери од типот Газела и МИ-8.

За противвоздушна одбрана располага со 8 батаљони-дивизиони проектили земја-воздух тип САМ, 8 позиции со 24 SA-2, 16 SA-3 и 15 полка прот.авио.артилерија. Исто така има извесен број авиони и хеликоптери за врски, извидување, обука и транспорт.

Морнарицата е вид на вооружените сили со 7.500 луѓе или 7% од ефективите на активната вооружена сила. Располага со 3 бази, 5 подморници, 4 фрегати, 40 патролни и крајбрежни борбени средства и извесен број минофрлачи, минооткривачи, амфибии и средства за подршка и сестраност.

Врз основа на сето ова може да се извлечат повеќе заклучоци од кои како позначајни ќе се издвојат следните: прво, бројната состојба на активната вооружена сила не само што не го следи трендот на намалување туку бележи рапидно зголемување од 40.000 на 73.000 војници, случајот со Албанија или задржување на истата бројна состојба повеќе години, случајот со Грција која воедно е и членка на НАТО алијансата а има најбројна вооружена сила од државите соседи на Република Македонија, иако бројот на населението е незнатно поголемо во однос на Србија и Бугарија. Кај Србија и Бугарија има намалување на бројната состојба на активната вооружена сила²⁶⁴, но таа е незнатна во однос на општиот тренд на намалување на бројната состојба кај најголем број членки на НАТО. Второ, бројната состојба на вкупните вооружени сили (активните и резервата) се движи од 4,8 до 6,667% од бројната состојба на населението, што претставува за неколку пати поголема во однос на повеќето членки на НАТО, чиј процент се движи помеѓу 1 и 2%. Трето, и натаму е присутна поделбата на видовите со процентуално најголема застапеност на копнената војска, околу 70% од вкупните ефективи на бројната состојба на вооружените сили. Военото воздухопловство со околу 20% од вкупните ефективи и Воената морнарица со околу 10% од вкупните ефективи на вооружените сили. Четврто, соседите чинат напори да го следат трендот на развој на воената организација, преовладува корпусна формација со бригаден состав. Петто, опремата и вооружувањето, производ на достигнуањата на втората индустриска револуција, претежно советско и американско кај Грците и нешто со постар датум и мошне слабо одржувано кај Албанците, кај кои има и кинеско. Во однос на ефективите речиси изедначени, Србија, Грција и Бугарија, додека Албанија прави напори со посредство и помош од

²⁶⁴ Направи споредба на податоците за соседните земји на Македонија дадени во Military Balance 1992-1993 и Military Balance 1994-1995.

САД да се опреми, вооружа и организациски реструктурира. За Грција последниве година-две евидентно е натрупување на оружје и опрема до кои дојде како последица на СФЕ договорот. Шесто, соседите располагаат и со офанзивно оружје кое претставува можност за закана на безбедноста во нивното поблиско, па и подалечно опкружување.

8.3.3. ОБЛИЦИ НА ЗАГРОЗУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Безбедноста како функција, систем и состојба е повеќезначаен поим чии содржини ја зафаќаат како внатрешната така и надворешната безбедност на државата. Од аспект на ова истражување особено е значаен феноменот на надворешната безбедност. Ова дотолку повеќе бидејќи вооружените сили на Републиката се наменети исклучително за заштита на територијалниот интегритет и независност. Во таа смисла централно место има вооруженото загрозување. Во теоријата и практиката на одбраната и заштитата егзистираат три генерални облици на загрозување на безбедноста на државите. Најнапред, вообичаено се започнува со стратегија на посредно настанување. Доколку не се остварат поставените цели се преминува на порадикални облици на предизвикување, терористички напади, предизвикување вооружени инциденти, блокади на границите, закани со агресија, воени притисоци и на крајот се презема воена интервенција, со ангажирање на вооружените сили. Доколку дојде до вооружен судир помеѓу државите, настанува нов облик на загрозување на безбедноста на државата, доаѓа до војна. Војната претставува најрадикално средство за остварување на политиката од позиција на сила.

Специјалната војна, воените интервенции и војните како глобални облици на загрозување на безбедноста на државите, во тој контекст и на нашата држава, секој посебно, има повеќе моделитети на остварување. На пример војната, според карактерот може да биде праведна или неправедна, според целите, со ограничени или радикални цели, според оружјето кое ќе биде користено на нуклеарна и конвенционална, според територијата која ќе биде зафатена со борбените дејства на светска, регионална или локална, според интензитетот на воениот конфликт на судири со низок, среден и со висок интензитет итн. Ова укажува на комплексноста на феноменот, облици на загрозување на безбедноста на државите, чија содржина ја чинат движењата,

промените и процесите во поблиското и подалечното опкружување на Република Македонија.

По распаѓањето на СФРЈ, Македонија се најде во состојба на опкруженост од држави аспиранти на македонскиот простор. Колку и да звучи парадоксално, покрај сите негативни аспекти за безбедноста на Македонија, има и една позитивна димензија.

Имено, во случајот Македонија да се најде во мошне слична воено-политичка положба во која се наоѓаше СФРЈ во времето на блоковската конфронтација, за чиј простор и влијание беа речиси подеднакво заинтересирани двата блока. И токму тој обостран интерес на суперсилите дејствуваше како детермент, односно спречуваше еднострана вооружена интервенција врз СФРЈ, што таа вешто го користеше со водењето на политиката на неврзување. Произлегува, опкружувањето со држави кои имаат аспирации врз македонскиот простор може да има двојно значење: крајно неповолно во однос на опасност за загрозување на нејзината безбедност и донекаде поволно што потенцијалниот агресор, при донесувањето на свентуалната одлука за вооружена агресија врз Македонија, мора, покрај воената и вкупната сила со која располага Македонската држава, да смета и на силата на другите држави кои имаат аспирации кон македонскиот простор, бидејќи од таквата агресија би биле загрозени и тие самите.

Како нужно се поставува и прашањето дали постои можност за меѓусебен договор на некои од аспирантите за нова поделба на Македонија. Таква можност веќе не постои, а ако веќе до тоа дојде, веднаш потоа би дошло до општо-балкански судир, при што би дошло до судир и меѓу членките на НАТО: Грција и Турција, до распад на НАТО и до европски судир. Поради тоа ваков договор не е веројатен, а ни продуктивен за било кого. Соседите на РМ имаат амбиции да станат членки на ЕУ, а како што е познато таа поставува мошне прецизни и јасни норми на однесување како во внатрешните, така и во меѓународните односи, па аспирациите за насилно менување на државните граници и територијалното ширење кон други држави и аспирациите за влегување во Европа никако не можат да одат заедно.

Постои, меѓутоа можност воена интервенција врз Македонија да се реализира доколку во неа дојде до покрупни внатрешни нарушувања и до сериозен меѓунационален судир, па да дојде до повик до некоја од овие земји кои имаат аспирации врз Македонија да интервенира во внатрешниот или

меѓунационален судир. Доколку до воена интервенција сепак дојде тоа ќе прерасне во вооружен судир помеѓу вооружените сили на Република Македонија и земјата која интервенира, тогаш пак ќе прерасне во балканска и европска војна.

Војната, без обзир на целите на евентуалниот агресор претставува најтежок облик на загрозување на независноста на секоја држава. За Републиката е мошне значајно со сите расположиви сили, средства и методи и со конструктивна надворешна и внатрешна политика да ги анулира и ги надминува конфликтните состојби во земјата и поблиското опкружување. Ова, особено е значајно бидејќи на Републиката ѝ се заканува сериозна опасност локалната војна да прерасне во регионална во која ќе земат учество без исклучок сите држави во поблиското опкружување, што би имало крајно лоши последици на најширок план.

8.4. ИЗБОР НА ОБЛИКОТ НА ВОЈНАТА И НЕЈЗИНИОТ КАРАКТЕР

Изборот на обликот на војната и нејзиниот карактер е обусловен од расветлувањето на некои прашања од кои централно место имаат историското наследство и меморија за последната војна во која учествуваше и македонскиот народ, особеностите на македонскиот простор и современите аспекти на воено-стратешките достигнуања. Во свеста на македонскиот народ и држава меморирано е сознанието за вооружено спротивставување со партизанскиот, комбинираниот и фронталниот облик на војна во рамките на Втората светска војна. Во почетокот на НОВ македонскиот народ нема своја држава и воена организација. Вооружената борба и спротивставување го започнува заедно со другите народи на просторот на Југославија. Од тука, како нужно, најнапред се појави потребата од партизанскиот облик на војна. Со конституирањето на вооружените сили, можностите за појава на повисоки облици на вооружена борба се зголемиле. Така, ќе се појават комбинираниот и фронталниот облик на војна. Факт е дека, фронталниот облик на војна овозможува конечна пресметка со противникот во војната, додека партизанскиот облик на војна се јавува во крајно неповолни услови за војување на бранителот, посебно кога нема изградено целосна воена организација.

Просторот и другите карактеристики на државата нудат повеќе можности за успешно спротивставување на евентуалниот агресор. Се разбира како што веќе се констатира има и слабости кои треба да се идентификуваат, да се санираат или компензираат на адекватен начин, пред сè со начинот на дејствувањето.

Сето ова, што го воочуваме ние, го воочува на себе својствен начин и евентуалниот агресор, при што значајно место и улога ќе имаат современите воено-стратешки искуства. Во таа смисла значајни се искуствата од војната во Заливот, во која се тестираше, во тоа време најсовремената воена доктрина на САД, која спаѓа во редот на конвенционалните војни кои се водат по начелата на таканаречената "Воздушно-копнена битка" и "Војна од дистанца". Меѓутоа, уште во фазата на планирањето на војната против Ирак се наметнало мислењето на група воени експерти дека приоритет треба да ѝ се даде на воздухопловната компонента, што претставува отстапување од концептот на воздушно-копнена битка. Имено, доктринарниот концепт воздушно-копнена битка во суштина подразбира взаемно и интегрирано дејство на копнената војска и военото воздухопловство во сите фази на операцијата.

Во Заливската војна до содејство на КоВ и ВВ дојде во последните 4 дена, откако во воздухопловната операција, која траеше 38 дена, беше скршен отпорот на противникот. Со ова, војната во Заливот ги истакна специфичностите на овој судир, разликите со воздушно-копнената битка и реафирмација на Дојтовата воздухопловна доктрина.

Војната во Заливот ќе го афирмира техничко-технолошкиот фактор и ќе го истакне неговото определувачко влијание врз вооружениот конфликт. Тоа ќе биде јасен сигнал како со помош на техничко-технолошката супремација на борбените системи, да се решаваат ваквите или слични конфликти во иднина. Иако, како готов модел не може да се примени на секој простор, поради разликите на факторите кои имаат значајно влијание врз војната, сепак, како позитивен пример со доминантна улога на военото воздухопловство и ракетните сили реално е да се очекува да се примени во услови на војна кога една од силите има надмоќ во современото оружје и опрема,

посебно во рамките на военото воздухопловство и ракетните системи. Во таа смисла Република Македонија треба да смета на ова сознание и можност на реализација на оваа доктрина на нашиот простор доколку како агресор се појави сосед или некоја друга земја која има очигледни предности во оружјето и опремата.

Од аспект на ова истражување мошне значајно е следењето на трендот на развојот на доктрината и стратегијата на САД, бидејќи реално е да се очекува, таа да биде копирана од земјите членки на кои им е блиска офанзивната доктрина, ова особено се однесува на земјите со агресивни намери и техничко-технолошка супремација во однос на противникот.

По опстојните анализи за глобалните движења, процеси и промени во светот, како и за состојбите, движењата и промените кај противникот од "студената војна" и војноводството, САД извршија значајни корекции во својата воено-политичка доктрина што не е само техничко туку пред сè, е и стратегиско прашање. Имено, во средината на 1993 година, САД издадоа ново правило на копнената војска, што всушност претставува втора корекција на доктринарното правило на КоВ од 1982 година. Станува збор за американската доктрина позната под името воздушно-копнена битка.

Најпрво, доктринарното правило на КоВ на САД беше создадено за потребите на САД и НАТО алијансата во услови на таканаречената "студена војна", кога се претпоставуваше како најжесток судир, судирот помеѓу двете најголеми воено-политички групации НАТО и Варшавскиот договор.

Во услови кога се распадна Варшавскиот договор и се дезинтегрира СССР, настана една нова ситуација, што услови потреба од ревизија на постоечкиот доктринарен концепт на воздушно-копнената битка. Согласно на политичката стратегија и глобалните интереси, новото доктринарно правило треба да биде адекватен одговор на новите предизвици со кои се соочува КоВ на САД. А тоа се пред сè конфликтите кои се јавуваат во новосоздадените држави, како и конфликтите помеѓу новосоздадените држави кои се во зоната на глобалните интереси на САД. Значи станува збор за можни судири со низок и среден интензитет. Иако, како можни американската доктрина ги разгледува сите типови на војување, сепак приоритет им се дава на судирите со низок интензитет.

За да одговори на новите предизвици, промени и потреби, САД организира вооружена сила способна истовремено да реши два регионални

судири²⁶⁵. Проценките и сознанијата укажуваат на фактот дека, САД во иднина како противник би можела да има земји кои располагаат со респективни борбени потенцијали, но и земји кои не располагаат со борбени средства и борбени системи производ на супертехнологиите, како и со оружја за масовно уништување. Сепак, станува збор за релативно мали количини НБХ борбени средства, поради што САД ќе применува, согласно на потребите, надмоќна борбена сила.

Во новото правило на копнената војска²⁶⁶, значајно место имаат водењето операции без воена состојба, сестраност на силите, операции за проекција на силите на корпусот, здружени и повеќедимензионални операции, офанзивност на таканаречените тактички операции, длабочина и истовременост, повеќекратно влијание на НБХ борбените средства и соработка со пријателските земји.

Сето ова, треба да го реализира таканаречената тотална армија, високопрофесионализирана и бројно намалена. Намалувањето на бројната состојба на вооружените сили, САД го компензира со зголемување на квалитетот, поголемо партиципирање на коалиционите партнери во решавањето на безбедносните проблеми и соработката со пријателските земји.

За нашата земја, како значајно го издвојуваме токму последното-соработка со пријателските земји, што претставува погодност која треба адекватно да се искористи.

Присуството на Американскиот батаљон во РМ во состав на силите на ОН е еден вид ослон со прихват на државата-РМ и нејзина поддршка со можност во случај на потреба да бидат преместени и ангажирани и сили од повеќе дивизии на просторот на Македонија заради спречување на проширувањето на воените судири во регионот.

Исто така, соодветен интерес треба да побуди и сознанието на употребата на НБХ борбените средства на борбените дејствија.

Имено, се покажало, односно можеме слободно да тврдиме дека се потврдило сознанието за определувачкото влијание на НБХ борбените средства врз борбените дејства. Употребено и во мошне мали количини и со мала

²⁶⁵ A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, The White House, July 1994, p. 17-18; Military Balance 1994-1995, p. 13.

²⁶⁶ Види поопширно во "Military Review", December, 1994

сила, но со големи поволности за страната која го употребува. Од тука, произлегува заинтересираноста на извесен број земји за набавка на оружјето за масовни загуби. САД дошле до констатација дека 38 земји имаат програми за употреба на хемиските и биолошките борбени средства, а 16 земји дека располагаат со нуклеарни борбени средства. Со оглед на сознанието дека хемиското и биолошкото оружје може да постигне големи ефекти а неговата набавка или производство многу помалку ги чини консументите, логично е да се очекува дека во иднина сè повеќе земји ќе чинат напори да дојдат до него. Со самото тоа се зголемува и можноста за негова употреба.

Сето ова го дополнува мозаикот на премисите кои ќе ја формулираат определбата на обликот на војната со кој ќе се спротиставиме во услови на агресија врз нашата земја. Имено, во било кои услови на извршена агресија врз нашата територија, Републиката ќе се спротивстави со тотална војна во која централна сила со главна улога ќе претставува Армијата на Република Македонија. АРМ треба да биде лесно подвижна и со борбена моќ која ќе го оневозможи противникот да ги реализира поставените задачи за кратко време и во целост. Во таа смисла АРМ треба да биде подготвена и за директно-фронтално канфронтирање со противникот. Во услови на крајно неповолен однос на силите и средствата да се користи и со офанзивни борбени средства и постапка за спречување на агресорот брзо да овладе со просторот.

Армијата на Република Македонија иако нема да биде голем систем, треба да биде компатибилен на НАТО системот, со што ќе се создадат услови за поефикасно остварување на безбедноста и посебно одбраната на Републиката во услови кога Републиката ќе стане дел од тој систем. Со ова, претпоставките за спротивставување на начин како што погоре го истакнавме стануваат многу пореални, спротивно ќе биде принудена да избере и користи алтернативен облик на војна кој ќе овозможи создавање услови за долготрајна војна на целиот простор на државата во сите услови.

Сите овие облици и типови на војни кои би ги водела Република Македонија, според својата суштина и карактер би биле праведни. Ова пред сè поради исклучување на можноста од реализација на големодржавните цели со помош на примена на вооружена сила и вооружена борба.

Како членка на ООН таа не само што ја осудува војната како средство за решавање на меѓународните проблеми, туку ја осудува и употребата на било каква сила во меѓународните односи. Дистанца е направена само за

употребата на сила во услови кога за тоа ќе одлучи ООН. Од тука, употребата на сила, вклучувајќи ги и војните кои ќе ги води ООН ќе се вбројат во редот на праведните. И на крајот од овој дел, како неправедни би ги вброиле и граѓанските војни во кои по насилан пат на верска или национална основа се врши етничко чистење на територијата, или обиди за федерализација на државата без договор.

За определувањето на општествената суштина и карактерот на војните, мошне значаен е и изборот и утврдувањето на критериумите кои треба да имаат меѓународна верификација или пак прифаќање од најголем број земји. Да важат за сите услови и за сите земји без исклучок. Инаку може да се случи, неправедните војни да станат праведни.

8.5. ИЗБОР НА МОДЕЛОТ НА ВОЕНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА

Избор на моделот на воената организација е условен од определбата на Републиката да се интегрира со Алијансата, зачувувајќи ги националните, просторно-популациските, социо-политичките, техничко-технолошките, економските и други посебности на Македонија. Имено, како што веќе се утврди, Републиката, доколку сака да стане полноправен член на НАТО, потребно е да изгради компатибилен воен систем со системот на воената организација на Алијансата. Ова е приоритетна потреба, но притоа да ги зачува сите свои вредности кои произлегуваат од нејзината севкупност.

Оттука, моделот на воената организација на Републиката треба да претставува резултанта настаната од делувањето на погоре споменатите два глобални фактора.

Поаѓајќи од ова сознание дека на Републиката ѝ е потребен компатибилен систем со системот на НАТО и систем кој ќе ги почитува во што е можно поголема мера националните посебности на државата значајни за изградбата и организацијата на Армијата, како најоптимален се издвојува моделот на класична воена организација. Како модел се среќава и милицискиот и комбинираниот модел на воена организација. Типичен претставник на моделот на милициска воена организација е Швајцарија, а за комбинираниот модел на воена организација бивша СФРЈ²⁶⁷.

²⁶⁷ Mamula B, Odbrana malih zemalja, VINC, Beograd, 1988, str. 234-237.

Исто така, факт е и тоа што во рамките на воената структура на НАТО²⁶⁸, егзистира подолг временски период моделот на класичната воена организација која се повеќе се професионализира.

Земајќи ги во предвид сите овие сознанија и определби и националните посебности на Републиката како најсоодветен се издвојува моделот на оптимални можности за одбрана на Републиката со:

1. Цивилна контрола и деполитизиран состав на вооружената сила.
2. Минимум професионален (полупрофесионален) постојан состав на вооружената сила, најмодерно организиран, подвижен и компатибилен на колективните системи за безбедност (ООН и НАТО).
3. Минимум најсовремени офанзивни борбени средства во рамките на потребите за одбрана на Републиката.
4. Максимум одбранбени, најсовремени средства за идентификација на загрозеноста и за противвоздушната и противоклопна одбрана.
5. Максимална оспособеност на неопходните општествено-економски фактори на системот за учество во одбраната на државата.

8.5.1. ЦЕЛТА НА МОДЕЛОТ

Да обезбеди реализација на стратегиските цели и определби на државата, РМ да создаде вооружена сила која ќе биде еден од столбовите на одбраната, независноста и вкупната безбедност на државата, компатибилна на НАТО-Воениот систем. Да може рамноправно да биде третирана како еден од гарантите на Европската и Светската безбедност со можност секогаш да биде инкорпорирана во нивните системи за учество во мировните операции, а исто така, со тоа да може да обезбеди прихват и вклучување на нивните организациски единици во својот состав.

Во однос на квалитетот и квантитетот да се оформи вооружена сила образувана со демографските, просторните и материјалните можности на РМ, врвно оспособена (обука, опрема) за брзо маневрирање (пренесување на дејствувањата по видови на загрозување и правци на загрозеност). Составена од професионален кадар за ракување со сложените борбени средства и системи за оперативна употреба и од резерва.

²⁶⁸ За воената структура на НАТО види: NATO Handbook, Nato Office of information and press Brussels, 1992, p. 98-117.

Со изградена способност за навремена идентификација на загрозеноста, за брзо доведување во мобилност за употреба и создавање временски и организациски услови за доведување во готовност за употреба на останатите елементи од системот за одбрана и за одбивање на првите удари од агресорот.

Да се создаде вооружена сила со изразена способност за активна (офанзивна, нападна) одбрана која ќе обезбеди агресијата да ја релативизира како физички тешко остварлива по време и простор, а економски, човечки, морално и психолошки исцрпувачка за агресорот, со војнена и воена доктрина кои ќе обезбедат целовитост на системот за одбрана и надополнување на неговите елементи (производство, транспорт, здравство, образование, работа на државните органи, дипломатијата и др.) со дејствувањата на вооружената сила.

Вака стратешки насочена и доктринарно оспособена вооружената сила би била гарант и промотив, секој од нашите соседи, безбедноста и сувереноста на РМ да ја идентификува и со сопствената безбедност и сигурност од причина што при загрозувањето на безбедноста и сувереноста на РМ, поради нејзината геостратегиска положба и аспирациите на нејзините соседи кон нејзиниот простор, би било едновременно и загрозување и на безбедноста и сувереноста на секои од нив. Неможно е РМ да биде загрозувана, а таа загрозеност да не се пренесе и на сите наши соседи и пошироко во регионот.

8.5.2. КРИТЕРИУМИ

Во сите домени да бидат на рамниште на Светскиот и Европскиот просек: Организацијата и формацијата на единките на вооружената сила на РМ да бидат компатибилни на НАТО, за во секој момент, секоја единица од АРМ да може да се вклопи во било кој систем на НАТО за кој ќе одлучи државното раководство на РМ. Обуката за ракувањето со борбените средства и системи да обезбеди познавање на адекватните системи на НАТО. Оспособеноста на офицерскиот кадар да прими одговорност со било кој систем на НАТО да раководи, односно да се стави под било кој старешина и систем на НАТО. Оружјето и опремата да ги задоволи критериумите на НАТО и во однос на употребливоста и очекуваните ефекти и во однос на начинот на

употребата и ракувањето. Одржувањето и мобилноста на средствата и системите да биде на рамниште на НАТО.

8.5.3. ТРОШОЦИ

Економичноста секогаш да се мери со очекуваниот резултат и ефикасност. Во спротивно, секое друго решение би било неекономично затоа што не би нудело извршување на задачите и целите. Економична е определбата да се има тежиште на одбранбено активни средства затоа што се тие поефтини за набавка а одговараат на намената. Обратно, ориентацијата кон обликување на вооружената сила со изразени офанзивни можности не би била во склад со стратешките определби на РМ, а би била помалку ефикасна и економична; не би одговарала на намената на вооружената сила во склад со државните цели и задачи. Имено, авионите се повеќекратно поскапи од ПВО средствата. Тенковите исто така се повеќекратно поскапи и од најефикасните противтенковски средства кои можат подобро да се маскираат, полесно се маневрира со нив, а и ракувањето со нив е поедноставно. Конкретното разгледување на цената обусловено е од изборот на понудата, начинот на плаќањето и другите услови за секое средство посебно. Цената секогаш да се разгледува и од аспект на трошоците за одржување и опслужување на средството, потребната обука за успешно ракување со средствата и другите елементи.

При определувањето на трошоците за воениот буџет (ВБ) се раководев од определбата за изградба на воен систем компатибилен на НАТО системот. При тоа извршена е корелациона и регресивна анализа за зависност на воениот буџет и општествениот бруто производ за најголем број членки на НАТО при што е добиена равенката за зависност. Со примена на оваа равенка за Р.Македонија добиена е сума во висина од 148 милиони УС долари. Доколку се спореди оваа сума со вистинските издвојувања со воениот буџет ќе се дојде до констатација дека таа е нешто поголема.

Но, тоа не треба да не заблуди, бидејќи речиси кај сите земји членки на НАТО издвојувањата пресметани според методологијата на НАТО се поголеми од оние направени во национални рамки.

8.5.4. АЛТЕРНАТИВИ

Ги има на број многу. Создавање квантитативно голема вооружена сила би била несообразна на демографските, економските и просторните услови и можности на РМ, а тоа значи и неефикасна, некомпатибилна на современите светски и европски воени системи, неорганизирана и опремена според најсовремените трендови, а тоа значи и неприлагодена кон потребите за остварување на стратегиските цели и определби на РМ. Квантитативно голема вооружена сила би го закочила и попречувала економскиот развој на државата и не би придонела кон остварување на задачите кои од неа се очекуваат. Организирање на вооружената сила со изразени офанзивни (нападни) можности не би биле во склад со државната стратегија на РМ, не би ги извршила одбранбените цели и задачи. Од друга страна, демилитаризацијата на РМ би била најлошата алтернатива и би значело откажување од сувереноста и независноста на РМ и до губење на нејзината државност. Исто така, приклучување кон било кој сосед во однос на безбедноста и сувереноста на РМ, би значело балканска и војна на поширокиот регион и пак кон губење на суверенитетот, независноста и државноста на РМ.

8.5.5. МОДЕЛ СО ОПТИМАЛНИ МОЖНОСТИ ЗА ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

8.5.5.1. ЦИВИЛНА КОНТРОЛА И ДЕПОЛИТИЗИРАН СОСТАВ НА ВООРУЖЕНАТА СИЛА

Релациите помеѓу општеството и војската претставуваат круцијално прашање за секоја во тој контекст и за нашата земја. Политичките конотации на овој однос го изразуваат достигнатиот степен на демократија на земјата. Според претседателот на САД Бил Клинтон: "И покрај тоа што во секој случај бројот на фактори кои придонесуваат кон безбедноста и благосостојбата на нашата држава е голем, ниту една компонента не е важна како самите мажи и жени кои ја носат Американската униформа и бдеат над

нашата безбедност. Нивната вештина, служење и преданост се сржта на нашата одбрана²⁶⁹ ".

Војската претставува државна институција пар-екселанс, наменета за водење на вооружена борба со цел да победува во војната. Таа има белези како и другите организации, бидејќи и самата претставува еден вид организација, но исто така има и специфичности што ја чинат да биде релативно самодоволна и релативно независна институција. Можноста определувачки да влијае врз дистрибуцијата и редистрибуцијата на моќта на државата ја условува потребата од цивилна контрола.

Постојат повеќе начини на цивилна контрола, традиционалниот е неприменлив во денешни услови, пред сè поради постоењето на социјалните разлики помеѓу цивилната и воената елита.

Исто така, неприменлив начин на цивилна контрола е и оној кој што се реализираше во комунистичките политички системи. Ова, најповеќе поради дијаметрално различните устројства на еднoпартиските и повеќепартиските политички системи и поради девијациите од суштинска природа кои се појавија во еднoпартиските политички системи.

Во таа смисла и југословенската заедница (СФРЈ) во чиј состав беше и Република Македонија, има сопствено искуство. Се покажа дека, спротивно на заложбите на демократски-самоуправен развој на заедницата, СКЈ ќе се однесува како партија на власт зафаќајќи ги и насочувајќи ги сите сегменти на општеството, согласно на своите интереси. Во таа смисла ќе бидат зафатени и вооружените сили. Така ќе се создава партиска војска за чија изградба и развој СКЈ ќе има посебна одговорност и со своја идејна и политичка активност во вооружените сили, пред организациите и членството во вооружените сили и со непосредното учество на претставниците на органите на Сојузот на Комунистите во телото и органите на вооружените сили постојано се бара за продлабочување на нивниот класен револуционерен и општонароден карактер и за морално-политичко единство и борбена подготвеност и ефикасно извршување на задачите на ЈНА и ТО во мир и војна²⁷⁰ .

Војската се политизира, идеологизира и контролира од Партијата. Идеолошко-политичката индоктринација во процесот на едукација има за цел

²⁶⁹ Види го предговорот на Clinton T B, National Security Strategy of Engagement and Emlargement, The White House, July, 1994.

²⁷⁰ Закон за ОНО. член 94. 1982. стр. 33.

создавање послушна војска. Контролата ја спроведуваат политичките офицери зафаќајќи ги сите единици од најмалите до најголемите вооружени состави. Тие дејствуваат независно од основната линија на командување. Контролата на војската е потполна, но не се остварува од демократските институции.

Во услови на криза и потреба од промени во системот на СКЈ ќе се однесува, всушност, како и сите партии во реалсоцијализмот, правејќи очајнички обиди да се одржи како партија на единство, а за власт, истакнува д-р Мирчев Димитар констатирајќи дека "Тој (СКЈ) пропадна не на прашањето на единственото туку на прашањето на власта²⁷¹".

Од вооружените сили како орган на Партијата ќе се бара да се однесуваат согласно на интересите на Партијата. Иако, "де јуре" егзистираат како заедничка вооружена сила на сите народи и народности, работни луѓе и граѓани. Дејствувајќи согласно на интересот на Партијата, вооружените сили се доведуваат во состојба да ги попречуваат промените и демократските преобразби во земјата. Всушност, однесувајќи се како политичка војска, ЈНА сè повеќе ќе се оддалечува од народот чија дефакто и де јуре е војска на народот. На крајот партиската војска ќе го доживее својот неславен крај како и партиската држава. Всушност, таа-војската, беше и нејзин (партиската држава) орган.

Во услови на длабоки промени и формирање на самостојни држави пред секоја од нив посебно, па и пред Република Македонија се постави прашањето за изградбата и организацијата на вооружените сили. Во таа смисла, како стратешка цел се постави изградба на воена опрганизација која ќе биде компатибилна на НАТО системот и граѓанските демократски системи. Тоа за Републиката ќе значи изградба на професионален-полупрофесионален модел на воено организирање. Во таа смисла поприфатлив е прагматичниот за разлика од радикалниот професионализам кој претставува одвојување на воената професија од општеството. Прагматичниот професионализам подразбира интеграција на воената професија во општеството.

Доколку интеграцијата на цивилно-воените односи е поголема, до толку можноста за манипулација со војската е помала. Оптимална инте-

²⁷¹ Мирчев Д. Наведено дело, стр. 11.

градија се постигнува тогаш кога во земјата ќе се достигне висок степен на социјална кохезија, односно кога секој граѓанин е војниј, а секој војник е граѓанин. Во услови кога не е можно да се оствари висок степен на социјална кохезија се јавуваат повеќе проблеми, но, значајно е да се создаваат услови и да има тежнение кон таа интеграција со цел да се надминуваат антагонизмите кои водат кон отуѓување на војската од општеството.

За Републиката тоа ќе значи да ги земе предвид искуствата од воените реформи на демократските земји и нивните сознанија ги прилагоди кон сопствените потреби. Во таа смисла се издвојува сознанието дека демократските земји веќе три децении се соочени со влијанието на техничко-технолошкиот прогрес и кризата на легитимитетот на војската²⁷². Овие фактори во најголема мера ќе влијаат врз потребата од трансформација на масовните национални армии во малите професионални или полупрофесионални воени системи и соодветно на тоа трансформацијата од општа воена обврска во доброволна.

Во новите услови се поставува прашањето за компатибилноста на војската со цивилно-демократските институции. Оттука ќе се наметне потребата од цивилна контрола и цивилна супремација. Ова дотолку повеќе бидејќи професионалниот тип на воена организација ќе ја спречи интервенцијата на војската во политиката.

За да не се случи тоа, потребно е дефакто цивилна (надворешна и внатрешна) контрола.

Надворешната контрола би се остварувала на законодавната власт, извршната власт и судството, а внатрешната преку формирањето на политичките, социјалните и моралните вредности втемелени во Уставното устројство на земјата и прифатени од војската. За македонската војска покрај споменатото мошне значајно е нејзината јавност и отвореност спрема општеството и граѓаните, кои ќе имаат можност да ги изразат сите свои забелешки и согледувања. Од друга страна Армијата ќе ги разгледа сите без исклучок, прифаќајќи ги оние за кои смета дека корисно ќе ѝ послужат. Ваквиот однос ќе овозможи граѓаните да ги разберат проблемите и барањата на Армијата која ќе им стане блиска.

²⁷² Поопширно за проблемите настанати како последица на кризата на легитимитетот на војската види: The Military and the problem of legitimacy, Eds, Gwin Harries-Jenkins and Jacques Van Doorn, SAGE Publications Inc, London, 1976.

Војската како потенцијален политички актер има повеќе предности во однос на другите институции што ѝ овозможуваат определувачки да влијае врз политичките процеси, појави и промени. Знаејќи ги нејзините предности, политичките групи и партии настојувале да ја политизираат, што крајно имало неповолни конотации по развојот на општеството.

Поаѓајќи од ова сознание и сознанието дека современи се стремежите, војската, што е можно повеќе, да се конституира како објективна, непристрасна сила на државата, неподложна на државно-политичките настани и одвоена од катадневните политички збиднувања во земјата и амбициите на политичките партии, а насочена единствено на грижата за одбрана на земјата²⁷³, македонската војска треба да е деполитизирана.

Де јуре тоа е веќе сторено, дефакто се остварува со исклучувањето на војниците од политичкото одлучување и забраната на работа на политичките партии во војската. Исто така, се забранува и членување воените лица во политичките партии. Меѓутоа, апсолутна деполитизација не е можно да се реализира. Ова особено треба да се истакне во процесот на едукацијата на воените професионалци. Имено, не треба да се одбегнуваат политичките содржини, посебно оние преку кои се запознаваат карактеристиките на политичкиот систем, местото и улогата на Армијата во тој систем, потребата од цивилна контрола, односот на политиката и војната, политичките и социолошките аспекти на примената на сили во локално, регионални и светски рамки. Напротив, тиа содржини треба да се изучуваат со што ќе се продлабочи сознанието и мотивот за ефикасни активности на војската примерни на демократските стремежи за мирен развој во време во кое сеуште демнат опасности кои можат сериозно да го загрозат мирот во локални, регионални па и во светски рамки.

8.5.5.2. МИНИМУМ ПРОФЕСИОНАЛЕН (ПОЛУПРОФЕСИОНАЛЕН) ПОСТОЈАН И ОСПОСОБЕН СОСТАВ НА ВООРУЖЕНАТА СИЛА, НАЈМОДЕРНО ОРГАНИЗИРАН И ПОДВИЖЕН

Трендот на современите социјални и техничко-технолошки процеси и промени ја наметнаа потребата од конституирање на полупрофесионален и

²⁷³ Javorovic B, op. cit., str. 37.

професионален постојан состав на вооружената сила. Паралелно со професионализацијата на вооружените сили во глобални рамки и посебно во НАТО земјите се наметна и потребата од намалување на нивната бројна состојба. Имено, од направените анализи²⁷⁴, дојдов до констатација дека континуирано веќе повеќе години кај земјите членки на НАТО се намалува бројната состојба на вооружената сила.

Согласно современиот тренд на намалувањето на вооружената сила, и Републиката го бара тој оптимум кој според направената корелациона и регресивна анализа би изнесувал 14.789 или околу 15.000 луѓе.

Комплексноста на борбените системи ја наметнаа потребата од нивното опслужување со постојан и оспособен состав, подготвен во сите услови да извлече максимум од техниката. Најголем дел од борбените системи не дозволуваат импровизации и сè повеќе ја наметнуваат потребата од професионализација. Ова, дотолку повеќе бидејќи борбените системи се мошне скапи а обуката долга и сложена.

Денес и побогатите држави не планираат обука на воените обврзници со скапите борбени системи, туку тоа го реализираат со професионалци.

Како императив пред секоја а и пред Армијата на Републиката се поставува прашањето на изградбата на најмодерно организиран и подвижен состав на вооружената сила. Тоа за нас ќе значи согласно определбите на државата за интегрирање во НАТО, феноменот на организацијата на вооружените сили да го анализираме во земјите на НАТО. При тоа ќе се задржам само на дел од организациската структура, и тоа преку утврдување на процентуалната застапеност на некои сегменти, а потоа со одредени математички постапки и утврдување на релациите и зависноста помеѓу одредените сегменти од организациската структура на вооружените сили.

Во Табела - 20 врз основа на податоците за АВС (активна вооружена сила) и Резервата го определив најпрво односот на видовите а потоа и односот на активната вооружена сила и резервата, изразени во проценти. При тоа лесно се воочува дека КоВ (копнената војска) како вид, е најповеќе застапена во организациската структура на вооружените сили. Имено, процентуалната

²⁷⁴ Поопширно во петиот дел од дисертацијата во кој се анализираат популациските карактеристики на заедницата.

застапеност на КоВ во однос на другите видови се движи од минималните 48% до максималните 78% или со среден процентуален просек од околу 64%.

Како значајно за нашата Република ќе се издвои и сознанието дека кај развиените западни земји, членки на Алијансата, процентуалната застапеност на КоВ во однос на другите видови и посебно на ВВ и ПВО се намалува. Ова, пред се е производ на засилениот технички-технолошки развој, и посебно на развојот на воената технологија.

За разлика од земјите, членки на НАТО, вклучувајќи ја и Грција која е членка на Алијансата, кај соседите на нашата Република состојбата на односот помеѓу видовите е со поголема процентуална застапеност на КоВ и таа како што се воочува од Табела - 20 се движи од минималните 71% до максималните 82% или среден процентуален просек од околу 75% од вкупната активна вооружена сила. Оваа варијанта за разлика од првата помалку го следи трендот на развојот на современата воена организација, ова пред сè поради помалата економска моќ, но и од влијанието на други фактори кои го определуваат тој однос.

Како значајно ќе се издвои и сознанието дека и соседите бараат начин како да се приближат до НАТО што ќе услови и барање на соодветни решенија кои ќе кореспондираат на моделите на воената организација на НАТО. Со ова, уште еднаш се потврдува исправноста на нашата ориентација и напор за интегрирање во НАТО, што ќе каже барање на решение во рамките на процентуална застапеност на видовите на земјите на НАТО.

За Република Македонија, просечната застапеност на КоВ од 64% во однос на вкупната застапеност на видовите на АВС на земјите, членки на НАТО, претставува добра ориентација. Ова, дотолку повеќе бидејќи Република Македонија бара начин за изградба на воен систем компатибилен на НАТО воената структура.

Републиката како континентална држава нема потреба од воена морнарица, но има потреба од езерски сили кои не можеме да ги третираме како посебен вид (ВМ), но можеме да ги третираме како составен дел на КоВ, што дефакто ќе ја зголеми процентуалната застапеност на овој вид. Бидејќи не може езерските сили да ги третираме како посебен вид, нивното процентуално учество можно е да се определи откако ќе се определи учеството на Военото воздухопловство.

Од податоците од Табела - 20 го пресметав односот на ВВ како вид изразен во проценти во рамките на АВС на земјите членки на НАТО. При тоа дојдов до сознание дека вредностите се движат од минималните 11% до максималните 30%. Доколку ги собереме вредностите на прикажаните земји и поделиме со 11 ќе се добие средната вредност која изнесува 20%. Така, доколку се собере 64 и 20 ќе се добие вредност од 84%, и останува уште 16% кои припаѓаат на ВМ, или во случајот со нашата земја би можеле да припаѓаат на езерските сили, бидејќи езерските сили немаат толкави потреби, оваа вредност може делумно да се претопи во КоВ а делумно во ВВ и ПВО.

За соседите на Република Македонија постапено е на идентичен начин и добиени се следните вредности на процентуалниот однос за ВВ (воено воздухопловство) 18,75% и ВМ 6,25%.

Доколку се направи компарација помеѓу горе споменатите величини ќе дојдеме до констатација дека постојат разлики, имено средната вредност на процентуалниот просек кај земјите членки на НАТО е:

$$\text{КоВ}=64\% \quad \text{ВВ}=20\% \quad \text{ВМ}=16\%$$

а кај соседите на Републиката изнесува за:

$$\text{КоВ}=75\% \quad \text{ВВ}=18,75\% \quad \text{ВМ}=6,25\%$$

Од добиените резултати може да се определи структурата на АВС по видови во Република Македонија.

При тоа ако се појде од фактот што $\text{АВС}=\text{КоВ}+\text{ВВ}+\text{ВМ}$ и се замени за $\text{АВС}=15.000$ луѓе, што се доби со регресивната анализа, а за видовите се замени средната вредност на процентуалниот однос ќе се добие:

за $\text{КоВ}=0,64 \cdot 15.000=9.600$, за $\text{ВВ}=0,20 \cdot 15.000=3.000$ и $\text{ВМ}=0,16 \cdot 15.000=2.400$ или $\text{АВС}=\text{КоВ}+\text{ВВ}+\text{ВМ}=9.600+3.000+2.400$.

Како алтернатива ќе се земат и пресметаат вредностите на средниот процентуален однос и кај соседите на Републиката, кои применети на наши услови би изнесувале:

$$\text{АВС}=\text{КоВ}+\text{ВВ}+\text{ВМ}=0,75 \cdot 15.000+0,19 \cdot 15.000+0,06 \cdot 15.000=11.250+2.850+900.$$

На Табела - 20 е прикажан и односот помеѓу АВС и Р (резервата) изразен во проценти. Идентично на претходниот случај се утврди минимумот на АВС кој изнесува 11% и максимумот кој изнесува 55%. Средната вредност

на прикажаните 11 земји членки на НАТО изнесува 33% на резервата остануваат 67%, со што се добива вкупниот број на вооружената сила.

За Република Македонија односот на АВС и Резервата изразен во проценти како 33 - 67, претставува добра ориентација со напомена дека процентот на АВС е многу поголем кај големите земји (Франција, Германија и В.Британија), отколку кај помалите земји.

Разликите на односот на АВС и Резервата се поголеми кај соседните земји и се движат од минималните 24% до максималните 32% за АВС, односно од минималните 68% до максималните 76% за Резервата. Со собирање и делење на процентите и вкупниот број на земји ги добив средните вредности, кои за АВС изнесуваат 27%, а за резервата 73%.

Се поставува прашање кој е оптималниот избор, дали во рамките на НАТО или кај соседите. Доколку се држиме до стратегиските определби, дилеми не би требало да има. Но и во рамките на НАТО постојат разлики во однос на АВС и Резервата изразени во проценти, така што изборот на средната вредност на процентот претставува добра ориентација која не мора да биде и оптимално решение за Републиката.

Поради комплексноста на прашањето на односот помеѓу АВС и Резервата, ќе се послужам со посложени математички операции кои овозможуваат покрај одредувањето на степенот на корелација и одредување на оптималниот број на резервата кој ќе ја кореспондира на НАТО новиот број на Резервата.

Во Табела - 21 прикажани се податоци за АВС и Резервата на 11 членки на НАТО. Врз основа на нив и со помош на корелациона и регресивна анализа е пресметан степенот на корелација $r=0,806$ и определена е регресивната равенка за зависност помеѓу АВС и Резервата. Ова, овозможува да се пресмета новиот број на Резервата и да се определи отстапувањето.

Од дијаграмот на растуреност²⁷⁵ се воочува зависноста помеѓу АВС и Резервата каде во најголем број случаи со зголемувањето на АВС се зголемува и Резервата. Исто така, се воочува дека има и поголеми и помали отстапувања од линијата која најдобро ги апроксимира емпиriskите податоци за варијациите на АВС и Резервата.

²⁷⁵ Види: слика 11.

Со регресивна анализа пресметана е регресивната равенка, која овозможи определување на новиот број на Резервата, според кој можеме да се определи и големината на Резервата во Република Македонија, доколку се внесе добиениот број за големината на АВС. Така, според примената на добиената регресивна равенка за зависноста помеѓу АВС и Резервата кај земјите членки на НАТО, пресметано е дека Резервата на Република Македонија би изнесувала 136.513 луѓе.

Со вака добиените вредности со регресивна анализа во голема мера се отстапува од реалните големини на резервата кај земјите членки на НАТО, што пред се се должи на широкиот опсег на разлика на променливите прикажани во Табела -21 и сл. 11. Поради тоа изнудено е прифаќањето вредности на процентуалните односи на земјите членки на НАТО, применети во наши услови. Ова, фактички ќе значи дека бројната состојба на Резервата на Македонија би можела да се движи од минималните 12.272 до максималните 121.364 луѓе, или со пресметаната средна вредност на процентуалниот однос би изнесувала 30.455 луѓе.

8.5.5.3. МИНИМУМ НАЈСОВРЕМЕНИ ОФАНЗИВНИ БОРБЕНИ СРЕДСТВА ВО РАМКИТЕ НА ПОТРЕБИТЕ ЗА ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКАТА

Како појдовна основа во определувањето на офанзивните борбени средства ќе послужи предвидената состојба на одделна категорија борбени средства според СФЕ договорот²⁷⁶. Се одлучив за предвидената состојба, односно за лимитот на борбените средства, бидејќи тој треба да се реализира во 1996 година и бидејќи за повеќето земји е мошне близок на реалната состојба.

Поради подобра прегледност и анализа направен е целокупен преглед на реалната и предвидуваната состојба на борбените средства, според СФЕ договорот за 11 земји членки на Алијансата²⁷⁷. Во Табела - 22 прикажани се одделно за секоја земја, лимитирачката и реалната состојба на борбените средства, со што може да се потврдат претходните констатации и да се продолжи со анализата, согласно на нашите потреби.

²⁷⁶ SYPRY YAERBOOK 1993, p. 591-610. Military Balance 1994-1995, p. 262-267

²⁷⁷ Види Табела - 22.

Од аспект на нашите потреби мошне значајно беше определувањето на вкупниот број на борбените средства, а потоа изнаоѓањето на најсоодветна постапка како да се распределат одделно за секое прикажано борбено средство. Веднаш на почетокот, при определувањата на лимитот на борбените средства се соочив со тешкотии откако ги собрав лимитите за сите земји прикажани во Табела - 22 и ги поделив со нивниот вкупен број. Добиена е средна вредност од 5.039 борбени средства, што апсолутно не одговара за една земја како нашата.

Следниот чекор беше со помош на корелационата и регресивна анализа да се дојде до бараниот лимит на прикажаните борбени средства.

Врз основа на податоците прикажани во Табела - 22 и извршената корелациона анализа дојдовме до заклучок дека постои многу поголем степен на корелација доколку се корелира лимитот со населението, отколку лимитот на борбените средства и површината. Всушност, за првиот случај добивме висок степен на корелација бидејќи $R=0,961$, а во вториот мошне мал степен на корелација кој изнесуваше $R=0,684$.

По извршената корелациона анализа извршена е регресивна анализа и добиена е регресивната равенка за зависност помеѓу вкупниот број на прикажаните во Табела - 22 борбени средства и населението. Истото и графички го прикажав на сл. 13 и ја добив правата на регресија која најдобро ги апроксимира вредностите нанесени на апцисата и ординатата.

Со примена на регресивната равенка $TA = 323,969 + 0,0001293 \cdot N$, добиен е $TA = 583$, за Македонија, односно го одредив вкупниот број борбени средства, согласно со CFE договорот. Потоа, пресметан е за секое борбено средство процентот на неговото учество во формирањето на вкупниот број, што овозможи да се определи бројот на секое борбено средство во Републиката. Така, е добиен лимитот за борбените авиони кој изнесува 52, за нап.хелихоптери 18, за артилерија 141, за оклопните борбени возила 219 и за тенкови 135.

Со ова, не се затвори во целост прашањето за минимум на најсовремени борбени средства во рамките на потребите за одбраната на Републиката. Свесни дека можат да се постават уште многу други од типот на: дали добиените 583 борбени средства се доволни за одбраната на Републиката, дали со нив се исцрпува бројот на офанзивните борбени средства, дали се до-

волно тенкови и многу други. Присутно е уверувањето дека дилеми и прашања ќе има, како што сум уверен дека со ваквиот избор и анализа направен е напор да се изгради систем кој ќе биде компатибилен на системот на НАТО. Новиот систем во кој значајно место и улога имаат нападните борбени средства, подразбира најмодерни борбени средства и системи. Само тие ќе го компензираат квантитетот и ќе го приближат нашиот кон системот на НАТО. Поради тоа многу е значајно уште во почетната фаза на изградбата да се почне од овој сегмент.

8.5.5.4. МАКСИМУМ ОДБРАНБЕНИ, СОВРЕМЕНИ БОРБЕНИ СРЕДСТВА ЗА СПРОТИСТАВУВАЊЕ НА АГРЕСОРОТ И ЗАШТИТАТА НА ТЕРИТОРИЈАЛНИОТ ИНТЕГРИТЕТ И НЕЗАВИСНОСТА НА РЕПУБЛИКАТА

Определбата за максимум најсовремени одбранбени борбени средства во најголема мера го апсорбира влијанието на истражуваните фактори врз организацијата и изградбата на вооружените сили на Републиката. Од тука, хронолошкиот ред не ја определува значајноста на ова прашање. Напротив, тоа сосема заслужено би можело да се најде и како прво прашање во анализата на моделот на воената организација на Републиката. Ова, до толку повеќе бидејќи на овој сегмент треба да му се додаде приоритетот во изградбата на вооружените сили на Републиката, а што произлегува од влијанието на повеќе фактори.

Политичката стратегија, ги определува целите и задачите што сака да ги реализира со изградбата на вооружената сила. Бидејќи станува збор за политика која настојува внатрешните и проблемите настанати со државите во поблиското и подалечното опкружување, да ги реши по мирен пат, тогаш основната функција на вооружените сили ќе биде одбранбена, односно, одвраќање и одбрана и заштита на независноста и територијалната целокупност на државата. Обратно, доколку политичката стратегија има експанзионистички намери и цели, тогаш, основната сила со која ќе настојува да ги оствари посакуваните цели ќе биде поинаку структурирана, приоритет ќе имаат офанзивните борбени средства.

Определбата на Републиката во решевањето на меѓудржавните проблеми по мирен пат-без примена на сила, отвара поголеми можности за поддршка од меѓународните институции и најголемата воено-политичка организација-НАТО, во сите услови на живеење, па и во најтешките, кога земјата е во војна. Меѓутоа, нашата земја не смее исклучително да се ослонува на ООН и другите меѓународни безбедносно-одбранбени организации и институции бидејќи обимот и брзината на нивното ангажирање заради надминување на конфликтните ситуации често пати биле зависни од интересите на земјите кои најповеќе материјално и со човечка сила партиципираат во нив.

Нашата земја, пред сè треба да се ослонува на сопствените сили и можности и на вооружена сила како на основен носител на одбраната на земјата од почетокот на загрозувањето па сè до неговото надминување.

Степенот на загрозеност, кој што се цени согласно на опасностите кои се закануваат или можат да се заканат од надвор или внатре е на рамниште кое условува изградба и постоење на соодветна вооружена сила која ќе биде подготвена да одговори на сите предвизици кои можат да ја загрозат независноста и територијалната целовитост на државата. Во таа смисла веќе се посочиени некои проблеми, овој пат само ќе се посочи на присуството на сеуште неизживеаните големодржавни претензии на соседните земји спрема просторот на Републиката, како и манипулирањето со одредена група на национално малцинство ставено во функција на тие интереси.

Централното место на Балканскиот Полуостров, овозможува целосен преглед на состојбите во регионот, што во исто време претставува можност за директно влијание врз процесите и промените за што се заинтересирани сите држави во поблиското а и некои и од подалечното опкружување на Републиката. И ова е уште еден елемент кој неповолно влијае врз безбедноста на Републиката и го покачува степенот на загрозеноста на повисоко рамниште, од една страна, а од друга го условува организирањето на соодветна одбрана.

Просторните карактеристики на земјата претставуваат ограничувачки фактор за развој на вооружените сили со поголеми офанзивни можности. Претежно ридско-планинскиот простор е пречка за развој и маневар на поголемите оклопно-механизирани групации, воздушниот простор е

мошне мал, што битно влијае врз ефектуирањето на борбената авијација. Од друга страна, просторот од околу 26.000 км² овозможува развој и маневар на одбранбените борбени системи и ефектуирањето на нивната борбена моќ.

Техничко-технолошката база и економската моќ на земјата го фокусира вниманието во оној сегмент од квантитативно-квалитативно структурирање на воената организација кој пред се одговара на можностите. Ова, често пати се коси со потребите на одбраната, но умешноста е токму во тоа да се изнајде решение кое најмногу ќе ги почитува можностите и потребите на земјата за одбрана и заштита од евентуална агресија. Токму од овие причини и политичката стратегија треба да го уважува влијанието на спомнатите, но и на некои други фактори при определувањето на целите и задачите на вооружената сила. Всушност, политичката и воената стратегија треба да бидат до оптимум усогласни до колку не сакаме да се соочиме со несогледливи последици по развојот на државата како во услови на мир така, особено во услови на војна. Во таа смисла ќе се наведат уште некои причини кои условуваат определување и избор на максимум одбранбени борбени средства за спротивставување на агресорот и заштита на територијалниот интегритет и независноста на Републиката:

- современите одбранбени борбени средства се повеќе десетици а некои и стотици пати поефтини од офанзивните борбени средства²⁷⁸;
- современите одбранбени борбени средства се едноставни и лесни за обука која кратко трае;
- современите одбранбени борбени средства поради малата тежина овозможуваат брз маневар во просторот и лесно се маскираат;
- одржувањето и сместувањето на овие борбени средства бара помал простор и не е толку скапо;
- уредувањето на огнените позиции за овие средства е едноставно и бара мал простор;
- за одбранбените борбени средства нема лимити во набавката и ограничувања од типот на СФЕ договорот;

²⁷⁸ Цената на борбените средства е различна од земја во земја, начелно поефтини се орудијата и оружјата од источноевропско потекло. Така на пример, автоматската пушка "калашников" на западниот пазар може да се купи за околу 860 ДМ, автоматот "узи" за 4900 ДМ, автоматот "томсон" за 1800 ДМ. Додека, еден современ тенк од типот "леопард-2" чини 4.800.000 ДМ до 5.000.000 ДМ за американскиот "амбрае М-1". Современите борбени авиони ловци се меѓу најскапите офанзивни борбени средства со цена која достигнува до 100 милиони долари, а американскиот "Б-2" и повеќе од две милијарди долари.

- реално е да се очекува дека Републиката токму поради одбранбената политика, стратегијата и граѓанската демократска опција ќе биде примена во најголемата воено-политичка организација-НАТО и дека благовремено ќе биде помагана и поддржувана во сите услови на изградба и развој, па и во најтешки услови на опстојување, во војна, од ООН, ОБСЕ и НАТО.

Определбата за строги критериуми при структурирањето на вооружената сила во Републиката е производ на потребите за одбрана и заштита на независноста и територијалната целовитост како и можностите кои во голема мера се ограничени од редица фактори кои ја определуваат таа одбрана и заштита. Вооружената сила која е основен чинител за заштитата на Републиката од агресија има најзначајна улога во одбранбениот систем, поради што е неопходно можностите и потребите на одбраната во најголема мера да се усогласат. Оттука, целесобразна е определбата за максимум одбранбени борбени средства кои се прецизни, лесни, подвижни, погодни за брзи маневри по просторот, едноставни за обука и маскирање, лесни за одржување и ускладиштување и чување и ефтини за набавка.

Врз основа на сето ова би можело да се оформи модел кој квантитативно и квалитативно би бил структуриран од:

Прво, минимум професионален постојан состав чија големина би изнесувала 15.000 луѓе, од кои на КоВ (копнена војска) би отпаднале дванаесет илјади луѓе вклучувајќи ги и езерските сили и 3.000 луѓе на ВВ и ПВО.

Резервата би броела 60.000 луѓе, од причини што тој број е во рамките на можностите кои ги предвидува и остваруваат некои земји на НАТО и е близок на проценките на соседните земји. Не се одлучив за големина пресметана со регресивната анализа бидејќи бројката е многу голема и не соодејствува на фактичките и реалните односи на АВС и Резервата во рамките на НАТО.

Второ, минимумот на најсовремените офанзивни средства определен е согласно СФЕ договорот за ограничување на одредена категорија офанзивни борбени средства, а кој за Републиката би изнесувал борбени авиони 53, нап.хеликоптери 19, артилерија 148, оклопни борбени возила 230 и тенкови 142. Со ова, како што е веќе напomatо не се исцрпени сите офанзивни борбени средства, но се задоволуваат критериумите на СФЕ договорот на чие реализирање инсистираат земјите, членки на НАТО.

Трето, максимум одбранбени најсовремени борбени средства, претставува определба која најповеќе кореспондира на влијанието на анализираните фактори и фактички е без ограничување за пополнување со борбени средства.

8.5.5.5. МАКСИМАЛНА ОСПОСОБЕНОСТ НА НЕОПХОДНИТЕ ОПШТЕСТВЕНО-ЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ НА СИСТЕМОТ ЗА УЧЕСТВО ВО ОДБРАНАТА НА ДРЖАВАТА

Војната во современи услови претставува сеопшт, интензивен судир предизвикан заради остварување на воени, политички и економски цели. Основната форма низ која се води и манифестира војната е вооружена борба, но таа (војната) ги вклучува и другите видови на дејствување (политички, економски, морални, психолошки, информативни и др.) кои взаемно се помагаат и ја чинат војната сеопфатна општествена појава и дисјунктивен процес.

Генезата на војната како историска појава влече корени од пред крајот на првобитната заедница кога се создаваат услови за остварување на цели карактеристични за војната. Дотогаш, родовите-племињата се судрувале со целокупните сили и средства што им стоеле на располагање. Во робовладелското општество доаѓа до формирање на посебна институција за водење на војна (војска). Во тие услови, војувале војските како посебен општествен сегмент наменет за водење на војна, кој целото општество, главно го засегало со тоа што гинеле луѓе и се трошени многу средства. Во натамошниот развој ќе се развива војната како општествена појава и ќе поприма сè поголеми размери, војските ќе бидат се побројни, борбените активности ќе се водат на сè поголеми пространства, борбените средства ќе се мултиплицираат, средствата ќе стануваат се поусовршени и со поголема разурнувачка сила, дејствувањата ќе можат да се вршат и од поголеми дистанци-оддалечености, повторно, како и во првобитната заедница сè повеќе ќе се вклучува народот како целина и ќе ги поднесува последиците од војната, загубите ќе бидат сè поголеми-побројни кај цивилното население отколку кај воените лица.

Во современите услови, сеопфатноста на војната зависи и од местоположбата на државата, а и од нејзината големина и воена и економска моќ. Денес само некои од големите и богати држави можат да си дозволат,

одбраната на државата да им ја доверат на вооружената сила (САД, В Британија) која со својата бројност и техничка опременост можат агресијата да ја пресретнат на дистанца од повеќе илјади километри оддалеченост од својата територија и со ракетни, авио и други видови удари агресорот да го поразат и пред да стигне на нивниот простор. Големите и богатите држави војната можат да ја водат и само со економски и финансиски средства и во неа да победат.

Малите држави такви можности немаат. Тие мораат многу поопстојно да ги подготват за одбрана и својот севкупен систем како организација и целокупниот простор на државата. Додека големите држави можат да наметнат војната да се води на туѓ простор, малите држави неможат секогаш да ја отстранат војната од својот простор. Поради тоа што не можат да ја отстранат војната од својот простор, малите држави се принудени да ги подготват систе државни функции, сектори и институции за одбрана на државата во прв ред стопанството, образованието, здравството, културата, транспортот, земјоделството, наменското производство на средствата водење на борба, информативниот систем и другите дејности, сектори и функции на државата.

Доколку вооружената сила нема адекватен потпор на севкупниот општествен, а посебно на стопанскиот систем, не ќе може успешно да ја заврши својата задача, да ја одбрани земјата од агресија и да ја обезбеди нејзината независност и сувереност.

При подготовката на системот треба да се појде од најтешките претпоставени услови за дејствување што може да ги наметне војната.

При подготовката на стопанството треба да се согледа секоја гранка посебно на условите во кои таа може да се најде со можни решенија по варијанти. Да се процени какви и колку резерви на репроматеријали, сировини, резервни делови и други услови за работа треба да се обезбедат со кои ќе се обезбеди работа на подолг временски период и под најтешки услови, а сепак тие резерви да бидат и стоковни пазарни резерви во и за секојдневниот промет и да обезбедуваат стопанска и пазарна стабилност и во мирновременски услови.

Подготовката на образовниот систем треба да обезбеди постојано функционирање на системот во сите фази и услови на војната. За тоа се потребни алтернативни програми кои би се спроведувале според наметнатите услови за работа. Пореметувањата во образованието можат да бидат прос-

торни и програмски. Треба да се изготват алтернативни решенија за да може образованието да работи и во најтешки услови и слично.

Транспортот, исто така треба да биде подготвен да ги совлада зголемените потреби за транспорт предизвикани од војната и во услови на нарушувања, оштетувања на објектите на комуникациите, временски ограничувања (транспорт само ноќе) и други потешкотии. Војната, покрај другото, наметнува и зголемени потреби за транспорт на вооружената сила, маневар од едно место на друго за што транспортот треба да биде подготвен со сите свои сегменти (енергија, резервни делови и друго). Основа на транспортот во нашата земја ќе се реализира со користењето на патната и железничката мрежа. Значаен предизвик и потреба претставува зајакнување на воздушниот транспорт. Во историјата на војните забележани се повеќе случаи кога успешно организираното транспортирање на силите и средствата, определувачки влијаело врз исходот на битките. Како еклантен пример ќе го издвоиме случајот од Првата светска војна, кога гувернерот на Париз, маршалот Ж Галиени организира превоз на 14 пешадиска бригада (4985 војници, без коњи) со 1200 париски авто-такси, на оддалеченост од 45км, за време од 36 часови со што успешно е попречено пробивањето на германските сили на реката Марна. Вакви случаи поради навременото транспортирање на силите и средствата во минатите војни има многу.

Слична е сосотојбата и кај другите системи од стопанските и општествените дејности без чија потпора не може да се порази агресијата и одбрани земјата.

9. ЗАКЛУЧНИ РАЗГЛЕДУВАЊА

1. Во овој труд е направен обид врз база на една предметна и теориско-хипотетичка рамка како и врз база на анализа на обемен истражувачки материјал, историски, социо-политички, статистички како и споредбен материјал од соседните и други земји, да се оформи можеен конструкциски модел на влијанието на социо-политичките и системски фактори врз изградбата и организацијата на вооружените сили на Република Македонија како нејзино квантитативно и квалитативно структурирање.

Посредно тоа значи и обид да се излучат поконкретни елементи за таа организација на одбранбените структури на Републиката. При тоа се тргнува од сознанието дека Републиката во контекстот на државно-правното конституирање како суверена, независна, самостојна и социјална држава ја конституира и воената организација како иманентен дел на државната организација. Исто така, се тргнува од сознанието дека воената организација како основа ја има организацијата со еден склоп на цели, рационалност, специјализација како основни карактеристики, а координацијата, комуникацијата и контролата како процеси и дејствија на поврзување. Додавката воена само поблиску ги определува специфичностите на организацијата со кои таа се разликува од другите организации. Во суштина, воената организација е релативно автономен социјален ентитет со централизирано раководење, специјален начин на пополна, утврден систем на стерешинство и цврста структура составена од делови кои се во функција на одбранбените потреби и цели на државата. Само дел од неа може да се подведе на вообичаените принципи на државната организација, управните органи итн. Исто така се тргнува и од сознанието дека на изградбата и структурата на воената организација влијаат повеќе фактори со различни учиноци.

Во трудот се разработени социо-политичките и системски фактори за кои се претпостави дека се основни фактори кои го детерминираат концептот на изградбата и организацијата на вооружените сили. Во тој контекст, особено се разработени карактеристиките на од скоро воспоставениот политички систем на Републиката, просторно-популациските карактеристики на заедницата, општото и национално-историско искуство, економските можности и техничко-технолошкиот развој, социо-стратификациските

карактеристики и изграденоста на воената доктрина. Тоа воопшто не значи дека се исцрпени можностите за влијание на други фактори, но тие се претпоставува дека не се од таква природа и не делуваат во толкава мера за да го одредат сами по себе концептот на организацијата и изградбата на вооружените сили.

Обидот беше да се укаже и на најзначајните елементи од групата на фактори кои определувачки влијаат врз организационата структура и изградба на вооружените сили. Ова, дотолку повеќе бидејќи се покажа дека и во рамките на еден фактор третиран како посебен дел составен од повеќе елементи се јавија елементи кои имаат помало или поголемо влијание врз организациската структура на воениот систем. На пример, кај просторот тоа е неговата големина и релјефот, кај популацијата, нејзиниот број социјална и национална структура, кај економските можности е пред сè општествениот бруто производ, за техничко-технолошкиот развој значајна е ставката за издвојување финансиски средства за опрема на пример по војник, кај социо-стратификацискиот фактор значаен елемент се етничките односи и одбранбената свест, кај доктрината карактеристиките на вооружените сили на евентуалните противници и изборот на моделот со оптимални можности за одбрана на Републиката.

2. Истражуваниот материјал кој е користен говори за една теориско-хишотетичка рамка во која во логичен след се анализирани општото и националното историско искуство значајно за обликување на воената организација, карактеристиките на политичкиот систем, просторно-популациските карактеристики, економски можности и техничко-технолошкиот развој значајни за изградбата и организацијата на вооружените сили, социо-стратификациските карактеристики на заедницата значајни за изградбата на Армијата и воената доктрина.

Во рамките на разгледувањето на општото и национално искуство значајно за воената организација се укажа на позначајните и глобални етапи на изградба и развој на воената организација со посебен осврт на највлијателните фактори кои ја обликувале воената организација. Исто така, се настојуваше да се укаже на главните правци на развој на граѓанската мисла за воената организација. Во тој контекст како значајни се издвојуваат неколку општи заклучоци и сознанија. Воената организација претставува една од најстарите и најпостојани организации на државата и во

општеството, која во својот еволутивен развој-од настанувањето во времето на распаѓањето на првобитната заедница и појавата на државите па сè до денес ќе бележи постојано промени. Имено, ќе се започне со наједноставните организациски облици и стохастичка структура а ќе се достигне ниво на еден од најголемите и најкомплексни системи со можности кои далеку ги надминуваат непосредните одбранбени потреби на голем број држави.

Соодветно на развојот на воената организација се зголемува и бројот и комплексноста на чинителите на социјално влијание врз неа. Во почетокот како најзначајни се издвојуваат општественото уредување, социјалната диференцијацијата и развојот на производните сили, но сè повеќе се истакнуваат и зголеменото влијание на просторот и популацијата, културата и свеста, напредокот и овладеаноста со техничко-технолошкиот фактор па и самата воената доктрина. Современото општество произведува нови и нови суб-системи чија меѓузависност растечки се покажува.

Од социо-политичките теории кои го третираат местото и улогата на војната во општеството како широко прифатена ќе се издвои конзервативната, со елементи од т.н. либерален правец. Марксизмот како теорија која го зафаќа и феноменот на военото организирање, во многу елементи не ја издржа пробата на времето во земјите каде ќе биде применуван. Особено непримерен ќе се покаже милитаризмот и нацизмот како екстремни правци кои продуцираат мошне неповолни конотации по глобалната безбедност, но и според обележјето на внатрешната воена организација со која се изразува влијанието и "радијацијата" на автократски и автомилитарни па и нехумани облици на општествен однос и свест.

Како значајно се издвојува сознанието дека теориската мисла во чие средиште се правата и слободите на граѓаните, професионалниот модел на воено организирање, цивилната и демократска супремација и контрола врз вооружените сили, деполитизираната војска и воена професија интегрирана во општеството и понатаму бара можности за усовршување на постоечкиот модел на воено организирање и цивилно-воените односи.

Од истражуваниот материјал како значајно се издвојува сознанието за потребата од соработка на малите земји за учество во колективните системи за безбедност или организација доколку сакаат нивните одбранбени напори да имаат вредност. Во таа смисла настојувањето за интегрирање во

структурите на северноатлантската алијанса претставува добра ориентација на Република Македонија.

3. Во истражуваниот материјал посебно се обработува национално-историското искуство на македонскиот народ од кое можат да се извлечат мноштво на заклучоци и сознанија и за денешната воена организација. Најпрво, како значајно се наметнува сознанието дека Македонските Словени во својот историски развој од родови, племиња, народ и нација, ќе поминат пат долг, макотрпен, исполнет со борба и константен стремеж кон повисоки облици на општествено интегрирање и организирање пред се-самостојна држава. Уште од 7 век се среќаваме со обидот македонските склавинии да ги обединат и создадат словенска држава во Македонија. Но, тој обид како и многу други вклучувајќи ги и Самоиловата држава, кусото владеење на самостојните феудални владетели и Крушевската Република ќе пропаднат. Причините за неуспехот се најразлични. Во суштина, станува збор за мошне неповолно влијание на низа егзогени и ендегени фактори. Посебно се издвојува неповолното влијание на егзогените фактори кое е изразено во попречувањата на европските политички системи и големодржавните аспирации на соседните земји. Како значајно за сите наведени случаи без исклучок се издвојува сознанието дека неможноста да се воспостави трајна воена организација па и по изгубени битки, а како основа на државната организација мошне неповолно се одразува врз понатамошното опстојување и политичко организирање на македонскиот народ. Војската претставува државна институција пар-екселанс. Како носител на воената моќ таа е особено значајна и нужна во услови кога земјата е мала и кога и се закануваат сериозни опасности по нејзината безбедност.

И корпусот на интерните фактори со неповолно влијание не е мал. Присутен е скоро во сите сегменти на општеството и е од економски, техничка и посебно од воена природа. Во Илинденското востание на пример до израз ќе дојде недоволното познавање и примена на воената вештина, како и несоодветно воена организација за директно-фронтално спротивставување со противникот. Доаѓа до израз на пример и внатрешната поделеност на ослободителните сили.

Сепак, тешко е да се претпостави дека би можело нешто повеќе да се направи во тие услови иако македонската интелигенција правела сè што било во нејзина моќ. Само сплотувањето на сите социјално слоеви во една

целина во борбата против заедничкиот непријател претставувало голем чин, исто како и меѓунационалната рамноправност во ослободителните обиди (Крушевскиот манифест), локална самоуправа и самоорганизација итн.

Како значајно се издвојува и сознанието дека отпорот и борбата и посебно востанијата секое за себе претставува чекор напред кон вообличувањето на политичката и воена стратегија за конечно достигнување на вековната желба на македонскиот народ за национално и социјално ослободување и формирање своја држава.

Конечно во Втората светска војна визијата и интересот на македонскиот народ за слобода и своја држава ќе се остварат. Несомнено е дека во војната ќе се влезе како рамноправен учесник со другите народи на југословенскиот простор сплотени во единствената политичко и воена стратегија на напредните општествени сили. Во таа борба македонскиот народ ќе формира своја воена организација која ќе ги помине сите облици на воено организирање, од најмалите како ударни групи, преку одредите и батаљоните, за да достигне до најкрупните организациско-формациски единици. Пред крајот на војната со еден корпус ќе учествува во конечното ослободување на Југославија со што ќе се стекне со борбено искуство за фронтално спротивставување како еден од најкомплексните облици на водење на вооружена борба.

4. Истражуваниот материјал кој е користен особено говори за повоениот период во кој Република Македонија егзистира како суверена држава во рамките на ФНРЈ покасно СФРЈ. За целиот тој период, аналитички се посочува на повеќе поволни и неповолни искуства во смисла на хипотетската рамка на трудот.

Федеративна Југославија претставува еклатантен пример на земја со силна централна власт и владеење на една-партија-комунистичката, како носител на власта. Тоа е земја во која работните луѓе и граѓани, народи и народности чинеа напори за подобар развој и просперитет кој иако беше деклариран и во мал обем спроведуван од партијата на власт, сепак во суштина е попречуван и анулиран- од самиот тип на политички односи и карактерот на власта.

Воената организација како дел од политичкиот организам на земјата во која таа (ЈНА) главно е партиска војска, ќе ја дели судбината на партијата која пак своите интереси ги поистоветува со интересите на државата и

општеството, што во суштина ќе има битни неповолни конотации. Врз изградбата и организацијата на вооружените сили, детерминирано влијание ќе исполат реал-социјалистичкиот политички систем и воената доктрина, а помало, социолошкиот, просторно-популацискиот, економскиот и техничко-технолошкиот. Поконкретно, влијанието на втората група фактори ќе биде прилагодувано, соодветно на проценките и потребите на партијата што крајно неповолно ќе се одрази врз изградбата и развојот на воената организација.

Воената организација подготвувана да се спротивстави на сите видови и облици на агресија најверојатно немаше да ја оствари оваа функција во услови на војна од причини идентични или слични на оние кои влијааа да не ја оствари својата функција во мир.

Како политизирана и идеологизирана, војската во овој период ќе прави напор за следење на современиот тренд на развој на воениот фактор, но исклучително како фактор чие влијание е прилагодувано, а не реално проценето. Евидентно е дека воениот врв го следеше современиот тренд на развој на воениот фактор, при што правеше напори да им се приближи на стандардите на развиените западноевропски земји, но влијанието на партиско-политичкиот фактор сепак ќе ја детерминира многубројноста, глобалноста и улогата на војската над општеството.

Се покажа дека затвореноста и недоволното почитување на влијанието на социјалните односи и развој, а пред сè на потребата за демократски промени може мошне лошо да се одрази врз изградбата и развојот на воената организација, што и се случи, со неповолни безбедносни и внатрешно-политички конотации во земјата.

Исто така се покажа дека е непродуктивно и нерационално формирањето на ТО во услови кога постојат проблеми, меѓунационални нетрпеливости и судири на просторот каде се формираат. Од друга страна ТО се покажа како основна вооружена сила за спротивставување во услови на војна кога земјата нема оперативна војска, за што пред сè говори примерот со Словенија. Впрочем, Република Македонија како суверена и самостојна држава военото организирање и изградба на воениот систем го започна со територијалната одбрана.

Во истражуваниот материјал кој е користен особено се говори за карактеристиките на политичкиот систем значајни за изградбата и органи-

зацијата на Армијата. Обидот беше да се укаже на најзначајните елементи во новиот политички и општествен систем на независна, суверена и демократска Република Македонија.

Несомнено е дека промените се суштински и ги зафаќаат сите битни сегменти на воената организација. Најпрво, воената организација на Републиката ја нема внатрешната функција да го штити општественото уредување утврдено со Уставот што се покажа како неповолност во СФРЈ но и како фактор со трагични последици. Во новиот систем таа е ограничена на остварување на надворешната функција, заштита на независноста и територијалната целовитост. Граѓаните, вториот дел од целината која ја остварува одбраната, во корпусот на основните права и слободи го имаат правото и должноста на одбрана. Како значајна разлика во тој приод се јавува остварувањето на таквите права во најголема мера преку државата која има можности да ѝ го посвети потребното внимание, средства, апарат и организација, со тоа на граѓанинот да му овозможи повеќе да се бави со својата професионална дејност. Се разбира граѓанинот и понатаму има можност преку демократски воспоставената власт за влијание, и на ова подрачје овој пат не како субјект како што беше замислен во системот на ОНО туку преку своите претставници во државните институции. Денес, Републиката, Армијата ја третира како вооружена сила на сите граѓани за кои воената обврска е општа. И порано и денес, посебно веќе три децении во развиените земји се воведува професионализмот и пополнувањето на доброволна основа. Ова отвара нови односи и релации и за воената организација на Републиката.

Државата се третира како основен фактор, носител на одбранбената функција. Во новиот политички систем за државата се предвидени зголемени и значајни интервенции во повеќе сегменти на општеството, а најповеќе во одбраната. Сепак, тоа не во смисла на етатизација, туку во смисла на модерна држава. Имено, како значајна се издвојува констатацијата дека државата е основен и главен носител на одбраната а граѓаните и ВС се учесници во тој систем на одбрана кој се засновува на нивните неотуѓиви права и слободи.

Во корпусот на новини кои ги донесе политичкиот систем спаѓа и командувањето. Сега врховен командант на ВС е Претседателот на Репуб-

ликата. Претседателството на СФРЈ се покажа како непримерен командант, впрочем исто како и колективен политички орган.

Значајна промена е и формирањето на Министерство за одбрана со кое раководи цивилно лице Министер, за разлика од секретаријатите за одбрана со кои раководеа воени лица-генерали. Целта е преку цивилниот министер и неговите ингеренции да се воспостават здрави и демократски засновани цивилно-воени односи. При тоа се нагласува определбата за цивилна контрола и супремација, што е придобивка на земјите со развиена демократија и парламентаризам.

5. Од истражуваниот материјал кој е користен за анализа на просторно-популациските карактеристики на заедницата можат да се извлечат повеќе сознанија, но и конкретни заклучоци и согледувања, значајни за изградбата и организацијата на воениот систем.

Во делот на популациските карактеристики, старосната структура поради намалувањето на учеството на младото население и зголемувањето на учеството на старото население од големите старосни групи а во формирањето на вкупната старосна структура на населението во Републиката, претставува неповолност за одбраната и посебно вооружените сили. Донекаде, тоа може да значи намалување на неговата одбранбена моќ, како квантитативно така и квалитативно. И природниот прираст, најповеќе поради стапката на нето репродукција на населението која е падната под единица и има тенденција на намалување претставува неповолност како за развојот на државата така и за вооружените сили како иманентен дел на таа организација. Освен тоа, видливи се значајни разлики во репродукцијата на населението, според региони, групи итн. Значајно е сознанието дека доколку овие проблеми на државата не се решаваат континуирано и на долги патеки ќе се почувствуваат со сета жестокост во блиска иднина во вооружените сили особено ако дојде до вооружено загрозување на Републиката.

Хетерогената национална структура на населението како елемент на популацијата за одбраната и вооружените сили може да претставува поволност но и неповолност. Поволност доколку најмасовно застапените националности ги прифаќаат и учествуваат во остварувањето на државното и уставното устројство на Републиката. И обратно, тоа би бил неповолен фактор кога не би се однесувале во смислана правата и должностите според уставното и државното устројство на земјата. Несомнено е дека хомогеноста,

располагањето со критичната маса и концентрацијата на простори кои граничат со други држави, ова може да биде елемент кој е латентно неповолен за безбедноста на Републиката во услови на конфронтација или потенцијален судир. Но, не мора така да биде што ќе каже дека во основа се работи за потреба на воспоставување на доверба и почит, обезбедување на соживот и благосостојба, како и подигање на граѓанската свест на сите државјани.

Во услови на војна доколку не е обезбедено учеството на некои националности во Републиката тоа ќе значи намалување на одбранбените човечки потенцијали за значителен опсег.

6. Во анализата е оформено и сознанието дека дојде до рedefинирање на местото и улогата на просторот на Република Македонија. Имено, просторот и меѓународно и внатрешно доби во своето значење за што говори превентивната дипломатија на ООН и ангажирањето на САД кој јасно стави до знаење дека просторот на Република Македонија е во зоната на меѓународните, регионалните па и нејзините глобални интереси. Ова претставува можност за надминување на синдромот неповолност на развојот кој произлегуваше од геополитиката и геостратегијата оформени порано историски а кон нашата земја.

Значаен елемент од просторот се и големината и другите географски карактеристики. Ограничената големина на просторот, претставува неповолност за одбраната но постојат можности за компензација со други фактори, што го покажува искуството на многу други земји и помали од Македонија.

Обликот на територијата, релативно правилен, претставува поволност за одбрана и вооружените сили. Границата на Републиката има квантитативни и квалитативни особености. Несомнено е дека нуди многу природни погодности за организирање на квалитетна одбрана. Поволностите се поголеми на источната и западната граница поради релјефот и испапчениот облик на протегање на граничната линија. Релјефот на границата определувачки влијае врз формирањето на пешадиски лесни единици од ридско-планински состав, вооружени со лесно вооружување за противпешадиска борба и противвоздушна одбрана. Ова сознание е дел од општото кое го формира целокупниот релјеф на земјата, кој претставува квалитативно обележје на географскиот простор и еден од најзначајните воено-географски елементи релевантни за обликувањето на воената организација

и вооружената борба во целост. Во тој контекст се издвојува сознанието дека простирањето на основните релјефни облици како шаховска табла овозможуваат остварување на широк спектар активни дејства за бранителот и голем број потешкотии за агресорот. Ваквиот релјеф може да ја компензира предноста на агресорот и да овозможи формирање на минимум професионален и оспособен состав на вооружената сила на Републиката, најмодерно организиран и подвижен. Релјефот најзначајно влијае врз определбата КоВ да биде доминантниот вид на вооружените сили, од родовите подвижната пешадија, со ридско-пешадиската формација, максимално зајакнати со средства за ПОО. Од ВВ и ПВО, приоритет ќе имаат средствата за ПВО, средствата за идентификација и хеликоптерските единици.

Во овој дел од трудот особено е анализирана зависноста помеѓу бројот на населението и активните вооружени сили, помеѓу големината на просторот и АВС и односот помеѓу големината на просторот и бројот на населението. Врз основа на податоците за површината и бројот на населението на 11 земји членки на НАТО и соседните земји пресметани се коефициентите на линеарна корелација и добиени регресивните равенки за зависноста.

Се покажува дека зависноста помеѓу АВС и бројот на населението е поголема од зависноста помеѓу АВС и големината на просторот изразено во км^2 . За односот помеѓу големината на просторот и бројот на населението се утврди дека не постои корелациона врска. Како заклучок се наметнува и констатацијата за можните грешки кои можат да настанат во процесот на истражувањето доколку се користат мал број на земји, како што е случајот со соседите. Поради ова е потребно аналитички да се користат податоци од поголем број земји како во нашиот случај со НАТО земјите, при што се води сметка да нема многу големи разлики во податоците користени за анализа.

Во истражувањето се докажа (што може лесно да се утврди од прегледот на табелите и графиконите за нив и земјите во НАТО) дека соседите не се адекватен пример за Република Македонија, а во смисла на компарација како најбитен фактор на воспоставување сопствена воена организација. Поедноставно речено карактеристиките на воената организација на соседите не изискуваат истородна или идентична, квантитативно или квалитативно-ВО на Републиката.

7. Во трудот особено се разработени и економските фактори, посебно зависноста помеѓу општествениот бруто производ и воениот буџет и помеѓу воениот буџет и издвојувањето по војник. Тоа се разбира е само дел од целокупната проблематика на влијанието на економијата врз ВО.

Од добиените резултати на корелационата анализа се воочува дека помеѓу ОБП и ВБ кај земјите членки на НАТО постои линеарна корелациона врска и висок степен на слагање на променливите бидејќи коефициентот на корелација изнесува $r=0,908$. Кај соседите, се доби мошне мал коефициент на корелација $r=0,3025$, што претставува индикатор на слаба врска помеѓу променливите.

Од регресивната анализа е добиена регресивната равенка која најдобро ја претставува стохастичката зависност и просечното сложување на варијациите на ОБП и ВБ. Ова ни овозможи да го определиме ВБ на Републиката според стандардите на Алијансата. Добиените 148 милиони долари за ВБ на Македонија претставуваат основна ориентација за Републиката во настојувањето и определбата да биде вклучена во Алијансата.

Определувањето на зависноста помеѓу ВБ и издвојувањето по војник покажа дека нема добар сооднос ($r=0,5$), при што се препорачува да се прејде на друга анализа. Во таа смисла како корисна се издвојува пресметката на процентуалниот однос.

Во трудот се разработени и социо-стратификациските карактеристики на заедницата значајни за изградбата на воената организација. Се укажа уште еднаш на значајноста на овој феномен и на констатацијата дека вооружената сила на Републиката интегрално ќе ги вклучи и националностите во онаа мерка колку таа во своето дејствување за остварување на своите функции ќе ги извршува и ќе ги застапува нивните легитимни интереси. Тоа, се разбира, не исклучува екстремни случаи на изразување на националистички чувства или омраза и нетрпеливост врз верска и други основи, но тоа ќе бидат секогаш исклучителни случаи. Реално е да се претпостави дека припадниците на националностите во Републиката масовно би се бореле за одбрана на државата доколку таа би била надворешно загрозувана. Поради ова АРМ има обврска како државна институција, значајно и континуирано внимание да им посвети на националностите и нивната полна вклученост.

Во однос на слоевитоста и моралната свест се оформува сознанието дека Републиката како земја во транзиција се наоѓа во мошне деликатна ситуација. Социјално, се диференцираат два слоја на граѓани од кои едниот го чинат релативно тесен круг на имотни, и другиот најголемиот го чинат широки кругови посиромашни жители. За војската е мошне значајно формирањето на средниот слој, бидејќи во граѓанското општество тој е главен фактор на стабилност, бидејќи можностите за манипулирање на дестабилизациски фактори со сиромашниот слој се намалуваат. Сепак, за војската е битно да стане вооружена сила на сите граѓани подеднакво, мотивирани да ја пополнуваат и служат остварувајќи ги при тоа своите и интересите на пошироката заедница. Спротивно, и правно-нормативата регулатива ќе биде слаба брана за наталожувањето на спротивностите помеѓу имотно и социјално-интересно издиференцираните слоеви граѓани. Со тоа, се избегнува и настанување на конфликтни социјални ситуации во кои неосновано може да биде употребена и војската. Како значајно ќе го издвоиме и сознанието дека обично, и во практикаа, војската како државна институција, бара посебен третман и позиција во општеството во целост и посебно во однос на граѓаните. Меѓутоа, според нашите сознанија, нема основа војската во Републиката вклучувајќи ги и старешините да не ја делат судбината на повеќето граѓани на општеството. Што ќе каже дека и материјални и социјално, тие и со тоа се интегрираат во општествената структура. Во тие услови тие се преокупирани со егзистенцијални прашања, исто колку и со одбранбената сфера на која ѝ приоѓаат-професионално. Тоа влијае, се разбира на борбената способност и на моќта на спротивставување и може да има соодветни последици по одбраната и безбедноста во целост.

Исто така се доаѓа и до сознанието дека и начинот и квалитетот на живеење во Републиката е со релативно неповолни ефекти врз одбраната и положбата на вооружените сили, што бара час поскоро обезбедување услови за надминување на економската криза.

Во трудот се разработени особено основните елементи на воената доктрина како и некои други индикатори со помош на кои ќе се вообличи моделот на воената организација.

8. Направен е обид да се укаже на најзначајните елементи од надворешната политика, можностите, физиономијата на изворите и потенци-

јалниот облик на загрозување на безбедноста на Републиката како и на изборот и обликот на војната и нејзиниот карактер.

Имено, веќе неколку години минуваат во изградба на нов, целовит доктринарен документ за одбраната, а врската помеѓу улогата на надворешната политика и улогата на вооружените сили се остварува непосредно, при што надворешната политика се третира како фактор со знатно влијание врз изградбата и организацијата на општата положба на државата во светот. Несомнено е дека мирољубивата и активна политика во чие средиште се мирот, рамноправната соработка и пријателство, создава релативно релаксиран амбиент за посмирена изградба на вооружените сили. Несомнено е исто така дека токму ваквата политика на Републиката ќе отвори нови страни воопшто во меѓународното однесување во конфликтни ситуации (превентивната дипломатија) и нов начин на однесување кој укажува дека во меѓународните односи без употреба на вооружена сила сепак е можно остварувањето на самостојноста и независноста на државите.

Во делот на трудот кој говори за можностите одбраната да се прилагоди на физиономијата на изворите и обликот на загрозување на безбедноста на Републиката направен е обид безбедносната состојба на Републиката да се прикаже долгорочно и засега како релативно стабилна, со извесни незначителни нарушувања однадвор и одвнатре. Се очекува дека се помалку ќе има причини за зголемување на негативните конотации во односите со соседите а и намалување на тензиите во односите помеѓу етносите во рамките на Републиката. Сепак, не може да се исклучи во целост можноста да дојде до евентуално влошување на безбедноста одвнатре и посебно однадвор кога сеуште има држави со изразени манифестации и оптоварувања од минатото и со вооружени сили повеќекратно посилни од силите на Република Македонија.

Несомнено е дека војната претставува најтежок облик на загрозување на безбедноста на Републиката. Меѓутоа, за разлика од другите облици на загрозување на безбедноста тоа е помалку веројатна. Непосредните соседи како евентуални агресори доколку се одлучат на тој чин, мораат да сметаат на покрај вкупната воена сила со која располага македонската држава и на силата на евентуалните други држави аспиранти на македонскиот простор како и на несомнено острите и незаобиколиви реакции на меѓународната заедница. Меѓутоа, секако постои можност воена интервен-

ција врз Републиката да се реализира доколку во неа дојде до покрупни внатрешни нарушувања и до сериозен меѓунационален или социјален судир, како што е случај и со други држави, впрочем па да дојде до повик или обид за војна од некоја од соседните земји кои имаат аспирации кон Македонија. Доколку до воена интервенција дојде тогаш најверојатно тоа ќе прерасне во судир со изразен интензитет што секако нема меѓународно да се толерира.

Од сето ова сепак се наметнува заклучокот дека денес и во блиска иднина само некои облици, посебно обликот на специјалната војна ќе претставува доминантен облик на загрозување на безбедноста на Републиката. Но, потребно е секако да се биде максимално подготвен најпрво за вооружена агресија, па потоа за спротивставување на сите останати облици на загрозување на безбедноста на земјата, па и на специјална војна.

Во оваа смисла е значајно сознанието дека во кои и да е услови на евентуална агресија врз нашата територија, Републиката ќе се спротивстави со тотална војна во која централна улога ќе има без сомневање **АРМИЈАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.**

Бидејќи во овој труд во голема мера е користена системската анализа и методот на моделирање, а на база на претставениот истражувачки материјал, може реално да се утврди дека надлежните органи на Републиката во оформувањето на одбранбената стратегија и одбранбената доктрина низ закони и други нормативни акти и практични мерки, е неопходно посебно да се соочат со потребата, Република Македонија да создаде одбранбен систем како столб на надворешната заштита на независноста и вкупната безбедност на државата, компатибилен на секој начин со НАТО-воениот систем. За Републиката е од особено значење обезбедување услови (просторни и организациски) за брз прифат на НАТО силите на територијата на Републиката кога и се заканува опасност од вооружено загрозување или кога веќе е извршена агресија.

9. Во однос на квантитативното и квалитативно структурирање на вооружената сила за одбрана, неопходен е минимум професионален, постојан и оспособен состав, најмодерно организиран и подвижен, со минимум најсовремени офанзивни борбени средства, со максимум одбранбени, исто така современи борбени средства, со обезбедена цивилна контрола и деполитизиран состав и со максимална оспособеност на неопходните општествено-

економски фактори на системот за учество во одбраната на државата. Ова е суштествен заклучок на трудот.

Определбата за минимум професионален состав е производ на трендот на современите социјални и техничко-технолошки процеси и промени кои ја наметнаа таа потреба и тоа во трудот е поопширно обработено.

Минимумот современи офанзивни борбени средства е определен соодветно на ограничувањата предвидени со CFE договорот, и во зависност од истражуваниот материјал, во трудот е исто така рамковно предвиден.

При структурирањето на вооружената сила предност секако се дава на одбранбените борбени средства. Ова најповеќе поради сознанието дека токму оваа определба во најголема мера го апсорбира влијанието на истражуваните фактори.

За воспоставувањето и изградбата на воена организација од особено значење ќе е истражувањето на курсот за интегрирање во НАТО воениот систем, при што ќе се создаваат услови за професионализација на Армијата и нејзина пополна на доброволна основа. Исто така за Републиката е битно создавањето на сигурни и трајни финансиски претпоставки за чија висина е изготвена регресивна корелациона анализа.

10. За македонската војска станува актуелен прагматичниот професионализам што подразбира интеграција на воената професија во општеството, како и обезбедување на цивилна супремација и цивилна парламентарно-демократска контрола како нужен услов за остварување на нормалниот за демократски држави образец на односи на цивилниот и воениот сектор.

Како значајна се издвојува и препораката понатамошно внимание поред определбата за изградба на професионален модел на воено организирање, особено да се насочи кон изградба на оптимални цивилно-воени односи.

Во целина овој труд претставува обид да се даде придонес за погледно осветлување на контекстот, социо-политички, системски, одбранбено-организациски и оперативен, на изведување на одбранбената функција на Републиката.

Се разбира овој комплекс прашања со ова е само отворен и изискува понатамошни попродабочени, интердисциплинарни и лонгитудинални.

трајни, односно континуирани истражувачки зафати. Целта на трудот во основа беше да пружи и понуди една аналитичка подлога за таквите зафати.

ТАБЕЛА - 1. ОДНОСОТ НА АКТИВНИТЕ ВООРУЖЕНИ СИЛИ СПРЕМА НАСЕЛЕНИЕТО ИЗРАЗЕНО ВО ПРОЦЕНТИ

Р.број	Земја	Население*		АВС*		Однос во %**	
		1992-1993	1994-1995	1992-1993	1994-1995	1992-1993	1994-1995
1	Белгија	9.856.600	10.059.000	80.700	63.000	0,818	0,629
2	Данска	5.075.600	5.196.600	29.200	27.000	0,575	0,519
3	Франција	56.897.600	57.842.400	431.700	409.600	0,758	0,708
4	Германија	79.753.000	80.974.600	447.000	367.300	0,560	0,453
5	Италија	57.345.000	58.134.600	354.000	322.300	0,617	0,554
6	Холандија	14.855.600	15.335.000	93.000	70.900	0,626	0,462
7	Норвешка	4.215.600	4.332.000	32.700	33.500	0,775	0,775
8	Португалија	10.618.400	10.512.400	58.300	50.700	0,549	0,482
9	Шпанија	40.307.800	39.736.600	217.000	206.500	0,538	0,519
10	Турција	58.103.600	60.641.200	560.300	503.800	0,964	0,830
11	В.Британија	56.696.600	58.130.200	293.500	254.300	0,517	0,437
12	САД	251.842.600	259.533.000	1.913.715	1.650.500	0,759	0,630

* Податоци се земени од :

- IISS The Military Balance 1992-1993, p. 18-28.

- IISS The Military Balance 1994-1995, p. 36-64.

** Пресметани вредности.

ТАБЕЛА -2. ОДНОСОТ НА АКТИВНИТЕ ВООРУЖЕНИ СИЛИ СПРЕМА НАСЕЛЕНИЕТО ИЗРАЗЕНО ВО ПРОЦЕНТИ

Р.број	Земја	Население*		Активни ВС*		Однос во %**	
		1992-1993	1994-1995	1992-1993	1994-1995	1992-1993	1994-1995
1	Албанија	3.417.000	3.417.000	40.000	73.000	1,17	2,1
2	Бугарија	9.098.000	8.435.000	107.000	101.900	1,17	1,2
3	Грција	10.209.800	10.569.500	159.300	159.300	1,56	1,5
4	Србија	9.893.000	10.536.000	135.000	126.500	1,36	1,2

* Податоците се земени од:

- IISS The Military Balance 1994-1995, p. 52, 79, 84 i 105.

** Пресметани вредности.

ТАБЕЛА - 3. СТАРОСНА СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО СПОРЕД СТАРОСНИ ГРУПИ ИЗРАЗЕНИ ВО ПРОЦЕНТИ

Години	0-19 години	20-59 години	60 години и повеќе
	младо население	средно население	старо население
1953	47,4	44,4	8,2
1961	45,9	46,2	7,9
1971	43,0	47,9	9,1
1981	38,5	52,3	9,2
1991	31,9	54,8	13,3
Предвидување за 2000г.	31,3	55,2	13,5

ТАБЕЛА - 4. ПРИРОДЕН ПРИРАСТ НА НАСЕЛЕНИЕТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ОД 1948
ДО 1992 ГОДИНА.

Година	Население во средината на годината во илјади	Живородени	Умрени	Природен прираст	На 100 жители		
					живородени	умрени	природен прираст
1948	1.162	47.352	16.764	30.588	40.7	14.4	26.3
1958	1.310	49.665	19.312	30.353	37.9	14.8	23.1
1967	1.557	40.763	12.523	28.240	26.2	8.0	18.2
1971	1.653	37.904	12.447	25.457	22.9	7.5	15.4
1981	1.916	39.488	13.383	26.105	20.6	7.0	13.6
1991	2.039	34.830	14.789	20.041	17.1	7.3	9.8
1992	2.056	33.238	16.022	17.216	16.2	7.8	8.4

ТАБЕЛА - 5. СТРУКТУРА НА ВКУПНОТО НАСЕЛЕНИЕ СПОРЕД ИЗЈАСНУВАЊЕТО ЗА НАЦИОНАЛНА ПРИПАДНОСТ

Национална припадност	1961		1971		1981		1991		1994	
	СЕ	%**	СЕ	%**	СЕ	%**	СЕ	%**	СЕ	%**
Македонци	1.000.854	71,0	1.142.375	69,3	1.279.323	67,0	1.328.187	65,3	1.288.330	66,5
Албанци	183.108	13,0	279.871	16,9	377.208	19,7	441.987	21,7	442.914	22,9
Турци	131.484	9,0	108.552	6,6	86.591	4,5	77.080	3,7	77.252	4,0
Роми	20.606	1,5	24.505	1,5	43.125	2,2	52.103	2,6	43.732	2,3
Срби	42.728	3,0	46.465	2,8	44.468	2,3	42.775	2,1	39.260	2,0
Власи	8.046	0,6	7.190	0,4	6.384	0,3	7.764	0,4	8.467	0,4
Други		1,9		2,5		4,0		4,2		1,9
Вкупно	1.406.003	100%	1.647.308	100%	1.909.136	100%	2.033.964	100%	1.936.877	100%

Статистичките податоци врз основа на кои го пресметавме процентот на учество на прикажаната популација во вкупниот број население се користени од Годишникот на РЗС 1993 година, освен оние за 1994 година.

* Завод за Статистика на Република Македонија, Соопштение 2, Попис '94, Скопје, 28.12.1994, стр. 6.

** Процентуално пресметани вредности.

ТАБЕЛА - 6. РЕГРЕСИВНА РАВЕНКА ЗА ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ БРОЈОТ НА НАСЕЛЕНИЕТО И АКТИВНАТА ВООРУЖЕНА СИЛА ЗА 1992-1993 ГОДИНА

Р.број	Земја	Население, Н*	АВС*	АВС**	R (%)**
1	Белгија	9.856.600	80.700	67.882	18,8
2	Данска	5.075.600	29.200	36.805	-26,6
3	Франција	56.897.600	431.700	373.649	13,4
4	Германија	79.753.000	447.000	522.208	-16,8
5	Италија	57.345.000	354.000	376.566	-6,3
6	Холандија	14.855.600	93.000	100.375	-7,9
7	Норвешка	4.215.600	32.700	31.215	4,5
8	Португалија	10.618.400	58.300	72.833	-24,9
9	Шпанија	40.307.800	217.000	262.382	-20,9
10	Турција	58.103.600	560.300	385.301	31,0
11	В.Британија	56.696.600	293.500	372.341	26,8
Регресивна равенка		$ABC = 3813,91 + 0,0065 \times H$			
Коефициент на линеарна корелација		$r_{ABC, H} = 0,982$			

1	Словенија	1.927.000	15.000	16.339	-8,9
2	Македонија	2.033.964	20.000	17.034	14,8

* Податоците се земени од:

- IISS The Military Balance 1992-1993.

** Пресметани вредности.

ТАБЕЛА - 7. РЕГРЕСИВНА РАВЕНКА ЗА ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ БРОЈОТ НА НАСЕЛЕНИЕТО И АКТИВНАТА ВООРУЖЕНА СИЛА ЗА 1994-1995 ГОДИНА

Р.број	Земја	Население, Н*	АВС*	АВС**	R (%)**
1	Белгија	10.059.000	63.000	60.679	3,68
2	Данска	5.196.600	27.000	33.206	-22,90
3	Франција	57.842.400	409.600	330.655	19,20
4	Германија	80.974.600	367.300	461.352	-25,60
5	Италија	58.134.600	322.300	332.305	-3,10
6	Холандија	15.335.000	70.900	90.488	-27,60
7	Норвешка	4.332.000	33.500	28.321	15,40
8	Португалија	10.512.400	50.700	63.240	24,70
9	Шпанија	39.736.600	206.500	228.357	-10,60
10	Турција	60.641.200	503.800	346.468	31,20
11	В.Британија	58.130.200	254.300	332.281	-30,60
Регресивна равенка		$ABC = 3845,42 + 0,00565 \times H$			
Коефициент на линеарна корелација		$r_{ABC, H} = 0,917$			

1	Словенија	1.988.300	8.100	15.079	-86,00
2	Македонија	2.075.196***	10.400	15.570	-49,70

* Податоците се земени од:

- IISS The Military Balance 1994-1995.

** Пресметани вредности.

*** Статистички Годишник на Република Македонија, ЗСРМ, Скопје, Мај 1995, стр. 88.

ТАБЕЛА - 8. РЕГРЕСИВНА РАВЕНКА ЗА ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ БРОЈОТ НА НАСЕЛЕНИЕТО И АКТИВНАТА
ВООРУЖЕНА СИЛА ЗА 1992-1993 ГОДИНА

Р.број	Земја	Население, Н*	АВС*	АВС**	R (%)**
1	Албанија	3.417.000	40.000	36.971,8	7,57
2	Бугарија	9.098.000	107.000	124.970,0	-16,79
3	Грција	10.209.800	159.300	142.192,0	10,73
4	СРЈ	9.893.000	135.000	137.285,0	-1,69
Регресивна равенка		$ABC = 15957,5 + 0,01549 \times H$			
Коефициент на линеарна корелација		$r_{ABC, H} = 0,959$			
1	Словенија	1.927.000	15.000	45.806,0	-205
2	Македонија	2.033.964***	20.000	47.463,0	-137

* Податоците се земени од:

- IISS The Military Balance 1992-1993.

** Пресметани вредности.

*** Статистички Годишник на Република Македонија, ЗСРМ. Скопје, Мај 1995, стр. 88.

ТАБЕЛА - 9. РЕГРЕСИВНА РАВЕНКА ЗА ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ БРОЈОТ НА НАСЕЛЕНИЕТО И АКТИВНАТА ВООРУЖЕНА СИЛА ЗА 1994-1995 ГОДИНА

Р.број	Земја	Население, Н*	АВС*	АВС**	R (%)**
1	Албанија	3.417.000	73.000	68.437	6,25
2	Бугарија	8.435.000	101.900	117.112	-14,92
3	Грција	10.569.500	159.300	137.816	13,48
4	СРЈ	10.536.000	136.500	137.491	-8,68
Регресивна равенка		$ABC = 35292,6 + 0,0097 \times H$			
Коефициент на линеарна корелација		$r_{ABC, H} = 0,890$			
1	Словенија	1.988.300	8.100	54.579	-573
2	Македонија	2.075.196	10.400	55.422	-432

* Податоците се земени од:

- IISS The Military Balance 1994-1995.

** Пресметани вредности.

ТАБЕЛА - 10. ТЕМПЕРАТУРАТА НА ВОЗДУХОТ ВО °Ц, ВО 1992 ГОДИНА

		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
БЕРОВО	Ц	-0.8	-0.7	3.2	8.4	11.8	16.3	17.4	20.3	14.1	12.1	5.8	-0.5
	М	11.5	13.8	17.4	23.4	25.0	29.4	28.2	33.0	30.7	24.7	22.7	13.8
	м	-14.5	-14.3	-8.8	-5.7	0.0	4.4	4.0	7.0	-1.4	-1.4	-9.5	-15.3
БИТОЛА	Ц	-0.5	1.4	6.1	11.1	14.8	19.4	20.9	23.2	17.6	15.0	6.6	-3.8
	М	8.0	16.2	20.8	24.6	26.0	32.3	33.4	33.2	33.6	30.0	23.5	16.3
	м	-10.7	-10.6	-6.6	-1.7	2.7	8.2	9.0	11.5	2.2	2.4	-4.8	-10.2
Д. КАПИЈА	Ц	0.6	3.2	8.6	13.4	17.2	21.8	23.5	27.1	20.1	16.4	8.8	1.6
	М	9.7	17.2	20.2	28.0	29.0	35.4	35.8	38.7	35.1	30.0	24.0	15.0
	м	8.3	-10.2	-5.2	-1.9	5.3	11.5	11.6	15.3	3.7	2.0	-3.0	-11.1
К. ПАЛАНКА	Ц	-0.2	1.4	4.6	9.9	13.8	17.2	18.9	22.2	15.2	13.2	6.2	-0.3
	М	13.2	15.0	20.3	24.6	25.2	31.4	30.3	33.1	28.8	27.0	21.5	14.2
	м	11.8	-14.1	-14.1	-6.5	-2.5	3.8	8.2	11.3	2.4	1.4	-6.3	-12.7
ОХРИД	Ц	0.9	1.7	5.8	10.0	14.7	18.1	20.7	23.5	17.9	14.7	6.9	-0.8
	М	11.4	13.5	20.6	24.6	25.7	30.5	31.6	32.8	31.8	26.5	22.1	15.0
	м	-8.3	-10.9	-6.6	-1.2	3.1	9.5	9.0	14.1	3.7	4.5	-4.0	-7.4
ПРИЛЕП	Ц	-0.1	1.6	5.9	10.9	14.8	18.7	20.8	24.5	17.9	14.7	7.0	7.0
	М	10.3	15.5	19.9	25.4	26.4	32.0	31.9	34.7	33.9	29.2	22.8	15.2
	м	-11.2	-11.0	-5.7	-1.8	4.3	9.0	9.4	13.3	4.3	3.1	-4.6	-10.3
СКОПЈЕ	Ц	-0.4	2.0	7.5	12.6	16.7	20.6	23.1	26.0	19.6	14.4	4.2	-3.2
	М	9.7	17.7	22.0	-2.1	29.0	36.0	35.7	38.0	36.0	29.0	21.4	15.0
	м	-10.0	-9.2	-5.8	12.8	4.5	9.2	10.5	13.7	4.5	1.6	-5.4	-12.2
ШТИП	Ц	0.6	2.4	7.6	28.1	16.9	21.2	23.3	26.8	19.6	15.9	5.5	-3.2
	М	9.8	17.4	20.4	-0.7	28.4	35.0	35.4	37.5	36.8	28.9	24.0	18.5
	м	-9.1	-10.6	-5.0		6.0	10.0	10.9	14.0	5.5	4.0	-3.2	-11.6

ТАБЕЛА - 11. РЕГРЕСИВНА РАВЕНКА ЗА ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ ГОЛЕМИНАТА НА ПРОСТОРОТ И АКТИВНАТА ВООРУЖЕНА СИЛА

Р.број	Земја	Површина, П*	АВС*	АВС**	R (%)**
1	Белгија	30.513	63.700	53.785	14,8
2	Данска	43.069	27.200	64.155	-137,6
3	Франција	551.255	409.600	359.460	12,2
4	Германија	355.672	367.300	244.653	33,4
5	Италија	301.255	322.300	212.710	34,0
6	Холандија	33.612	70.900	55.604	21,0
7	Норвешка	324.219	33.500	226.190	-575,1
8	Португалија	92.082	50.700	89.926	-77,4
9	Шпанија	504.729	206.500	332.149	-60,9
10	Турција	780.576	503.800	494.072	1,93
11	В.Британија	244.037	254.300	179.119	29,5
Регресивна равенка		$ABC=35873,9+0,587 \times П$			
Коефициент на линеарна корелација		$r_{ABC, П}=0,832$			

1	Словенија	20.251	8.100	47.761	-489
2	Македонија	25.713	10.400	50.967	-390

* Податоците се земени од:

- IISS The Military Balance 1994-1995.

** Пресметани вредности.

ТАБЕЛА - 12. РЕГРЕСИВНА РАВЕНКА ЗА ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ ГОЛЕМИНАТА НА ПРОСТОРОТ И АКТИВНАТА ВООРУЖЕНА СИЛА

Р.број	Земја	Површина, П*	АВС*	АВС**	R (%)**
1	Албанија	28.748	73.000	69.214	5,1
2	Бугарија	110.912	101.900	127.468	-25,0
3	Грција	132.562	159.300	142.818	10,3
4	СРЈ	102.173	136.500	121.272	4,1
Регресивна равенка		$АВС=48831,7+0,709 \times П$			
Коефициент на линеарна корелација		$r_{АВС, П}=0,872$			

1	Словенија	20.251	8.100	63.189	-680
2	Македонија	25.713	10.400	67.026	-544

* Податоците се земени од:

- IISS The Military Balance 1994-1995.

** Пресметани вредности.

ТАБЕЛА - 13. РЕГРЕСИВНА РАВЕНКА ЗА ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ ГОЛЕМИНАТА НА ПРОСТОРОТ И АКТИВНАТА ВООРУЖЕНА СИЛА

Р.број	Земја	Површина, П*	АВС*	АВС**	R (%)**
1	Белгија	30.513	80.700	68.698	14.80
2	Данска	43.069	29.200	76.603	-162.30
3	Франција	551.255	431.700	396.557	8.14
4	Германија	355.672	447.000	273.418	38.80
5	Италија	301.255	354.000	239.157	32.40
6	Холандија	33.612	93.000	70.649	24.00
7	Норвешка	324.219	32.700	253.615	-675.00
8	Португалија	92.082	58.300	107.462	-84.00
9	Шпанија	504.729	217.000	367.264	-69.00
10	Турција	780.576	560.300	540.938	3.40
11	В.Британија	244.037	293.500	203.129	30.80
Регресивна равенка		$АВС=49487,3+0,6296 \times П$			
Коефициент на линеарна корелација		$r_{АВС, П}=0,803$			

1	Словенија	20.251	15.000	62.237	-314.00
2	Македонија	25.713	20.000	65.676	-228.00

* Податоците се земени од:

- IISS The Military Balance 1992-1993.

** Пресметани вредности.

ТАБЕЛА - 14. РЕГРЕСИВНА РАВЕНКА ЗА ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ ГОЛЕМИНАТА НА ПРОСТОРОТ И АКТИВНАТА ВООРУЖЕНА СИЛА.

Р.број	Земја	Површина, П*	АВС*	АВС**	R(%)**
1	Албанија	28.748	40.000	39.879,9	0.3
2	Бугарија	110.912	107.000	129.126,0	-20.6
3	Грција	132.562	159.300	152.643,0	4.1
4	СРЈ	102.173	135.000	119.634,0	11.3
Регресивна равенка		$АВС=8653,85+1,0862 \times П$			
Коефициент на линеарна корелација		$r_{АВС, П}=0,95$			

1	Словенија	20.251	15.000	30.650	-104.3
2	Македонија	25.713	20.000	36.583	-82.9

* Податоците се земен од:

- IISS The Military Balance 1992-1993.

** Пресметани вредности.

ТАБЕЛА - 15. ПРЕГЛЕД НА УЧЕСТВОТО НА ВОЕНИТЕ РАСХОДИ ВО ЈУГОСЛАВИЈА
ОД 1946 ДО 1988 ГОДИНА.

Година	Зафаќање од националниот доход во %
1946	33.00
1947	13.90
1949	14.50
1952	22.80
1955	13.60
1956	10.80
1959	9.50
1960	8.60
1964	7.00
1969	6.20
1975	5.80
1981	5.00
1985	4.90
1988	3.85

ТАБЕЛА - 16. ВОЕНИ ИЗДАТОЦИ ЗА ЗЕМЈИ ЧЛЕНКИ НА НАТО

Р.број	Земја	Број на жители (000 луѓе)	ОБП милиони US\$	ВС	Воени буџети			Трошоци
					милиони US\$	% од ОБП	US\$ по жител	US\$ по војник
1	Белгија	9.851	115.000	90.800	4.090	3.6	415	45.044
2	Данска	5.116	79.000	29.300	2.110	2.7	412	72.014
3	Франција	55.668	695.000	546.900	34.110	4.9	613	62.370
4	Германија	61.123	895.000	488.400	33.780	3.8	553	69.165
5	Италија	57.379	500.000	388.300	16.740	3.3	466	43.110
6	Холандија	14.588	171.000	108.100	6.460	3.8	443	59.759
7	Норвешка	4.178	70.000	36.900	2.600	3.7	622	70.460
8	Португалија	10.424	29.000	66.500	1.110	3.8	106	16.692
9	Шпанија	40.017	213.000	325.000	4.510	2.1	113	13.877
10	Турција	52.512	58.000	654.400	2.900	5.0	55	4.432
11	В.Британија	56.069	556.000	318.700	31.180	5.6	556	97.834
	Вкупно	366.925	3.381.000	3.053.300	139.590			

* Податоците се земени од:
 - IISS The Military Balance 1987-1988.

ТАБЕЛА - 17. СПОРЕДУВАЊЕ НА ТРОШОЦИТЕ ЗА ОДБРАНА КАЈ ЗЕМЈИТЕ ЧЛЕНКИ НА НАТО И СОСЕДИТЕ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ЗА ПЕРИОДОТ 1985-1991

Земји	По жител УС долари			ОБП ВО %		
	1985	1990	1991	1985	1990	1991
Белгија	246	158	153	3.0	1.6	1.5
Данска	246	247	251	2.2	2.0	2.0
Франција	377	320	317	4.0	2.9	2.8
Германија	262	221	214	3.2	2.2	1.9
Италија	170	163	159	2.3	1.8	1.7
Холандија	268	280	266	3.1	2.8	2.7
Норвешка	433	447	442	3.1	3.3	4.2
Португалија	64	67	60	3.1	2.4	2.4
Шпанија	103	94	86	2.4	1.7	1.6
Турција	33	31	35	4.5	2.8	3.1
В.Британија	421	382	395	5.2	4.1	4.2

Грција	170	163	159	2.3	1.8	1.7
СРЈ	73	152	317	3.8	3.8	18.6
Албанија	64	48	30	4.1	4.9	/
Бугарија	185	222	197	3.9	6.4	6.9

ТАБЕЛА - 18. ВОЕНИ ИЗДАТОЦИ ЗА ЗЕМЈИ ЧЛЕНКИ НА НАТО И ЗЕМЈИ СОСЕДИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Р.број	Земја	Број на жители (000 луѓе)*	ОБП милиони US\$	ВС*	Воени буџети - Издатоци***			
					милиони US\$	% од ОБП	US\$ по жител	US\$ по војник
1	Белгија	10.059,0	221.500	63.000	2.900	1,30	288,0	46.031
2	Данска	5.196,6	145.500	29.300	2.700	1,80	519,0	92.150
3	Франција	57.842,4	1.348.000	409.600	34.400	2,50	594,7	83.984
4	Германија	80.974,6	1.807.000	367.300	31.800	1,75	392,7	86.577
5	Италија	58.134,6	1.246.000	322.300	16.500	1,30	283,8	51.194
6	Холандија	15.335,0	329.300	70.800	7.300	2,20	476,0	102.961
7	Норвешка	4.332,0	118.000	33.500	3.300	2,80	763,0	98.507
8	Португалија	10.512,4	85.700	50.700	1.500	1,75	142,6	29.585
9	Шпанија	39.736,6	582.000	206.500	6.500	1,10	163,5	31.476
10	Турција	60.641,2	173.700	503.800	4.500	2,50	74,2	8.932
11	В.Британија	58.130,2	1.100.400	254.300	34.200	3,10	588,3	134.500

1	Грција	10.569,5	79.900	159.300	3.300	4,10	312,2	20.715
2	Албанија	3.417,0	2.700	73.000	96	3,50	27,9	1.308
3	Бугарија	8.435,0	20.600	101.900	626	3,00	74,2	6.142
4	СРЈ	10.536,0	9.500	126.500	1.008	10,60	95,7	7.970

1	Словенија	1.988.300	12.000	8.100	194,9	1,60	98,0	24.074
2	Македонија	2.075.196**	1.900	10.400	30,0	1,57	14,5	2.855

* Податоците се земени од:

- IISS The Military Balance 1994-1995.

** Статистички Годишник на Р.М, РСЗМ, Мај 1995, стр. 88.

*** Пресметани вредности.

ТАБЕЛА - 19. РЕГРЕСИВНА РАВЕНКА ЗА ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ ОПШТЕСТВЕНИОТ БРУТО ПРОИЗВОД И ВОЕНИОТ БУЏЕТ

Р.број	Земји	ОБП*	ВБ*	ВБ**	R (%)**
		милиони US\$	милиони US\$	милиони US\$	
1	Белгија	221.500	2.900	4.577	-57,8
2	Данска	145.500	2.700	3.044	-12,7
3	Франција	1.348.000	34.400	27.299	20,6
4	Германија	1.807.000	31.800	36.557	-15,0
5	Италија	1.246.000	16.500	25.241	-53,0
6	Холандија	329.300	7.300	6.752	7,5
7	Норвешка	118.000	3.300	2.490	24,0
8	Португалија	85.700	1.500	1.838	-22,5
9	Шпанија	582.000	6.500	11.849	-82,0
10	Турција	173.700	4.500	3.613	19,7
11	В.Британија	1.100.400	34.200	22.305	34,7
Регресивна равенка		$ВБ = 109,665 + 0,02017 \times ОБП$			
Коефициент на линеарна корелација		$r_{ОБП, ВБ} = 0,908$			

1	Словенија	12.000	195	351	-80,0
2	Македонија	1.900	30	148	-393,3

* Податоците се земен од:

- IISS The Military Balance.

** Пресметани вредности.

ТАБЕЛА - 20 ПРЕГЛЕД НА ВООРУЖЕНИТЕ СИЛИ ПО ВИДОВИ

Р.број	Земји	Активни вооружени сили				Однос на видовите изразени во % *****			Резерва R	Тотал ABC+R *****	Односот помеѓу ABC-R во % *****		Парамилитантност
		Вкупно ABC	КоВ Копнена Војска	ВМ Воена Морнарица	ВВ Воено Воздухопловство						ABC	R	
						КоВ	ВМ	ВВ					
1	Белгија	63.000	48.000	2.900	121.000	76	5	19	228.000	291.000	22	78	/
2	Данска	27.000	16.300	4.600	6.100	60	17	23	70.000	97.000	28	72	/
3	Франција*	409.600*	241.400	64.200	89.800	59	16	22	339.800	749.400	55	45	91.800
4	Германија	367.300	254.300	30.100	82.900	69	8	23	442.700	810.000	45	55	24.650
5	Италија	322.300	205.000	44.000	73.300	64	14	23	584.000	906.300	36	64	111.800
6	Холандија**	70.900	43.200	14.300	9.000	67	20	13	130.600	201.500	35	65	3.600
7	Норвешка	33.500	19.000	6.600	7.900	57	20	23	282.200	315.700	11	89	/
8	Португалија	50.700	27.200	12.500	11.000	54	24	22	210.000	260.700	19	81	49.800
9	Шпанија	206.500	145.000	33.100	28.400	70	16	14	498.000	704.500	29	71	72.000
10	Турција	503.800	393.000	54.000	56.800	78	11	11	952.300	1456.100	35	65	120.000
11	В.Британија	254.300	123.000	55.600	75.700	48	22	30	263.400	517.700	49	51	/

1	Албанија	73.000	60.000	3.000	10.000	82	4	14	155.000	228.000	32	68	13,5
2	Бугарија***	101.900	51.600	3.000	21.600	76	3	21	303.000	404.900	25	75	34,0
3	Грција	159.300	113.000	19.500	26.800	71	12	17	406.000	565.300	28	72	30,5
4	СРЈ****	126.500	90.000	7.500	29.000	71	6	23	400.000	526.500	24	76	/

1	Словенија*****	8.100	80.000	35 (ME)	100	99	/	1	70.000	78.000	10	90	4.500+5.000 (P)
2	Македонија*****	10.400	10.400	/	50	100	/	1	100.000 (П)	110.400	9	91	7.500 (4.500B)

* Во рамките на ABC, постојат и стратешки нуклеарни сили како четврти вид.

** Во состав на ABC влегува и резерва како дел на КоВ.

*** За Бугарија, објаснувања во делот за соседите.

**** Број на парамилитантност.

***** ВМ се прикажува како мартимен елемент кој не се пресметува. Во парамилитантните сили се прикажани вооружениот дел и резервата.

***** Резервата е планирана. Парамилитантните сили се прикажани со резервата. Во Македонија има странски сили: УСА: 500:1 пешадиски баталјон и Финска (Норвешка) Шведска: 438:1 пешадиски баталјон.

***** Пресметани вредности.

ТАБЕЛА - 21. РЕГРЕСИВНА РАВЕНКА ЗА ЗАВИСНОСТА ПОМЕЃУ АКТИВНИТЕ ВООРУЖЕНИ СИЛИ И РЕЗЕРВАТА

Р.број	Земји	АВС*	П*	П**	R (%)**
1	Белгија	63.000	228.000	192.577	15,5
2	Данска	27.000	70.000	150.635	-115,0
3	Франција	409.600	339.800	596.390	-75,0
4	Германија	367.300	442.700	547.108	-23,6
5	Италија	322.300	584.000	494.680	15,0
6	Холандија	70.900	130.600	201.781	-54,5
7	Норвешка	33.500	282.200	158.208	44,0
8	Португалија	50.700	210.000	178.247	15,0
9	Шпанија	206.500	498.000	359.765	28,0
10	Турција	503.800	952.300	706.140	26,0
11	В.Британија	254.300	263.400	415.455	-58,0
Регресивна равенка		$P = 119178 + 1,16507 \times ABC$			
Коефициент на линеарна корелација		$r_{П. АВС} = 0,806$			

1	Словенија	8.100	70.000	128.615	-83,0
2	Македонија	10.400	100.000	126.907	-27,0

* Податоците се земени од:

- IISS The Military Balance

** Пресметани вредности.

ТАБЕЛА - 22. РЕАЛНАТА И ПРЕДВИДУВАНАТА СОСТОЈБА НА ОДДЕЛНИ КАТЕГОРИИ
БОРБЕНИ СРЕДСТВА СПОРЕД СФЕ ДОГОВОРОТ

Р.број	Земји	Тенкови		Оклопни борбени возила (артилериски)		Артилерија		Нападни хеликоптери		Борбени авиони		ТОТАЛ	
		Поседу- вање	Лимит	Поседу- вање	Лимит	Поседу- вање	Лимит	Поседу- вање	Лимит	Поседу- вање	Лимит	Поседу- вање	Лимит
1	Белгија	339	334	985	1.099	322	320	46	46	200	232	1.892	2.031
2	Данска	452	353	273	316	553	553	0	12	101	106	1.379	1.340
3	Франција	1.309	1.306	3.964	3.820	1.429	1.292	373	352	687	800	7.762	7.570
4	Германија	5.498	4.166	7.155	3.446	3.504	2.705	250	306	754	900	17.161	11.523
5	Италија	1.354	1.348	3.402	3.339	2.047	1.955	166	142	545	650	7.514	7.434
6	Холандија	740	743	1.195	1.080	612	607	31	69	173	230	2.751	2.729
7	Норвешка	262	170	196	225	402	527	0	0	80	100	940	1.022
8	Португалија	226	300	369	430	354	450	0	26	109	160	1.058	1.366
9	Шпанија	1.044	794	1.310	1.588	1.357	1.310	28	71	174	310	3.913	4.073
10	Турција	3.358	2.795	1.964	3.120	3.390	3.523	35	43	428	750	9.175	10.231
11	В.Британија	958	1.015	2.901	3.176	520	636	361	384	710	900	5.450	6.111
	ВКУПНО		13.324		21.639		13.878		1.451		5.138		55.430

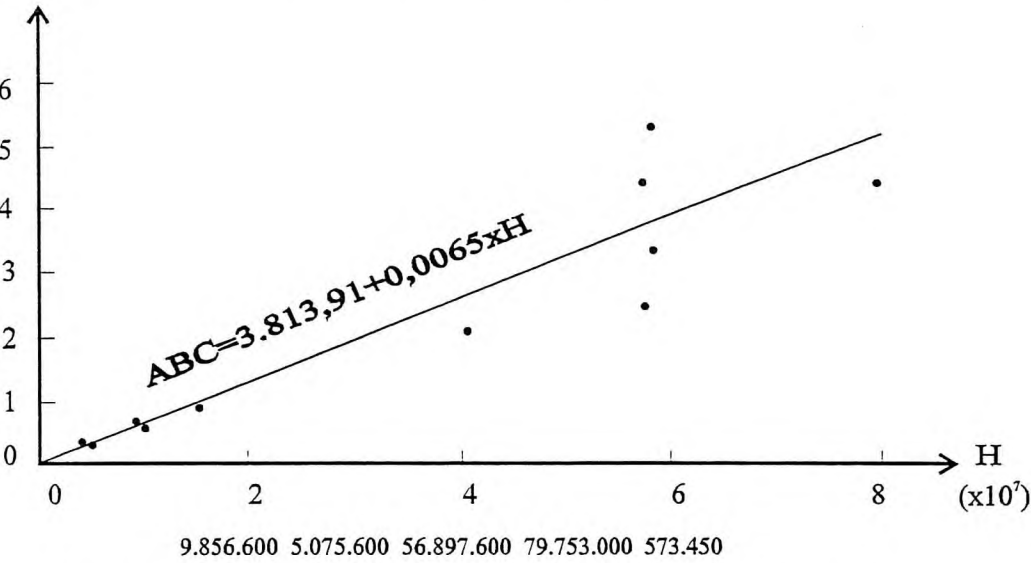
1	Грција	2.435	1.735	1.421	2.534	2.063	1.878	0	18	494	650	6.413	6.815
2	Бугарија	2.070	1.475	2.133	2.000	2.057	1.750	44	67	296	235	6.600	6.732

1	Словенија*	Лимит	140	Лимит	227	Лимит	145	Лимит	17	Лимит	52	Вкупно	581
2	Македонија*	Лимит	142	Лимит	230	Лимит	148	Лимит	19	Лимит	53	Вкупно	592

* Пресметани вредности.

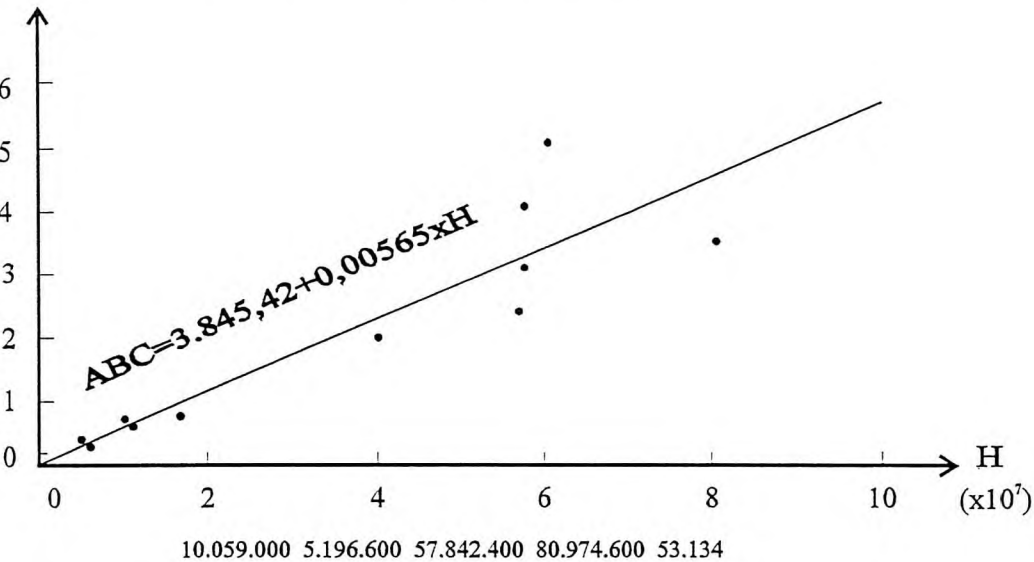
ABC
(x10⁵)

Regression of 80.700 29.200 431.700 447.000

Слика: 1. Дијаграм на зависноста помеѓу бројот на населението бројот на активните вооружени сили за НАТО, според податоците за 1992-1993.

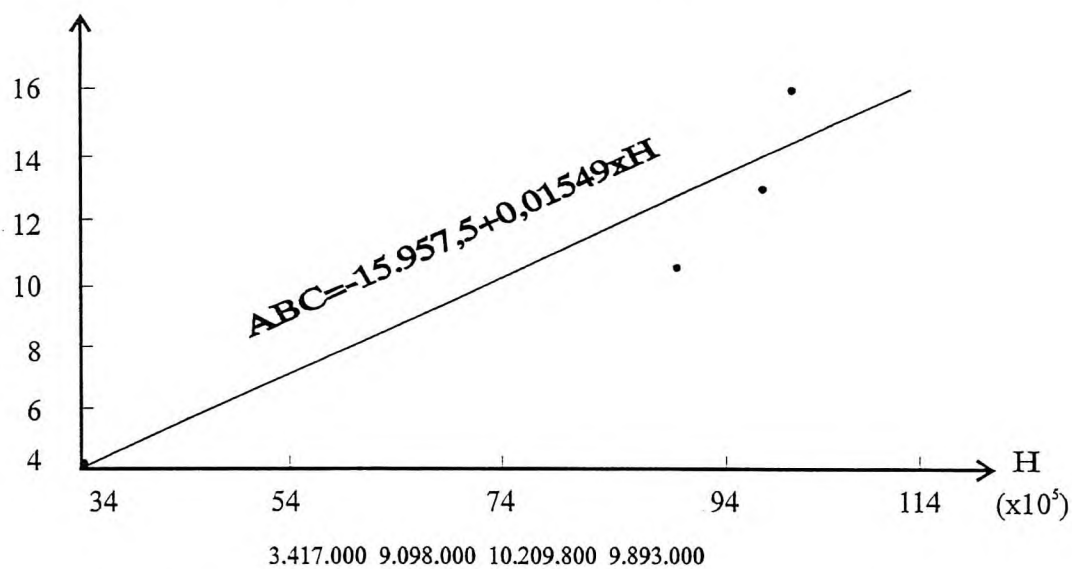
ABC :
 (x10⁵) Regression of 63.000 27.000 409.600 367.300

Слика: 2. Дијаграм на зависноста помеѓу бројот на населението бројот на активните вооружени сили за НАТО, според податоците за 1994-1995.

ABC
(x10⁴)

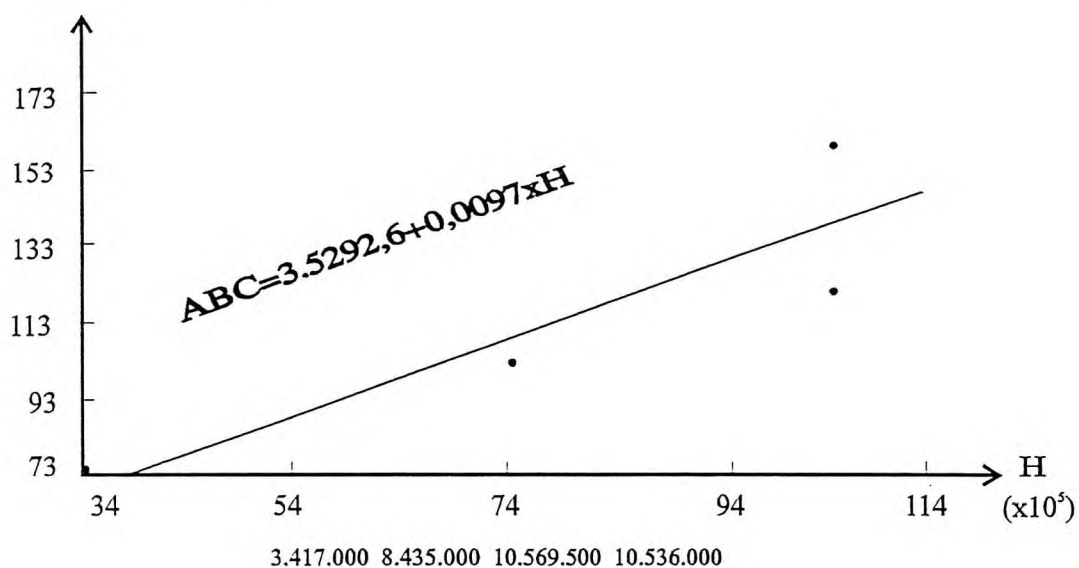
Regression of 40.000 107.000 159.300 135.000

Слика: 3. Дијаграм на зависноста помеѓу бројот на населението и бројот на активната вооружена сила за соседите, според податоците за 1992-1993.

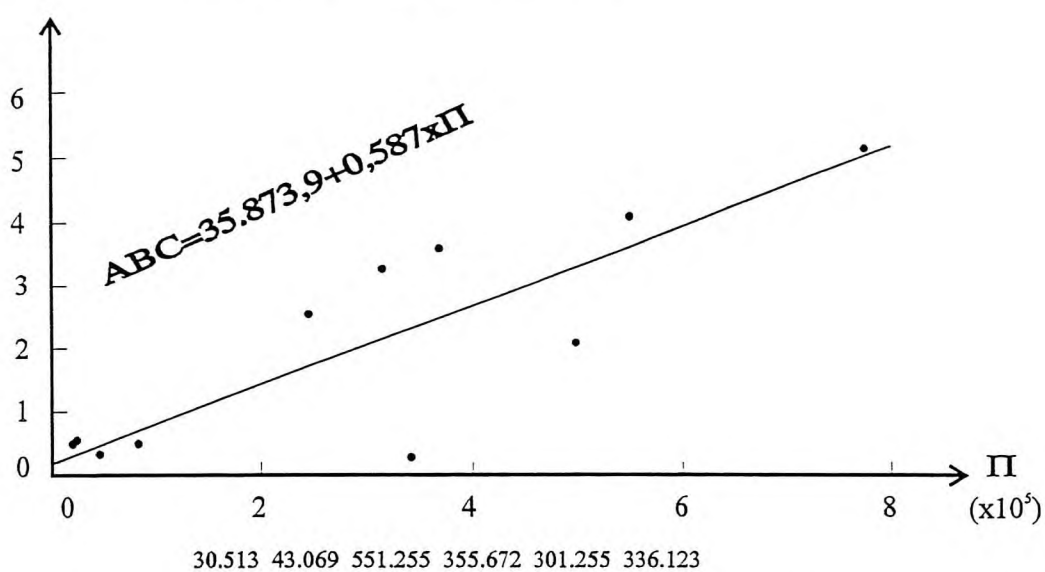
ABC
(x10³)

Regression of 28.748 110.912 132.526 102.173

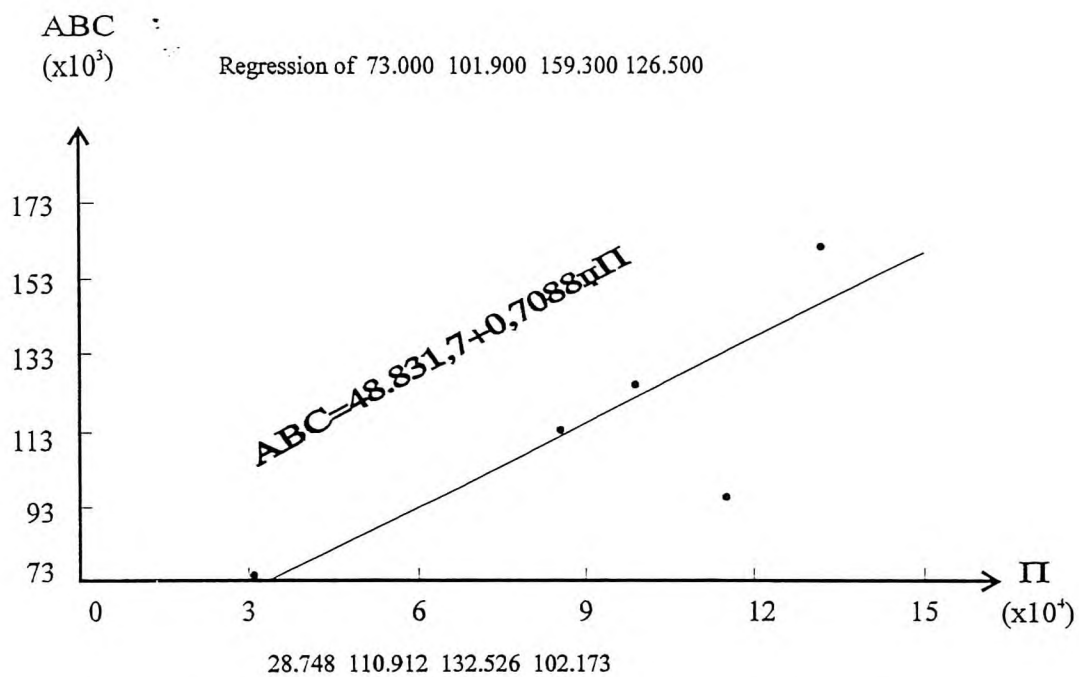

Слика: 4. Дијаграм на зависноста помеѓу бројот на населението и бројот на активните вооружени сили за соседите за 1994-1995.

ABC
(x10⁵) Regression of 63.000 27.000 409.600 367.300

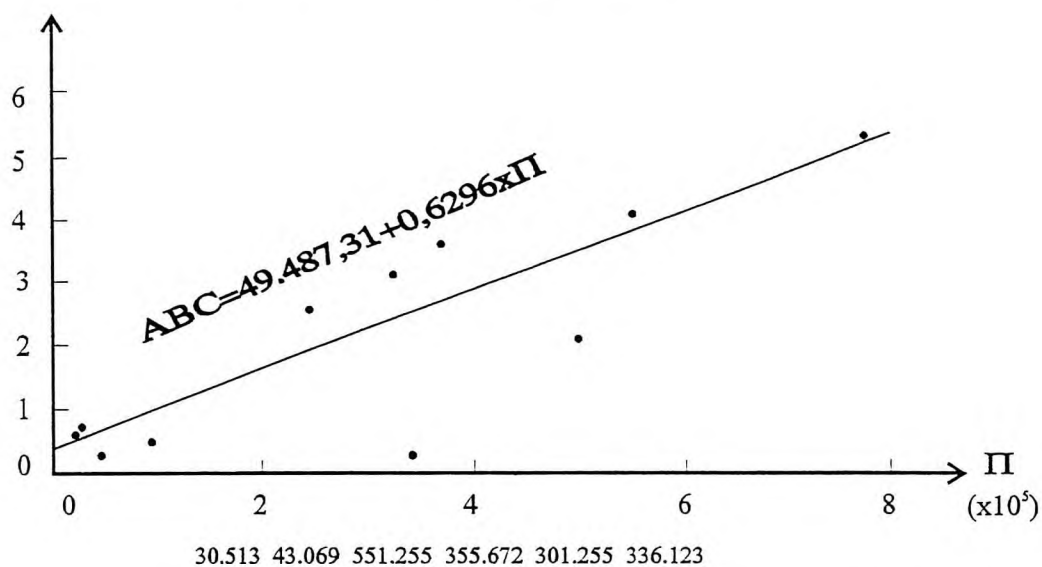
Слика: 5. Дијаграм на зависноста помеѓу бројот на големината на простороти бројот на активните вооружени сили за НАТО, според податоците за 1994-1995.

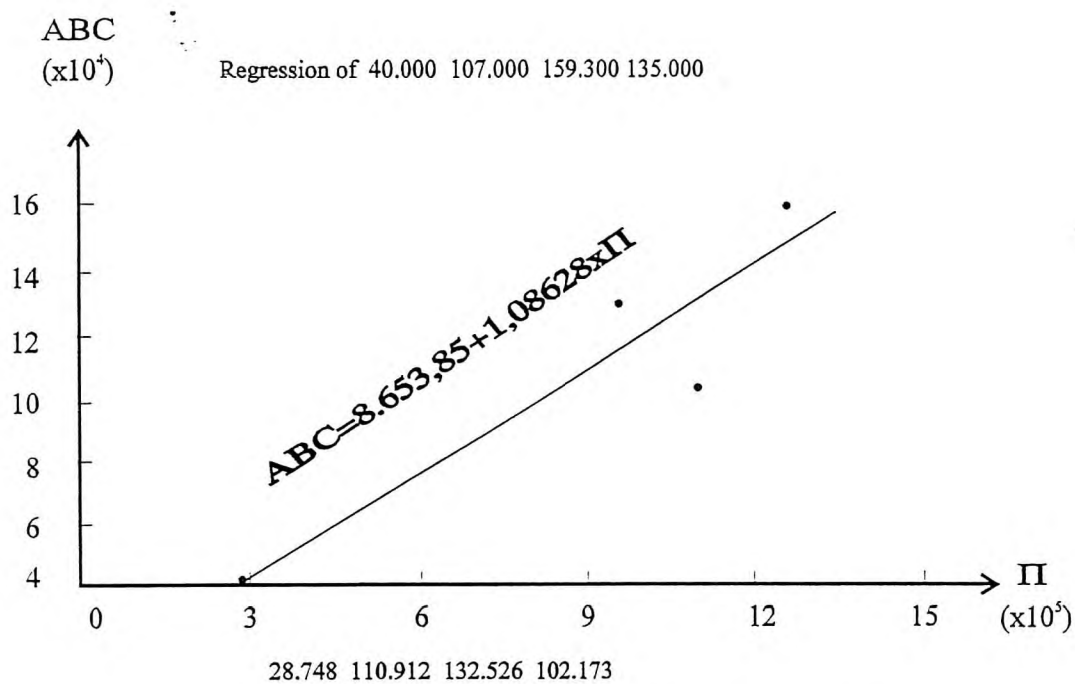
Слика: 6. Дијаграм на зависноста помеѓу големината на просторот и бројот на активните вооружени сили за соседите, според податоците за 1994-1995.

ABC
(x10⁵)

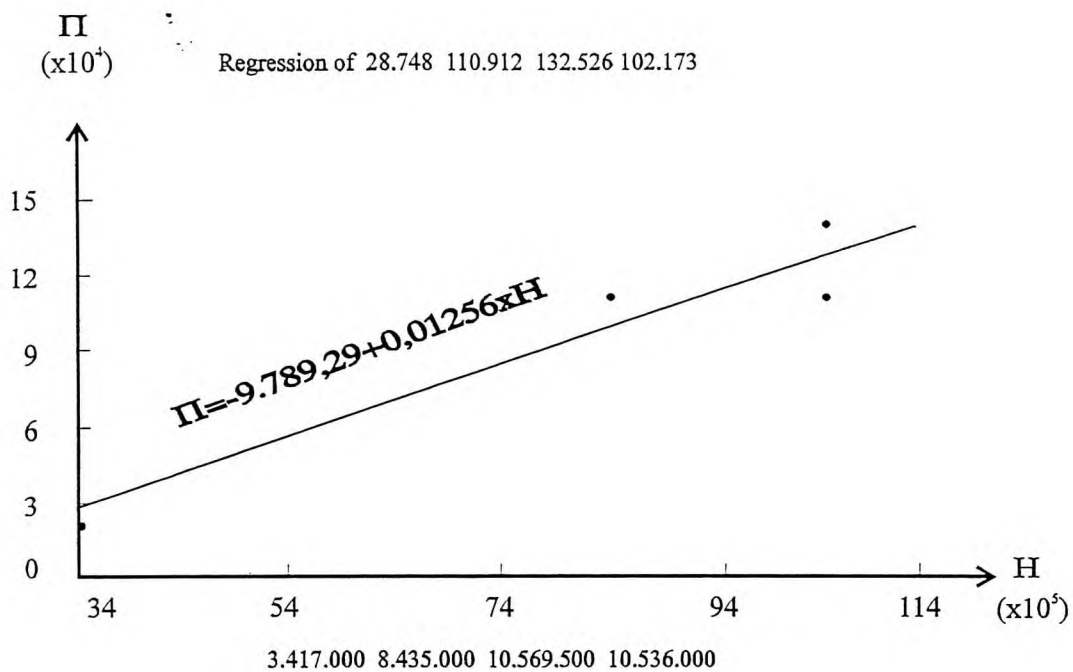
Regression of 80.700 29.200 431.700 447.000

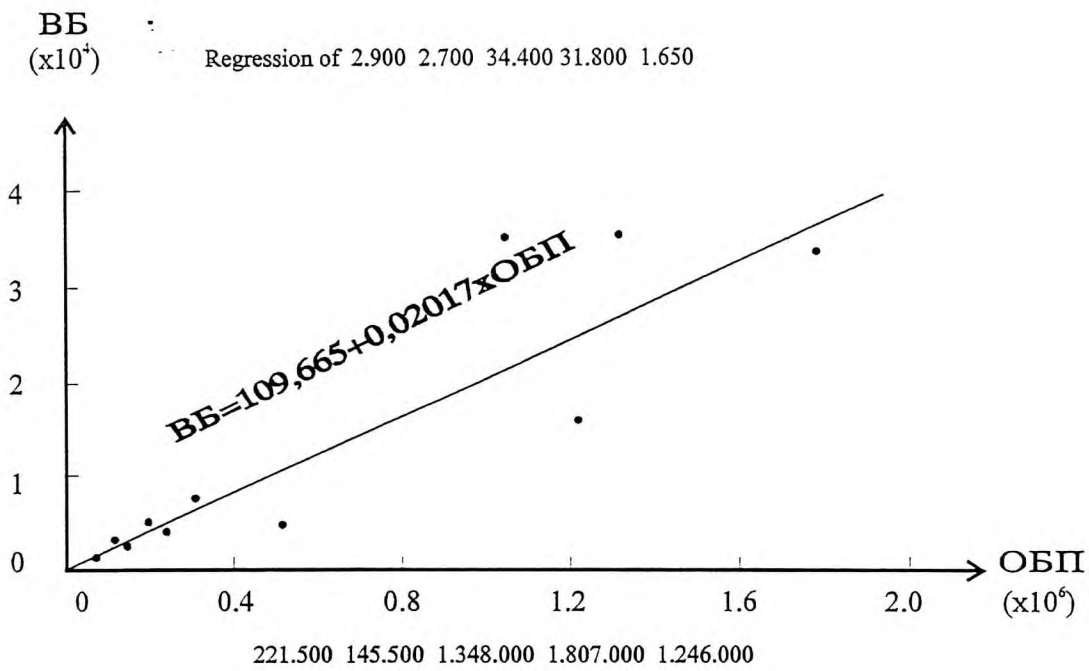
Слика:7. Дијаграм на зависноста помеѓу бројот на големината на простороти бројот на активните вооружени сили за НАТО, според податоците за 1992-1993.

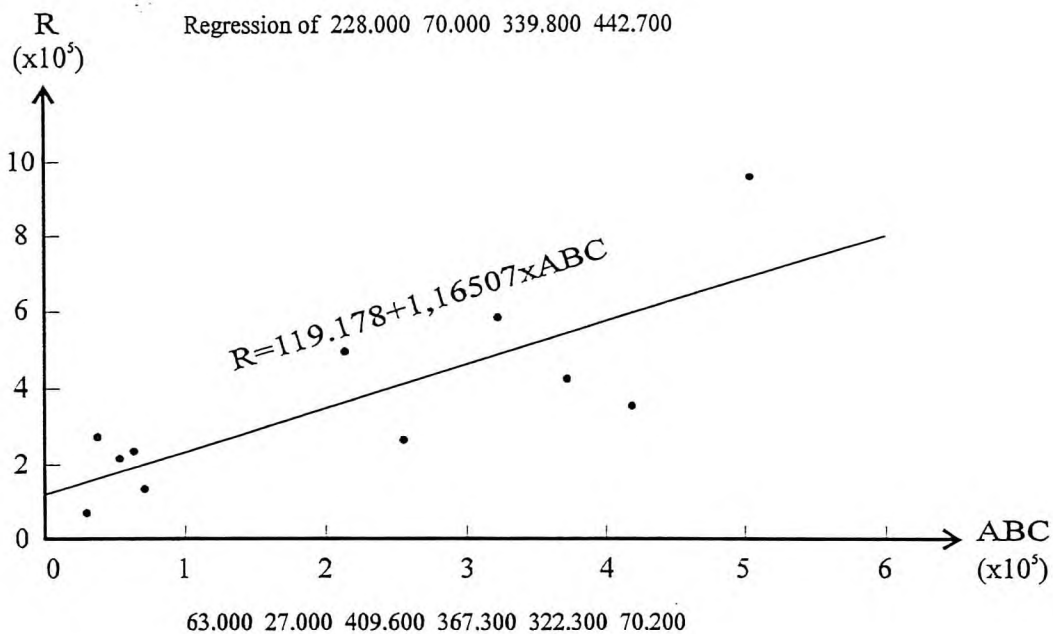
Слика: 8. Дијаграм на зависноста помеѓу големината на просторот и бројот на активните вооружени сили за соседите, според податоците за 1992-1993.

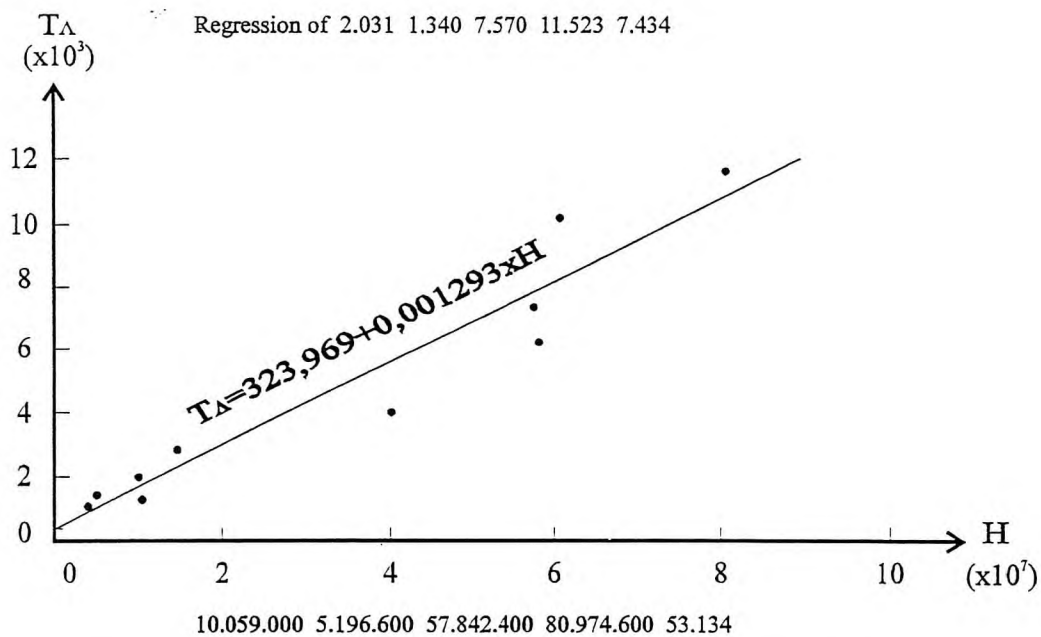
Слика: 9. Дијаграм на зависноста помеѓу бројот на населението и површината
 на земјата изразена во km^2

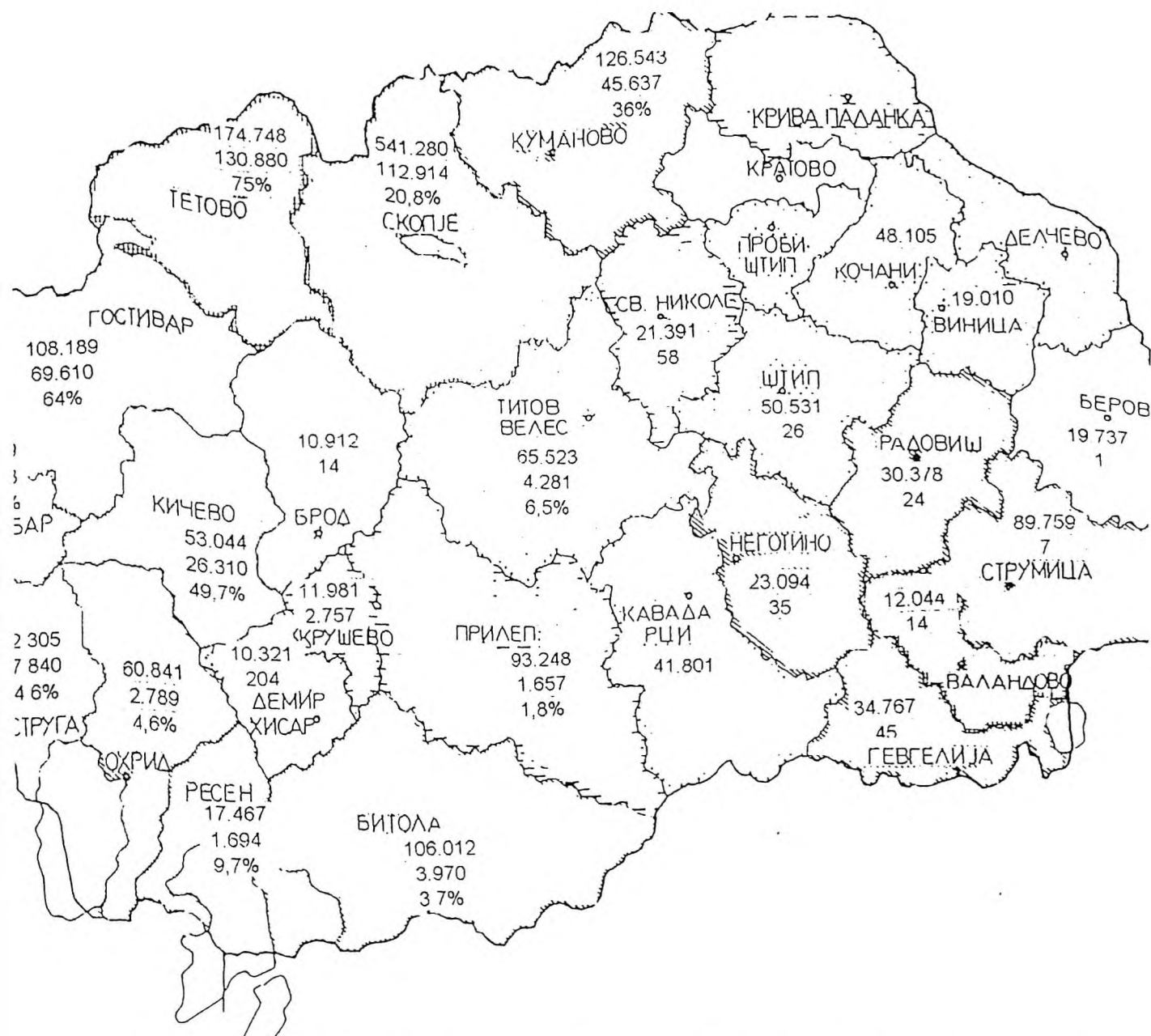
Слика: 10. Дијаграм на зависноста помеѓу општествениот бруто производ и
и воениот буџет.

Слика: 11. Дијаграм на зависноста помеѓу активните вооружени сили и резервата

Слика: 12. Дијаграм на зависноста помеѓу бројот на населението и вкупниот број на борбени средства предвидени со СФЕ Договорот во рамките на НАТО

ПРОЦЕНУАЛАНА ЗАСТАПЕНОСТ НА АЛБАНСКОТО НАЦИОНАЛНО МАЏИНСТВО ПО ОПШТИНИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

БИБЛИОГРАФИЈА

I - ЦИТИРАНА И НАВЕДЕНА ЛИТЕРАТУРА

А

1. Aristotel, Politika, BIGZ, Beograd, 1975.
2. Andreski S, Militar Organization and society University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1968.
3. Arkin W, Cohran I, Norrs R, The Bomb Book Washington DC: Nature Resources Defence Council, Nuclear Weapon Databook Series, December, 1987.
4. Архив на Македонија, Француски документи за историјата на македонскиот народ, Серија VI-I, 1969.
5. Архив на Македонија, инв.бр. 560, Наредба бр.2 на ГШ на НОВ и ПО на Македонија.
6. Атанасовски Т, Пулсот на војната, Пулс, Скопје, 1996.
7. Албански демократски сојуз-Либерална партија, Статут.

Б

1. Bebler A, Marksizam i vojninstvo, VIZ, Beograd, 1977.
2. Богоев К, Основните карактеристики и тенденции на демографскиот развој на С.Р.Македонија, Проблеми на демографскиот развој во С.Р.Македонија, МАНУ, 1994.
3. Brunner G, Minority Problems and Policies in East-Central and South East Europe, Universitat zu Koln, 1992 (mimeo).
4. Behar N, Gotchev A, New realities and Balkan Security: a Bulgarian Perception, Balkan Forum An Intevol 1.No3, June 1993, Nova Makedonija, Skopje, 1993.
5. Богоев К, Економска транзиција-концепции, резултати проблеми, МАНУ, Скопје, 1994.

В

1. Vukadinovic R, Medjunarodni politicki odnosi, Centar za aktuelne politicke studije, Zagreb, 1974.
2. Вујаклија М, Лексикон страних речи и изрази, Просвета, Београд, 1970.
3. Vojna Enciklopedija, drugo izdanje, br.2, VIZ, Beograd, 1971.
4. Vojna Enciklopedija, br.4, VIZ, Beograd, 1972
5. Vojna Enciklopedija, drugo izdanje, br.6, VIZ, Beograd, 1973
6. Vojna Enciklopedija, br.7, Beograd, 1974.
7. Vojna Enciklopedija, br.8, BIGZ, Beograd, 1974
8. Washington G, Sentiments on a Pence Establishment, The Writings of Washington G, Washington, 1983.
9. Vjatar J, Sociologija vojske, VINC, Beograd, 1987.
10. Vujnovic S, Vojna organizacija jugoslovenske revolucije, Partizanska knjiga-Ljubljana, IPD_Beograd, 1986.

Г

1. Горбачов М.С, Перестројката и новото мислење, Македонска книга, Скопје, 1988.
2. Goati V, Smisao jugoslovenskog soka, Knjizevne novine, Beograd, 1990.
3. Глигоров К, Обраќање на претседателот пред пратениците на Собранието на Македонија, Нова Македонија, 20.11.1994.
4. Гоцевски Т, Политичкиот и економскиот систем и одбраната на Македонија, Просвета, Куманово, 1994.
5. Глигоров К, Пристапен говор по повод положувањето свечена заклетва пред Собранието на Република Македонија, Скопје, 19.11.1994, Архив на Македонија.
6. Глигоров К, Говор на 43 седница на Собранието на Републиката, 03.07.1992, Архив на Македонија, Скопје бг.бб.
7. Grecic V, Stojcevic M, Etnicki i manjevinski sukobi na Balkanu, Medjunarodni problemi, br.1-2, 1993.

Д

1. Diverze M, Uvod u politiku, Savremena administracija, Beograd, 1966.
2. Danton i Marat, Izbor govora i clanaka, Kultura, Zagreb, 1955.
3. Документ за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава, Том втори, Универзитет "Св. Кирил и Методиј", Скопје, 1981.
4. Демократска партија, Изборна програма 94, Ина прес, Скопје, 1994.
5. Демократска акција-Исламски пат, Програма на партијата, Тетово, 15.02.1992.

Ѓ

1. Djuric M, Sociologija Maksa Vebera, Matica Hrvatska, Zagreb, 1964.

Е

1. Etzioni A, Modern Organization, Prentice Hall, inc. New Jersey, 1964.
2. Engels F, Poreklo porodice, privatne svoine i dr'ave, BIGZ, Beograd, 1976, str.153.
3. Engels F, Izabrana vojna dela, I, VIP, Beograd, 1953.
4. Engels F, Izabrana vojna dela, I, Vojno delo, Beograd, 1963.
5. Engels F, Izabrana vojna dela, II, Vojno delo, Beograd, 1960.
6. Erl M, Tvorci moderne strategije, Kultura, Beograd, 1953.
7. Enloe C, Policija, vojska i etnicitet, Globus, Zagreb, 1990.

З

1. Закон за ОНО, Службен весник на СФРЈ, бр.21, 23.04.1982.
2. Закон за одбрана, Службен весник на Република Македонија, бр.8, 1992.

И

1. Ibler V, Medjunarodni odnosi, Naprijed, Zagreb, 1971.
2. IISS, The Military Balance 1987-1988, London, 1987.
3. IISS, The Military Balance 1990-1991, London, 1990.
4. IISS, The Military Balance 1992-1993, London, 1992.

5. IISS, The Military Balance 1994-1995, London, 1994.
6. Историја на македонскиот народ, Просветно дело, Скопје, 1972.
7. Историја на македонскиот народ, Книга прва, Скопје, 1969.
8. Институт за социолошки политичко-правни истражувања, Правилата-Уставот на македонскиот востанички комитет во Кресненското востание, Скопје, 1982.
9. Историски архив КПЈ, Том VII, Македонија у НОР и народној револуцији 1941-1944, Култура, Београд, 1951.
10. Историја на македонскиот народ, Книга трета, НИП “Нова Македонија”, Скопје, 1969.

J

1. Janowitz M, The profesional Soldier, A social and Political Portrait, The Free Press of Glencoe, A division of the Crowell-Collier Publishing Company, 1961.
2. Javorovic B, Drustvene promjene i obrana i zastita, Otvoreno Sveuciliste s.p.u Zagreb, 1990.
3. Jenkins H.G, Dorn van J, The Military and the problem of legitimacy, SAGE, Publications Inc. London, 1976.

K

1. Quade E and Boucher W, Systems analysis and policy planning, New York, 1968.
2. Kucuk E, Militarizam, Rad, VIZ, Beograd, 1977.
3. Kardelj E, Razvoj slovenackog nacionalnog pitanja, Kultura, Beograd, 1958.
4. Катарџиев И, Кресненското востание 1878, Скопје, 1978.
5. Korosic M, jugoslovenska kriza, Naprijed, Zagreb, 1989.
6. Klinton T.B, A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, The White House, July, 1994.

Л

1. Лапе Љ, Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ II дел, трето дополнето и проширено издание, Универзитетска печатница, Скопје, 1965.
2. Либерална партија на Македонија, Статут, Скопје, 1993.

M

1. Milosavljevic S, Politicka akcija, Institut za politicke studije fakulteta politickih nauka, Beograd, 1977.
2. Milosavljevic S, Istrazivanje politickih pojava, Institut za politicke studije fakulteta politickih nauka, Beograd, 1980.
3. Miljanic G, Colic M, ..., Vojna Istorija, VIZ, Beograd, 1980.
4. Marks K, Engels F, Izabrana dela, I, Kultura, Beograd, 1949.
5. Mamula B, Odbrana malih zemalja, VINC, Beograd, 1988.
6. Mirkovic S, Tesisni pravci razvoja OS na pragu 21 veka, Vojno delo br.5/1988.
7. Mircev D, Dramata na pluralizacijata, Komunist, Skopje, 1991.
8. Miric I, Sistem i kriza, Cekade, Zagreb, 1984.
9. Масевска С, “Претстојните проблеми во бројот и некои структури на населението во С.Р.Македонија до 2001 година”, Проблеми на демографскиот развој на С.Р. Македонија, МАНУ, Скопје, 1985.

10. Мацура М, Сличности и разлике у обнављању становништва Македоније и Југославије, Проблеми на демографскиот развој во С.Р.Македонија, МАНУ, Скопје, 1985.
11. Marjanovic R, Opsta vojna geografija, VIZ, Beograd, 1983.
12. Mamula B, Odbrana malih zemalja, VINC, Beograd, 1988.

Н

1. Нова Македонија, Скопје, 15.11.1994.
2. Нова Македонија, Скопје, 08.03.1991.
3. Никодиновски Б, Докторска дисертација, Идентификација и анализа на географските фактори и дефинирање на оптимална регионална мрежа, Скопје, 1992.
4. Nau~na delatnost i odbrana, SSNO, Kultura, Beograd, 1990.
5. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, The White House, July, 1994.
6. NATO, Handbook, NATO office of information and press Brussels, 1992.

Њ

1. Njegic R, ..., Osnovi statisticke analize, Savremena administracija, Beograd, 1990.

О

1. Oruzane borbe makedonskog naroda od VI do XX veka, VII, Beograd, 1975.

П

1. Politicka Enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1975.
2. Pouzn R.B, Izvori vojne doktrine, VINC, Beograd, 1992.
3. Поплазаров Р, Македонското (Кресненско-Разлошко) востание, Милса, Скопје, 1979.
4. Пепељугоски П, Прилози за воената историја, НИО Студентски збор, Скопје, 1988.
5. Петров Ѓ, Спомени, Македонски научен институт, Софија, 1927.
6. Политичките партии во Македонија, ПОС, "Сиситем 21", Скопје, 1990.
7. Попис 1994, Соопштение-2, ЗСРМ, Скопје, 28.12.1994.
8. Панов М, Географија на С.Р.Македонија, Просветно дело, Скопје, 1976.
9. Pavic R, Osnove opste regionalne geografije, geopolitike i geostrategije, Sveuciliste u Zagrebu-Fakultet politickih nauka, Zagreb, 1973.
10. Platon, Drzava, Kultura, Beograd, 1966.

Р

1. Речник на македонски јазик-III, Универзитетска печатница, Скопје, 1966.
2. Robespier i Sen-zist, Odbrani govori, Kultura, Zagreb, 1953.
3. Radinovic R, Promene u savremenom svjetu i njihove implikacije na dogradnju KONO i OS SFRJ, Vojno delo, br.3-4/1990.
4. Републички завод за статистика, Статистички годишник, РСЗ, Скопје, 1993.

С

1. Soashare S.E, Group Cohesiveness in the Industrial Work Group Institute of social Research, University of Michigan, 1954.
2. Стефанова С, Международни актове и договори, Софија, 1958.
3. Stefanovic M, Krstic M, Apostolski: Velikobugarske pretenzije od San-Stefana do danas, Vuk Karadzic, Beograd, 1978.
4. СДСМ, Програмска декларација донесена на 11 конгрес на партијата, стр.3, 4, 5 и 6.
5. Социјалистичка партија на Македонија, Политичка програма, Скопје, Мај 1993.
6. Статистички годишник на Република Македонија, РСЗ-Скопје, 1993.
7. Сојузен извршен совет, Наредба, Службени лист-СФРЈ, бр.47, Београд, 25.06.1991.
8. Собрание на Република Македонија, Одлука за Референдум, Архив на Македонија, нб.нг.

Т

1. Този Ѓ, Политиката и моќта, НИО “Студентски збор”, Скопје, 1994.

У

1. Устав на СРМ, Службен весник на СРМ, Скопје, 1974.
2. Устав на СФРЈ, Устав на СРМ, Службен весник на СРМ, Скопје, 1974.
3. Устав на Република Македонија, Скопје, 1991.
4. Уставен закон за спороведување на Уставот на Република Македонија, Службен весник, бр.52, Скопје, 1991.
5. Узунов Н, Транзиција на економскиот систем како комплексен процес, Економска транзиција, МАНУ, Скопје, 1994.

Х

1. Huntington S.P, The Soldier and the State, The Theory and Politics of civil-Military Relations, The Belknap press of Harvard University press, Cambridge, Massachusetts, 1957.

Ч

1. Supic S, Materijalna osnova odbranbenog sistema i ekonomska kriza u Jugoslaviji, Vojno delo, br.1/1989.

Ш

1. Штамбук В, Кибернетика, Техничка книга, Београд, 1976.
2. Sharp M. J, Conventional arms control in Europe, Sipri Yearbook-1993.
3. Стаменковски А, Што однесоа а што оставија, “Одбрана” бр.1, 1992.

II-ДРУГА КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

А

1. Андонов П.Х, Некои прашања од воената организација на македонското национално револуционерно движење во предилинденскиот период, Гласник на ИНИ, бр.1, Скопје, 1960.
2. Андонов П.Х, Европските држави и македонското прашање, Историја, бр.1, Скопје, 1969.
3. Апостолски М, Стратегија и тактика на Илинденското востание, Студии и статии, I, Скопје, 1973.

Б

1. Bibic A, Gradjansko drustvo i politicka drzava, Cekade, Zagreb, 1983.
2. Boblic S, Interesni pluralizam i drustvena (dez)integracija, Cekade, Zagreb, 1987.
3. Битоски К, Македонија во времето на големата Источна криза, Стедентски збор, Скопје, 1982.

В

1. Vidojevic Z, Nulta tocka ideologije, Mladost, Beograd, 1990.
2. Vukas B, Etnicke manjine i medjunarodni odnosi, skolska knjiga, Zagreb, 1978.
3. Voltner H, Mils P, Profesionalization, Prentice Hall, New Jersey, 1966.
4. Walker Ch, Moderna tehnologija i civilizacija, Naprijed, Zagreb, 1968.

Г

1. Gligorov V, Teokarevis I, Napustanje socijalizma, Beograd, 1990.

Д

1. Димевски С, Нашето минато низ документи, Разгледи 3, Скопје, 1967.
2. Динев А, Одбрани дела, Култура, Скопје, 1983.

Ѓ

1. Ѓорѓевиќ Ј, Политички системи, Београд, 1967.

З

1. Зборник на документи за создавањето на македонската државност 1893-1944, Универзитет "Кирил и Методиј", Скопје, 1976.
2. Зографски Д, Процесот на конституирањето на македонската нација, Историја, бр.1, Скопје, 1970.

И

1. Илиевски Т, Малцинствата и меѓународното право, НИО “Студентски збор”, Скопје, 1993.
2. Историја Југославије, Просвета, Београд, 1973.
3. Историографија на Македонија 1965-19

К

1. Катарџиев И, За сенародно и демократски организирано националноослободително движење, Погледи, II, Скопје, 1965.

Л

1. Luhmann N, Teorija sistema, Globus, Zagreb, 1981.
2. Lenin I.V, Vojna dela, Beograd, 1962.

М

1. Miric I, Iskusenja demokratije, Radnicke novine, Zagreb, 1990.
2. Малески Д, Современи политички системи, НИО “Студентски збор”, Скопје, 1986.
3. Маркс К, Граѓански рат у Француској, Изабрана дела И, Култура, Београд, 1949.
4. Мичев Д, Спомени, Ракопис, АО на ИНИ, Скопје.
5. Матковски А, Отпорот во Македонија, I-IV, Мисла, Скопје, 1983.

П

1. Peculic M, Buducnost je pocela-naucno-tehnoloska revolucija i samoupravljanje, Institut za politicke studije FPN, Beograd, 1969.
2. Пандевски М, Илинденското востание во Македонија, 1903, ИНИ, Скопје, 1978.
3. Поповски В, Социјалната и политичката природа на македонското ослободително движење во почетокот на неговото државно-правно изразување, “Погледи”, бр.6, Скопје, 1980.

Р

1. Рихта Р, Цивилизација на распуку, Београд, 1972.
2. Русински П.Н, Спомени, Сл.ИВ.39.608.АО, ИНИ.

С

1. Smiljkovic R, Organizacije i politika, Naucna knjiga, Beograd, 1985.
2. Simic M, Savremeni medjunarodni odnosi i rat, VINC, Beograd, 1988.

Т

1. Tanaskovic R, Faktori izgradnje i organizacije oru`anih snaga, Kultura, Beograd, 1970.

Х

1. Христов А, Принципот на автономна македонија во програмата на ВМРО, Гласник на ИНИ, бр.2, Скопје, 1963.
2. Христов А, Облици на самоопределувањето на македонскиот народ во текот на неговите борби за национално ослободување, (1893-1913), Гласник на ИНИ, бр.2, Скопје, 1968.

Ц

1. Cerovic V, Rat i politika, VIZ, Beograd, 1985.

Ч

1. Чокревски Т, Организационо општество, НИО “Студентски збор”, Скопје, 1995.

